

51252

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS  
DE ATTILA JÓZSEF NŐMUNÁTÁRA

**ACTA IUVENUM**

SECTIO JURIDICA ET POLITICA

Series Nova

Tomus III.



1983 JUN 20

SZEGED

1981





ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS  
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

**ACTA IUVENUM**

SECTIO JURIDICA ET POLITICA

Series Nova

Tomus III.

SZEGED

1981

HU ISSN 0324-6523 Acta Univ. Szeged. A. József Nom.  
HU ISSN 0563-0568 Acta Iuv. Sect. Iur. Pol. Ser. Nova

**A JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM  
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARÁNAK KIADVÁNYA**

**Szerkeszti**  
**a Kari Tudományos Diákköri Tanács**

**Felelős szerkesztő**  
**Dr. Kemenes Béla**

**Szerkesztő**  
**Dr. Ruszoly József**

**Társzerkesztő**  
**Dr. Tóth Károly**

**Kiadványunk rövidítése**  
**Acta Iuvenum Sectio Jur. et Pol. Szeged**

**Készíti**  
**a József Attila Tudományegyetem**  
**sokszorosító műhelye**



T A R T A L O M

Dr. Kemenes Béla: Előszó .....	5
Antal Péter: A beszámítást kizáró okok néhány változata Debrecen város reformkori büntetőjogában /1825-1848/ / <u>Jogtörténeti Diákkör</u> /..	9
Budai Piroska: A gyermekölés szankcionálásának kérdései kriminológiai megközelítésben / <u>Büntetőjogi Diákkör</u> /.....	101
Sisák Péter: A rendhagyó orvosi tevékenységgel összefüggő néhány időszerű jogi kérdés / <u>Polgári Jogi Diákkör</u> / .....	155
Sulyok Tamás: Az igazság általános és néhány specifikus kérdése a polgári perben / <u>Polgári Eljárásjogi Diákkör</u> /.....	191
Szánier Ágnes: A mulasztás fogalma és okozatoságának problémája / <u>Büntetőjogi Diákkör</u> /....	229
Sorozatunk sajtóvisszhangja.....	265





## E l ő s z ó

Bizonyosan közhelyszerű ma már arról írni, vagy beszélni, hogy a tudományos diákköri tevékenység valamennyi felsőoktatási intézmény munkájának szerves része. Szerves része a hallgatóság világnézeti szemlélete fejlesztésének, az oktató-nevelő munka hatékonysága növelésének és - mindezekkel összefüggésben - talán elsődlegesen az arra alkalmas és önként vállalkozó hallgatók tudományos igényű képzésének és önképzésének. Nincs olyan, a felsőoktatás kérdésével foglalkozó dokumentum, mely a diákköri tevékenységnek most említett funkciójáról, súlyáról ne szólna.

A diákköri munka bázisát az egyes tudományos diákkörökben hétről-hétre folytatott diákköri ülések képezik, amelyeknek tartalmát viszont a nap, mint nap folytatott, a diákköri hallgatók által végzett vizsgálódások és kutatások jelentik. E folyamatos "aprómunkának" időközönkénti csúcsai a kari, különösképpen pedig a 2 évenként megrendezésre kerülő országos konferenciák. S úgy érezzük, ezt még jobban kiteljesítik azok a kiadványok, melyekben a legkiválóbb dolgozatok nyomtatásban is napvilágot látnak. Ezért szorgalmazza minden felsőoktatási intézmény az olyan kiadványok megjelentetését, amelyek a legszínvonalasabb, tudományos diákkörök keretében készültek, a különböző szintű műhelyvitákban érlelt dolgozatok publicitását biztosítja.

A JATE Állam- és Jogtudományi Kara ebből a szempontból jogosan lehet büszke hagyományaira. Mint arról már a korábbi kötetek előszavaiban beszámoltunk, a diákkörökben készített legszínvonalasabb tanulmányok, dolgozatok közzétételének előmozdítására a Szegedi Tudományegyetem Tanácsa és a KISZ Egyetemi Bizottsága 1961 májusában bocsátotta útjára az Ifjúsági Acta I. kötetét. A következő évben a II. kötetet már kari bontásban adták ki. Ezek után a kiadvány

folyamatossága megszakadt. Az 1970-es évek elején új sorozat, Series Nova kari kiadásának gondolata újból felvödött. Ennek nyomán 1976-ban került kiadásra az új sorozat I. kötete 7 szerző dolgozatával. Az Acta Iuvenum II. kötetét 1978-ban tettük közzé, 309 oldal terjedelemben, 7 hallgatói tanulmánnyal.

A II. kötet előszavában reményünket fejeztük ki, hogy az Acta Iuvenum Sectio Juridica et Politica a továbbiakban folyamatos rendszerességgel jelenik meg. Ennek a folyamatosságnak terméke a most kibocsátott III. kötetünk, Nagyon merjük remélni, hogy a kötet, pontosabban az abban megjelent dolgozatok tükrözik a növekvő igényességet, legkiválóbb hallgatónk alkotókészségének fejlődését és bizonyítják, hogy a diákköröket patronáló tanszékek, oktatók változatlanul szívügyüknek tekintik diákköreink színvonalának további biztosítását.

Elismerés a szerzőknek és köszönet a patronálóknak.

Az elért eredmények feljogosítanak arra a reményre, egyben köteleznek is annak teljesítésére, hogy újabb kiadvánnyal lépünk azok elé, akik szívvel, megértéssel és együttérzéssel fogadják a diákköri egyetemi hallgatók kutatási törekvéseit és akik számára e publicitás további munkálkodásuk számára - a sikerélményen túlmenően - munkálkodásuk hasznosságát is bizonyító indíték lehet.

Nagy örömünkre szolgálna, ha a különböző témakörökben írott dolgozatok szakember olvasói oly módon is figyelembe vennék e fiatalok leírt gondolatait, hogy ti. a tanulmányaikat akár értékelő, akár kritikai vagy vitatkozó jelleggel, de azokról tudomást véve szóljanak. Nem kétséges, hogy az ilyen jellegű "visszacsatolások" jelenthetik az egyén, de ezen túlmenően a diákköri tevékenység legnagyobb elismerését.

Végül ezúttal is köszönet mindazoknak, akiknek munkálkodása és segítése révén e kötet megjelenhetett.

Dr. Kemenes Béla  
a kari Tudományos Diákköri Tanács elnöke



Antal Péter

A BESZÁMITAST KIZÁRÓ OKOK NÉHÁNY VÁLTOZATA  
DEBRECEN VÁROS REFORMKORI BÜNTETŐJOGÁBAN  
/1825-1848/

Bövezetés

Dolgozatunk Debrecen város szorosan értelmezett reformkori büntetőjogának csekély részével foglalkozik, amennyiben csupán a beszámítást kizáró okok egynéhányát taglalja, melyeket az 1825. és 1848-as esztendő által határozott, közel huszonöt esztendő rendelkezésünkre álló joganyagának vizsgálatával igyekeztünk kiszűrni és feltárni.<sup>1</sup> E kérdés fontossága különös élességgel jelentkezik, hiszen e korszakunkban az egyes cselekmények büntetőjogi minősítésénél már nemcsak azt vizsgálták, "hogy formailag, külső megjelenését tekintve létrejött-e bűncselekmény, hanem azt is, hogy az elkövetett cselekményért szubjektíve felelős-e az előttük vádlottként álló személy, vagy sem".<sup>2</sup>

A beszámítás, a beszámítási képesség történeti kategória, amely különböző fejlődési fázisokon keresztül jutott el korszakunkban arra a pontra, amelyet vázolni igyekszünk. A kollektív felelősségi rendszer időszakában a táliból elvából kiindulva, a bosszú ösztönéből eredő megtorlás sokszor a materiális sérelem képzelte okozóit érte, s így a bizonytalanság miatt mindazokat, akiket a sértett, vagy annak hozzátartozói képesnek ítélték az őket ért sérelem elkövetésére. Így ebben a fejlődési stádiumban "a beszámítási képesség annyi, mint fizikai cselekvőképesség. Egyaránt büntetendő cselekményt képezett, a gyermeknek és felnőttnek, az örültnek és egészséges elméjűnek, a részegnek s józannak jogsértő magatartása".<sup>3</sup>

A fejlődés az egyéni autonómia elismerésével, a személyiség, az individuum kibontakozásával veszi kezdetét, mely intézményünk szempontjából abban nyilvánul meg, hogy a büntetőjogi beszámítási képesség ezideig korlátolatlan területe mostmár fokozatos szűkülésen megy keresztül.

A joggyakorlatban kialakult felelősséget kizáró okokat büntetőjogi szakiróink is elismerték, s azok feltételeit a tudományos precizitás igényével fogalmazták meg. "A modernebb felfogástól lényegesen eltérően a kor magyar jogtudományának valamennyi képviselője, Vuchetich Mútyústól a magyar feudális büntetőjogot választott történeti korszakunk után összefoglaló Pauler Tivadarig, mai műszavakkal a jogellenességet, a beszámítási képességet, az elvárhatóságot stb. kizáró okokat ilyen tagozás nélkül egységesen beszámítást kizáró vagy enyhítő körülményként kezelte"<sup>4</sup>, mely homogén szemlélet megfelelt az 1795., 1827. és 1843. évi kodifikációs kísérletek elveinek is.

Tanulmányunkban itt most csupán a gyermekkor, az elmebetegség, az indulat /ingerültség, harag, fájdalom/, a részegség, a fizikai és pszichikai kényszer, valamint a tévedés és nemtudás eseteit tesszük vizsgálat tárgyává, amely kategóriák éppen az értelmi fejletlenség, vagy az érzelmi fejlettség mellett bizonyos körülmények hatásaként jelentkező értelmi vagy akarati inaktivitás, fogyatékoság által motiváltan hoztak létre olyan tényleges szituációt, amelyek az igazságszolgáltatási gyakorlat letéteményeseit - a beszámítási képesség megléte, illetve hiánya megítélésében - mérlegelésre készítették, vagy minden bizonnyal gondolkodóba ejtették.

Bevezető soraink lezárásaként szeretnénk elmondani, hogy munkánk alapját az a debreceni levéltárban végzett tényvizsgálat adja, amelynek eredményeként sokezer jogeset közül kiszűrtük azt a néhány százat, amely dolgozatunkban bizonyító példaként bemutatásra kerül.

### A gyermekkor

A XVIII. század neveléstudományában jelentkező felvilágosult humánus szellem éles ellentétben állt az akkori törvények és büntetések keménységével. Az elkövetett cselekmény és a ráért büntetés aránytalan mértéke teremtette paradox háttérből bontakozott ki alapvető reformjaival a gyermekkor újfajta felfogása, mely a XIX. század második felében nyert törvényi szabályozást.

Igy a feudális Magyarország törvényei az 1800-as évek első feléig - leszámítva a néhány évre hatályba léptetett II. József törvénykönyvét, a Codex Josephinát - nem, vagy csak igen áttételesen határozták meg azt az életkort, melynek be nem töltése büntetőjogi vétőképtelenséget eredményezett. A hiányos törvényi szabályozás teremtette helyzetet igyekeztek kiküszöbölni az anyagi- és perjogi magánmunkálátok, melyek között kiemelkedő jelentőségű forrásként szerepel Werbőczy István Tripartituma. Werbőczy a fiatal-, a "nem teljes" korúak vonatkozásában "törvényes" és "nem törvényes" korúak között különböztet. Megfogalmazásában: "Törvényes korúak /akiket serdülteknek mondunk/ a férfi és nőneműek egyaránt a mi időnkben, a mikor tizenkét évesek"<sup>5</sup>, akik perbeli cselekvőképtelennek minősülve másokkal perbe nem szállhattak. A szokásjog újabb gyűjteménye, a Quadripartitum, a Hármaskönyvhöz hasonlóan állapítja meg, hogy "nem büntethető a még nem törvényes korú /12 éven aluli/ gyermek, sőt ez perbe sem idézhető".<sup>6</sup>

Az 1795. évi büntetőtörvénykönyv-tervezet XII. cikkelyének 7. szakasza különböztet a hetedik életévüket még el nem ért gyermekek és a tizenkettedik életévüket még be nem töltött kiskorúak között. A tervezet szellemében az első korhatár alanyait semmiféle büntetés nem érheti, mivel: "gondatlanságra vagy szándékosságra még aligha képesek".<sup>7</sup>

Ezzel szemben a tizenkettedik életévüket el nem ért serdül-  
letlenek közkereset /actio publica/ alá nem vonhatók, "ha-  
nem csak a szülők, a gyámok, a feljebbvalók vagy tanítómes-  
terek által alkalmazott házi fenytésnek van ellenük helye".<sup>8</sup>  
Igy 1795-ben a beszámítást osupán az alsó korhatár zárta  
ki teljesen. Meg kell azonban emlitenünk, hogy a felső kor-  
határ, a tizenkettedik életévben meghatározott életkor alatt  
levők által elkövetett büntetendő cselekményért történő fe-  
lelősségre vonás is osupán "házi" keretek között realizálód-  
hatott.

Az 1827. évi törvényjavaslat jelentős racionális re-  
formot készül keresztülvinni, amikor a büntetőjogi beszámí-  
tási képtelenség határát a tizennegyedik életévre emeli fel,  
s ez alól semmilyen címen nem tesz kivételt: "Impuberes  
infra 14. aetatis annum criminalis Imputationis incapaces  
declarantur" - mondja a javaslat I. része VIII. cikkelyé-  
nek 10. szakasza. A javaslat III. része azonban már elvon  
e magas korhatárból és a tizedik életévüket be nem töltöttek-  
nél domestica correctio alkalmazását rendeli, hasonlóan az  
ausztriai büntetőtörvény megoldásához.

Az 1843. évi büntetőtörvény-javaslat, mely az 1795.  
évi javaslat, a francia Code Penal, az 1839-i badeni ja-  
vaslat és további külföldi törvényhozási munkálatok hatása  
alatt született, hasonlóan az 1795. évi tervezet rendjéhez  
kimondja, hogy a: "gyermek, kik koruknak tizenkettedik  
évet még nem haladták, a büntetőtörvény megszegéséért köz-  
kereset alá vétetni, s a törvényt szabta büntetéssel büntet-  
ni nem fognak, hanem azok szüléik vagy felügyelőik által  
lesznek megfenytendők, de az illető közhatóság fel fog  
ügyelni arra, hogy illy esetben a megérdemelt fenytés el  
ne maradjon".<sup>9</sup>

A kérdés vizsgálatakor feltétlen említést érdemel kor-  
szakunk büntetőjogi szakiróinak munkássága, hiszen elméleti



munkásságuk egyértelműen hozzájárult az "egységes" joggyakorlat kialakulásához. E jogtudósok elméleti tételei nemcsak a publikációk útján segítették az egyes intézmények egységes jellegű értékelését, hanem a jogászképzésben elfoglalt helyzetüknél fogva, meghatározhatták a homogén jogászai szemlélet kialakulását is. "Vuchetich Mátvás általánosságban a törvényes kor elérésétől tette függővé azt, hogy kiszabható-e kriminális jellegű büntetés vagy sem, egyes esetekben azonban, amikor ti. életkorát meghaladó, azt jóval felülmúló gonoszságot tanusított a felelősségre vont személy, a nem törvényes korú serdületlen /impuberem/ is olyan büntetéssel fenyítettné, amely igen hasonló a serdültekre kiszabható büntetésekhez."<sup>10</sup> Szlemenics Pál "Fenyítő törvényszéki magyar törvény" c. művében a "csecsemőkort" minősítette beszámítást teljesen kizáró oknak. Meg kell azonban említeni, hogy az "igazságbeli büntetés-lágyításnak okai közé" sorolja a "felserdültséghez közelítő gyermekkort, mivel az e korban lévők még teljes ésszel nem bírnak".<sup>11</sup> Vuchetich megoldásához hasonlóan rendel vizont a gyermekeket is büntetni, "ha gonoszságok korokat megelőznék".<sup>12</sup> Szokolay István 1848 haladó eszméitől vezérelten ugyancsak elismeri a gyermekek büntethetőségét, de azzal a nem lényegtelen megszorítással, hogy az a rendes büntető-eljárás kereteitől eltérően, javulásukra és nevelésükre alkalmas módon történjen, "mivel az illy gyermekek vétkességének oka jobbára az állam hiányos rendelkezéseiben rejlik, a mennyiben az árva, vagy szegény gyermekeket inkább elnézi csavargás által keresni kenyéroket, mintsem nevelő intézetbe küldeni őket".<sup>13</sup>

A jogalkalmazásban, illetve a jogalkotásban a gyermekkor determináló következménye megnyilvánult feudális kori magánjogászaik felfogásában is. Így Frank Ignác megfogalmazása szerint "A magyar törvényben kijelelve vagyon a gyermekkor /illegitima s. pupillaris aetas/ 12 esztendőn

alól." <sup>14</sup> "Különös élességgel fogalmazott e kérdésben a magyar polgári törvény c. mű szerzője 1822-ben, aki szerint "Mint hogy a nemtörvényes időkorú /aetatis illegitimae/ az az, a tizenkét esztendőn alól lévő személyekről olly erősen teszi fel a törvény, hogy a polgár-társasági életben előforduló dolgokra, s a magok javaikkal való bánásra elégséges értelemmel nem bírnak, hogy az ellenkezőt megpróbáltatni sem engedi." <sup>15</sup>

Végezetül külföldi kitekintésként érdemes megemlíteni, hogy az 1810. évi francia büntetőtörvénykönyv, a Code Penal, a gyermek büntethetőségét attól tette függővé, vajon a bűncselekményt tudatos értelemmel vagy ilyen értelem hiányában követte el. Ha az értelem hiányzott, büntetésnek egyáltalán nem volt helye, hanem csak javító intézkedéseket lehetett alkalmazni. Ha pedig a gyermek tudatos értelemmel járt el, akkor a rendesnél némileg enyhébben büntették. Ebből is látható a kérdés jelentős és nehezen megoldható volta, hiszen a francia törvényhozás, mely a XIX. század törvénykönyveinek mintájául szolgált, igencsak felemás és relativ megoldással érte be.

A jogesetek tényleges bemutatása és bizonyító elemzése előtt próbáljunk meg feleletet találni arra a kérdésre, hogy miért esett ki, illetve miért képezhetett kizáró okot a beszámítás alól a gyermekkor.

Pauler Tivadar a gyermekkort az öntudat hiányából eredő körülmények közé sorolva megállapítja, hogy az infantia az a kor: "melyben az értelmi tehetségek megkívántott érettsége még ki nem fejlődött", <sup>16</sup> azaz ezen értelen korúság azon állapot, a belső fejlődési képességtől, fogékonyságtól determináltan, melyben az ember kora fejletlenségénél fogva nem bír a bűncselekmény elkövetéséhez szükséges belátási képességgel. Így a beszámításhoz megkívánt értelmi fejlettség csak egy bizonyos koréven túl létezik, s e relációban kétségtelen, hogy mind pozitív,

Ezt követően 1827. január 5-én<sup>19</sup> folytatott le eljárást újból a debreceni büntető törvényszék fiataalkorúak ellen. A három vádlott ifj. Kemény György, Balog Ferenc és Nagy Mihály a Nagyerdőről "az árkon keresztül lovágott nyorsnyárfát loptak" a Statutum ellenére. E gyermekeket a bíróság csak intette és pirongattatta, "hogy az ilyen tilalomrontástól magokat óvják, különben büntetést el nem kerülnek". Mindez 1827. januárjában történt, így nem nehéz elképzelni, hogy mi kényszerítette a gyermekeket arra, hogy a Statutum ellen cselekedve fát lopjanak - a nyomor, a nincstelenség kényszerítő erőként hatott s ez okozhatta a törvénnyel való szembekerülésüket.

1828. júliusában<sup>20</sup> Csolti István "gyenge idejű gyermek" mint "Mesterséges Tolvaj" került a bíróság elé, azzal a váddal, hogy Csiki Mihály "egy pár fojér ruháját, két kését, pipáját és dohányját ellopta". Az alperes - kinek korát nem ismerjük, csupán a jegyzőkönyvben itt is szereplő "gyenge idejű" jelző igazít el bennünket utaló jelleggel - bojsmerete a tolvajságot, s ezért 12 vesszőcsapásra ítélték. Hasonlóan csekély értékű dolog ellopásáért ítélték három napi áristomra Mester György "rossz kóborló gyerek"-et, aki 1828. december 6-án<sup>21</sup> Faragó Ferentznek 3 Ft-ot érő fejszéjét lopta el. Több és értékesebb dolog ellopásáért indítottak eljárást 1830. július 3-án<sup>22</sup> Nosztrai István ellen, aki "Oskolába járva a helybeli Református Kollégiumba", onnan "9 törölközőkendőt, 3 zsebbelit, 1 övet, 2 nyakravalót, 1 nadrágsziját, nemkülönből 1 fekete selyem nyakravalót ellopt" több mint 11 Ft 5<sup>4</sup> krajcár értékben. Csupán a selyem nyakravaló és egy zsebbeli került meg, a többi, mint vallomásából kitűnt, a zsibvásárban eladogatta. Az előzőekben szereplő Csolti István, méginkább Mester György elkövetett cselekményéhez képest a büntetőtörvényszéki jegyzőkönyvben szereplő történeti tényállás alapján Nosztrai István szigorúbb büntetést érdemelt volna az eset súlyánál fogva, s ezt a bíróság

mind negatív értelemben a kor és a beszámítási képesség a legszorosabb korrelációban állnak egymással. Egy meghatározott korévig beszámítási képesség nélkülének minősíthetjük az egyént és ez a gyermekkor.

Mindezek előrebocsátása után vizsgáljuk meg a gyermekek bűnözésével kapcsolatos kérdéseket Debrecen város reformkori büntetőjogában. Általánosságban elmondhatjuk, hogy a gyermekek és a gyermekkort alig túlhaladott fiataalkorúak bűnelkövetésének leggyakoribb motivuma sok esetben csak valamely külső inger, érzéki ösztön, máskor öröklött rossz tulajdonságok /pszichopatia/, a kényszerítő nyomor és szegénység, ugyanakkor motiváló tényező lehet a gyermeki pajkosság, az elhanyagolt nevelés, illetve a szülői vigyázatlanság, valamint azon kárhozatos környezet, amelyben a gyermek él. Mindezek sokszor nem elkülönülten, hanem kummulálódva hatottak. Valamennyi motiváló tényezővel konkrétan a debreceni gyakorlatban nem találkozhatunk, de egyesek tisztán, mások pedig áttételeken keresztül érvényesültek.

A gyermekek által elkövetett cselekmények közül korszakunkban domináns az olyan büntetendő cselekmény, "mellyel valaki másnak ingó holmiját urának egyetértése nélkül nyereség s haszonvágyból álnokul elviszi"<sup>17</sup>, vagyis a furtum, azaz a lopás.

Elsőnek említsük meg Kováts Zsuzsanna és Katona Sára esetét, akik együtt Lila Máriának a ládáját feltörvén abból ellopták 25 Wft-ját, melyből 3 Ft 40 krajcárt el is költöttek.<sup>18</sup> Az ítélet szerint mivel az alperesek "gyenge idejük" ezért "testi büntetéssel nem büntetődnek, hanem hogy az rossz tselekedettől iszonyodjanak három napig száraz kenyéren és vizen árestomba maradnak." A jegyzőkönyvbe foglaltakból pontosan nem állapítható meg a két alperes leánykora, minden esetre az ítéletben szereplő "gyenge idő" /megjelölés/ talán azok gyermek voltára utal.

ság is kinyilvánította, miszerint "méltó volna érzékeny testi büntetésre, mind azáltal gyenge idejére való tekintetből és azalatt a reménység alatt, hogy magát megjobbitja kemény pirongatás és hathatós intés mellett" ezuttal büntetés kiszabása, illetve elszenvedése nélkül bocsájtották el a perből.

A kényszerítő nyomortól motivált szökés és ezzel párosuló lopás pregnáns esetét produkálta az 1830-as esztendő<sup>23</sup>, amikor Solymos Mária Pécsre való tizennégy esztendősz szolgálólány gazdájától, Szikszai Ferentz asztalostól "az éhségtől kényszerítettvén" elszökött, s magával vitt két selyem keszkenőt és egy kék kötőt. Érdekes módon a bíróság e tizennégy esztendősz leányt is "gyenge idejű"-nek minősítette, s a tárgyalásig "elszenvedett áristoma büntetésébe tudásával" elbocsátotta.

Csaknem egy évtizedet kellett várnunk, hogy újra találkozzunk a város bünyevitő törvényszéke előtt fiatalokú elkövetővel. 1839. április 20-án<sup>24</sup> Schlenger Márton tizenhárom esztendősz gyermek a városban "Vásár elején több lopott lovakkal és gránátokkal elfogódott". Ugy látszik, az ítélőszék rigorózus álláspontra helyezkedett, s példát akart statuálni, mivel a tizenhárom esztendősz fiucskát 7 napi áristomra és annak végeztével 12 vessző elszenvedésére ítélte. Hasonló keménységgel büntette 1844. április 6-án<sup>25</sup> Samu Márthát, akit "ügyvéd Verner Károly Ur Dorog alól szekéren ide hozott" s a leány tőle "egy kis töltött pisztolyt" ellopotott. Az alperes Samu Márta életkorát konkrétan itt sem ismerjük, az ítéletből viszont kiderül, hogy "egyedül gyenge idejét" vette a törvényszék tekintetbe, s uti levél mellett Debrecen városából kitiltva "hazájába kísértetni" rendelte.

Igen érdekes, és tanulságos, egyben a jogalkalmazó gyakorlatról sokat eláruló ítélettel találkozhatunk az 1845-ös

esztendő szeptemberében.<sup>26</sup> Egy tizennégy esztendőös leány Vasas Zsuzsánna került a bíróság elé azzal a váddal, hogy "nyomorult és világtalan Attyafiának" Cséka Sándornak szemé gyógyíttatására összekéregedett "80 ezüst forintját ellopta". Az eset súlyát fokozza, hogy ez a leány "vezetője" volt a szerencsétlen világtalannak, s az mintegy reábizta magát, és ennek bizalmával visszaélve "orozta" el az említett célra szánt összeget. Az alperes Vasas Zsuzsánna a "Felperes Tiszti Fő Ügyvéd Ur" előtt megvallott, beismerte pénz elorzását a Törvényszék előtt megtagadta, így végítélet mintegy két hónappal az eljárás kezdete után csak 1845. október 31-én<sup>27</sup> született. A bíróság határozata szokatlan és egészen meglepő, részben azonban eligazítást ad az eljárásban és az ítélkezési gyakorlatban a gyermekek eltérő külön kezelésére, mely alapján annak ellenére, hogy a keresztlevél tanúsítása szerint Vasas Zsuzsánna 1831. augusztus 20-án lett megkeresztelve, s így tizennégy esztendőös, "testalkotása nem nagyobb mint egy közönséges tíz éves gyermeké, következésképpen: hogy az Alperes valamint testében úgy lelki erejében is idétlen, s így büntetés alá nem vonattatható, annál fogva ... szabadon bocsájtatik." Testi, illetve lelki erejének idétlenségére utalva, tulajdonképpen a bíróság meghatározta azt a kritériumot, amely arra az értelmi, erkölcsi, valamint testi érettségre vagy éretlenségre utal, mely a beszámítási képesség létét fennállása esetén determinálja, hiányakor ellenben, mint az említett eset is mutatja, kizárja azt.

A vizsgált korszak negyedszázadának - tárgyalt intézményünk, azaz a gyermekkor szempontjából - egyik legjelentősebb esete 1845. december 24-én<sup>28</sup> az a per, amelyben az özvegy édesanya által tanulás végett Debrecenbe küldött Nagy Lajos szerepel alperesként, aki "a helyett, hogy a tudományokban előlépéseket tett volna", több esetben és több helyen olyan "tolvajságra vetemedett", ahol az el-

lopott áruk mennyiségének leltár szerinti felsorolása is tetemes. Nevezetesen ellopott "egy veres és egy fekete bőrt, 3 pisztolyt, 1 tantartót, 1 karikás ostort, 5 üvegyöngyöt, 2 nyakravalót, 1 nadrágtartót, 3 szelencét, 3 fejkötőt, 4 pár bakantsot, 1 fabábot, 2 tisztavágót, 2 gyöngyös zatskót, 2 lámpást, 1 bográtsot, 1 gerebent, 3 meszelőt, 1 fa kupát, 11 pipaszárat, 1 cigaráró szívót, 1 palatzk pálinkát és 1 flanel ujjast". Összesen tehát huszonhárom tételt, az áru-féleségek egész arzenálját vitte el, mint láthattuk, teljes rendszertelenséggel. Ezen lopásokért a "tanulók száma közül kitöröltetvén" adódott át a hatóságnak. A bíróság ítéletében arra az álláspontra helyezkedett, egyben meghatározva a cselekmény motiváló tényezőjét, hogy mivel az ellopott dolgok az alperes Nagy Lajosnál "megtaláltattak és ő azokat föl nem használta, következőleg az Alperes ezen ténye más kárávali gazdagodni vágyással párosított tolvajsági és súlyosabb büntetés alá tartozó véteknek nem mondhatván ... az ifjú éretlen korrall együtt járó pajkosságból elkövetett hibának tekintetik ... az Alperesnek az iskolából kiiltása által szenvedett letartóztatása büntetésébe tudóván szabadon bontsájtatik." Az ítéletet elemelve megállapíthatjuk, hogy az említett motívum valóban megáll, ezt látszik bizonyítóan alátámasztani az elosent dolgok homogenitást nélkülöző sokfélesége, valamint az a tény, hogy valamennyit nála megtalálták. Nem a "profi" tolvaj karaktere rajzolódik itt ki tehát, bármennyire is az ellopott dolgok mennyisége /53 darab/ ezt diktálná. Két lehetőség jöhet magyarázat, és egyben motívumképpen számításba; vagy a gyermeki pajkosság /ex petulantia/, vagy az elkövetett lopások beteges jellegű volta. Az ítélőszék az előzőt látta fennforogni, azaz, hogy Nagy Lajos ex petulantia követte el a lopásokat, s úgy gondoljuk, hogy megnyugtatóan elfogadható ez az álláspont. Mindezzel azonban az ügy még nem zárult le, mert miután az alperes "illy szegényítő állásában az elkeseredésig lesujtva nyilvánásagos jeleit adta annak, hogy ő é bünet megbánván magára új embert

öltetni, és a hat árva testvéreinek nevelési gondjaival epedő özvegy édes anyának könnyeit letörlni igyekezni fog", e mély megbánás olyannyira megindította és meglágyította Debrecen város máskor "drákói" büntető biráit, hogy azok hajlandónak mutatkoztak a "Fő Tiszteletű Superintendia" hivatalos megkeresésére azzal a kéréssel, "hogy ezen büntetését már kiszervedett ifjút az iskolába, ha rendszer tanítványnak nem lehetne is, legalább önkéntes hallgatónak visszavétetni, ... az emberi társaságnak visszaadni méltóztassék."

Végezetül a serdültek által elkövetett, lopást megvalósító cselekmények közül említsük meg a tizenhárom esztendő Varga Zsuzsanna esetét, aki 1848. március 11-én<sup>29</sup> azért került az ítélő tanács elé, mert Bihari István polgárnál lakván, mint fogadott pesztra, "onnan több rendbeli pénzeket lopkodott". A tanács határozata szerint az alperes leány "korát túlhaladott romlottsága és vétsége" miatt kemény fenytéket érdemelt volna, ugyanakkor a bíróság méltányolta "még jobbulásra reményt nyújtó" fiatal, azaz tizenhárom éves korát, és három napi száraz kenyéren és vizen töltendő áristomra ítélte.

A szülői vigyázatlansággal párosult gyermeki pajkoság okozott kishiján tragédiát 1834. február 14-én<sup>30</sup>, amikor Varga József, kinek életkorát itt sem ismerjük - "egy tizenöt esztendő leányt a Czeplédi uttzai kis ajtó előtt egy Talyigába fogott lóval majdnem halálra tapostatott, de így is jelentős sérüléseket okozott. Mint a tényállás vizsgálatából kitűnik, a vigyázatlan szülő, Varga József apja, Varga János engedte éretlen fiát a gyepelőhöz lovat hajtani olyan időben, amikor - még az akkori viszonyok mellett is - forgalmas volt az utca, "különösen keddi nap, mikor tudta, hogy sok ember jár, kél". Ebből származott tehát a baj, s így az említett szülői hanyagság miatt a bíróság perbe vonta Varga Jánost is, mint hibás apát, ki a lo-



vat, talyigát annyira gyenge idejű és vigyázatlan gyermekére bizta." Mint említettük, e történeti tényállásban nem szerepel pontosan meghatározottan az alperes gyermek, Varga József kora, így csupán közvetett úton próbálkozhatunk annak megállapítására, az "annyira gyenge idejű" megfogalmazás alapján. Ebben a határozatlan körülírásban nem pusztán csak a már máskor is szereplő "gyenge idő"-re való hivatkozás szerepel, hanem ezt mintegy privilegizálja az "annyira" kitétel, mely minden bizonnyal a "gyenge idő"-t még alacsonyabban szabja, illetve határozza meg. Így e gyermek kora álláspontunk szerint feltétlenül a tizenkettedik életév körül lehetett, s e feltételezésünket bizonyítóan látszik igazolni az ítélet is, midőn kimondja, hogy az "Alperes az okozott sérelemért ugyan testi büntetést érdemelne ugyan, de tekintetbe vevődvén még gyenge ideje, a testi fenyték a alól felmentődik, intetvén, hogy ennek utána vigyázóbb legyen." A teljesség kedvéért emlitsük meg, hogy egyébként a vigyázatlan apát pirongatták, mivel fejletlen fiára bizta a talyigát, és gyermeke helyett őt marasztalták el "a sérelmes félnek 10, a Seborvosnak Fáradsága díjába 15Wft fizetésébe".

Ugyancsak a szülői gondatlanság okozott bajt 1844. júniusában<sup>31</sup>, amikor Faragó Miklós "Ibrányi Mihályné Sándor fiatskáját a gödörbe taszítván a bal karja ketté tört." A büntetőtörvényszéki jegyzőkönyvből kitudódik, hogy mindez a "szülői vigyázatlanságból történt" s a sérelmet "gyermeki dualkodás" okozta. Mivel a gyermekek koruknál fogva felelősségre nem voltak vonhatók, ill. mivel a sérült gyermek Ibrányi Sándor gyógykezelése költségbe került, "és ennek megtérítése a gyermekektől nem telhetvén a szülékre háramlík", mégpedig a gyógyítási díj kétharmadát az alperes gyermek szülei, egyharmadát pedig a sérelmes gyermek anyja tartozott megfizetni.

A szülői vigyázatlanság mellett a gyermeki meggondolatlanságtól indított, illetve ebből eredő sérelem következett be 1823-ban, de az ügy elbírálására csak 1828. november 15-én<sup>32</sup>, vagyis a cselekmény elkövetésétől számítva öt év múlva került sor. Még 1823-ban Győri Zsuzsánna alperes leány, aki Kis János három esztendőös gyermekére vigyázott, e három esztendőös gyermeket gondatlanul feltette egy létrára, ahonnan az leesett és összetörte magát. Ezen vigyázatlanságért kívánták büntetni. A Sententia kimondotta, annak ellenére, "hogy a kisgyermeket bár annak kérésére is lajtorjára tette fel az Alperes, mégis reá nem vigyázott" s e vigyázatlan cselekedetért "csak azért nem büntetődik testi büntetéssel ... mivel még akkor maga is kevés idejű lévén előre nem látása valamennyire menthető". A szolgáló leány kora, mint látjuk, itt is meghatározatlan, csupán a "gyenge idő"-höz hasonlóan az itt szereplő "keves időjű"-ség adhat némi eligazítást, s az előző jogesetekben szereplő tények és körülmények analógiájaként juthatunk arra a következtetésre, hogy az alperes Győri Zsuzsánna a gyermekkor stabilnak mondható felső határát nem érte el. Kiemelendő, hogy jelen esetben nem az elbíráláskori, hanem az elkövetéskori, azaz a sérelmes cselekmény bekövetkezésekor, 1823-ban fennállott életkor vizsgálatáról van szó. A vázolt történeti tényállás és az ítélet klasszikus példája ebben a vonatkozásban az ítélkezési gyakorlat elveinek. Az alperes az elbíráláskor már nyilvánvalóan meghaladta a kizáró okot képező intézmény felső kormaximumát, így ezért kerülhetett sor direkt módon történő kifejezésére az elkövetéskor fennálló korállapotnak a "mivel még akkor" megfogalmazásával.

Említsük meg a gyermekek ellen lefolytatott eljárások között Csornák József nagyváradai "gyermek" esetét, aki 1829 júliusában "minden cél nélkül" ögyelgett Debrecenben, és mint passzus nélküli kóborló került az ítélő bírák színe elé.<sup>33</sup> A bíróság rendelkezése csupán azt mondotta ki - mi-

után tisztázódott a gyermek lakhelye -, hogy küldődjön vissza Nagyváradra "valami bizonyos alkalmatossággal". Hogy nem került Csernák József általános elbirálás alá, hanem tekintetbe vették gyermekkorát, az megmutatkozik abból, hogy míg alperesünk esetében csupán atyafiaihoz való visszaküldésre került sor, addig más nem gyermekkorú, s így e privilégium alá nem eső kóborlásra kapott személyeket "házájokba kísérés mellett" igen változatos /bot, korbács, áristom stb./ büntetéssel sújtották Debrecen város birái a közbiztonság érvényesülésének érdekében.

Korszakunkban a büntetőtörvényszéki jegyzőkönyvek tudósítása szerint, több olyan, gyermekek által elkövetett bűncselekménynek minősülő tevékeny cselekménnyel találkozhatunk, ahol a gyermeki pajkosság a szülői vigyázatlansággal, az elhanyagolt rossz neveléssel paralell okozta a másik fél egészségének, testi épségének sérelmét, vérengzés által. Így Kiss György 1826. január 21-én<sup>34</sup> azzal a váddal került a bíróság elé, hogy társának, Parti András 8 esztendőse fiucskának a bot faragása közben "közép ujját ketté vágta, a novendék ujját is megsértette úgy, hogy már most az ujját be sem hajthattya". A vérengző Kiss Györgyöt, gyermek lévén - bár életkorát pontosan nem ismerjük - a sérelmes gyógyítási, valamint a - korszakunkban szokásos - szenvedési díjának megtérítésére nem kötelezhetők, így az alperes fiu szüleit marasztalták annyiban, hogy "a sérelmesnek a szenvedésért 20Wft-ot, a Chirurgusnak pedig a gyógyításért az orvosi szerekkel együtt 20Wft-ot, összességel 40Wft-ot fizessenek.

Ugyancsak a perbevont gyermek szüleit kötelezték a vérengzés okozta költségek megfizetésére 1830. december 5-én<sup>35</sup> annak a következményeként, hogy Tarjáni Ferentz, kinek korát itt sem ismerjük, játszótársának, "Jenői Ferentz né hét esztendőse Zsuzsánna nevű kislánykájának az orrát egy kalapútssal úgy megütötte, hogy annak gyógyulása is bizonytalan volt." A tényállásból megállapítható, hogy a bünyenyi-

tő tanács "a szülék rossz nevelésének" tulajdonította az említett sérelmet. Annak ellenére, hogy az ítélet kimondta, miszerint: "A rossz szándék és az elkövetett vérengzésnek a végrehajtása nem terheltetvén az Alperest, nem büntetődhetik", mégis a vigyázatlanságnak és hanyagnak nevezett szülőt, a "gyógyításért a Seborvos részére 16.-, a patikai szerek árába pedig 3Wft 42 krajczárba ... úgy szintén a sérelmesnek szenvedéséért pedig 10 Wft-ba a sérelmes részére" elmarasztalták. Mint említettük, jelen jogesetünkben ugyan az alperes gyermek életkorát közvetlenül nem ismerjük, ám játszótársa, a sértett leány, a vérengzés elszenvedésekor hét esztendő volt. Így ebből az általános élettapasztalatra való hivatkozással, mely szerint a nagy kivételektől tekintve a játszótársak egyazon korcsoportból kerülnek ki, valószínűsíthetjük, hogy Tarjáni Ferentz is hasonló, azaz hét év körüli gyermek lehetett.

A gyermekkor intézményét valamilyen módon érintő jogesetek bemutatása után próbáljunk meg feleletet találni arra a jogilag legjelentősebb kérdésre, hogy a miérten túl, hol, melyik korévnél vonta meg a bírói gyakorlat azt a határt, melyen alul már az elkövető beszámíthatatlanságát állapították meg. "A múlt század nagyobb felében az alaki és az anyagi büntetőjog nem különült még el élesen a jogtudományban, annál kevésbé a joggyakorlatban. E szoros összefonódás következményeként a mindkét jogterületet érdeklő kérdések eldöntésére lényegileg azonos szabályok alakultak ki mind az alaki, mind az anyagi büntetőjogban."<sup>36</sup> Így természetesen egyazon lényeges kérdésként vetődött fel, hogy "büntetőjogilag hány éves kortól felelősek az emberek cselekményeikért", illetve másik oldalról, "milyen életkorúak ellen van egyáltalán értelme büntetőper megindításának".<sup>37</sup> Ide tartozó gyakorlati kérdésként vizsgálhatjuk, hogy a büntetőperben, az eljárás keretében, milyen relevanciája lehet a gyermekkornak.

Eligazító jellegű forrásainknak elsősorban az eljárási kérdéseket taglaló, azt vizsgáló jogirodalmi örökségünket tekinthetjük. Werbőczy István Hármaskönyvében csupán a törvényes, azaz a tizenkettedik évüket meghaladott személyeket ruházza fel másokkal szemben per indítási és perbe szállási jogosultsággal, így ebből a contrario következik, hogy mindezek a jogok a törvényes kort el nem ért személyt nem illetik meg. Másrészt ugyancsak Werbőczyre hivatkozva állíthatjuk, hogy "ha valamely perlekedő, ... valamely nem törvényes kora gyermeket ... perbe hívna: akkor az ilyen fölperest, ... a nem törvényes kora gyermek ellenében /ha erre nézve a felperes ellen kifogást és ellenvetést tettek/ legott ötven-ötven gira díjban marasztalják és ítélik el."<sup>38</sup> Az 1795. évi magyar büntetőkódex-tervezet szerint: "Ami a kiskorúakat illeti: a betöltött 12. életév előtt büntetőeljárás nem indítható ellenük."<sup>39</sup>

Feltétlenül említést érdemel, hogy korszakunkban a városok - így Debrecen város gyakorlatában is - kétfajta eljárás honosodott meg. Az egyik a rendes írásbeli performa /processus ordinarius/ volt, melyben "a felek, illetve ügyvédjeik írásbeli feleletváltása során jutott el a bíróság ítéletéig anélkül, hogy a bíró és a felek közvetlen érintkezésbe kerültek volna."<sup>40</sup> Egyes esetekben azonban a szóbeli sommás /processus summarius/ per szabályai szerint hozta meg a bíróság határozatát, de "az élő-szóbeli fonyitó pernek csak csekélyebb gonosztettekben, és nemtelenekre nézve vagyon helye: nemesekre nézve nem egyébként, mintsem ha önmaguk abban megegyeznek."<sup>41</sup> Így tehát processus summarius beleegyezésük nélkül csak nemtelenek ellen, és csak akkor lehetett lefolytatni, ha a terheltet viszonylag enyhébb, három évnél rövidebb tartamu szabadságvesztés-büntetést maga után vonó büntetssel vádolták."<sup>42</sup>

A szegedi gyakorlattal egyezően Debrecen város vonatkozásában is elmondhatjuk, hogy figyelemre méltó módon 12

éves, vagy ennél fiatalabb terhelt ellen sohasem indult meg előtte írásbeli büntetőper <sup>43</sup>, de még ezen túlmenve, vizsgált korszakunk negyedszázada alatt sem találkoztunk egyetlen olyan esettel sem, amelyben a tizenkettő és tizennégy év közötti személy ellen processus ordinarius keretében hozták volna meg az ítéletet.

A gyermekkorhoz fűződő kérdések közül még feltétlenül feleletet kell találnunk arra a kérdésre, hogy melyek voltak azok a speciális eszközök, amelyekkel kizárólag csak a fiatalok bünelkövetőket büntette meg az ítélő tanács, valamint hogy egyáltalán speciálisak voltak-e ezek, s ha igen, akkor miben nyilvánult meg az általánoshoz képest különös voltak. A testfenyítő büntetések közül az adatok szerint fiatalok ellen elkövetők ellen városunk joggyakorlatában egyedül a megveszszőzést alkalmazták, vizsgált korszakunkban összesen két alkalommal. Először 1828. július 26-án <sup>44</sup> Csolti Istvánt, majd 1839. április 20-án <sup>45</sup> a tizenhárom esztendőes Schlenger Mártont ítéltek 12-12 vesszőcsapás elszenvodására, de az utóbbi esetben e büntetés még párosult 7 napi áristom kiszabásával is. Teljesen egybeesve a szegedi jogalkalmazással "jellemező, hogy 12 esztendősnél fiatalabb gyermekekre, egyetlen egy esetben sem rótt ki a városi bíróság szabadságvesztés-büntetést, hacsak az előzetesen letartóztatásban töltött időnek büntetésül beszámítását nem soroljuk e fogalom alá." <sup>46</sup> Néhány esetben azonban városunk gyakorlatában ezt csak közvetve bizonyíthatjuk, hiszen az általunk bemutatott jogesetektől az tűnt ki, hogy a bírósági jegyzőkönyvek nem tudósítanak maradéktalan precizitással e gyermekek életkoráról. Mégis indokoltnak látszik a szegedi tapasztalat maradéktalan elfogadása, mivel ahol a büntetőtörvényszéki jegyzőkönyvek szokatlan pontossággal rögzítik a szükséges adatokat, ott ezt az álláspontot tudjuk bizonyítóan alátámasztani. Néhány eset azonban vitára adhat okot, így nevezetesen az 1825. június 25-én kelt ítélet <sup>47</sup>, ahol Kováts Zsuzsánnát és Katona Sárát "gyenge idejűkre" tekintettel ugyan testi bün-

tetéssel nem büntették, de három napig száraz kenyéren és vizen eltöltendő áristomra ítélték. Ugyancsak hasonló büntetést mértek Mester Györgyre 1828. december 6-án.<sup>42</sup> Ezekben az esetekben pontosan nem ismerjük az elkövetők életkorát, így csupán valószínűsíthetjük, hogy a tizenkettedik életévüket már meghaladták.

És most itt térnénk ki röviden arra a kategorizálás szempontjából igen lényeges, és sok nehézséget okozó, de már érintett kérdésre, amely a jegyzőkönyvvezetési gyakorlathoz, annak precizitásához kapcsolódik. Ha végigtekintünk az ismertetett jogeseteken a gyermekkor intézményére figyelemmel, akkor a legszembetűnőbb tapasztalatként jelentkezik az a tény, hogy a debreceni bünyenyítő törvényszék elé állított gyermekkoru bűnelkövetők életkorát az esetek nagy részében nem tudjuk pontosan meghatározni. Az említett esetek mindogylében, ahol hiányzik az életkor pontos megjelölése, ott csak az igen viszonylagos és bizonytalan életkor intervallumot fedő "gyenge idejű", "éretlen koru", "gyenge idejű gyermek", "annyira gyenge idejű", "kevés idejű", "jobbulásra reményt nyújtó fiatal koru", illetve egyszerűen csak a "gyermek" megjelölések igazítanak el bennünket. Hogy ezek a határozatlan kitételek az életkornak meddig terjedő szakaszát fogják át, erre a kérdésre pontos választ adni nem tudunk. Egy azonban mindenesetre bizonyosnak látszik, mégpedig az, hogy az említett és a tényállásokban alkalmazott fordulatok még magukba foglalták a tizennegyedik életévet is, s ezt bizonyítja az az 1830. augusztus hó 14-i<sup>49</sup> ítélet, mely Solymos Mária 14 esztendőös "gyenge idejű" leányra szabott ki büntetést.

Visszatérve a szabadságvesztés-büntetés alkalmazásához, miután az előzőekben megállapítottuk, hogy csak a tizenkettedik évüket meghaladott gyermekeket sujtották szabadságuk elvonásával, s ennek az életkornak a meghaladását az oddigiekben csupán valószínűsítettük, mostmár lássunk olyan bizonyító eseteket is, ahol egyértelműen kitűnik az

elítelt gyermek határozott életkora. A 12 esztendő s alsó korhatárt már túlhaladta a tizenhárom éves Varga Zsuzsánna, akit 1848. március 11-én<sup>50</sup> 3 napi áristomra ítélték, valamint már a testfenyítő büntetés alkalmazásánál említett Schlenger Márton 13 éves gyermek is, akit 7 napi áristom kiállítására büntettek. Más esetekben az alkalmazott áristom csupán az előzetes letartóztatás végrehajtásának helye és eszköze volt, volt rá eset azonban, így 1844. április 6-án<sup>51</sup>, hogy Samu Márthát 10 napi elszenvedett áristom büntetésébe tudásával helyezték szabadlára.

Az alkalmazott büntetések sorában nem maradt és nem is maradhatott el a dorgálás, a pirongatás, mely a gyermekkorú elkövetők mellett a felnőttkorúaknál is alkalmazásra került, bár minden bizonnyal az alkalmazott büntetés erkölcsi jellegéből és a bűnelkövetők életkorától meghatározottan a fiatalabb korosztálynál hatékonyabbnak bizonyulhatott.

Nem birt büntetés jelleggel az a kiszabott fizetési kötelezettség, mely a gyermekek esetében, azok keresőképtelensége vagy inkább rendszeres jövedelmük hiánya miatt rendszerint a szülőket terhelte, s magába foglalta a sértéssel okozott gyógyítás díját, a patikai szerek árát, valamint a sérelmeket elszenvedett félnek fizetett "jótételi" összeget.

Hogy ezek a büntetések mennyiben jelentettek specialitást, ennek eldöntéséhez szükséges egyrészt a fiatalokkorúakra alkalmazott, másrészt az idősebbeket sújtó büntetési eszközök összehasonlítása. A testfenyítő büntetések vonatkozásában megállapítható, hogy míg a fiatalabbakra az "enyhébb" mértékű és fajtájú megvesszőzést alkalmazták, addig ezt a kort túlhaladott elkövetőket igen gyakran ítélték a keményebb bot, illetve korbács elszenvedésére. Ami a szabadságvesztés büntetés intézményét illeti, megállapíthatjuk, hogy míg a tizenkettedik életévüket meghaladott, de a tizennegyedik életévüket még be nem töltött gyermekeknél szórványosan, addig a tizennegyedik évüket meghaladott serdülteknél,



felnőttkorúaknál általános jelleggel alkalmazták szankcióként a szabadság elvonását. S ezek után vetődik fel a kérdés, hogy vajon az alkalmazott büntetési nemek, büntetési eszközök, illetve az alkalmazott büntetések mértéke között felfedezhető különbségek, amelyek a gyermekkorú, valamint a felnőttkorú személyek vonatkozásában érvényesültek, csupán formai különbségek-e, vagy ezen felszíni eltérés mellett felismerhetünk-e mélyebb tartalmiként kezelhető eltéréseket is. Véleményünk szerint is - egyező összhangban a szegedi vizsgálat tapasztalataival - "jóval többről van itt szó, mint egyszerűen formai, nem lényegbevágó különbségekről."<sup>52</sup>

A bemutatott jogesetekből megállapítható, hogy a bizonyítottan tizenkét éven aluli gyermekeket sohasem büntették meg, csupán dorgálás alkalmazásával és büntető jellegű szankció kilátásba helyezésével igyekeztek őket visszatartani; a bűncselekménynek minősülő cselekmények jövőbeni elkövetésétől. A tizenkettedik évüket meghaladott, de a tizennegyedik évüket még el nem ért fiatalok vonatkozásában, mint a jogesetek is bizonyítják, már találkozhatunk az erkölcsi rosszsallást kifejező pirongatáson kívül büntetőjogi jellegű büntetés alkalmazásával is, így mint említettük a testfenyítő büntetés egy változatával, a megvesszőzéssel, illetve a személyes szabadság tipikusan rövid időre történő elvonásával. Szemléletesen bemutatva ezt a tizenkettő és tizennégy év közötti időt mintegy mennyiségi felhalmozódásként kezelhetjük, melynek bizonyos alsó határa, s így a mennyiségi növekedés kiinduló pontja a tizenkettedik életév. A felső mozgó határt átlépve azonban e kvantitatív emelkedést követi egy minőségi ugrás, egy új minőség jelentkezik, amely már nélkülözi az előző, gyermekkorhoz fűződő minőség privilégiumait és érint mindenkit, aki a tizennegyedik életévét meghaladta. Ez az új minőség a büntetési módok és eszközök kiterjedt alkalmazásában nyilvánul meg. A testfenyítő büntetések több fajtáját vetik be, valamint kiterjedt mértékben

kerül alkalmazásra a szabadságvesztés büntetés, a büntetés céljának realizálása érdekében. Így tehát "A 12. életév betöltése ... olyan merev határt képezett, amelyen alul nem volt helye büntetőszankciók alkalmazásának. Más volt a helyzet a 12-14 éveseknél, akiket a törvényszék alkalmanként "nevelőszankciók" helyett már kemény büntetések elszenvedésére ítélte."<sup>53</sup> E különbségtevés lényege a beszámítási képtelenség elismerésében, vagy tagadásában rejlik. Ez alapon a tizenkettedik évüket el nem ért gyermekeket feltétlen beszámításra képtelennek minősítve büntetés vagy büntethetőség alól kivetteként kezelhetjük. Ezzel szemben a tizenégy évnél fiatalabb életkort a debreceni büntető törvényszék enyhítő körülményként értékelte. Ezt annál is inkább állíthatjuk, mivel a forrásként rendelkezésünkre álló büntető törvényszéki jegyzőkönyvek egyértelműen nem bizonyítják, hogy a debreceni büntető törvényszék előtt olyan gyermek vagy gyermekek álltak volna, akik a tizenkettedik életévüket még nem haladták meg. Így valószínű, hogy egyetlen egy biztosan tizenkét éven aluli gyermek sem került a fenyítőszék előtt büntetőeljárás alá. A vázoltak alapján elmondhatjuk, hogy a 12. esztendő még el nem ért gyermekkorukat a debreceni törvényszék "valójában büntetési beszámításra képtelennek minősítette"<sup>54</sup>, míg a "14. évnél fiatalabb életkort ... minden külön indoklás nélkül is enyhítő körülményként értékelte."<sup>55</sup>

#### Az elmebetegség

Egy büntetőjogi szakírónk véleménye szerint a beszámítási képesség oly fokú szellemi fejlettséget és érettséget tételez fel, mely lehetővé teszi a tudatos és akaratlagos cselekvést. "Akinak tehát öntudata hiányzik vagy zavart, kinek értelme elhomályosult, kinek elhatározási képessége megszűnt vagy szünetel, annak ezen állapotban tanúsított magatartása, mint nem akaratból eredő, hanem testi dispoziciók

vagy külső tényezők kényszerhatása alatt keletkezett jelenség: a cselekmény fogalmi körén kívül esik, miért is beszámításnak tárgya, a felelősségnek alapja nem lehet."<sup>56</sup>

Ha visszatekintünk a szerzőink többségénél hivatkozási forrásként szereplő klasszikus római jogi megoldásra, akkor megállapíthatjuk, hogy a római jog szerint az örjögők /furiosi/ már felmentést nyertek a büntetés alól.

Hazai forrásainkat vizsgálva - mint legkorábbit - idézzük Werbőczy István Hármaskönyvét, "mely különleges elbánást irt elő, az örjögökre /furiosi/, az esztelenekre /amentes/, a megtébolyodottakra /mente capti/, és a holdkórosokra /lunatici/"<sup>57</sup>, amennyiben kimondotta, hogy ezek "az örjögő, esztelen és megtébolyodott fiúk, mivel úgy tartjuk, hogy az értelmességnek és teljeskorúságnak éveivel sohasem jutottak, ezért az apai hatalom alól soha föl nem szabadulhatnak."<sup>58</sup> Ugyancsak Werbőczy Tripartitumának egy másik törvényhelyét citálva konstatálhatjuk, hogy "ha a fiúk esztelenek, örültek, holdkórosak vagy tébolyodottak, őket törvényes koruk idején túl is"<sup>59</sup> gyámság alá kell helyezni, illetve ezen személyek továbbra is gyámság alatt maradnak.

A magánjogi vonatkozású források közül említjük meg a szokásjognak egy másik gyűjteményét, a csak 1798-ban publikált Quadripartitum ide vonatkozó intézkedésének interpretálását, mely szerint: "A nem törvényes korú gyermekekkel azonos beszámítás alá kerültek valószínűleg a gyengeelméjűek és az örültek is".<sup>60</sup> Így annak ellenére, hogy a Négyeskönyv a Tripartitum hézagait, hiányosságait lett volna hivatva pótolni, ebben a vonatkozásban Werbőczyhez képest nem tudott tovább lépni. "Még egyértelműbb a XVII. század derekán keletkezett és Kollonics Lipót bíboros érsek kezdeményezésére a magyar Corpus Jurisba - először 1696-ban becsempészett alsó-ausztriai büntetőtörvénykönyv, a Praxis Criminalis, amelyre főként"<sup>61</sup> a XVIII. szá-

zad utolsó évtizedeiben igen gyakran hivatkoztak a tiszti ügyészek. A maniat /elmebajt/ a III. Ferdinánd által kibocsátott Praxis Criminalis büntetést kizáró oknak fogta fel, a lucidum intervallum esetét leszámítva. A budai és pesti joggyakorlat felemás megoldásként az említett kodifikációs munka 44. címének 4. szakaszára hivatkozva ugyan az elmebajt beszámítást kizáró okként kezelte, azonban a tiszta időközök esetére csak enyhébb elbírálást írt elő, azaz azt enyhítő okként fogta fel.<sup>62</sup>

A kodifikációs törekvések során először tekintsük át az első 1795-ös büntetőkódex-tervezet megoldását. E szerint "mivel az akarat és szándék az emberi cselekedetek meghatározója, ugyanúgy a szabad akarat hiánya mindenkit mentesít a büntett beszámítása alól, amilyen eset pl. az elme teljes elborulása, illetve az, hogy a bevádolt személy őrült; vagy az, akinek vannak ugyan világos gondolatai, de cselekedését dühroham idején követte el."<sup>63</sup> Ugyanezen artikulus 11. szakasza szerint a büntetést nem zárják ugyan ki, csupán annak mértékét csökkentik "A lelki betegségek, amilyenek a búskomorság /melancholia/, a másik, a szerfeletti együgyűség /simplicitas/ és a balgaság /stupiditas/:"<sup>64</sup> Az 1795. évi tervezet haladó szellemében történik a továbbiakban a kodifikációs munkálatokban az elmebetegség büntetőjogi megítélésének szabályozása. Így az 1827. évi büntetőtörvénykönyvjavaslat "I. része VIII. artikulusának 5. és 12. szakaszai is ... az elmebetegségeket a büntetési beszámítástól mentesnek deklarálják, illetve a lelki betegségeket és az értelmi gyengeséget /mentis debilitas/ enyhítő körülményként értékelik"<sup>65</sup>, s végezetül a jogalkotási munkák között ezen az úton jut el az 1843. évi javaslat 73. szakasza arra az álláspont-ra, hogy "minden beszámítás alól mentes maradnak: a./ az őrültek azon tettekre nézve, miket őrültségük ideje alatt elkövettek; b./ azok, akik betegség miatt ideiglenesen oly állapotban vannak, hogy tetteik büntethetőségének felfogására szükséges eszmélettel nem bírnak, de csak oly tettekre nézve, miket ezen állapotban követtek el."<sup>66</sup>

A magánjellegű munkálatok, illetve a büntetőtvénycsönyv tervezetek ide vonatkozó fejezeteinek vázlatos ismertetése után a következőkben röviden tekintsük át a büntetőjogtudomány hazai elméleti művelőinek intézményünk szempontjából jelentős, mind a jogalkotást, mind annak gyakorlati alkalmazását nagyban befolyásoló, s előmozdító felfogását.

"Vuchetich Mátyás tanításai szerint nem büntethető meg az a személy, aki örültségi állapotban /in statu dementiae/ követte el a bűncselekményt, kivéve, ha lucidum intervallum forgott fenn nála. Javasolta azonban a kiválóan képzett szerző, hogy a dühöngő elmebetegeket ártóképességük kifejtésének megakadályozása érdekében biztos helyen tartsák őrizetben. Felfogása szerint az ostobaság /stupiditas/ és a buskomorság /melancholia/ nem semmisítik meg teljesen a beszámítási képességet, de mint enyhítő körülmények feltétlenül kellő méltánylást érdemelnek."<sup>67</sup> Vuchetich-hez képest lakonikus frappánsággal fogalmaz korszakunk másik jeles büntetőjogásza, Szlemenics Pál, kinek álláspontja szerint "A kik józan ésszel nem bírnak, például a osecsemők és bolondok, ha bár valamelly fenytő törvénnyel ellenkező tettet elkövettek is, tettök gonosztett nem lévén, minden büntetéstől mentesek "<sup>68</sup> másrészt a "büntetés-lágyításnak okai" között nem lehet figyelembe venni a "gonosztevő elméjének tébolyodottságát, mert a tébolyodott ember kérdésben forgó cselekedetét, vagy esze jelen nem létében, vagy szabad óráiban tette. Az első esetben őtet semminemű büntetés nem érheti, eszének teljes távolléte miatt tette gonosztett nem lévén; a másodikban pedig tette való a teljes lelki szabadsággal elkövetett gonosztett, következésképpen semmi ok sincsen reá, hogy tettének törvénybeli büntetése meglágyittassék."<sup>69</sup> E meghatározás szerint a ténylegesen meglévő elmebetegség, s az ennek fennállta alatt elkövetett egyébként büntetendő cselekmény, beszámítás alá nem eshet, ám ugyanezen idézet második fordulata értelmében, ha cselekményét "szabad óráiban", azaz a lucidum intervallum ideje alatt követte el; akkor az egyébként meglévő

elméletesség még enyhítő okként sem kezelhető. Szlemenics kortársa, Szokolay István ugyancsak megállapította, hogy az örülteknek ezen örültségük ideje alatt elkövetett cselekményeket beszámítani nem lehet, mivel "ezen ész nélküli állapotukban öntudattal és felfogással a dolgok viszonyairól nem bírnak."<sup>70</sup>

Ezen elméleti nézetek bemutatása után most már vizsgáljuk meg, a rendelkezésünkre álló jogesetek alapján, hogy Debrecen város bírái mit is hasznosítottak a már ekkor meglévő és publikált jogirodalmi teoretikus tételekből, hogyan tükröződtek azok vissza a város joggyakorlatában.

Az elmebeteg személyek által elkövetett cselekmények igen változatos képet mutatnak, így találkozhatunk vérengzéssel, hatalmaskodással, mai fogalmaink szerint garázda jellegű cselekménnyel, istenkáromlással, természet elleni fajtalansággal, istentisztelet alatt elkövetett tiszteletlenséggel.

Első tényesetünk 1836. augusztusából való<sup>71</sup>, melyben az alperesként szereplő, illetve perbe vont Herczer György, aki a jegyzőkönyv tanúsítása szerint Hannoverából Hammerl-ből érkezett városunkba, rézműves legény lévén Jäger Jánosnál talált munkát. E személy a debreceni rabokat itélő törvényszék elé vérengzés miatt került, hiszen legénytársának Káplár Bálintnak "a fejét minden igaz ok nélkül egy kalapással betörte". Ugyanakkor a bíróság előtt a tanuként megidézett sérelmes Káplár Bálint és társa Bräyer Sámuel a bizonyítási eljárás során adták elő, hogy "az Alperes jó dolgú legény volna, mert ezelőtt is ismerték", csak "hogy zavarodott elméjű ember". Ennek ellenére, az okozott vérengzés felett is szemet hunyva, kinyilvánították azoñ akaratukat, hogy "készek magokhoz venni dolgozni", azzal a reménnyel, "hogy ha foglalatossága lesz, helyre fog állani". Az itélő tanács e kérelemre, s kinyilvánított óhajra annak megfelelő ítéletet hozott, mely akként szólt, hogy

"Általálódik az Alperes Brayer Sámuelnek és Káplár Bálintnak, hogy velök dolgozhasson, és vigyázzanak reá".

Ugyanezen a napon 1836. augusztus 18-án<sup>72</sup> került a büntető törvényszék elé Szőke András, aki augusztus 14-én reggel "a maga ágyát meggyújtotta úgy, hogy ha hamar nem érték, s a tűz a szobából kiüthetett volna, kétség kívül rettenetes szerentsétlenség történt volna". A perbefogott szerencsétlen ember védekezésében előadta, hogy amikor a kérdéses napon reggel lefeküdt, nem tudott elaludni, mivel azon kónyszerképzeete támadt, hogy a feje alatt lévő párnát égesse el, s hiába hadakozott e gondolat realizálása ellen, ennek ellenére "egy kis szalmát tévén a párnára, a kandallóból tüzet" tett reá. Ugyanakkor bírái előtt előadta, hogy "én azt sem tudom, hogy mit csináltam, mert megromlott ember vagyok, sohasem tudok nyugodni azon gondolattól, hogy miköppen vezessem el magamat." Minden bizonnyal ebben az esetben az elmebetegség egy tipikus változatával állunk szemben - melyet ugyan a jegyzőkönyv nem nevez nevével -, de ez az eset a személyiség olyan kóros jellegű megváltozását mutatja, mely szenvedő alanya értelemi, akarati és érzelmi világára egyaránt torzítóan hatott. A bíróság elrendelte, hogy a vádlott adódjon át a "Rendes Tiszti Orvos Urak" vizsgálatának, s azok Szőke András elmebeli állapotáról tegyenek "Tudósítást", illetve ugyanakkor elrendelte, hogy az "Alperesnek mind Házi Gazdája, mind a szomszédok kérdeztessenek ki az ő ... körülállásairól". Egy nappal később augusztus 19-én hirdetett ebben az ügyben a debreceni büntető tanács ítéletet, melyben kimondotta, hogy Szőke Andrást, fennálló és bizonyított elmebetegségére való tekintettel elbocsátja.

Ezt követően 1839. április 20-án<sup>73</sup> folytatott le pszichózisban szenvedő személy ellen eljárást az ítélő fórum. Fülöp Jánost azzal vádolták, hogy özv. Nagy Jánosné Tőkés Máriát az utcán felpofozta és "összekurvázta". Az al-

peres tettének okául előadta, hogy a sértett fél őt meg-  
rontotta, "hiszen én többször közösködtem véлле, és nem  
lehetek nálla nélkül, ámbár kivánnék tőlle szabadulni".  
A teljesség kedvéért említsük meg, hogy özv. Nagy Jánosné  
sem volt olyan ártatlan, hiszen ő maga is igyekezett a  
gondolatot elültetni a megháborodott emberben, hogy általa  
rontásnak lett az áldozata, így e sértett fél közrehatása  
a sérelem okozásában szintén figyelmet érdemel, s minden  
bizonyjal a kriminál viktimológusok ebben a vonatkozásban  
történeti példaként kezelnék. A törvényszék szerint, az  
előadottak és a vizsgálat adatai "az Alperes elmebéli gyen-  
geségét" bizonyították, s ennél fogva az a rendes súlyos  
büntetés alá vonhatóknak nem találtatott, így kemény piron-  
gatás, s a jövőbeni hasonló cselekedettől történő elriasz-  
tás érdekében alkalmazott fenyegetés mellett szabadon bo-  
csátották.

Hegedüs István 1840. február 8-án<sup>74</sup> került az ítélő-  
szék elé, mert "januarius hó 18-án estve, azért, hogy az  
Uttza ajtót bezárva találta, a Házi Gazdájának a feleségé-  
nek Jézusát, Krisztusát s Máriáját szidta". Ha fellapozzuk  
Szlemenics Pál "Magyar Törvény"-ét, keresve az alperes ál-  
tal megvalósított cselekmény törvényi tényállását, akkor  
a "Vallást érdeklő gonosztettekről" íródott fejezetben ta-  
lálható cselekmények között "A káromlás" címző alatt a  
következőket találjuk: "A káromlás, melly isteni felség  
bántásának is szokott neveztetni, 1563-diki törvényünk  
42d. ágazatának értelme szerint az a gonosztett, mellyel  
valaki Istent gyalázó szavakra vagy tetekre sértő szándék-  
kal fakad."<sup>75</sup> Tovább vizsgálva a munka II. részének 61.  
szakaszát, konstataálhatjuk azt, hogy e cselekmény elköve-  
tési magatartásának többféle változata van, melyek közül  
az egyik a "Közvetetlen és közvetve Istent" sértő káromlás,  
mely azzal valósul meg, illetve válik befejezetté, hogyha  
a káromló "egyenesen vagy Istent magát vagy pedig a szent-  
ségeket, a boldogságos szüz Máriát, a szenteket" szidal-



mazza.<sup>76</sup> A büntetőtörvényszéki jegyzőkönyvből megállapítható tehát, hogy azt a oselekményt vitte véghez Hegedüs István, ki a perbeli védelmét ellátó ügyvéd szavaival élve a jegyzőkönyv szerint "mint hat neveletlen árvák atyja" inkább "szánakozó könyörületességet, nem pedig büntetést érdemel". E feljegyzés egyben tudósít Ónodi Péteri ügyvéd által arról, hogy a szerencsétlen ember "jó felesége elvesztése előtt is már, de azután még jobban s sebesebb léptekkel közelgett az emberiséget borzasztó örültség azon legfőbb pontja felé, melynek egyedüli orvosa az erőszakos halál." Ezt követően került sor az alperes személyére nézve a depositio testium-ra, azaz a "tanuvallomások" meghallgatására. Tanuként idézték az ügyben a birói tanács elé Nagy István polgárjogállású személyt, aki több ízben tapasztalta Hegedüs István "elmebéli fogyatékoságát és őrjöngését", s kijelentette, hogy "mint valami elmebéli háborodottat, úgy ismerem". Ugyancsak tanuságtételre idézték Nagy István szabó mestert, aki kijelentette, hogy "több ízben tapasztaltam elmebéli háborodását, és őrjöngését, s midőn számos apró gyermekei közt sok apró bolondságokat követett el, melyekről azonban későbbben semmit sem tudott". Nem érdektelen megjegyezni, hogy a debreceni birák a gyakorlatban is érvényre juttatták azt a római jogban és a feudális ítélkezési jogunkban ismert elméleti tételt, hogy a tanuk "legalább ketten legyenek..., mert egy tanu, ha óles elméjü, könnyen hazudhat úgy, hogy a biró őtet hazugságán nem foghatja".<sup>77</sup> Ennek a követelménynek eleget téve ezt követően a bíróság 1840. február 20-án<sup>78</sup> hirdetett ítéletet, melyben megállapította, hogy az alperes "elmebéli gyengeségben szenved, s ilyen állapotjában a törvényes büntetés alá nem eshetvén eddig elszenvedett áristomának büntetésébe tudása mellett, ezzel ... elbotsáttatik."

Sodomia, azaz természet ellen való fajtalankodásért állították a bíróság elé 1841. június 26-án<sup>79</sup> Kassai

Sándort, aki "arra a gonoszságra vetemedett, hogy az edjik Kantza lovával közösködni nem irtódzott", így ezen cselekmény egyik változatát a sodomia bestialitas-t követte el. Az alperes tagadta a terhére rótt cselekménynek az elkövetését, ehelyett azt állította, hogy a "kérdéses lónak a szeme fájván, mivel úgy hallotta, hogy használ ha az ember a maga vizeletével a lónak fájos szemét mossa: tehát akkor éppen ezt tselekedte." Mivel Kassai Sándor Vértesre való volt, ezért a "Vértesi Birák bizonyítványt adtak ki az Alperes felől, hogy ez hibás elméjü", de Debrecen akkurátusan precíz birái most nem elégedtek meg ezzel a tudósítással, tovább tudakozódtak, ám "számos tanuk által bizonyított, hogy az alperes hibás elméjü, így hazájába visszabocsájtatni"-rendelték.

A jogesetek sorában végezetül említsük meg Balog István köldus esetét, aki a vád szerint a nép közt botránkozást csinál, gunyolódzó képeket formálván, Isteni tisztelet alatt lármát indít". E cselekedetek miatt kérték büntetését 1846. november 14-én.<sup>80</sup> A jegyzőkönyv szerint ezen kívül Balog István nem álltallotta "a szent egyházban a lelki pásztornak útját állani, s azt sértő, méltatlanul vádoló szavakkal illetni". "Mindezek olly vakmerő tények, mellyek Alperesnek mind kétségen kívül józan ész hiányával szenvedőnek az örültek házába leendő bezárását tenné szükségessé." Az ítélet bizonyossága szerint azonban az alperes elmebetegségének a foka nem teszi szükségessé orvosi kezelését, s - ezt a tényt az orvosi gyakorlatban és tudományban tájékozatlan birák megnyugtatóan, minden valószínűség szerint a szakemberek véleményének kikérése mellett állapították meg és így Debrecen ítélő tanácsa gondolva egy nagyot és merészet, a gyógykezelés egy új formáját vezette be "biztonsági" intézkedésül, mely egyrészt az alperesnek "büntetésül szolgál, másrésztől egyszersmind javulását és észretérését idézné elő", szülőföldjére történő visszatéréséig, "amit azonban nyomorult

voltánál fogva és bekövetkezett zordon fagyos időben teljesíteni nem képes", három hónapi, a maga költségén tölthető rabságra ítélte.

A bemutatott jogesetekből megállapíthatjuk, hogy a debreceni büntető törvényszék, a feltételezeten elmebetegségben szenvedő elkövetők tényleges állapotáról két uton szerezhetett tudomást, illetve bizonyosságot. A gyakorlatban tipikusan és döntően a köztudományból szerzett ismeretekre támaszkodott, néhány esetben azonban ennél tovább ment, s a város orvosainak ismereteit is igénybe véve foglalt állást, a pszichózis megléte vagy hiánya kérdésében. Szükségesnek tartjuk itt megemlíteni, hogy a gyanúsított elmeállapotának orvosszakértői vizsgálata részletes tételes jogi szabályozás tárgyát képezte. Így ha csak néhányat említünk meg a források közül, akkor feltétlenül ide tartozónak kell tekintenünk, s így ide sorolandó "I. József Büntető perrendtartása, az ember értelmétől megfosztó elmebetegségek bizonyítását, orvosok és seborvosok próbáját" követelte meg. A Theresianna a kihallgatással kapcsolatban úgy rendelkezett, hogy a "magukat bolondnak vagy némának tettető gyanúsítottakat titkon börtönőrökkel kell figyeltetni és szükség esetén orvosszakértővel, vagy sebésszel kell megvizsgáltatni". A Josephianna az elmezavar jelei esetén szükséges tennivalók között első helyen említette két műértő írásbeli vélemény beszerzését, melyhez csatolni kellett a bíró és a börtönőrök megfigyeléseiről készített jelentést is. Az 1795-ös BTK Tervezet a Theresianai "elmezavarszinlelés" fogalmából indult ki és csupán egyetlen orvos vagy sebész bevonását írta elő. Az 1843-as Büntetőjogi Javaslatok II. része X. fejezetében az anyagi büntetőjog elveiben bekövetkezett fejlődésnek megfelelően a "beszámíthatóság kérdésében felmerült kérdések" esetén két orvosszakértő által végzett vizsgálatot írt elő.<sup>81</sup> Ezek voltak tehát az előírt követelmények, melyek alkalmazása minden bizonnyal elősegítette volna a vitás ügyek helyes elintézését, megítélését, de - mint ahogyan

korszakunk bizonyítási jogának egy jelen kutatója nagyigényű munkájában kifejti - "ennek ellenére a bírói gyakorlat brutalitása, a pszichiátria kezdetleges színvonala az elmebeteg vádlottakkal szembeni eljárást a korabeli igazságszolgáltatás legtisztázatlanabb, egyik legfőbb visszaélésre alkalmat adó szektorává tette".<sup>82</sup> Idézett kutatónk utóbbi megállapításához csupán annyit szeretnénk hozzátenni, hogy véleményünk szerint nem az ítélő bírák brutalitása, hanem inkább a pszichiátria fejletlen volta okozhatott itt nemkivánt, s így a tudomány fejletlenségéből adódó hátrányos hatást. Bizonyos esetekben a debreceni bírák is szükségesnek látták az orvosi közreműködés igénybevételét, bár a rendelkezésükre álló források szerint szokatlan rendszertelenséggel tették ezt. Így mi még azt sem mondhatjuk el, amire hivatkozott a szegedi vizsgálat, miszerint akkor került az orvosi szakvélemény kikérésére sor, "ha a terheltet súlyosabb bünoSelekmény elkövetésével vádolta a tisztii ügyész. Ilyenkor még egy nagyobb létszámú bizottság kinevezését is indokoltnak, sőt szükségesnek tartotta".<sup>83</sup> Sajnos, az említett bizottság városunkban történő felállításáról tudósító adatokkal nem találkoztunk írott forrásaink között, így feltételezhetjük, hogy ez meg sem történt, s a bírói gyakorlat továbbra is azt az életszabta követelményekkel szembenálló paradox megoldást követte, hogy a viszonylagos eredménnyel igénybevett orvosi szakvéleménykérés mellett és a helyett, főként a csaknem minden esetben alkalmazásra kerülő, a szubjektív megítélésnek szélesebb teret engedő, bizonytalan értéldi - s az óvszázadok hátramoszditó sulyával terhelt - tanuvalomásokból meritett ismeretekre hagyatkozott, bár meg kell mondanunk, hogy nem a vádlott kárára.

Szeretnénk emlékeztetni arra, hogy az intézményünket elemző bevezető sorokban felsorakoztatott jogforrások, illetve forrásértéldi magánmunkálatok egy részében említésre került a sajátosan orvosi, jogi s ezen keresztül a törvénytevői megítélés szempontjából olykor nehézségeket okozó lucidum intervallum, azaz a tiszta időköz állapota, melyben

az egyébként elmebetegségben szenvedők "sem viselkednek más-ként, mint a normális emberek, s ezért az ilyen állapotban elkövetett cselekményükért felelősséggel tartoznak".<sup>84</sup> Korabeli forrásaink eltérő jelleggel értékelik ezt az állapotot a beszámítás szempontjából. Egyes jogkönyvek, mint például a Praxis Criminalis "a tiszta időközök esetén csak enyhébb elbírálást"<sup>85</sup> irtak elő, így a lucidum intervallumot - annak ellenére, hogy az elkövető ekkor mint normális ember hajtotta végre büntetéssel fenyegetett cselekményét - onyhitó okként kezelték. Más forrásmunkák ellenben az általunk is helyesnek tartott álláspontot tették magukévá, így újra citálva Szlemenios "Magyar Törvény"-ét illusztrálhatjuk, hogy "ki szabad óráiban ... teljes lelki szabadsággal" követte el cselekményét, "semmi ok sincsen reá, hogy tettének törvénybeli büntetése meglágyittassék".<sup>86</sup> Így tehát az ezen állapotban elkövetett cselekményüket a szerző szerint teljes beszámítás alá esőnek értékelhetjük. Ugyanakkor a beszámítás kapcsán feltétlenül szükséges még egy tényezőt kiemelni, nevezetesen azt, hogy "A váltogató elmeháborodás mellett ugynevezett világos időközben /lucida intervalla/ elkövetett büntetteknel is a cselekvő lelkiállapotát egyáltalán figyelemre kell méltatni".<sup>87</sup> Sajnos bizonyító példánk nincs arra, hogy e humánus és a büntetéskiszabás szempontjából igen helyénvaló kritérium valóban alkalmazást nyert volna városunk ítélkezési gyakorlatában. Debrecen joggyakorlatában egyetlen esetben találkozhattunk a lucidum intervallumot helyettesítő, azzal analóg meghatározással, mely az 1840. február 8-i<sup>88</sup> ítéletben szerepelt. E sententia definitiva már bemutatásra került az elmebetegséget tárgyaló jogesetek között, így most csupán az emlékezetbe idézés igényével idézzük fel, hogy e fenytőper alperese Hegedüs István istenkáromlásért került a bíróság elé. Debizonyosodott ugyan, hogy e szerencsétlen ember elmebeteg, s a cselekményét is ebben az áldatlan állapotban követte el, így

büntetés alá nem is kerülhetett, azonban, mint a jegyzőkönyvből napvilágra került, ezen alperesre "6 neveletlen árvák könnyes szemei tekintenek, és tátják fel a mindennapi kenyérért éhező szájokat, mint egyedüli gyámokra, kenyér és ruházat keresőre az ébren érzett tiszta óráiban." Így e találó megfogalmazás, mint "ébren érzett tiszta órák" megfelel a változó elmeháborodás tüneteként, a lucidum intervallumként ismert orvosi-jogi terminus technicusának, s ha ez itt kifejezést nyert, ebből levonhatjuk azt a következtetést, hogy Debrecen bírósági gyakorlata ismerte e fogalmat és alkalmazta is azt.

Végezetül említsük meg a "fejlődés" egy útját, mely ténylegesen vizsgált korszakunkat követően látott napvilágot, de minden bizonnyal már korszakunk végén megfogant. E nézet szerint a lucidum intervallumot az elmekórtani tapasztalat visszautasította arra hivatkozva, hogy az elmebetegség kontinuitást mutató jelenség, melynek van kezdete, kifejlődött stádiuma és vége. Így Moravcsik Ernő véleménye szerint "Vagy meggyógyult a beteg s ilyenkor nincs szükség lucidum intervallumról szólni, vagy nem, s ekkor, ha a kóros tünetek intenzitása csökkent s az öntudat tisztább is, a betegség jelei még mindig felismerhetők, s az egyén az agyában székelő kóros folyamat befolyása alatt áll."<sup>89</sup>

Befejezésként, az elméleti és ténybeli ismeretek birtokában ezek után nem maradt más hátra, mint hogy megpróbáljunk feleletet adni arra a kérdésre, hogy miért képezhetett a beszámítás alól kivételt az elmebetegség. E kérdésre részben felelnek jogeseteink. Ezek közül bizonyítékként idézzünk két ítéletet. Az első 1839. április 20-án<sup>90</sup> Fülöp János perében született, mely szerint az alperes "Elmebéli gyengeségét" bizonyítva látta a bíróság, s ezért "rendes súlyos büntetés alá vonhatónak" nem találta e személyt, míg a másik a már többször idézett Hegedüs István perében született 1840. február 8-án.<sup>91</sup> E sententia szerint az alperes azért nyert elbocsátást, mert "elmebéli gyengeségbe szenved, ... s ilyen

Állapotjában a törvényes büntetés alá nem" eshetett. Így tehát az értelem, a tudat hiányát kezelhetjük olyan domináns tényezőként, mely a cselekmény elkövetőjénél jelentkeve, beszámítást kizáró okoknak volt minősíthető.

Az indulat /ingerültség, harag, fájdalom/

Sajátos helyet foglal el tárgyalt intézményeink között az indulat /ingerültség, harag/, hiszen büntetőjogi, pszichológiai és pszichiátriai önállósága vitára adhat okot, mivel ez egy "oly állapot, melyben a pszichikai ellentállás képesség, a memyiben az jogi és etikai képzetek által van föltételezve, egy fokkal alantabb fekszik".<sup>92</sup> Így elmekörtani szempontból sokszor viszonylagos az elmebetegség és az indulati állapot csupán külső tünetek megnyilvánulásai és cselekvési szimptomák alapján történő elhatárolása, hiszen bizonyított, hogy a kedélyhangulatbeli elváltozások, a hirtelen beálló öröm, harag vagy bánat érzete ólénk vasomotorikus és fiziológiai zavarokat okozhat. A kedélyi izgatottság órákig, sőt napokig is eltarthat, s ez torz hangulati, kedélybeli szorongó állapotot hozhat létre. Röviden vázolva: a szervezetet érő pszichikus behatás ugynevezett pszichikus sokkot eredményezhet, "mely a szellemi működések rövidebb-hosszabb időre terjedő hirtelen felfüggesztésében, az öntudat megzavarásában áll..."<sup>93</sup> Így e kérdés elbirálása már orvosi szempontból is egy sor problematikus kérdést vet fel, hasonlóan a tárgyalandó jogintézmény büntetőjogi szempontjához.

A különböző indulatok értékelése eltérő vizsgált korszakunk elmélete és gyakorlata között, sőt még e két nagy területen is differenciálódással találkozhatunk. "Bár a Codex Josephina I. része 5. §-ának c. pontjában beszámíthatatlannak minősítette annak cselekményét, aki "az érzékenységnok ... háborodásában" követett el bűncselekményt, de

"a hazai büntetőtörvénykönyv-tervezetekből és büntetőjogi tankönyvekből inkább az a meggyőződésünk alakulhatott ki, hogy az indulatok egyes változatai tipikusan enyhítő, nem annyira beszámítást kizáró okokként vehetők törvényszéki-  
leg figyelembe."<sup>94</sup> Így erre bizonyúágként szolgálhat az 1795-ös büntetőkdex-tervezet XII. artikulúsnának 13. §-a, mely szintén nem kezelte kizáró okként az indulatot, hanem "a bölcs bíró diszkréciója, valamint a körülmények különbözése szerint" "enyhítő okként vette figyelembe a "lélek szenvedélyei"-t mint "amilyenek: a heves harag, az első dühroham és indulat, a jogos fájdalom; avagy az olyan szerelem, amely már esztelenséggé fajult el".<sup>95</sup> Hasonló szellemben rendelkezik az 1827. évi tervezet I. része VIII. artikulúsnának 14. §-a is, míg az 1843. évi büntetőjogi javaslat eseti jelleggel, az egyes büntettekről és azok büntetéséről rendelkező különös részében szabályozza az intézményt. Így az említett tervezet IX. fejezetének 112. §-a az emberülés büntettén belül privilegizálja azt "a ki nem előre meggondolva, hanem indulatos felgerjedésében tökélllette el magát arra, hogy mást életétől megfosszon, s indulatos eltökéllését azon felgerjedésében végre is hajtotta..."<sup>96</sup> Ugyancsak paralell megoldást nyújt a tervezet XII. fejezetének 153. szakasza a testi sértések vonatkozásában.

A törvénytervezetekhez hasonló álláspontra helyezkedtek az indulat beszámítás szempontjából történő jogi relevanciája tekintetében hazai jogunk kiváló elméleti művelői, a hatásukban oly jelentős tankönyvek készítői is. Így Vuchetich Mátyás "szemléletesen adott hangot annak a meggyőződésének, hogy "actiones in irae furore patratæ merentur quidem aliquam excusationem, sed non totius poenæ remissionem."<sup>97</sup> Korszakunk másik kiváló jogásza Szlemenics Pál "Az igazságbeli büntetés-lágyításnak okai" között említi "Az indulatoknak, főképpen a haragnak hevességét; mivel - mint szerzőnk tanítja - a hevesebb indolatok is eszünket nagyobb háborodásba hozván - szabadságunkat tetemesen megcsonkítják.



Azonban, hogy az indulat hevessége büntetés-lágyításnak elégséges okául szolgáljon, a következő feltételek szükségesek: a/ Hogy a gonosztett az indulatnak hevében követtetett legyen el. b/ Hogy az indulatnak heve, előre ment nagy ingerlés, például tetemes bosszantás által megigazuljon. c/ Hogy a gonosztevő ezen ingerlésre, következőleg az indulat felhevülésére okot ne adott legyen."<sup>98</sup> Még ennél is tovább lépett haladó szellemű munkájában Szokolay István, ki az önhibán kívüli indulatot és ennek megnyilvánulásait már beszámítást kizáró okként kezelte.

Városunk ítélkezési gyakorlata intézményünk tekintetében nem mondható egységesen kiforrottnak, mivel korszakunk tárgyalt negyedszázada alatt a haragot /iram/, dühöngést /furorem/, a fájdalmat és felingerlettséget hol beszámítást kizáró, hol pedig büntetést enyhítő körülményként értékelte. Jól érzékelhető azonban, hogy inkább hajlottak ítélő bíráink az elméletileg tisztázatlan körülmények ellenére is ezen intézményt dominánsan beszámítást kizáró okként kezelni.

Még a jogesetek bemutatása előtt szükségesnek tartjuk annak közlését, hogy az indulati állapotban elkövetett cselekmények nagyrésze verekedésben realizálódott, s az eredményre tekintettel, az okozott sérelemtől függően megvérzésben vagy megtagolásban nyilvánult meg.

Első esetként került tárgyalásra időszakunkban Szaksz Simon pere, aki 1829. augusztus 19-én<sup>99</sup> azzal a váddal került a bíróság elé, hogy "Meyer Kornor nevű Zsidót ok nélkül tetemesen megverte", s mint a későbbiekből megtudjuk, a keletkezett sérelem szerint meg is vérezte. Az alperes azzal védekezett, hogy indulatba jött, s ennek hatására ütötte fejbe a sértett személyt, de hogy ezen indulati állapot minek hatására keletkezett, annak okát nem adja sem ő, sem a jegyzőkönyv. Ennek ellenére csupán az orvosi és a patikai szerek árában, valamint a sérelem díjában marasztalják el, s testi büntetés alá nem esik.

E bemutatott ügy után egy évre, újra hasonló cselekményt tárgyalt Debrecen magistratusa, nevezetesen 1829. augusztus 24-én<sup>100</sup> Horschilnger Simon esetét, aki egy Sztraka Anna nevű leányt megvert és megvérezett, mivel az - mint az alperes elmondta - "rútul betstelenitetto mind őt, mind feleségét", s ennek hatására jött indulatba. Az ítélet szerint "a jött ki, hogy az /mármint a sértett leány/ okot szolgáltatott a között történt czivakodásra", így az ítélő tanács Herschlinger Simont büntetés kiszabása nélkül, de azon intés mellett, hogy az alperes "magát a maga határába tartsa" szabadon bocsátotta.

1830. november 27-én<sup>101</sup> Barlótzi Ferenc és Gerőtz Márton került fenyítő birái elé, mivel Kopányi Györgyöt és feleségét "Juris Professor Dobossi János Ur Péterfia házá-nál" megverték és megvérezték. A két vádolt személy elismerte a vádban foglaltakat, ám mentették magukat azzal, hogy a sérelmesek őket ingerelték. Az ingerlés mikéntjéről ebben az esetben is hallgat a jegyzőkönyv, a vádlottak védekezését azonban minden bizonynyal bizonyítottnak látta a tanács, mivel az ítélet arról tanuskodik, hogy "a verekedésre Kopányi adott alkalmatosságot", ezért a két befogott személyt szabadon bocsátva felmentette a vád alól.

Érdekes esete városunk joggyakorlatának az az 1833. június 28-án<sup>102</sup> tárgyalt ügy, melynek vádlottja Fischer Imre volt, aki Csizmadia János szabólegényt megvérezte. A tisztvi vizsgálatból rekonstruálhatjuk az esetet. A panaszoló sérelmet az alperes Fischer Imre "a házá-nál több izben tett alkalmatlakodásért onnan kitiltotta, Csizmadia János ezen kitiltással nem gondolván nem csak vissza ment az Alperes házá-ba, hanem azt gyalázatos szavakkal is illette". Így ezen körülmények hatására Fischer Imre joggal lobbant-hatott haragra, és a heves és gyorsan keletkező indulattól, haragtól vezérelve "rendre utasithatta" a hivatlan és nem szivesen látott "vendéget". Tulajdonképpen ezt summázza az ítélőszék ítélete, midőn kimondja, hogy "maga huzván magára

Csizmadia János a megverettetést... az Alperes a Felperes Fiscus keresete alól felszabadíttatik". Ugyanakkor - ellentétben az ítéletekben szereplő költségfedezésről illetve költségviselésről szóló szokásos rendelkezésekkel - a megvert panaszolkodó Csizmadia Jánosra szállt át az ítélet szerint az orvosi kúra, valamint az orvosságok költségeinek viselése, ezzel is kifejezve korszakunk városainak, így a civis Debrecennek azon általános szemléletét és kívánalmát, hogy a polgárok vagyoni, családi és személyi biztonsága háborítatlan maradjon.

A tényadatok további vizsgálata során találkozhattunk Mester Dániel esetével 1837, augusztus 12-én<sup>103</sup>, aki Kerekes Jánosné Medve Erzsébetet "rút szidalmazások között július 20-án megkínózta". A felperes Magistratualis Fiscus előadásában érzékeny testi büntetés kiszabását kérte a bíróságtól, valamint az alperes elmarasztalását a sérelem díjában, az orvosi szerek valamint a gyógyítás költségeiben. A perbe fogott Mester Dániel tanúk által bizonyította, hogy a "panaszolkodó sérelmes ... botránkoztató, sértegető beszédeivel és a szemérmét levetkezve elkövetett tettével szolgáltatott okot a Alperesnek, hogy azáltal testbeli sérelmet szenvedjen." Így itt újra, az előző esethez hasonlóan, a jogos indulat hatására elkövetett sérelemokozást a bíróság is elismerve azt beszámítást kizáró oknak minősítette, mondván, hogy a sérelmes "azt tulajdonítsa magának", s az alperest feddés mellett elbocsátotta úgy, hogy a gyógyítási és a patikai költségek megfizetésében elmarasztalta.

Ex petulantia okozta a bajt az 1840. november 14-én<sup>104</sup> kelt ítélet szerint. A történeti tényállás arról tudósít, hogy vasárnap délben a perbe fogott Dékány Andrással több gyermek hergelődött, melynek következtében az alperes olyan indulatba jött, hogy elvesztve önuralmát kővel kezdte dobálni őket; s így a tizenhárom esztendőes Bodnár Gábornak "a fejét egy kővel úgy bevágta, hogy mindjárt elborította a vér". Ugyanakkor az alperes védekezéséből kitetszik,

hogy még gubáját is letépték az ingerlésen kívül, amely már amúgy is meglévő indulati állapotát még magasabbra emelte, azt sem tudta, hogy melyik csintalan gyermeket érte a vaktában eldobott tégladarab. Az ítélet itt is a vádlott felmentésével végződött, a debreceni bírák értékelték a felindultságból elvakult cselekvési állapotot, s Dékány Andrást "a Seb Orvosnak és a megsértett Bodnár Gábor részére is két, összesen 4 Conv. Ft-nak fizetése" mellett szabadon bocsátották.

Érdemes megemlékezni az 1842. október 22-én<sup>105</sup> tárgyalta esetről, mely szerint október 17-én hétfőn este Takáts István és Fülöp Károly a per két alperese "a piatz közepén lovaival ott elmenő Bot Dánielt megtámadták, magát, tselédjeit, Lovait megütögették". Az alperesek elmondták, hogy ők a templom előtt este sétáltak, s arra lettek figyelmesek, hogy "egy suhantz több lovakkal nyargalva" rohan feljűk, s mivel előle kitérni már nem lehetett, így Takáts Istvánt elütötte, melynek következtében lába felső szárán súlyos sérelmet szenvedett. Ekkor ütött rá a másik alperes, Fülöp Károly indulatában "mind a suhantzra, mind a lóra". Ilyen szituációban ért oda a tényállás szerint a megtámadott és panaszolkodó Bot Dániel, ki mint a "suhantz" és a ló gazdája látva az azokon esett sérelmet, hevesen kezdett szitkozódni, káromkodni, és még a tettegességtől sem riadt vissza. Az ítélő tanács a tényállás tisztázása során bizonyítottnak fogadta el a seborvosi vizsgálat alapján, hogy Bot Dániel lovai sérelmet okoztak Takáts Istvánnak, s "ezen körülmények között nemhogy az Alperesek büntetésre méltónak találtatnának; hanem még inkább a lovai és tselédje után ment Bot Dániel priongattatik, és a szorosabb vigyázásra és rendtartásra büntetés terhe alatt intetik"; - hangzott a bíróság sententiaja.

Néhány mondat erejéig emlitsük meg Barta Pál ügyét, aki 1843. március 20-án<sup>106</sup> "közönséges helyen az uttzán egy hasáb fával kegyetlenül össze törte, s vérezte "özv. Szabó Mihálynét és ennek fiát Szabó Mihályt. A perbe fogott Barta Pál elismerte, hogy Szabó Mihályné fiát megverte, s magá-

hoz az asszonyhoz is hozzávágott egy hasáb fát, "de ezen tette Szabó Mihályné által, - ki őtet vén latornak nevezvén betsületében rettenetesen megsértette, sőt egy darab fát is hozzávágott - ingerelve volt". A bíróság is bizonyítottan láthatta az alperes által előadottakat, s így nyilváníthatta, hogy "az alperes ... kihágásaiért nem büntetik..."

Jelentős következtetés levonására nyújt lehetőséget az igazságszolgáltatási praktikum szempontjából az az eset, melyben Rácz Sámuel alperes 1844. június 15-én<sup>107</sup> került a fenytő törvényszék elé. Ez a személy vasárnapi napon a piacon késsel megszúrta Szabó, vagy más néven Rezgi Jankót. A jegyzőkönyvből megtudjuk, hogy e sérelem bekövetkezésére a sérelmes fél által történt ingerlés adott okot, az említett forrásból azonban az is kiderül, hogy Szabó János elmebetegben szenvedő ezerecsétlen sorsú ember volt. Így annak ellenére, hogy ez az ügy a vádlott felmentésével végződött, s így igazolta azon álláspontunkat, hogy a debreceni bírák részben eltérően a korabeli kódextervezetek és egyéb szakmunkák szellemétől dominánsan hajlottak arra, hogy az indulati állapotot beszámítást kizáró okként kezeljék, egy másik szempontból is figyelmet érdemel, nevezetesen, az ítélet azon kitétele, hogy Rácz Sámuel "mindazonáltal ismerte a gyenge elméjű Szabó Jánost és mégis elég vigyázatlan volt", fényt vet arra, hogy a debreceni büntetőtanács az elmebeteg személyekkel szemben, még az azok általi indulatkeltés, ingerlés esetén is, jobban megkövetelte az indulatok visszatartását, fékezését, mint az egészséges, teljes tudattal bíró emberekkel szemben.

Ugyancsak az ingerlésre okozatként megnyilvánuló indulat által elkövetett vérengzés vezetett az 1847. július 3-i<sup>108</sup> perre, melyben a Furtára való Szilvári János azért került alperesként, mert június 29-én a kocsmában Szabó Ferencz által felingerelve annak állat egy üveggel felsér-

tette. A vádlott Szilvási János büntetés elszენvedése nélkül került ki a pörlekedésből, mivel maga a panaszló Szabó Ferencz ingerkedése által volt okozója a megtörtént verekezésnek.

Végezetül említsük meg a vérengzést megvalósító eredményre tekintettel - a büntetést nélkülöző ítéletek sorában - azt az 1848. július 15-én<sup>109</sup> tárgyalt esetet, melynek vádlottja Scholcz Gusztáv volt. Mint a tényállásból megtudjuk, ez az alperes július 8-án szombati napon felkerekedett Péntek Bálint Halápra tartó szekereire, s hogy elüssék az időt, egymással beszélgettek. Végül is a beszélgetésből vita kerekedett, melynek során a hangulat olyannyira feszültté vált, hogy a fuvarát kérő Scholcz Gusztáv, a hallottaktól felingerülten egy nála lévő bottal alaposan eldöngette Péntek Bálintot. Az ítélet szerint azonban "Péntek Bálint hívta föl az Alperest azon szavai által, hogy "t.i. az uraság tselédei mind huntszutok" a czivódásra, másfelől Scholcz Gusztáv /jóllehet betsületében sértve érezte is magát mint uraság szolgálatában álló egyén/ az említett szavak által haragra lobbanva ... nem csak szóval ... hanem ütlegek által is elégtételt szerzett, ... ez oknál fogva tehát "az alperes büntetés kiszabása nélkül elboosátást nyert a perből.

A vérengzésen kívül más jellegű cselekményt is megvalósítottak az indulattól elvakult cselekvők a büntetőtörvényszéki jegyzőkönyvek bizonyossága szerint. Így 1839. augusztus 17-én<sup>110</sup> Mráz Károly ölésével való fenyegetés miatt került ítélő birái elé. A tényállás szerint féltékenységtől indított felindulásában, melynek kiváltó oka felesége elszökése volt, annak tartózkodási helyére "bottal és töltött pisztollyal ... ment, s a konyhában mindeneket össze törté mint egy megtébolyodott, és előbb feleségét fenyegette, hogy meg lövi, az után kijelentette, hogy magát lövi le". Ebben az esetben vitatott lehet a cselekményt elkövető Mráz

Károly elmeállapotának megítélése, s ez is indokolja e fejezet bevezetőjében írott azon megállapításunkat, hogy a tudomány akkori állására is tekintettel sokszor igen viszonylagos lehetett az elmebetegség és az indulat elhatárolása, a direkt módon érzékelhető stigmák alapján. Zavart okozhatt ez a jelenleg tárgyalt esetről is, mivel a felperes tisztai ügyvédi nyilatkozatában kérte a bíróságot, hogy az alperest "mint elmeháborodásban lévő gyógyítás végett Laza-retumba" utalja. A vizsgálatból azonban világosságra jött, hogy ugyan elmebetegségről nincs szó, de a cselekményt kiváltó tények, mint feltételek oda hatottak, hogy az alperes ezen fájdalom által meghatározott indulati állapotban a külső jegyek alapján mint egy elmeháborodott cselekedett, s így büntetés alá nem esett.

Az előbb említetthez részben hasonló eset az 1843. november 11-én<sup>111</sup> hozott ítélet szerint Nyiri Péternek, mint a köznyugalmat zavaró személynek az ügye, aki "szomszédait szüntelen háborgatja". A jegyzőkönyv szerint e tarthatatlan állapotot két szomszédja, nevezetesen Hegymegi Istvánné és Vintze Lajos "már különösen nem állhatván ... mint dühös örültet bekísértették". Az alperes Nyiri Péter védekező előadását a bírák valóban fogadták el, mivel erre az ítéletben is hivatkoztak, s e szerint nem mint - feljelentői által örültnek minősített személy - hanem mint indulatra gerjedt egyén állt az ítélő tanács előtt. Indulatának forrását adva bizonyította, hogy őt éppen egyik bírói kézre adójának férje Hegymegi István "Isten ellen való káromlások között" folytogatta, s "feleségét betstelen szavakkal illette". Így indulata jogosságát elismerve, bár a panasztevési kötelessége elmulasztása miatt megintés mellett, de a magistratus tulajdonképpen büntetés kiszabása nélkül szabadon bocsátotta.

Ezek voltak tehát azok az esetek, amelyek arról tanuskodnak, illetve azt bizonyítják, hogy a debreceni joggyakorlat ismerte és értékelte az indulat különböző neveit

azáltal, hogy azt beszámítást kizáró okként kezelte, mivel az ilyen indulati állapotban cselekvő bűnelkövetőket nem büntette, hacsak az orvosi és gyógyítási költségekben történő marasztalást nem számítjuk szankcióként idetartozónak. Az eddig bemutatott bizonyító jogesetek mellett, bár csak szórványosan, de találkozhatunk városunk praktikumában olyan esetekkel is, amelyek ezen intézmény jogi szempontból nem annyira tisztázott és egységesült voltát bizonyítják.

Az 1839. november 16-án<sup>112</sup> tárgyalta Debrecen város ítélőtanácsa Ökrös János ügyét. A Magistratualis Fiscus előadása szerint szeptember 24-én a tengeri földön Mihály István juhosgazda fiát, a tizenhárom esztendőes Mihály Gábort kegyetlenül megvérezte a vádlott. Az alperes felingereltségének és haragjának okát adva elmondotta, hogy már maga az a tény indulatba hozta, hogy a kukoricájában sok kárt talált. Ekkor látta, hogy a megvérzett Mihály Gábor éppen arra tereli juhait, s a szamara már benne is van a kukorica között. Erre a fiút megszólította, de "még az megfenyegette, ekkor aztán elvette a botját, s azzal verte meg". Az ítélőszék ugyan elismerte, hogy Mihály Gábor "midőn juhaikat a még meg nem szedett Tengeri földre hajtotta" hibásan cselekedett, de e szabályszegés nincs arányban az alperes által elkövetett törvénytelen és mérték nélküli kegyetlenkedéssel, s így ezért igen tekintélyes összegben "a megveretett fiú Mihály Gábor részére a szenvedésért 20Wft-ban, a Polgári Kórház részére 20Wft-ban, a Seb Orvosnak a Gyógyításért kivánt 12 Conv. forintban, s végre a kiadott patikai szerekért kitett 1 Conv. forint krc-ban elmarasztaltatik".

A büntetés jellege szempontjából ide tartozóként emlékezzünk meg még egy esetről, az 1847-es esztendőből<sup>113</sup>. Az említett év január 24-én Kállai József ács mester ökölrel úgy megütötte Balog András célmestert, hogy "annak jobb szemét a vér mindjárt elborította". Az ítélet szerint Balog András "kárhozatos szavaival maga lőn okozója annak,



miszerént az Alperes mint czéhjegyző felbosszankodva őtet felpofozta". Ettől függetlenül Kállai Józsefet mégis kötelezte az ítélő tanács "büntetéspénz fejében 20 pengő forintoknak a Polgári Kórház részére leendő" fizetésére, valamint a Sebész részére 5 pengőforintoknak, és a végrehajtáskor ki-mutatható költségek megfizetésére.

Végezetül emlékezzünk meg még néhány esetről, ahol Debrecen bírái, a meglévő indulati állapotot nem beszámítást kizáró, hanem csak enyhítő okként kezelték, s így büntetést szabtak ki.

Igy az 1839. augusztus 17-i<sup>114</sup> perben Beregi Józsefné azért került a bíróság elé, mert július 2-án Palotai Erzsébet "hajadon leánynak a haját tőből elvágta". Ugyan az alperes asszony elmondta cselekedete mentségére, hogy Palotai Erzsébetet az öregapjával Gombos Ferenczel "együtt kapta", "s hogy szólottam, - mondta Beregi Józsefné - az a Leány még kurvázott, ezért tűzbe jöttem". Az ítélőszék nem méltányolta az előadottakat, s Beregi Józsefnét 3 napi száraz kenyéren és vizen eltöltendő áristomra büntette, de ugyanakkor kijelentette, hogy "Palotai Erzsébetnek betsülete megkeresésére a magános törvény útja is felhagyattatik".

1840. augusztus 1-én<sup>115</sup> kelt Szilágyi Sámuel ítélete, mely szerint a vádlott "Esk.N.Ujvárosi Pálné Nénynye asszonyt a ki pedig gyermekségétől fogva nevelője, táplálója, tanítatója volt" először a nagyváradi urnapi vásárban, majd a paplanos szinben megtámadta, "öléssel fenyegette, a vén bosszorkány teremtését szidalmazni bátorkodott". Az ítélőtanács kérdésére, hogy miért vetemedett e hálátlan és szégyenletes cselekmény elkövetésére, az alperes Szilágyi Sámuel elmondotta, hogy azon való nagy bánatában, hogy a sértett férjhez ment, s ezáltal ő egyedül maradt, elkoseredésében indulatba jött és józan eszét elvesztve cselekedett így. A bíróság ugyan figyelembe vette a fiú állapotát, de mégis "egy heti s harmadnapos böjttel eltöltendő áristomra" ítélte.

Ugyancsak büntetés kiszabásával végződött az a fenyegető per, mely Varga István ellen került lefolytatásra 1847. május 1-én<sup>116</sup>. A tényállás szerint a perbefogott személy április 18-án "szeretőjébe Szatmári Sárába a kést belelökte" úgy, hogy az kishiján annak halálát okozta. A vizsgálat bebizonyította, hogy Varga István e majdnem végzetessé váló tettet szerelemföltésből követte el, ez okozta heves indulatát, s erre tekintettel a bíróság "három napi szokott böjttel, s maga költségén töltendő áristom elszenvedésére" ítélte.

Igy tehát mint láttuk a debreceni rabokat ítélő törvényszék az indulati állapotot szinte kivétel nélkül a beszámítás szempontjából minden esetben figyelembe vette, s azt változóan kizáró vagy enyhítő okként ismerte el. Biráink az indulatot kizáró oknak - egyébként a szegedi joggyakorlattal összhangban - csak akkor tekintették, "ha 1/ igen magas fokot ért el, 2/ véletlenül keletkezett és végül 3/ nem volt zabolázható".<sup>117</sup> Szükségesnek tartjuk azonban annak kiemelését, hogy ezek az általunk bemutatott esetek reprezentálták az indulati állapotban elkövetett cselekmények volumenét, jelentőségét, s ez alapon megállapíthatjuk, hogy e cselekmények veszélyességi foka az esetek döntő részében jelentéktelen volt.

#### A részegség

"Az emberek egy része - a létért való küzdelem viszontagságai, a szürke hétköznapok nyomasztó egyhangúsága, a gondok, aggodások, bánatok, megpróbáltatások folytó légköréből, az öntudat fehér, tiszta de könyörtelen világából menekülni akar egy képzelt világ álmaiba, és ezt találja meg - legrégibb időtől kezdve - a feledést, a mámort adó alkoholos italokban."<sup>118</sup>

A részegeskedés ellen Magyarországon elsőként a reformáció ideje alatt, a protestáns irodalom emeli fel a szavát, s ez a körülmény Debrecen szempontjából egyáltalán nem elhanyagolható. A sort Heltai Gáspár nyitja meg "A részegségnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról való dialógus"-ával 1552-ben. "Tolnai Decsei Gáspár református prédikátor 1634-ben megjelent "Az utolsó üdőkben rengenalo bünökről való prédikációk" című könyvének második fejezetében "A részegségről" így szól: "Jay annak az ki innia ad u felebarattianak, haza adva at te buzgosagodat, ez meg rezegited uted, hogy lassad az u undoksagat. Meg elegszel teis gialazattal, inkább hogy sem mint tisztességgel. Igial te is es meztelenedgíel meg. Kiontatik te read az URNAC iob kezenek pohara es gialazatos okadas az te diczosegedre."<sup>119</sup>

A prédikátorok intő szava mellett azonban találunk a városi tanácsok által kiadott rendeleteket is, amelyek a tilalom kényszerítő parancsával próbálják útját állni az egyre jobban terjedő részegeskedésnek. Azonban a tilalmak és a büntetések kilátásba helyezése ellenére is a részegeskedés a XVI. és XVII. században egyre inkább terjed, melynek oka elsődlegesen a gazdasági körülményekben, a minél nagyobb jövedelem biztosításában gyökerezik. A kocsmák száma egyre nő, így pl. "Az 1714-es összeírás szerint Budán 8950 lélekre 44 kocsmá jutott."<sup>120</sup>

Vizsgált negyedszázadunk alatt a debreceni büntető-törvényszéki jegyzőkönyvek szerint statisztikailag a vezető helyet foglalták el az alkoholos állapotban elkövetett bűncselekmények. Kategorizálni ezeket heterogenitásuk miatt nehéz, mert a megvalósított eredményre tekintettel a legkülönbözőbb jellegű, veszélyességi fokú eseteket foglalták magukba. Mint tipikusat említhetjük azonban a köznyugalmat zavaró, mai fogalmaink szerint garázda jellegű cselekményeket, melyek korszakunkon végigvonulva igen nagy számban fordultak elő. Így már 1825. május 7-én<sup>121</sup> bíróság elé került Tóth Sára, aki "megrészegedvén nagy lármázással járt

föl és alá", ám ezért csak pirongatódott. Ugyancsak ilyen jellegű cselekményért szenvedett el testfenyítő büntetést Gál István 1826. augusztus 26-án<sup>122</sup>, mert "mint megborosodott és kötölköző tseléd a Miklós Uttzai Csapszékben káromkodott, garázdálkodott."

Az ilyen köznyugalmat megzavaró cselekmények mellett jelentős számban találkozhattunk becstelentető, becsületsértő cselekményekkel, melynek az adatok bizonyosága szerint passzív alanya, azaz sértettje mind magánszemély, mind hivatalos személy lehetett. 1831. január 15-én<sup>123</sup> Csekő Bálint állt a büntető törvényszék előtt, azzal terheltetvén, hogy "Prókátor Nyiri Bálint Ur feleségét éjszakának idején Kurvázza és részeg lévén öléssel is fenyegette". Bár a felperes fiskus érzékeny büntetés kiszabását indítványozta, ám a debreceni bírák kegyes engedékenységgel, azon intés mellett, hogy a jövőben jobban viselje magát, szabadon bocsátották.

Hivatalos személy ellen elhangzott "becsületsértés" miatt dorgálták meg a bírák 1834. december 22-én<sup>124</sup> Szabó Józsefet, aki a "Csapó Uttzán Sarkadiné bormérőjében éjszakának idején borozván áristomba kíséződött". A jegyzőkönyv azonban arról is szól, hogy a vádlott útban a kocsmától az áristom felé, az utat végigkiabálta, sőt azt lakat alá kerülése után sem hagyta abba, s a "Nemes Város Hajduit garázda szavakkal illette". Ide tartozóként említhetjük meg, hogy 1844. június 2-án<sup>125</sup> Hampel József részeg fővel egy cselekménnyel sértegette, s becsületében csorbította mind az előljáróságot, mind volt nevelőjét. Az "égtelen szidalmakért és becstelentetésért a bíróság 18 páltzaütés elszívására ítélte".

Jelentős számban fordultak elő a testi sértés valamelyik formáját megvalósító cselekmények, a megvérzés vagy a megtagolás. Már vizsgált időszakunk elején találkozhatunk olyan cselekménnyel, amely "boros állapotban" elkövetve másnak testi épségét sértette. 1826. szeptember 29-én<sup>126</sup>

a Csapó utcai csapszékben Agárdi János Szabó Györgyöt egy "Nádkötő hegyes fával főbeverte", melynek következtében annak fején jelentős sérelmet okozott. Ezt követően 1830. január 18-án<sup>127</sup> hozott hasonló ügyben ítéletet a bünyefüti tanács Rosenberg János "Grätzi vándorló Gombos legény" ügyében, aki előző este Pap Máriát "minden igaz ok nélkül megtámadta, s a képét össze kartzolta - s késsel is fenyegette". A vádlott kereskedőlegény védekező előadásában részszegségére hivatkozott, illetve arra, hogy ezen állapotában nem is tudta, hogy mit cselekedett. Említsük még meg Nagy Mihályt, aki az 1846. szeptember 28-i<sup>128</sup> hétfői juh vásárbán "borosan rutul káromkodott, s N. létára való Janka Lőrinczet minden ok nélkül fübe vágta". E köznyugalmat háborító, de egyben testi sértést is okozó cselekményt látva a vásári tömeg, nekiesett a részeg Nagy Mihálynak, az előző sértésért elégtételt vett, s vásári igazságot szolgáltatva a részeg embert "nagyon megverték", "majd megkötözvén bekisérték", hogy mostmár intézményi keretek között is nyerje el méltó büntetését. A debreceni magistratus a történetekre figyelemmel nem látta ugyan szükségesnek testfenyítő büntetés kiszabását, ám megfizettette vele az általa okozott sérelem díját 20 Wft-ban, valamint az orvosi költséget és a patikai szerek árát 6 Conv. ft 36 krc-ban.

A részeg állapotban elkövetett cselekmények sorából nem maradtak ki korszakunkban a vagyoni elleni deliktumok sem. Így 1828. októberében<sup>129</sup> Bárány István egy pesti kereskedőtől hat pár cipőt lopott el, s ugyancsak hasonló bűncselekmény elkövetésének vádjával került ítélő bírál elé 1833. április 24-én<sup>130</sup> Papp Sára Kis Jánosné, aki részeg lévén ruhát, kendőt, párnát lopott, s azokat később értékesítette.

A korszakunkban súlyosabb megítélés és beszámítás alá eső esetek között találkozhatunk az alkoholos állapotban elkövetett káromkodással, illetve a káromkodás büntetésével. E büntetendőnek minősített cselekmények között

került tárgyalásra 1830. január 17-én<sup>131</sup> Márton Bálini Szoboszlóra való és Vas János debreceni lakosok pere, akik lerészegedett állapotban "magukat rutul viselték, káromkodtak", s ezért bekisérték őket. Káromlásért esett büntetés alá 1839. szeptember 7-én<sup>132</sup> Szikszai Sándor, aki ittas fejjel /tomulenta mente/ "rut káromkodásokat követett el, a Gazdaasszonynak Angyalát, Krisztusát" szidva. Istenkáromlásért szabtak ki büntetést bíráink Kováts Jánosra 1841-ben<sup>133</sup> mert "részeg fővel minden embert megtámadott, káromkodott, s az Isten elleni káromlás vétkét" vitte véghez.

Debrecen városának megszorítóan értelmezett reformkori igazságszolgáltatása vizsgálata során csupán egyetlen olyan tényesettel találkoztunk, mely a neml erkölcset sértette, s amelyet az elkövető, illetve az elkövetők szeszestaltól befolyásolt állapotban vittek véghez. 1829. május 9-én<sup>134</sup> hirdettek a debreceni bírák ítéletet ebben az ügyben, melynek vádlottjai a "bujálkodáson kapott" Rátz János nagylétai és Petri Mária földelsi személyek voltak.

Több olyan cselekmény elkövetésére szolgált alapul a részeg állapot, melyben az italtól elhományosult elmével és a gátlások oldódása által cselekvő, az eredményre tekintettel ugyan nem valósítottak meg testi sértést, de cselekményük verekedésben, "huzalkodásban" realizálódott, mely sokszor alkalmas volt a köznyugalom megzavarására, s így garázda elemekkel keveredett. Ezek közül említést érdemel Vig György, aki 1825. január 9-én<sup>135</sup> éjszaka szomszédait "borosan ...huzta vontá". Hasonló állapotban cselekedett 1832. májusában<sup>136</sup> Mike Mária Fülöp Jánosné és Vékony Borbála, kik "részegek lévén a piatz közepén egymást huzták-vonták". Emlékezzünk meg végezetül idetartozóként Mihajlovics Miklós ügyéről, aki az 1838. szeptember 22-i<sup>137</sup> ítélet szerint megtámadta és összeverekedett Rustsák Ferencsel.

A teljesség igénye nélkül említsük még meg, hogy a rendelkezésünkre álló források szerint az ittás állapotban el-

követett cselekmények, s így a bíróság elé állított személyek között találkozhattunk uti okmányok nélkül kóborló emberekkel, olyan tettesekkel, akik az ital gátlást oldó hatása alatt feleségükön, s családtagjaikon vezették le haragos indulatukat, míg ismét mások gazdájukkal vagy éppen idegenekkel gorombáskodtak. A büntetőtörvényszéki jegyzőkönyvek vizsgálata alapján azonban korszakunk igazságszolgáltatási gyakorlatában nem találkoztunk egyetlen olyan cselekménnyel sem, mely az alkohol hatása alatt az emberi élet ellen irányult volna.

A vázoltak szerint tehát a cselekmények heterogén sokszínűségével találkozhattunk. Azt már a fejezet bevezetőjében előrebocsátottuk, hogy az elkövetett bűncselekmények összességéhez viszonyítva élesen érzékelhetően magas volt azon bűncselekmények száma, amelyet alkoholos vagy részeg állapotban követtek el. Biztosan alapozva a szegedi vizsgálat eredményeire, úgy gondoljuk, hogy a legteljesebb felölősséggel leírhatjuk, hogy korszakunk Debrecenében az iszákosság nem tapadt az életkorhoz, hanem az elosztódva az életskálán fiatalot, felnőttet s öreget egyaránt érintett. Ezt annál is inkább állíthatjuk, mivel nem mondható el az, hogy a bíróság elé állított részeg elkövetők csak az erősebb nem, a férfiak közül kerültek volna ki, mert mind a példák bizonyítják, szép számmal akadtak közöttük leányok és asszonyok is, sőt a részeg állapotban elkövetett közbotrányt okozó cselekmények egyes típusai, mint például a civakodás, lármázás tipikusan az asszonyi nemhez kapcsolódott.

Mielőtt áttérnénk az egyes esetekkel kapcsolatos büntetőjogi problémák vizsgálatára, ennek érdekében röviden tekintsük át a korszakunkat közvetlenül megelőző, valamint a korszakunkban keletkezett és alkalmazott büntetőjogi szakmunkák megoldását a részegség megítélését illetően.

Elsőként a tervezetek sorában ide kívánczok az 1795. évi büntetőkódex-tervezet, mely I. része XII. artikulusának

több szakaszában is értékelően foglalkozik a probléma gyakorlati megoldásával. E javaslat 3. szakasza utal arra, hogy ha valaki c elekedetét "részegen, közvetlen szándék nélkül, mintegy véletlenül követte el", akkor minden beszámítás alól mentesülve büntetlen marad, ám ugyanakkor ugyan ezen artikus 9. szakasza utal arra is, hogy csupán büntetést enyhítő okként kezelhető a 12. szakasz szerint: "A teljes - nem véletlenül, hanem szándékosan, de mégsem a büntett elkövetésére irányulóan előidézett - részegség, amennyiben olyan fokú, hogy a bűnöst teljesen megfosztotta értelme használatától".<sup>138</sup> Így tehát az első /1795-ös/ magyar büntetőkódex-tervezet a teljes vétlenség esetén elismeri a beszámítást kizáró körülmény meglétét, míg másik megoldásában utalva egyben az actio libera in causa ide nem tartozó voltára, csupán a kvantitatív toleranciában való tévedésre hivatkozva a részegséget - mely hatásában megfelelő a kizáró oknál mondottaknak - itt enyhítő körülményként értékeli. Ezzel szemben az 1827. évi tervezet I. része VIII. cikkelyének 13. szakaszában a részegséget már csak enyhítő körülménynek fogja fel. Szükségesnek tartjuk annak megjegyzését, hogy "a Codex Josephina I. része 5. §-ának c/ pontja és II.része 2. §-a" a vétekre nem tülőző szándékból történetképpen szerzett részegséget beszámítást kizáró oknak tekinti".<sup>139</sup>

Az 1843. évi javaslat sokban hasonló, rokon megoldást mutat az 1827. évivel, s így azzal paralell csupán enyhítő okként kezeli a részegséget, midőn 83. szakaszában kimondja, hogy "enyhíti a ... beszámítást: Ha midőn a törvényszegést elkövette, /már mint az elkövető/ olly igen részeg volt, hogy e miatt teljes eszmélettel nem birt, és szokásán kívül, és csak szándékolatlanul részegedett meg..."<sup>140</sup> E gondolat továbbfolytatásaként a tervezet egyben utal az 1795-ös javaslat megoldásával szinkronban az actio libera in causa esetére, melyben megfogalmazza azt a "klasszikus igazságot", hogy "ha a részegeskedés már egyébként is szokása /a tettesnek/ vagy céltudatosan és egyenesen azért élt szeszest italokkal, hogy magát a büntetettre még inkább



felingerelje, a részegség a beszámítást enyhíteni nem fogja".<sup>141</sup> Már itt előrebocsáthatjuk, hogy ilyen jellegű cselekménnyel - azaz amikor az elkövető magát beszámíthatatlan állapotba helyezi azzal a céllal, hogy ebben az állapotban kövessen el bűncselekményt - a debreceni joggyakorlat forrásai szerint nem talákoztunk.

"A jogi munkák írói csak helyyel-közzel tértek el a büntetőtörvénykönyv-javaslatok vonatkozó rendelkezéseinek értelmétől. Közülük Vuchetich Mátyás a nem akaratlagos és teljes részegséget /ebrietas involuntaria et plena/ olyan beszámítást kizáró oknak minősítette, amely minden bűnhődéstől kiment /exousat ab omni reatu/."<sup>142</sup> Vuchetich felfogásával egyezően fejtette ki tanításait e tárgyban Szlemencsics Pál is, aki szerint "a teljes és akarat nélkül történt megrészegedés ... mivel az abban elkövetett cselekedetben az ész semmi részt nem vehetett, a cselekvőt minden büntetés alól felmenti".<sup>143</sup> Szerzőnk egyben utal a törvénytervezeteknél már említett actio libera in causa esetre, mely szerint "semmi lágyítást nem érdemlő gonosztett" az, ha "valaki azon szándékkal öntött volna fel bővebben a garatra, hogy az előre czélul vett gonosztettet annál merészebben elkövethesse: mert ezen esetben a részegségben elkövetett cselekedet okánál fogva teljesen szabad tett."<sup>144</sup> Az előzőekben említett büntetőjogi szakírókhoz viszonyítva a részegség megítélését sokkal konkrétabbá teszi, korszakunk kiváló jogtanára Szokolay István, aki csak "1. a másik által okozott, 2. a vétlen és 3. az öntudat egészen kirekesztő tökéletes részegség"<sup>145</sup> mint konjunktív feltételek megléte esetén tulajdonított beszámítást kizáró jellegűt a részegségnek.

A szegedi vizsgálat tapasztalataihoz hasonlóan e tárgy tekintetében is is elmondhatjuk, hogy "a részegeskedés, legalábbis nótorius változatában, önmagában olyan bűncselekmény, amely büntetést érdemel".<sup>146</sup> Hogy a debreceni bírák ismerték ezt a jogalkalmazási elvet, azt a rendelkezésünkre álló jogesetek sorozata bizonyítja, de hogy helyes

módon alkalmazták volna, az már erősen vitatható.

Az első jogesetünk ezzel kapcsolatban korszakunk első évéből való, így a vizsgálat tartamának első időszakára utal. 1825. február 19-én<sup>147</sup> hirdettek ítéletet Magyar György alperes perében, aki eredetileg mint tolvajsággal /furtum/ vádolt személy állt a debreceni büntetőbirák előtt. A vád szerint ugyanis "belopódzván a Bika vendégfogadó istállójába, az Árendátor Böszörményi István uram Kotsisának ellopta egy ujbundáját, egy gubáját és három sarogja lünczát", melyet 24 Wft-ra értékelték. Az alperes vallomása szerint, ő ugyan nagyon ittas volt, s ezért is ment az istállóba, de onnan semmit el nem vitt. A bíróság előtt sem sikerült bizonyítani, hogy az esetleges lopást valóban Magyar György követte volna el, s így csupán azért, hogy "részegen ment az istállóba" 18 pálcaütés elszენvedésére ítélték.

Még ugyanezen év tavaszán<sup>148</sup> Nyakó Zsuzsánna részegség miatt került a bünyenyítő törvényssék elé, mert "az utszán aludva részegen találván, az örök által felkiser-tetett". Az alperes leány elmondotta, hogy gazdája Fodor Pál vajért küldte, de útközben megrészegedett, s így már nem jutott el a Fodor portáig, elesett, s ott az utcán, hol felszedték, el is aludt. A bíróság az alperest "piron-gatás mellett" eltöltött fogságának bünyetésébe tudásával szabadon bocsátotta.

A sor folytatásaként alig két hónap elteltével tárg-yalt hasonló esetet a debreceni ítélőssék 1825. május 7-én<sup>149</sup> Csorba István és Fazekas Bálint alperesek ellen. Mindkét személy éjszakának idején részegen találatott az utcán, ezért kiser-ték be, s állították őket bíróság elé, mely ítéletében bünyetés kiszabása nélkül felmentőleg ren-delkezett.

Ezt követően 1832. november 2-án<sup>150</sup> folytattak le a bírósági járást Videlin Terézia Szathmári Istvánné ellen. A vád sze-rint az alperes "már többször fenytődött részegeskedésért

és botránokozásért, mégis azt gyakorolja..." Itt tehát az iratok terhelő bizonyítása szerint egy nótórius alkoholistaival, mint gyakori "vendégével" állt szemben a debreceni bünyfenyitő törvényszék, aki nő létére és többszöri fogadkozása ellenére is visszatért az alkoholhoz. Bár a felperes fiscus hathatós fenyték kiszabását kérte, mely Szathmári Istvánné "jobbitását" szolgálná, ám a bíróság követett gyakorlatának megfelelően, ismét mintegy tudomást nem véve a terhelő tényekről és a történetekről, felmentő ítéletet hozott.

S végezetül emlitsük meg a csupán ittasságukért fenytő szék elé állított személyek között a Mikepércsre való Pap Pétert, aki Zágoni Józsefnél volt cseléd a "Vekeren, a marhái mellett". Innen jött el azon a napon is, amikor a "Ponyvásbeli" csapszékben megittasodott, nem törődván, gondatlan módon otthagya a felügyeletére bízott vagyont, az állatokat. A fenytőbírák azonban addigi gyakorlatukhoz híven "az áristom büntetésbe tudás"-a mellett most is szabadon engedték e hanyag, részegeskedő embert.

Ezek voltak tehát azok az esetek, ahol egyéb büntetendő cselekmény elkövetése nélkül, csupán részeg állapotokra tekintettel folytattak le a személyek ellen eljárást, de igen élesen érzékelhető, hogy még a megrögzötten iszákos személyeket sem büntették meg a debreceni bírák, ellentétben Szeged város igazságszolgáltatási gyakorlatával, ahol egy sor ítélet bizonyítja, hogy már maga a leirt állapot beszámítás alá esett legalább 12 bot, pálca vagy korbácsütés erejéig, amelyhez olykor még pénzbüntetés kiszabása is járult.

Elmondhatjuk azonban városunk praktikumáról is, hogy "a részegen vétkezött kijózanodott állapotában"<sup>151</sup> büntették meg. Ez ugyan így ítéletben közvetlen kifejezést nem nyert, de implicite az egész bírói gyakorlat ezt mutatja, hiszen a letartóztatott részeg bűnelkövetők két, három napon belül soha nem kerültek ítélőszék elé, s így elég idő állt rendelkezésre, hogy az alkoholt és annak hatását nélkülözzék.

Szinte valamennyi ítélet, mely a vádlott elbocsátásával végződött, záró részében rendelkezett az áristomban töltött idő betudásáról és ez közvetve bizonyítja más joghatóság gyakorlatának hazai követését, vagy inkább alkalmazását.

Ezek után vizsgáljuk meg, hogy ténylegesen milyen hatást is tulajdonítottak a debreceni bírák az alkoholos állapotnak, illetve hogy a beszámítás szempontjából ez a körülmény a relevancia milyen fokával bírt a helyi judikatúrában. Maradva az előzőekben alkalmazott kategorizálási rendszernél, vizsgáljuk meg a cselekmény-csoportokra tekintettel, hogy a részegség a beszámításra milyen hatást gyakorolt, kizárta-e azt, vagy csak enyhítette a kiszabott büntetés mértékét.

Első jogesetként a köznyugalmat háborító cselekmények körében idézzük újra Tóth Sára 1825. május 17-én<sup>152</sup> született ítéletét, ki a "Csapó Utcai Ujj Csapszékben meg-részegedvén nagy lármázással járt föl és alá". Maga az alperes leány is elismerte részeg voltát, ám a bíróság büntetés kiszabása nélkül, azt "helytelen tselekedet"-nek minősítve csupán megfedte Tóth Sárát.

Ezt követően 1827. június 2-án<sup>153</sup> foglalkozott hasonló esettel a városi büntető magistratus Kovács Sámuel ügyében, aki ellen az a vád hozódott fel, hogy "részeg korában feleségével és a szomszédokkal mindig veszekedik", s ezzel a magatartással háborítja háza népét és szomszédait is. Bár a felperesi kereset, mely bepillantást enged a vádlott alkoholos állapotban elkövetett magatartásába, a tettnek megfelelő, "érdem szerinti" proportionális büntetés kiszabását kérte, de a debreceni bírák csupán intették és kemény büntetés kilátásba helyezésével igyekeztek elrettenteni a vádlott Kovács Sámuelét és realizálni a büntetés magasztos célját.

Ugyanilyen ítélet született, s így az előző esettel megegyezve büntetés kiszabása nélkül végződött 1829. május

9-én<sup>154</sup> Markó András kecskeméti kovácslogény büntető ügyo, aki "lerészegedvén, nagy lármát csinált éjszaka". Hasonló példaként idézhetnénk az 1832. április 9-i<sup>155</sup> sentenciát, melyben a dorogi Sárosi Demetert mentette fel a debreceni fenytőszék, aki a "pálinkától lerészegedvén a Péterfiai Őrző házánál garázdálkodott".

Érdekes módon nem került büntetés alá 1833. december 7-én<sup>156</sup> Kardos Sándor sem, aki pedig december 4-én egy lakodalomban lerészegedett és így ittas fejjel /temulenta mente/ a vendégeket össze huzta vonta, karmolászta, és a ház felgyújtásával is fenyegetődzött". Mint "másokat is megbotránkoztató" ember került a bünyenyítő törvényszék elé Nagy Gábor az 1843. esztendőben<sup>157</sup>, aki a piacon részegen garázdálkodott, s káromkodott. A korabeli városi gyakorlat szerint - hivatkozással a szegedi és némi országos tapasztalatra - Nagy Gábor méltó lett volna büntetésre, ám bíránk csupán bíralták és "érzékenyebb büntetés" kilátásba helyezésével igyekeztek hasonló cselekmény elkövetésétől óvni az alperest.

Sajátos büntetőjogi szankció kiszabására került sor 1835. november 28-án<sup>158</sup> Szilágyi Antal "Typographus inas" esetében, aki részegen kóborolva ablakokat tört be. Az ítélő tanács pregnáns ítéletet hozott, mely szerint az alperest "a Typographia szolgálatjából, mint aki magát korhelységével eddig is megjegyeztette" elbocsáttatni rendelte.

Feltétlenül említést érdemel Mezei János ítélete, amely 1839. augusztus 10-én<sup>159</sup> született. A tényállás szerint "az alperes egy vasárnapi napon a Tanyáról mint Majoros hazajöven a Ser csapszékbe holt részegen nagyon garázdálkodott, mindenbe belé kötött és rúttól káromkodott". Mezei védekezéséből megtudjuk, miszerint annak ellenére, hogy a vád szerint a "Ser csapszékben" volt, nem a sörtől került ilyen állapotba, hanem mondott betegege kúráló gyógyitá-

sára pálinkát ivott, amely olyan hathatós gyógymódnak bizonyult, hogy Mezei János saját szavai szerint is olyan állapotba került, "hogy semmiből semmit sem tud"-ott. Ami a pert jelentőssé teszi az az ítéletben szereplő azon kitétel, amelynek megfogalmazásával, azaz, hogy "a részegség az Alperest ki nem menthetvén, sőt maga a részegség is hiba lévén" a bíróság hangot adott annak a nézetének, mely látszólagos eligazítást adna a részegség beszámítás szempontjából történő megítélésének. Ám ennek ellenére csupán inti és fenyíti az elkövető vétkest, hogy a jövőben hasonló cselekmények elkövetésétől tartsa vissza magát, mert különben a fenyítéket el nem kerülheti.

Az ittas állapotban elkövetett közbotrányt okozó cselekményeket illetően még egy jogesetre szeretnénk utalásszerűen hivatkozni, az előzőekben vázolt bírói gyakorlat igazolására. Fábián Áron és Fábián Imre ügyőről van szó, akiknek ítélete 1840. március 11-én<sup>160</sup> kelt, s amely szerint "ők megfásván, előbb pálinkát, később bort iván" a piac közepén "igen rútt lármát, káromlást vittek véghez". Debrecen bírái most is hűek maradtak eddigi gyakorlatukhoz, s a két "megkábitott" alperes szabadon távozhatott az ítélszék elől.

A bemutatott cselekményekkel rokon verekedések is igen szép számmal fordultak elő városunkban az ital hatása nélkül is, s e statisztikát csak szaporították azok a cselekmények, amelyek az alkoholtól felhátorodva és megerősödve elkövetett verekedésekben tükröződtek. Már vizsgált korszakunk elején első napjaiban találkozhattunk részeg verekedőkkel, illetve a büntetőtörvényszéki jegyzőkönyvek szóhasználatával élve "huzalkodókkal". Így elsőként 1825. január 15-én<sup>161</sup> hoztak ítéletet, mely arról tanuskodik, hogy Vig György január 9-én "éjszaka borosan be ment" Péntek István portájára "s azt huzta vonta", melyért a bíróság ítéletében úgy rendelkezett, hogy "eltöltött

áristomán kívül" még két napi őrizet alatt fogva marad. Látszatra hasonló eset történt mintegy másfél esztendővel később, amelyben Seres Mihály mint huzalkodó került ítélői elé, ám a sentencia, mely 1826. augusztus 5-én<sup>162</sup> hirdettetett ki, már a vádlott felmentéséről rendelkezett, hiszen ebben az esetben az ítélet szempontjából és az elkövetett cselekmény jellegére tekintettel az előző megítéléssel esett egy tekintet alá 1832. májusában<sup>163</sup> két asszony, Mike Mária Fülöp Jánosné és Vékony Borbála, kik "részeket lévén a piatz közepén egymást huzták, vonták, s veszekedtek másoknak is nagy megbotránkoztatására".

A részeg fővel elkövetett cselekmények egy másik csoportját alkotják azok, amelyek verbális jellegükkel másokat rágalmaztak, becstelenítettek, becsületükben sértettek. Ilyen cselekmény miatt került a bíróság elé Csekő Bálint, aki részegen "Prókátor Nyiri Bálint Ur feleségét éjszakának idején kurvázta". Az 1831. január 15-i<sup>164</sup> ítélet csupán intette e "gorombaságáért", hogy "magát a jövőben jobban viselje" "ám fenytő jellegű büntetést az ítélelhozatalig eltöltött és beszámított fogságon kívül nem szabott ki.

Szabó József közszolgálatban álló, így hivatalos hatósági közegnek minősülő személyeket a "Nemes város Hajduit" illetve "garázda és becstelenítő" szavakkal, midőn ezek őt, mint kései részeg borozót bekisérték. A bírák az alperes engedetlen személyt 1834. december 22-én<sup>165</sup> csak megpirongatták, s a fogságban eltöltött idejét a "büntetésbe" számítva szabadon engedték.

Az 1840-es évek elején - nevezetesen az 1842. január 29-i<sup>166</sup> ítélet tanuskodik arról, hogy az elbírálás és megítélés tekintetében nem került sor változásra az előző évtized gyakorlatához viszonyítva, hiszen Devertik Mártont, aki "részegen a Mester Néjét megtámadta, káromította, kurvázta" áristom betudásával lényegében büntetés kiszabása nélkül bocsátotta szabadon a városi bíróság.

E cselekményeket vizsgálva végezetül emlitsük meg az 1844. június 8-i<sup>167</sup> ítéletet, amely büntetési jellegében eltér az előzőektől, hiszen Hampel József alperes ellen "18 páltza ütésej elszენvedés"-ét rendelte el a bünyfenyitő törvényszék. Feltűnő és az általánosai követett gyakorlattól eltérően kirivó példának mutatkozik ez, s így az évtizedes tapasztalatok ellen szól. Ha azonban alaposabban megvizsgáljuk a tényállást, akkor megállapíthatjuk, hogy itt elmarasztaló értékelésre került a vád tárgya, mely szerint az alperes "részeg fővel egy Horváth nevű embert, aki pedig neki árvaságában nevelője volt éktelenül szidalmazott" s nem is állt meg ennyinél, hiszen a szidalmakat és "betstelenítő szavakat" kiterjesztette az "Előljáróság-ra" is. Súlyosbitólag értékelte ezen kívül az ítélő tanács, hogy az alperes Hampel József "már máskor is lévén hasonló részeg" s az eddig elszენvedett büntetések és elhangzó figyelmeztetések javítására nem szolgáltak.

A testi sértést eredményező cselekmények vonatkozásában egy fokozatossági vonal látszik kirajzolódni korszakunk végéig. Míg ugyanis a vizsgálat tárgyává tett időszak elején, az 1826. október 7-i<sup>168</sup> ítélet bizonyossága szerint Agárdi Jánost, aki ob ebrietatem "szeptember 29-én Szabó Györgyöt a Csapó Utszai Hóstadti Csapszékbe a Nádkötő hegyes fával főbe verte, megsértette" még büntetés kiszabása, s így elszენvedése nélkül engedte el szine elől, addig Rósenbert János, aki részegségében "Papp Máriát minden ok nélkül megtámadta és a képét össze kartzota" 1830. január 18-i<sup>169</sup> ítélete szerint már 24 órai áristommal és 5 Wft sérelmi díj kiszabásával, illetve kiállításával büntetődött. Tovább menve az idő skáláján az 1843. július 29-i<sup>170</sup> sententia definitiva azt bizonyítja, hogy Szabados László részegen "egy ittzés pohárral úgy főbe vágta" Kováts Józsefet, hogy "mindjárt elborította a vér, azután bottal is verte". A bíróság megállapította a vérengzés elkövetését, ám annak ellenére, hogy az alperes ittas állapotban csele-



kedett, ezért "egy heti kétszer két-két órát rövid vasban töltendő áristomra, és a sérelmesnek 20 Wft, a Seb Orvos gyógyításáért pedig 1 Rhft. fizetésében" marasztalódott el. Tovább ment a büntetőbiróság a részeg állapotban elkövetett testi sértés megítélésében, s így ennek alapján a büntetés-kiszabás mértékében korszakunk végén 1848. április 1-én<sup>171</sup> amikor Hegedüs Mihályt - "aki annyira leitta magát, hogy minden emberbe bele kötött ... rutul gorombáskodott ... betstelonító szavakkal illetetett", sőt "Esküdt M. Szabó Márton Ur"-at megvérezte és káromította - már "főlévi vasban, közmunkában szokott böjttel és minden szeszes italoktól szigorú eltartóztatás mellett töltendő" rabságra ítélte, s hogy testi fenyegetés elszenvedését nem szabta ki, az egyedül csak az alperes Hegedüs Mihály "nyavajájának" tudható be.

A vagyon elleni deliktumok közül vegyük vizsgálat alá a büntetés szempontjából az alábbi két jogesetet. Az első ítélet 1828. október 13-án<sup>172</sup> született, mely szerint Bárány István ittás állapotában "pesti kereskedő Bota János sátorából ellopott 6 pár tzipőköt", amelyet nála megtaláltak, s így az ellopott dolgok visszakerülhettek a megkárosítottokhoz, ám az alperes tolvajt "szenvedett áristoma büntetésébe tudásával" haza engedték. Másik esetünk 1833. tavaszáról való<sup>173</sup>, melyben az alperes Pap Sára Kis Jánosné csupán a bíróság által pirongatódott", s fogvatartása büntetésébe tudása mellett, csak a 15 Ft kár megfizetésére lett kötelezve, mivel "egy ruhát, egy fejér kendőt és egy párnát ellopott".

Az eddig bemutatott esetek tapasztalatai azonban nem jelentik azt, hogy a debreceni bünyfenyítő törvényszék, minden részeg fővel, vagy boros állapotban elkövetett cselekmény vonatkozásában ilyen engedékenynek bizonyult. Volt az elkövetett törvényszegések között olyan, egyébként halállal is büntetendő cselekmény, melynek elkövetésére

egész vizsgált korszakunkban fenytés kiszabásával reagált városunk ítélő magistratusa, s ez az istenkáromlás /blasphemia/. Már egy másik fejezetünkben kitértünk ennek lényegére, így itt most csupán néhány eset bemutatására szorítkozunk, mely bizonyítja, hogy azért ismerték bíránk a részegekkel szemben is a pálcát, botot.

Erre elsőbizonyítékként idézzük fel az 1826. augusztus 26-án<sup>174</sup> lefolytatott fenytő per anyagát, amely szerint Gál István káromlásért, illetve káromkodásért került a fenytőszék elé, amelyért 25 botütés kiállítására büntették. Ezt követően 1839. július 27-én<sup>175</sup> Erzsényi Mihályt ki ittasan "özv. Esk. Szalontai Jánosné Asszonyt betelelítő szavakkal illetve, ezen kívül annak Istenét is szidalmazta" már öt heti áristom és 24 pálca elszenvedésére kárhoztatta. 30 pálcaütést kellett eltűnie Szikszai Sándornak 1839. szeptember 7-én<sup>176</sup>, ki "megrészegedvén rút káromkodásokat követett el, a Gazdaasszonynak Argyalát, Krisztusát szidta". Azonban, hogy a bíróság a részegséget korszakunkban még az egyébként ilyen súlyosnak minősülő esetekben is, ha nem is kizáró okként, de feltétlenül enyhítő körülményként értékelte, azt legyen szabad megvilágítanunk két példával.

Az első, amely az ittas állapotnak még ilyen cselekmény elkövetése melletti relevanciáját bizonyítja, Vasvári János esete, aki az 1841. december 23-1<sup>177</sup> ítélet szerint ittas lévén "rutul káromkodott ... az Istent Szidalmazta" súlyos büntetésre lett volna méltó, ám "tekintetbe véve akkori ittas állapotja" enyhítőleg hatott, mivel 30 pálcaütés kiállítására ítéltek. Másik példánk szintén az 1841-es évből való<sup>178</sup>, melyben Lovas János szerepel alperesként, ki egy temetés alkalmával "b...sza meg az Atya Isten" káromló szavak kiáltásáért, s így az ítélet szerint istenkáromlásért" egy esztendei közmunkában és vasban hetenként két napi bőjt mellett eltöltendő áristomra s övnegyedenként huszonötösével elszenvedő 100 páltza ütésekro" kár-

hozott bírái által. Az alperes Lovas János ugyan hivatkozott akkori részegségére, de azt Debrecen ítélő bírái a "tanuk hittelt megerősített vallomásai"-ból nem látták bizonyítottnak, s így nem is értékelték e körülményt.

Az ittas állapotban elkövetett cselekmények között csupán egyetlen olyan esettel találkoztunk, mely megvalósította a "szemérmünket sértő gonosztettet /delicta carnis, seu contra pudicitiam/. Nevezetesen az 1829. január 10-i<sup>179</sup> ítélet arról árulkodik, hogy Rátz János, aki Nagylétára való személy volt és a földesi Petri Mária "vasárnap reggel, mikor a templomba mentek, s így fényes nappal a Várad Uttzai kapu előtt az országúton bujálkodni akartak". Rátz János alperes védekező szavai arra utaltak, hogy boros lévén "azt sem tudta mit csinált", s ezt a védekezést, illetve az ittas állapotot minden bizonytal értékelte a bíróság, amikor Rátz Jánost 24 pálca, Petri Máriát pedig ennek pondantja, azaz ugyanennyi korbácsütés kiállítására kötelezte.

Befejezésül utolsó jogesetként említsünk meg még egyet, mely eltérően a többitől a részegség által hivatásbeli kötelelességszegéshez vezetett, korszakunk első óvében, 1825. február 12-én.<sup>180</sup> A felperesi indítvány szerint, amely röviden vázolja a tényállást, az alperes, aki a "bádogos toronyban" harangozó volt, miután a vád tárgyává tett napon megrészegedett, "a Templom kulcsait elvesztette, amely miatt ... másnap nem lehetvén kinyitni az ajtót, a nép a Templomba nem mehetett". A jelek szerint a nép részéről nagy felháborodást váltott ki ez az eset, amely miatt a vakmerő alperesre, a bíróság kemény 30 pálcaütés elszenvadását róta, melynek végrehajtási helyéül nem minden humor nélkül "istennek szeme előtt", a "Torony alatti" helyiséget jelölte ki.

A bemutatott esetek alapján összefoglalásként és szintézist alkotva megállapíthatjuk, hogy a debreceni bírói gyakorlat nemcsak ismerte, hanem elismerte a részeg-

ségnök, illetve az alkoholnak azon hatását, hogy az az értelmi, tudati tevékenységre bénítólag, a cselekvésre pedig sokszor felszabadítólag hat, s így a büntetőjogi beszámítás szempontjából semmi esetre sem közömbös. Az egyes csoportokban megnyilvánuló gyakorlat azt látszik igazolni, hogy bizonyos, veszélyességi fokában csekély jelentőségű tényállások megvalósítása esetén, mint például a köznyugalom megzavarása vagy a csekély értékű dologra nézve megvalósuló lopás esetén quasi beszámítást kizáró okként értékelte a részegséget, míg más, a törvény szerint is súlyosan minősülő esetekben kivétel nélkül minden alkalommal, a fennállott részegséget enyhítő körülményként fogta fel. Így megállapíthatjuk, hogy a debreceni magistratus egyes esetekben /s ez az esetek nem is kis százalékát foglalja magában/ a részegséget direkt beszámítást kizáró okként kezelte, s így az ilyen állapotban cselekvőket gyakran büntetés kiszabása nélkül engedte szabadon. Példáink bizonyossága szerint magát a részeg állapotot, illetve magát a részegséget is elméletileg elítélte, de a 25 esztendő alatt csupán egyetlen olyan ítélettel találkoztunk, ahol talán, ám egyértelműen nem bizonyíthatóan e részegeskedésért szabta ki büntetését a bíróság. Elmondhatjuk azonban azt, hogy a debreceni gyakorlat processuális vonatkozásban egy ponton találkozott városaink praktikumával, nevezetesen ott, hogy "A részeg bűnözőt kijózanodott állapotában büntették meg".<sup>181</sup>

Ezek után fejezetünk végén csupán egy kérdés marad hátra, s ez az, hogy minek tulajdonítható ez a viszonylagos eltérés vizsgált intézményünk vonatkozásában a debreceni gyakorlat és az összehasonlítási alapul kinálkozó szegedi városi gyakorlat között? Erre magyarázatként, s egyben a kérdésre felelve csak egy dolgot hozhatunk fel, azt, hogy annak ellenére, hogy korszakunkban az alkoholizmus növekedése társadalmi problémává szélesedett, a debreceni szervezet nem ismerte fel ennek igazi jelentőségét és veszélyét, s csupán egy szervezetlen eseti küzdelem keretében

ben próbált megoldást keresni vagy bizott ennek a betegségnek is önmagától, beavatkozás nélkül gyógyuló voltában. Így most a fejezet lezárásaként ismételten tisztolottal kell adóznunk a szegedi bírák óleslátásának, akik felismerve a veszélyt, hatékonyabban, a kor követelményeinek megfelelően vagy azon helyesen túlmutatva próbáltak ellene tenni.

### Kényszer, fenyegetés

Feudális kori magánjogászaink a kényszer és fenyegetés hatása alatt kötött szerződést semmisnek tekintették. Frank Ignác szerint az "erőhatalom vagy félelem által kizsarolt alkut maga a törvény semmivé teszi: A minnek oka többnyire ... a szabadság hiányában fekszik ..."<sup>182</sup> Egy másik megfogalmazás szerint, ha a félelmet kényszer vagy fenyegetés által okozza "kivel kötésre léptem, s az erőszak és félelem ellenállhatatlanok valának, s a kötés törvényileg semmis és félretétethető".<sup>183</sup> Szücs István debreceni jogtanár /aki 1846-ban tette közzé a "Kis törvény vagy népszerű törvénytudomány" című ismeretterjesztő munkáját/ feudális kori magánjogászaink felfogásának megfelelően hangsúlyozza, hogy "A szerződéskötéshez megkívánatik, hogy önként egyezzenek meg /a szerződő felek/, egymást ne kényszerítsék vagy meg ne csalják, mert ha ez történik a szerződést a bíró által meg lehet erőtlenteni."<sup>184</sup>

Intézményünk, a kényszer és a fenyegetés büntetőjogi vonatkozásával már István királyunk törvényeiben találkozhattunk a házasságtörés vonatkozásában, majd később egy "konkrét esetben már I. Károly kijelentette, hogy a kényszer kizárja a büntetőjogi felelősséget, - mondván, hogy *idem filii Duruzlo infideles nostros non voluntarie, sed potentia coacti fuerint secuti, et ob hoc non debe re eos possessionibus suis privari*".<sup>185</sup>

A büntetőjog területén ez a jogelv vizsgált korszakunkban már érvényesült, s ezt bizonyítja a jogkönyvek és tervezetek közül többek között a "Codex Josephina I. része 5. §-ának e/ pontja, és II. részének 2. §-a".<sup>186</sup> Felvettett ez az intézmény az első 1795-ös büntetőkódex-tervezet jogelvei közé is, hiszen e munkának bevezető /Printipia címet viselő/ részének második alapelve egyértelműen kimondja, hogy "senkinek nem lehet sommiféle cselekményt felróni, csak akkor, ha azt szabadon követte el... A beszámítást tehát ... az abszolút kényszer ... is akadályozza".<sup>187</sup> Más oldalról megközelítve: "Minél nagyobb volt az elkövető szabadsága a törvényben meghatározott cselekményekben és minél jobban megsértette azokat, annál nagyobbak kell lennie a büntett beszámításának is."<sup>188</sup> Ugyancsak az 1795-ös tervezetet citálva, annak I. része XII. artikulusának 6. szakasza szerint a kényszer a beszámítás szempontjából kizáró okot képez, ha tehát "a tettes a törvénnyel ellenkező tettet kényszerből vagy valamely leküzdhetetlen erő ösztönzésére vállalta el".<sup>189</sup> Hasonlóan rendelkezik az 1827. évi tervezet I. része VIII. cikkelyének 9. §-a is. Az 1843. évi javaslat is kizáró okként értékeli 73. szakaszának d/ pontjában a kényszert, s ki is mondja: "Minden beszámítástól és büntetéstől menten maradnak: Azok, kiket a törvény szegésnek elkövetésére vagy ellenállhatatlan külső erőszak vagy fenyegetések kényszerítetttek".<sup>190</sup> Precizitásában e munka tovább megy az előzőeknél, mivel az alkalmazott kényszer irányzottságára is tekintettel meghatározza, hogy csak az a fenyegetés minősül kizáró oknak, mely a megfenyegetettnek vagy hozzátartozóinak élete ellen irányul és olyan sulyu, amely el nem hárítható.

A tervezetekhez hasonló álláspontot fogadtak el munkáikban büntetőjogi szakíróink is a kényszer és a fenyegetés büntetőjogi megítélése tekintetében. Szlemenios Pál szerint "sommimű büntetés alá nem vettethetnek" azok, akik "testi erőszak által kényszerítve, ... szabad elhatá-

rozást kizáró cselekedetek által, szögték meg valamely fenyejtő törvényt".<sup>191</sup> Kicsit részletesebben vizsgálva szorzónk e kérdésben kimunkált álláspontját, megállapíthatjuk, hogy "Az igazságbeli büntetés-lágyításnak" /Causae mitigationis poenarum e justita/ okai közé sorolja a "testi erőszakot" és az "ijesztésből származó félelmet". Az erőszakot azért, mivel "az a tettnek önkényességét megosonkitja", a fenyegetést pedig azért, mert az, az abból származó félelem által, "a tettnek szabad határozatuságát meggátolván, a lélek szabadságát megszorítja". Mind a kényszernek, mind a fenyegetésnek azonban meghatározott fokúnak kell lennie ahhoz, hogy a "lágyítás okául" szolgáljon. Nevezetesen, a kényszer által elkövetett cselekmény csak akkor nyer privilégiumot, ha a mozgató erőszak "tetemes", "de mindazáltal meg is győzhető", míg a fenyegetés által keletkezett félelem intézményünk szempontjából csak akkor bír relevanciával, ha ez is "tetemes", de nem annyira, "hogy a cselekvőt teljesen elkábítsa", míg második feltétel, hogy a fenyegetésre "a gonosztevő igazságos okot ne adott legyen", míg végsőzetül követelmény az, hogy a fenyegetés olyan tartalmú legyen "mellyet vagy épen nem, vagy legalább igen nehezen kerülhetett volna ki". Ezek tehát az ugynevezett lágyító, azaz enyhítő okok követelményeként kezelt feltételek. A lágyító körülmények mellett azonban Szlemenics Pál kitér a kizáró ok feltételeire, mely a kényszernél olyan fokú "testi erőszakot" jelent, mely elháríthatatlan és "meg nem győzhető", s így a "cselekedetet pusztá szenvedmennyé változtatja". A fenyegetés esetében, hogy az a beszámítás szempontjából kizáró okot képezzen, olyan fokú félelemkeltés szükséges, "mely teljesen elkábulttá tette a cselekvőt", s így "cselekedete szabad tett nem lévén, gonosztettnek nem vétethetik". Itt tehát mind a kényszer, mind a félelemkeltés szempontjából a beszámításra gyakorolt relevancia vonatkozásában egy "mennysiségi növekedéssel", mintegy felhalmozódással állunk szemben, mely okozatként egy új minőséget, azaz

enyhítő vagy kizáró okot eredményez. A teljesség kedvéért említsük meg, hogy a fenyegetésnél, illetve a félelemkeltésnél szerzőnk jelentős felismerést tesz, amikor a joggyakorlat számára eligazítást adva jelentőséget tulajdonít a szubjektív oldalnak, s kijelenti, hogy "a félelem totemességének megítélésében a gonosztevőnek állapotját, korát, nemét, testi és lelki erejét, szükségképpen tekintetbe" kell venni.

Igy tehát büntetőjogi szakirónk "Vuchetich Mátyás, Szlemenics Pál és Szokolay István tanításai egybehangzóan beszámítást kizáró körülményként kezelik a kényszerítés és a fenyegetés legsúlyosabb változatait, a "győzhetetlen erőltetést", az absoluta coactio-t, az insuperabilis coactio-t, az ellenállhatatlan és külső erőszakot, fenyegetést, az absoluta vis-t, a "meg nem győzhető" testi erőszakot, vagy teljesen elkábító" félelmet, amely ijesztésből származik, azt a fenyegetést, amely azonnali "testet vagy életet érdeklő és másképp el nem hárítható veszélyt" helyez kilátásba.<sup>192</sup> Végezetül a tankönyv jellegű munkák sorában említsük meg Pauler Tivadar "Büntetőjogtan"-ának intézményünket érintő megoldását, melyben szerzőnk ötvözi a feudálisan hagyományos szemléletet és az új tapasztalatokat. Véleménye szerint, mentő körülményként vehető figyelembe "az ellenállhatatlan kényszer /vis/, mely vagy physikai vagy lélektani /psychikai/ lehet; az természeti okokból, akadályokból /vis maior/, melyeket elhárítani nem lehet, vagy más emberek erőszakoskodásaiból /vis absoluta/ származik és a kényszerítettetre nézve a betudást teljesen kizárja".<sup>193</sup> Így tehát a "mentő körülmény" itt is mint beszámítást kizáró ok értékelhető.

A büntetőtörvényszéki jegyzőkönyvek vizsgálata alapján - bár a rendelkezésünkre álló jogesetek száma csekély - elmondhatjuk, hogy a debreceni joggyakorlat figyelemmel a törvényszerkesztési munkák eredményeire, azok szellemében, a kényszert és fenyegetést beszámítást kizáró oknak tekin-



tette. Érdekes módon vizsgált korszakunk első két évtizedében a rendelkezésünkre álló források alapján nem találhatunk olyan büntetőbírói ítéletet, amelyben a kényszer, illetve fenyegetés mint kizáró ok szerepelt volna.

Csupán egyetlen olyan tényesetre tudunk utalni, melynek ítélete 1847. április 17-én<sup>194</sup> született, s amelynek alperese Nagy Sára Szücs Gáborné volt. A tényállás szerint az alperes Nagy Sára férje, Szücs Gábor, aki számadó kondás volt, az őrzésére bízott sertések közül többet "elsikkasztott", s hogy a büntetés alól kivonja magát, feleségével, az alperessel együtt Szoboszlóra szökött. A szökés után azonban mégis elfogták, s visszakisérték őket Debrecenbe, ahonnan Szücs Gábor újra megszökött, s felesége is elrejtőzött, azonban egy vásáron őt felismerték, s a szökés vádjával bíróság elé állították. Az alperes nő védekező előadásában azzal mentette magát, hogy "ötöt ölással fenyegette férje", s ezért kénytelen volt őt követni, s vele a városból elszökni. Itt tehát az ölással való fenyegetés játszott szerepet, melyet a debreceni bírák értékelve, az alperes Nagy Sára Szücs Gábornét minden beszámítástól menten szabadon bocsátották.

Városunk judikaturájában 1823 és 1848 között csak ezzel a jogesettel találkoztunk vizsgált intézményünk szempontjából, ám ennyiből messzemenő következtetést levonni nehéz, s megalapozatlan dolog. Nem hagyatkozhatunk itt másra, csak arra, hogy a vázolt büntetőkódex-tervezetekre és magánmunkákra alapozva elfogadjuk Debrecen város gyakorlatának is azt a praktikumot, amelyet más városok is követtek, így Szeged is, s az ottani álláspontot idézve magunkévá tesszük, hogy a debreceni "bünyfenytő törvénytörvény" 1/ nem csak az akaratot teljesen megsemmisítő vis absoluta-t, hanem az akaratot lényegesen befolyásoló vis compulsiva-t is beszámítást kizáró körülményként vette figyelembe, 2/ nem szabott ki büntetést, ha a fenyegetés a címzett /vagy valószínűleg hozzátartozói/ életét, illetve vagyonának jelentős hányadát /.../ közvetlenül veszélyeztette, 3/ a kedvező megítélést csak azon vádlott

részére tartotta fenn, aki véletlenül került olyan helyzetbe, amelyben a vele szemben alkalmazott erőszak vagy fenyegetés hatására bűnoselekményt követett el.<sup>195</sup> Ugy gondoljuk, hogy az általunk bemutatott jogeset egy vonatkozásban az előzőekben leírtakat maradéktalanul alátámasztják, s így azt teljes egészében szellemiségében magunkénak vallhatjuk.

### Tévedés, nemtudás

Feudális kori magánjogászaink korszakunkban a tévedés, nemtudás tekintetében, már egy kikristályosodott álláspontot fogalmaztak meg mondván, hogy: "Semmi sem ellenkezik annyira az alkudozók egyetértésével, mint a tévedés /error/, azaz: hibás /valóságbul eltávozó/ vélemény".<sup>196</sup> E nézet megfogalmazója Frank Ignác "Az osztó igazság törvénye Magyarhonban" című munkájában egyben elhatárolóan kifejti, hogy "A tévedésben tudatlanság is fekszik, mindazáltal a kettő között különbség vagyon",<sup>197</sup> mivel a "tudatlan" a valóságos, tényleges helyzetet nem ismeri, a tévedő pedig arról "a mit nem tud, úgy vélekedik, hogy tudja".<sup>198</sup> Egyben feltétlenül említést érdemel, hogy már idézett szerzőnk differenciál a tévedés típusai között, mivel az lehet "Error et ignorantia vel facti est, vel juris".<sup>199</sup> Hasonló álláspontot képvisel e tárgyban Frank kortársa, Fogarasi János is a "Magyar Közpolgári Törvénytudomány Elemei" című munkájában.<sup>200</sup>

Magánjogászaink mellett természetes módon korszakunkra már büntetőjogászaink és a büntetőjogi kódexek és tervezetek is felvették intézményeik sorába a tévedést. Ezek áttekintése előtt említsük meg, hogy már a római jog elvül állította fel, hogy a jogban való tévedés mentségül nem szolgálhat: "Regula est, iuris quidem ignorantiam ouique nocere, facti vero ignorantiam non nocere".<sup>201</sup>

Hazai törvényeink közül emlékezzünk meg a tévedés intézménye tekintetében a Codex Josephina megoldásáról, mely

"I. része 5. §-ának f/ pontja és II. részének 2. §-a szerint nem számítható be a cselekmény, ha olyan "tévelygés" következtében került sor végrehajtására, "mellyet a Tévelygőnek vétekül tulajdonítani nem lehet", feltételezve, hogy egyébként szabadon és törvényesen járt volna el".<sup>202</sup> Az első magyar büntető kódex-tervezet első alapelve jöellehet kimondja az annyira ismert és már általunk is idézett római jogi elvet, hogy a "törvény nem tudása általában senkit sem mentesít"<sup>203</sup>, ennek ellenére a tervezet második alapelve rögzíti, hogy "A beszámítást ... a tévedés és a leküzdhetetlen ignorantia is akadályozza".<sup>204</sup> Az 1795. évi javaslat részletező szabályaiban ismételten kitér erre az intézményre és XII. artikulusának 5. szakaszában kimondja, hogy "A ténybeli tévedés miatt: ha ti. olyan tévedés történt, hogy emiatt a tévedőnek semmiféle vétkességet nem lehet felróni, ha egyébként a megengedett módon cselekedett".<sup>205</sup> Itt tehát a törvényalkotó a beszámítás szempontjából mint kizáró okot kezeli a tévedést, annak is ténybeli jellegét, ám ugyanakkor 15. szakaszában a tervezet utal arra is, az idézett alapelvek szellemében, hogy "A törvény nem tulságosan vétkes nem tudása" a büntetést enyhíti, különösen "tulságosan együgyű emberek esetében, akiknek a nevelése hiányos, avagy a süketeknél és a némáknál, akik nem eléggé képesek arra, hogy mutogatással ismerjék meg a törvény tiltó rendelkezéseit: ezen felül azoknál a külföldiekénél, akik frissiben érkeztek meg hazánkba."<sup>206</sup> Így tehát a kódex is differenciál két irányba, különböztet ténybeli és jogi tévedés között, s ennek megfelelően az elsőt kizáró, míg az utóbbit büntetést enyhítő okként kezeli, ugyanakkor elismeri, hogy "a törvény nem tudása senkit sem mentesít".

"Az 1827. évi javaslat I. része VIII. artikulusának 7. §-a fenntartja a ténybeli, valamint a jogi nemtudás közötti különböztetést, de mindkettőt beszámítást kizáró körülményként értékeli abban az esetben, ha legyőzhetetlenek."<sup>207</sup> Végezetül a kódex-tervezetek sorában emlékezzünk meg az 1843. évi szabályozás megoldásáról, amelynek 40. szakasza

szerint "Ha valamely törvény által tiltott szándékos cselekvés véletlenül, vagy tévedésből más személyt, vagy tárgyat ért, mellyre a cselekvőnek célzata irányozva volt, szándékosnak tekintik a bekövetkezett eredményt, de csak annyiban, a mennyiben az a sértett személynek vagy tárgynak tekintetéből súlyosabb büntetést nem foglal magában, mint az lett volna, melly a cselekvőnek célzatában volt",<sup>208</sup> így e megoldás a szándék és a célzat arányától, illetve egymáshoz való viszonyától teszi függővé a beszámítás mértékét. Említjük meg azonban, hogy a jogi tévedést a büntetőjogi beszámítás szempontjából nem tartja relevánsnak, mivel a "büntető törvények rendelkezésének nem tudása senkit a büntetés alól fel nem ment".<sup>209</sup>

Említést érdemelnek büntetőjogi szakíróink munkái is. Vuchetich Mátyás korával adekvát módon az 1795. évi "büntetőtörvénykönyv-javaslat ismertetett rendelkezéseivel összhangban a nemtudás jogi és ténybeli válfaját különítette el egymástól, mint írta: Ignorantia, aut iuris est, aut facti. Beszámítást teljesen kizáró sajátosságot csak a ténybeli nemtudáshoz fűzött, ha a tévedés legyőzhetetlen /invincibilis/ volt és a cselekvő tettét szabadnak /megengedettnek/ gondolta".<sup>210</sup> Szlemenics Pál az 1827. évi tervezet szellemében fogalmazta meg, hogy "kik el nem hárítható akár törvényt, akár tettet érdeklő tudatlanságokban vagy tévelyedésekben ... megszegtek valamely fenytő törvényt"<sup>211</sup>, azok nem büntethetők. Szokolay István Szlemenicshez hasonlóan rögzítette álláspontját, nem tett különbséget a jogi és ténybeli tudatlanság között, s így "azok, kik legyőzhetetlen önhibájukon kívül tudatlanságból tettüket szabadnak, törvényesnek hiszik"<sup>212</sup>, kiesve a törvényi beszámítás alól, nem büntetődhetnek. Defejezésként megemlítjük még Pauler Tivadar álláspontját, aki szerint "A vétlen tévedés, midőn az a tettes cselekményére vonatkozik ... /error, ignorantia facti/ beszámítást kizáró okot képez, de az a "tévedés, mely a törvény nemtudásából ered /ignorantia iuris/ mentő okul nem szolgálhat".<sup>213</sup>

Ezen álláspontok előrebocsátása után térjünk vissza szűkebb hazánkba, Debrecenbe, s vizsgáljuk meg, hogy reformkori joggyakorlatunkban a tévedés "áldozatai" valóban áldozatként álltak-e bíránk színe előtt. Már most szeretnénk utalni arra, hogy a tévedésben elkövetett cselekmények sorában sokkal kevesebb az a tényleges ténybeli tévedés, amely a beszámítás megítélése, illetve kizárása szempontjából nem okozott nagy gondot Debrecen bírának.

A ténybeli tévedések /ignorantia facti/ sorában a legkorábbi jogeset, amelyet most a helyen felidézünk, az 1827. március 10-i<sup>214</sup> ítélet szerint Fazekas János bűnpere volt. A vád szerint ez az alperes azért került a büntető tanács elé, mert "egy össze olvasztott darab ezüst rudat véván Johmsdorfer Ferentz nevű ezüst műveshez vitte eladni, ám az feljelentést tett ellene, mondván, hogy annak vétele és eladása tilalmazott. Az alperes Fazekas János előadásában a maga védelmére elmondotta, hogy ő ezt a zsibvásárban vette egy leánytól négy garason, s ugyanakkor idézve szavait előadta azt is, "hogy én nem ezüst, hanem czin gyanánt vettem". Azáltal, hogy e védekező kijelentését tanuk által is bizonyítani tudta, a bíróság valóként kezelte állítását, s pirongatás mellett büntetés kiszabása nélkül bocsátotta el az alperest.

Szinte mesébe illő eset játszódott le városunkban 1827. nyarán, melynek főszereplője Dombrova Mária volt, aki egyébként László Mihály szolgálatjában állt. Gazdájától ebben az időben szökött el és többeknek is azzal fenyegetőzött, hogy kútba ugrik. Az élet véletlen iróniájaként, ugyanabban az időben találtak egy kutban egy női tetemet, akit az említett Dombrova Máriának véltek, s így azt rendje-módja szerint el is temették. Ezt követően került elő az alperes leány, akit 1827. augusztus 4-én<sup>215</sup> bíróság elé állítottak azzal vádolván, hogy mikor azt a másik, mostmár ismeretlen leányt eltemették, majd "meg büszkődve felásták, jelen volt, s nem jelentette magát, hogy őtet ne

keressék", így ezért büntetést érdemel. Az alperes Dombrava Mária a felelősségre vonás során kijelentette, hogy "én nem tudtam, hogy engem keresnek", s így ilyen értelemben a történetek ismerete alapján ténylegesen hivatkozhatott is a tévedésére, amelyet az ítélő bíróság is akceptált, és nem szabott ki büntetést.

A büntetés kiszabás tekintetében ehhez hasonlóan Kováts János felmentésével végződött az 1828. június 21-i<sup>216</sup> tárgyalása, melyben az alperes ellen az a vád hozódott fel, hogy "passzus nélkül" ment el a városból. A forrásként rendelkezésünkre álló büntetőtörvényszéki jegyzőkönyv azonban élénk vetítve a történeteket felidézi, hogy Kováts János abban a tudatban indult el szekerén Mezőkövesdre Sivó Sándornéval, akinek férje ott volt katona, s akinek egyébként az utiokmányai is rendben voltak, hogy Sivóné passzusába szabály szerint beiratta a fuvaros nevét is, ám ennek hiánya csak Ujfaluban egy igazoltatás során derült ki. Ettől függetlenül a bírák értékelték és elfogadták a vádlott tévedésre hivatkozását, s felmentették a vád alól.

Még ugyanezen 1828. augusztus 1-én<sup>217</sup> hozta ténybeli tévedés miatt felmentést jelentő határozatát a debreceni büntető törvényszék Szabó István ügyében, aki Nagy Mihálytól egy órát vásárolt 11 Wft-ért. Csak később derült ki, hogy ez az óra Molétoris Jánostól származott, s lopás útján került az értékesítőhöz, ám az mint sajátját adta tovább. Erre hivatkozott az alperes is, midőn kijelentette, hogy "nem tudta, hogy az óra lopott volt", s azt "igaz Jóságnak" tartva vásárolta meg. Így az orgazdaság vádjá alól felszabadulhatott, s csupán "vigyázatlanságért" pironगतódt.

Feljelentési kötelezettség elmulasztása miatt került az iudex criminalis elé 1830. július 16-án<sup>218</sup> Kolda Antal debreceni suszter és Ilusotzki Mária Jamaskovits Jánosné. A vád szerint Csohán Károly, aki a "Gilányibéli Árendátor Áron Ábrahámnak Mészárosa" volt, mivel az árendával nem

tudott elszámolni, hogy e kötelezettség elől meneküljön, elszökött a városból, ám hogy vagyonát biztonságba tudja, megkérte Ilusotzki Máriát, hogy négy sertését és egyéb "holmiját" helyezze biztonságba. Ilusotzki Mária Jamaskovitsné az említett sertéseket Kolda Antalhoz hajtotta azzal a kéréssel, hogy néhány napig, amíg azokat el tudná adni, adjon azoknak helyet saját jószágai között. Kolda erre hajlandónak is mutatkozott, s befogadta az állatokat. Ilyen körülmények között fedezték fel Csohán Károly szökését, és ennek általunk is vázolt előzményét, melynek következtében Ilusotzki Mária és Kolda Antal bíróság elé kerültek azzal a váddal, hogy ők "Csohán Károly elszökését tudták és elősegítették". Kolda, kinél a sertések megtaláltattak, a történeti tényállás szerint mentségül hozta fel, hogy ő a szökött adóst nem is ismeri, s a jószágokat is csupán Ilusotzki Mária kérésére, mint annak tulajdonát fogadta be. Ugyanakkor Ilusotzki Mária Jamaskovits Jánosné kijelentette, hogy nem tudta a Csohán Károly szökésre való szándékát". Az ítélet azt bizonyítja, hogy a bíróság elfogadta az alperesek említett tévedésre való hivatkozását, mivel felmentette őket a vád alól.

A XIX. század első felében elhatalmasodik és szervezett bűnözés formájában jelentkezik a pénzhamisítási hullám, mely városunkat sem kerüli el az értékesítés, illetve forgalombahozatal révén, s így az 1840-es években több olyan joggal találkozhatunk, amelynek tárgya hamis pénz forgalombahozatala.

Az első ilyen esettel 1840. április 11-én<sup>219</sup> találkozunk, melyben Szentzi Pál szerepelt alperesként, akit azzal vádoltak, hogy 1840. április 4-én a só házhoz vitt "egy rongyos ... hamis 5 Ft-os váltó czédulát hogy azt felváltsa". E hamis bankóval fogódott el, s midőn számonkérték tőle annak származását, Szentzi Pál elmondotta, "hogy azt gazdájától kapta felváltás végett ... de nem tudta, hogy hamis". Az elmondottak igazolására megkeresték az alperes fiú gazdáját Kultsár Mihályt, aki a bankó származási helyét illetően

visszautalt Forner Józsefre, aki Probszt Károlyt jelölte meg előző forrásként. Probszt előadta, hogy ő mint "pintzér vaosora árába Ambrus István Hites Ügyvédtől kapta", aki viszont az "1840-es esztendőben esett téli vásárkor többrendbeli vásárlásokat tévén, azon 5 Ft-os rongyos váltó özédulát nagyobb bankó felváltása alkalmaával kapta, de hogy ki-től azt nem tudja". Itt tehát megszakad a pénz származási sora, s így nem vezet el készítőjéhez, de ez a perbe fogott alperes szempontjából mellékes körülményként kezelhető, hiszen őt, mint a bankó eredetiségében tévedésben levőt a bíróság felmentette.

Hasonló eset fordult elő az 1840. június 13-i<sup>220</sup> ítélet tanúsága szerint 1840. június 12-én Istvándi Gáborral, aki Nagy Lajos asztalosnál inas lévén "az Asztalos Mesterséghez való olajat, enyvet akart a Riekl Ferentz fűszeres boltjában vásárolni, egy darab 1 Ft-os hamis váltó czédula" ellenében. Így került Istvándi Gábor alperesként a debreceni bünyenyítő törvényszék elé, ahol eredményesen védekezhetett azzal, hogy neki a kérdéses bankót "mint jó pénzt egy Oláh" adta, a közelebbi múlt kedden tengeri árába".

1841. január 9-én<sup>221</sup> tárgyalta a debreceni ítélő tanács újra hasonló esetet, s hozott ítéletet Albert Julianna ellen, akinek "kezén egy hamis huszas találtatott mellyel ő a piatzon fel akart váltani". Az alperes leány elmondotta, hogy ezt a pénzt, egy számára ismeretlen asszony adta neki "csirke áraban", s így nem tudta, hogy az nem eredeti, hiszen ő azt jó pénzként kapta, s e meggyőződésében adta tovább. Az ítélet szerint nem bizonyítható "hogy a nálla talált hamis huszast maga készítette volna, vagy azt mint hamisat tudva akarta volna elkölteni", ezért a vád alól feloldozva a bíróság felmentő ítéletet hozott.

Az említett hamis pénz "forgalmazásával" kapcsolatos esetekben a debreceni ítélőszék tehát minden esetben értékelte azt a ténybeli tévedést, melyre a vádlottak hivatkoztak, ám a jegyzőkönyvek ide vonatkozó részei szerint egyetlen



esetben sem jutott el a forrásig, a hamisított műhelyig. Nem így az 1843 és 1848 között folyó fenyítő perben, melynek két alperese Kiss Balázs és Bröss Sándor volt. Ebben a döntőperben ugyanis nyomára akadtak a forrásnak, Gyarmati Mezes nagyváradi műhelyének, amely az 1830-as évek végén, a 40-es évek elején a maga módján felhígította a forgalomban levő pénzt, ő azonban célra irányított szándéka alapján tévedésre nem hivatkozhatott.

A magyar hatóságok, a helytartótanács nyomatakos sürgetésére sem járnak el megfélemlő eréllyel, a nagy mennyiségű hamis papírpénzt forgalmaszókkal szemben. Ilyen beavatkozást és változtatást sürgető körülmények között került ki- doosításra az a helytartótanács határozat, melyet minden városnak megküldtek, s amely szerint a "Legfelsőbb helyen nemely községek előljáróinak azon helytelen eljárása tapasz- talatván, hogy azok az illető vétkes tulajdonos kezénél lá- tezett hamis bankjegyeket tüstént le nem foglalták, hanem azt a vétkes tulajdonosnak vissza adták, legfelsőbb parancs következében, e Városi Tanácsnak meghagyatik, hogy az illy helytelen eljárás mellözése s illetőleg annak végképpeni megakadályozása tekintetéből kebeliszerte azonnal ozálszer- lés intézkedjenek".<sup>222</sup>

Összegezve a ténybeli tévedésről írottakat elmondhat-

juk, hogy a debreceni ítéletek a korabeli jogtelítőkésnek

megfélemlően, teljes összehangban a fejezet bevezető sorai-

ban felidézett törvényi megoldással, minden esetben a dün-

tetőlegi beszámítás szempontjából kizáró okként értékelte

a ténybeli tévedés körülményét, hiszen nem találkoztunk

egyetlen olyan ítélettel sem, amely a tévedés áldozatául

eset személyre büntetést szabott volna ki.

Ezek után térjünk át a tévedés egy másik esete, az

ignorantia iuris vizsgálataira, mivel mint említettük, inkább

a jogi tévedés, illetve jogi tudatlanság esetével találkozt-

unk dominánsan városunk igazságszolgáltatásai gyakorlatá-

ban.

Bár Debrecen büntető tanácsa egy 1841. szeptember 13-án<sup>223</sup> hozott ítéletében, amelyre a későbbiekben még vissza fogunk térni, egyértelműen leszögezte, hogy a "tilalom nem tudásával magát nem mentheti" senki, azaz szakszerűbb megfogalmazásban, a jog nem tudása a felelősség alól senkit nem mentesít, ennek ellenére a rendelkezésünkre álló adatok azt bizonyítják, hogy bizonyos esetekben, összhangban az 1795-ös büntetőkódex-tervezetnél mondottakkal, ha nem is kizáró okként, de a büntetés kiszabása szempontjából olykor enyhítő jelleggel kezelte e jogi tudatlanságot.

Első esetként emlékezzünk meg az 1826. május 22-én<sup>224</sup> lefolytatott tárgyalásról, melynek vádlottja Ujvári György volt, aki ellen az a vád tétetett, hogy minden jogos indok és előtte nyitva álló lehetőség nélkül "Actionális Osztályba" avatkozott. Nevezetesen, rekonstruálva atörténeteket, miután Kováts István debreceni polgár végrendeletet tett, elhalálozott, a "Pium Legatumoknak executiojára nézve" az utcabeli szenátor Laky László kiküldetett. Az eltelt idő alatt azonban az elhalt örökösei /succesor/ az osztály elintézésére nézve instanciájukban "Emissiot" kértek, ám ahelyett, hogy megvárták volna annak törvényes elintézési idejét, a türelmetlen örökösök, az alperes Ujvári György befolyásolására, még az "Árvák Jussára nézve is osztályos edgyességet tsináltak". Minthogy pedig az árvák jussáról egyedül "csak a Magistratus Uri Tagjainak a befolyásával, és az egészsznek helybe hagyásával lehet tractalni", e szabályokat kijátsza, s a tradicionálisan kialakult és jogi követelményeket semmibe véve, az említett alperes, a jegyzőkönyv szóhasználatával élve "ebbe a Jussba vágott, s így kárt okozott az alperes Ujvári e per folyamán azzal a védekezett, hogy őt az örökösök kérték fel, a közöttük levő osztály elintézésére, s ő e kérelemnek, a büntetőtörvénytörvény-széki jegyzőkönyv bizonyítása szerint a maga módján eleget is tett. Bár a felperes fiskus nyilatkozatában a vádlottat "e vakmerő tselekedetért példásan" kívánta büntettetni, de az ítélő tanács, a bizonyítékok alapján kifejezésre

juttatta azt a meggyőződését, "hogy az Alperesnek ezen tselekedetét nem annyira az Alperes nyakasságának, vagy Törvényes Jussokba való avatkozásának lehet tulajdonítani", hanem inkább annak együgyűségét állítva előtérbe hangsúlyozta, hogy "az Alperes a dolgot voltaképpen nem értvén" avatkozott ebbe az osztályba. Így a vádlott Ujvári György bár jelentős mértékben szegett törvényt, mégis - az ítélet szerint - eredményesen hivatkozhatott annak nem tudására, mert a bíróság csupán pirongatta és estig áristomba tartotta e vigyázatlanul mások törvényes jogait sértő személyt.

Hogy a végrendekezés és az osztály nemcsak egyetlen esetben okozott bonyodalmat a tudatlanságból eredő tévedés miatt, azt bizonyíthatja városunk egy másik, 1847. február 27-én<sup>225</sup> hozott ítélete Barta Mária Szabó Jánosné, Barta Sára Farkas Jánosné és Sipos Erzsébet özv. Barta Ferencné, azaz a Barta familia ellen, akik a vád szerint a még akkor életben lévő, de azóta már elhalálozott mostohaapjuk Szücs Kis János "végrendeletét felbontani bátorkodtak". A vádlott személyek tehát kíváncsiságuktól motiváltan itt is a törvény ellen tettek, bár hangoztatták, hogy ők nem tudták cselekedetük tilalmazott voltát. A bíróság ítéletében kiemelte, hogy Barták e tettükért ugyan "testi fenytéket és börtönözést érdemelnének" ennek ellenére "tekintetbe vétetvén azonban együgyűségök" a jövőre való intés mellett büntetés kiszabása nélkül bocsátattak el.

Városaink gazdasági, szervezeti életüket sokszor helyi jogalkotással, statutumokkal igyekeztek helyes merdebe terelni. Fenytőbiróságunk előtt gyakran szerepeltek vádlotként, a városi statutumok ellen cselekvő tilalomrontók is. Itt már elsőként megemlíthetjük Koszorus Sárát és férjét, akik a "Tekintetes Ns. Tanátsnak tilalma ellen az apró Nyillasba tavasz buzát" vetettek annak ellenére, hogy az 1827. április 14-én<sup>226</sup> hozott ítélet szerint, e tilalom többször is ki lett hirdetve. A perbefogott házaspár, bár hivatkozott arra, hogy mikor a tilalmat hirdették, nem voltak itthon, mégis a bíróság három napi áristomra

ítélte őket, s arra, "hogy apró maggal be vetett földjét szántassa fel ujonnan és tengerivel vesse be".

Egy nyomtatásban is kiadott és több ízben is kihirdetett városi statutum arról rendelkezett, hogy az országos és heti vásárok időszakán kívül 50Wft-os büntetés terhe mellett zsidó vallású személyeknek szállást adni tilos. E rendelkezést hagyta figyelmen kívül az 1828. január 12-i<sup>227</sup> sententia szerint Király István, aki Borel Salamont az "Országos vásár ideje előtt a Házába bé fogad"-ta. Az alperes Király e figyelmetlenségét azzal indokolta, hogy nem tudott a tilalomról, ám mégis a statutum szerint büntetődve 25Wft-ban elmarasztalták.

Ugyancsak városi tilalomszegésért kerültek a fenyegetés elé 1843. április 26-án<sup>228</sup> Laitner Herman és Farkas Jakab, aki a külső vásárban "tilalmas bérbits játékot játszottak, a közönséges nép megtsalásával". A két csaló ugyan hivatkozott arra, hogy "Nem tudtuk, hogy tilalmas játék a bérbits", ám az ítélő tanács "nagyon tilalmas dolog"-nak minősítette az alperesek oselekedetét, mindazonáltal enyhítő körülményként vette figyelembe, hogy első esetben kapattak rajta a "tsupa vak szerentsével járó játékon", valamint azt, hogy zsidók által engedtek rátenni, s ezért elszenvedett áristomuknak büntetésükbe tudásával, s a "játészó eszközüknek confiscaltatásával" elrettentő fenyegetés mellett szabadon bocsátották őket.

Említsük meg végezetül idetartozóként, Szőke Mihály, Murvai Bálint és Szikszai András ügyét, mely 1841. szeptember 13-án<sup>229</sup> fejeződött be. Míg az előző esetekben a már kihirdetett tilalomszegés vezetett eljárásra, addig ez a per azért indult, mert az alperesek "mielőtt engedelmet nyertek volna marháiknak Cserére lett behajtása eránt" azokat engedély nélkül oda behajtották, s így szegték meg a városi tanács tilalmát. Hiába hivatkoztak a tilalom nem tudására, e szabályszegésért "a Polgári Ispotály részére fizetendő 12 Wft-ban" elmarasztalták őket.

Városunk gyakorlatában tömegével fordultak elő olyan esetek, amelyek az engedély nélküli, illetve a tilalom ellenére történő borméréssel voltak kapcsolatban.

Elsőként ide tartozóként említsük fel Szabó Istvánné 1827. január 17-ről<sup>230</sup> való ítéletét, aki a "Barom Vásárban meleg bort árult a Statutum ellen". Hiába hivatkozott az alperes asszony, hogy "nem tudta, hogy az tilalmas", a bíróság a statutum szerint "vakbor méréséért 40 Ft-ban" elmarasztalta.

A borméréssel kapcsolatban említi Szücs István helytörténeti munkájában azt az 1833-ban Debrecenben megjelent kis eszmefuttatást, mely az "Elmélkedés a polgárok házánál való szabad bormérés szükséges és hasznos voltáról" címet viseli. E tanulmány, mely egyébként Auer András tollából eredt, a már eddig is több ízben bolygatott szabad bormérés ügyét azon stadiumba juttatta<sup>231</sup>, hogy 1834. július 22-én eltörölték a bormérés addig fennálló rendszerét, s bevezették a helyi körülményekhez jobban alkalmazkodó, illetve az annak jobban megfelelő rendszert három évi próbaidőre, melynek lényege Semsey Jób királyi biztos által kidolgozva a következő volt: a "bormérési jog gyakorolhatásáért 1-ső osztályban 50 forint, második osztályban 40 forint, 3-dik osztályban 30 frt, 4-dik osztályban 20 frt, 5-dik osztályban 10 frt volt fizetendő. Vakbort mérők első, második, s harmadik ízben 50, 100, 150 forintra büntették".<sup>232</sup>

Az így átalakított körülmények alapján ítelték el 1839. január 5-én<sup>233</sup> Nagy Józsefet, aki "nem várván meg az Országos Vásár idejét, a bor mérést már ... Karátson 2-ik napján elkezdte". Az alperes védekező előadásában azt mondta el, hogy "nem tudta az idejét, mikor lehet azon Csapszékbe a bor mérést kezdeni". S valóban úgy látszik, hogy bírái elfogadták exculpatis-ját, mert felmentő ítéletet hoztak azazal a kitétellel, s felvilágosítás adással kiegészítve, hogy az alperes és a hozzá hasonló tilalomszegők a statutum nem ismerésére többé ne hivatkozhatnak, a jogszabály szerint,

ának rendelkezését megismételve, mely szerint "a bor méretés ideje mindenkor a vásár előzetét megelőző Szerdán kezdődhetvén, az a Nagy Vásár hetével végződik".

Végezetül intézményünk szempontjából utolsó jogesetként emlékezzünk meg Kalmár Szikszai Károly peréről, mely 1840. február 10-én<sup>234</sup> volt. A felperesi vád szerint az alperes a statutum ellenére boltjában "apró mértékkel, pohár számra" likört mért, s ezzel a pálinka árendátor jogait sértette. Kalmár Szikszai Károly forrónak találhatta lába alatt a talajt, mert védelmére ügyvédet fogadott, korszakunk egyik legtehetségesebb debreceni védőjét, Ónodi Szabó Péter személyében. Az alperes nevében ő fogalmazta meg a védekezést, miszerint arról, hogy az említett italoknak "a főszerekalmár boltokban, apróbb mértékben való szabados árulhatása valaha tilalmazva volt" az alperes nem tud, mivel az a tilalom sem a "Kereskedői Társaság Gyűlésében", sem más törvényes uton" ki nem hirdettetett, s meg nem parantsolatott", s ennél fogva e kereskedést úgy gyakorolta, mint amely törvényes és megengedett "háborítatlan példaktól bátorítatva, nem vakon, nem titkon". A minden bizonnyal jól megfizetett védő minden tudását latba vetve tárta és idézte fel a bíróság előtt az ártatlansága bizonyítására alkalmas tényeket, így hivatkozott a "Kereskedői Privilegiumok 25. Cikkelyének" szavaira, melynek summázta, hogy a kereskedő kalmárok boltjukban a kereskedéshez szükséges mindennemű árut tarthatnak és árulhatnak, amely eredetére nézve magyar, azaz "Országbeli portéka", így a kérdéses italok mérése sem tilalmazott. Így mivel a likörmérés szabad, nem sérthette az árendátor törvényesnek mondott jogát, mivel annak bérleti és értékesítési lehetősége egyedül a "Pálinka méretés"-re korlátozódott, illetve arra engedélyezett. Ugyanakkor Ónodi Szabó Péter a vádlott kereskedő védekezéséeként még azt is előadta, hogy ha a bíróság úgy határozna, hogy "a kérdéses ital előadott mérése valóságos tilalom", akkor elismeri, hogy hibázott, de e botlás "tudatlanságából

s ártatlanságból" esett. A debreceni fenyítőszék ezek előadása és meghallgatása után hozta meg "Salamoni ítéletét", mely szerint Kalmár Szikszai Károly, ki "nem tudva azon /egyébként kihirdetett/ tilalmat, mely szerint a Liquerürnek pohár számra való osztogatása nem szabad, mentségül vétetvén a Felperes Tiszti Ügyvéd által kért büntetés alól feloldoztatik, s egyben példa lehet arra, hogy a jogban való tévedés olykor mégis mentségül szolgálhat.

Összegezve a fejezetünkben elmondottakat, a tévedés vonatkozásában megállapíthatjuk, hogy a debreceni bünyfenítő törvényszék az ignorantia factit kivétel nélkül minden esetben a büntetőjogi beszámítás szempontjából kizáró oknak tekintette, s az így cselekvőket a vád alól felmentette. Ami a jogban való tévedést, nemtudást illeti, ebben a kérdésben a már említett 1795. évi kódex-tervezet megoldását igyekeztek a debreceni bírák átültetni a gyakorlatba, így a klasszikus római jogi elvet, hogy a jog nemtudása mentségül nem szolgálhat, feloldva ténylegesen minden esetben a beszámítás szempontjából relevanciával bírónak tüntették fel. Így az ignorantia iuris egyes esetekben direkt módon kizárta a beszámítást, s így a ténybeli tévedéssel esett egy tekintet alá, különösen ha a tévedő együgyű, vagy tudatlan volt, avagy ha objektív körülmények gátolták a jogi rendelkezés vagy tilalom megismerésében.

Jegyzetek

- 1 E tanulmány része a szerzőnek a XIV. Országos Tudományos Diákköri Konferencia állam- és jogtudományi szekciójában különdíjban részesített, majd jeles eredménnyel egyetemi szakdolgozatként megvédett "A beszámítást kizáró és a büntetést megszüntető okok Debrecen város reformkori büntetőjogában /1825-1848/ /Szeged, 1978. 204 p./ című munkájának, melynek egy további részlete "A gazda és a mesterember parancsa, valamint a büntetőjog intézménye Debrecen város reformkori büntetőjogában /1825-1848/. Debrecenben sajtó alatt van "A Déri Múzeum Évkönyve 1981." című kiadványban. /Szerk: Dankó Imre, várható megjelenési éve: 1982./

E tanulmányban az alábbi forrásmunkákat használom, rájuk a szerző vezetéknevével, több munka esetén pedig a vezetéknevvel és a megjelenési évszámmal hivatkozom.

HB. ML. IV. A. 1018/e 29-52. kötetek,

Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve. /Bp. 1909./,

Bónis György: Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után 1686-1708. /Bp. 1962./,

Bónis György: Középkori jogunk elemei. /Bp. 1973./,

Both Ödön: A beszámítást kizáró és a büntetést megszüntető okok Szeged város reformkori büntetőjogában /1790-1848/ /Szeged, 1963./

Degré Alajos: A Négyeskönyv büntetőjogi elvei. /Bp. 1936./

Fayer László: Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye I-IV. k. /Bp. 1896-1902./,

Fogarassy János: Magyar közpolgári törvénytudomány elemei. /Pest, 1847./,

Frank Ignác: Az osztó igazság törvénye Magyarhonban /Buda, 1845./

Frank Ignác: A közigazság törvénye Magyarhonban. /Pest, 1845-1847./,



- Hajdu Lajos: Az első /1795-ös/ magyar büntetőkódex-tervezet. /Bp. 1971./
- Katona Géza: Bizonyítási eszközök a XVIII-XIX. században. /Bp. 1977./
- Kárpáti Endre: Adalékok a magyarországi alkoholelles küzdelemben. /Bp./
- Krafft-Ebing Rikárd: A törvényszéki elmekórtan tankönyve. /Bp. 1891./,
- Moravosik Ernő: Gyakorlati elmekórtan. /Bp. 1897./
- Pauler Tivadar: Büntetőjogtan. /Buda-Pest, 1872-1873./
- Stépan Pál-Földes Vilmos: Küzdelem az alkoholizmus ellen. /Bp. 1966./
- Szlemenics Pál: Fenyítő törvényszéki magyar törvény. /Buda, 1836./
- Szokolay István: Büntető jogban a codificatio és tudomány legújabb elvei szerint, különösen bíránk és ügyvédeink számára. /Pest, 1848./
- Szücs István: Kis törvény, vagy népszerű törvénytudomány. /Debrecen, 1846./
- Szücs István: Szabad Királyi Debrecen város történelme. I-II. kötet /Debrecen, 1871./
- Tripartitum /Bp. 1894./ Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia.

A Hármaskönyv rövidítése: Tr., a Négyeskönyvé pedig Qu. Debrecen sz.kir.város bünyfenyítő törvényszékének jegyzőkönyveire /Hajdu-Bihar megyei Levéltár IV.A. 1018/e 29-52./ a jkv. rövidítéssel hivatkozom, s feltüntetem a napirendi pontot és a dátumot is.

- 2 Both, 3. 1.
- 3 Angyal, 377. 1.
- 4 Both, 3. 1.
- 5 Degré, 40. 1. Vö. Qu. II. rész 100. cikkely
- 6 Tr. I. rész III. cikkely
- 7 Hajdu, 430. 1.

- 8 Uo.
- 9 Fayer, I. köt. II. rész 29. 1.; V8. Pauler, 232. 1.
- 10 Both, 6. 1.
- 11 Szlemenics, 93. 1.
- 12 Uo.
- 13 Both, 6. 1.
- 14 Frank,
- 15 Both, 6. 1.
- 16 Pauler, 230. 1.
- 17 Szlemenics, 133. 1.
- 18 Jkv. 259. 1825. jun. 25.
- 19 Jkv. 5. 1827. jan. 5.
- 20 Jkv. 376. 1828. jul. 26.
- 21 Jkv. 671. 1828. dec. 6.
- 22 Jkv. 333. 1830. jul. 3.
- 23 Jkv. 451. 1830. aug. 14.
- 24 Jkv. 118. 1839. ápr. 20.
- 25 Jkv. 81. 1844. ápr. 6.
- 26 Jkv. 176. 1845. szept. 6.
- 27 Jkv. 224. 1845. okt. 31.
- 28 Jkv. 265. 1945. dec. 24.
- 29 Jkv. 42. 1848. márc. 11.
- 30 Jkv. 68. 1834. febr. 4.
- 31 Jkv. 128. 1844. jun. 22.
- 32 Jkv. 647. 1828. nov. 15.
- 33 Jkv. 354. 1829. jul.
- 34 Jkv. 32. 1826. jan. 21.
- 35 Jkv. 662. 1830. dec. 4.
- 36 Both, 13. 1.
- 37 Uo.
- 38 Tr. II. rész 23. cikkely
- 39 Hajdu, 430. 1.
- 40 Bónis, /1962./ 97. 1.

- 41 Szlemenics, 160. 1.
- 42 Both, 11. 1.
- 43 Uo.
- 44 Jkv. 376. 1828. jul. 26.
- 45 Jkv. 118. 1839. ápr. 20.
- 46 Both, 13-14. 1.
- 47 Jkv. 1825. jun. 25.
- 48 Jkv. 671. 1828. dec. 6.
- 49 Jkv. 451. 1830. aug. 14.
- 50 Jkv. 42. 1848. máro. 11.
- 51 Jkv. 81. 1844. ápr. 6.
- 52 Both, 15. 1.
- 53 Both, 16-17. 1.
- 54 Both, 16. 1.
- 55 Both, 17. 1.
- 56 Angyal, 404. 1.
- 57 Both, 17. 1.
- 58 Tr. I. rész 55. cikkely
- 59 Tr. I. rész 124. cikkely
- 60 Degré, 40. 1.; v8. Qu. II.rész 60. cikkely
- 61 Both, 17. 1.
- 62 Bónis, 17. 1.
- 63 Hajdu, 430 1.; v8. 1975. évi tervezet I.r. XII.art.  
3. §
- 64 Hajdu, 431. 1.
- 65 Both, 18. 1.
- 66 Fayer, I.köt. II.r. 27. 1.
- 67 Both, 18. 1.
- 68 Szlemenics, 72-73. 1.
- 69 Szlemenics, 96. 1.
- 70 Szokoly, 174. 1.
- 71 Jkv. 294. 1836. aug. 18.
- 72 Jkv. 298. 1836. aug. 18.
- 73 Jkv. 122. 1839. ápr. 20.

- 74 Jkv. 35. 1840. febr. 8.
- 75 Szlemenios, 113-114. 1.
- 76 Szlemenics, 114. 1.
- 77 Szlemenics, 198. 1.
- 78 Jkv. 57. 1840. febr. 20.
- 79 Jkv. 193. 1841. jun. 26.
- 80 Jkv. 235. 1846. nov. 14.
- 81 Katona, 316. 1.
- 82 Uo.
- 83 Both, 21. 1.
- 84 Uo.
- 85 Bónis, 177. 1.
- 86 Szlemenios, 96. 1.
- 87 Pauler, 234. 1.
- 88 Jkv. 35. 1840. febr. 8.
- 89 Angyal, 406-407. 1.
- 90 Jkv. 122. 1839. ápr. 20.
- 91 Jkv. 35. 1840. febr. 8.
- 92 Krafft-Ebing, 354. 1.
- 93 Moravcsik, 89. 1.
- 94 Both, 24. 1.
- 95 Hajdu, 431. 1.
- 96 Fayer, I.köt. II. r. 36. 1.
- 97 Both, 24. 1.
- 98 Szlemenics, 93-94. 1.
- 99 Jkv. 425. 1828. aug. 9.
- 100 Jkv. 449. 1828. aug. 24.
- 101 Jkv. 654. 1830. nov. 27.
- 102 Jkv. 351. 1833. jun. 28.
- 103 Jkv. 280. 1837. aug. 12.
- 104 Jkv. 354. 1840. nov. 14.
- 105 Jkv. 293. 1842. okt. 22.
- 106 Jkv. 110. 1843. máj. 13.
- 107 Jkv. 123. 1844. jun. 15.

- 108 Jkv. 152. 1847. jul. 3.
- 109 Jkv. 152. 1848. jul. 15.
- 110 Jkv. 275. 1839. aug. 17.
- 111 Jkv. 246. 1843. nov. 11.
- 112 Jkv. 380. 1839. nov. 16.
- 113 Jkv. 47. 1847. febr. 27.
- 114 Jkv. 272. 1839. aug. 17.
- 115 Jkv. 237. 1840. aug. 1.
- 116 Jkv. 10. 1847. máj. 1.
- 117 Both, 27. 1.
- 118 Stépán-Földes, 9. 1.
- 119 Stépán-Földes, 22-23. 1.
- 120 Kárpáti, 139. 1.
- 121 Jkv. 208. 1825. máj. 7.
- 122 Jkv. 295. 1826. aug. 26.
- 123 Jkv. 15. 1831. jan. 15.
- 124 Jkv. 556. 1834. dec. 22.
- 125 Jkv. 144. 1844. jun. 8.
- 126 Jkv. 364. 1826. okt. 7.
- 127 Jkv. 44. 1830. jan. 18.
- 128 Jkv. 195. 1846. okt. 3.
- 129 Jkv. 589. 1828. okt. 13.
- 130 Jkv. 227. 1833. ápr. 24.
- 131 Jkv. 22. 1830. jan. 17.
- 132 Jkv. 300. 1839. szept. 7.
- 133 Jkv. 202. 1840. jul. 3.
- 134 Jkv. 248. 1829. máj. 9.
- 135 Jkv. 32. 1825. jan. 15.
- 136 Jkv. 256. 1832. máj. 12.
- 137 Jkv. 310. 1838. szept. 22.
- 138 Hajdu, 431. 1.
- 139 Both, 35. 1.
- 140 Fayer, I.köt. II.r. 31. 1.
- 141 Both, 31. 1.

- 142 Both, 35. 1.
- 143 Szlemonics, 93. 1.
- 144 Szlemonics, 92-93. 1.
145. Szokolay, 176. 1.; vö. Both, 35. 1.
- 146 Both, 36. 1.
- 147 Jkv. 71. 1825. febr. 19.
- 148 Jkv. 103. 1825. márc. 12.
- 149 Jkv. 202. 1825. máj. 7.
- 150 Jkv. 631. 1832. nov. 2.
- 151 Both, 36. 1.
- 152 Jkv. 208. 1825. máj. 7.
- 153 Jkv. 334. 1827. jun. 2.
- 154 Jkv. 248. 1829. máj. 9.
- 155 Jkv. 185. 1832. ápr. 9.
- 156 Jkv. 602. 1833. dec. 7.
- 157 Jkv. 487. 1834. nov. 15.
- 158 Jkv. 437. 1835. nov. 28.
- 159 Jkv. 252. 1839. aug. 10.
- 160 Jkv. 84. 1840. márc. 11.
- 161 Jkv. 32. 1825. jan. 15.
- 162 Jkv. 246. 1826. aug. 5.
- 163 Jkv. 256. 1832. máj. 12.
- 164 Jkv. 15. 1831. jan. 15.
- 165 Jkv. 556. 1834. dec. 22.
- 166 Jkv. 35. 1842. jan. 29.
- 167 Jkv. 114. 1844. jun. 8.
- 168 Jkv. 364. 1826. okt. 7.
- 169 Jkv. 44. 1830. jan. 18.
- 170 Jkv. 187. 1843. jul. 29.
- 171 Jkv. 53. 1848. ápr. 1.
- 172 Jkv. 598. 1828. okt. 13.
- 173 Jkv. 277. 1833. ápr. 24.
- 174 Jkv. 229. 1826. aug. 26.
- 175 Jkv. 234. 1839. jul. 27.
- 176 Jkv. 300. 1839. szept. 7.

- 177 Jkv. 378. 1841. dec. 23.
- 178 Jkv. 19. 1829. jan. 10.
- 179 Jkv. 59. 1825. febr. 12.
- 180 Jkv. 220. 1841. jul. 24.
- 181 Both, 43. 1.
- 182 Frank, /1845/ 555. 1.
- 183 Fogarassy, 219. 1.
- 184 Szücs /1846/, 60. 1.
- 185 Bónis /1973/, 136. 1.
- 186 Both, 43. 1.
- 187 Hajdú, 391. 1.
- 188 Uo. 391-392. 1.
- 189 Uo. 430. 1.
- 190 Fayer, I.köt. II.r. 27. 1.
- 191 Szlemenics, 73. 1.
- 192 Both, 43. 1.
- 193 Pauler, 238. 1.
- 194 Jkv. 90. 1847. ápr. 17.
- 195 Both, 47. 1.
- 196 Frank, 551. 1.
- 197 Uo. 553. 1.
- 198 Uo.
- 199 Uo.
- 200 Fogarassy, 219-220. 1.
- 201 Pauler, 238. 1.
- 202 Both, 47. 1.
- 203 Hajdú, 391. 1.
- 204 Uo.
- 205 Uo. 430. 1.
- 206 Uo. 431. 1.
- 207 Both, 48. 1.
- 208 Fayer, I/2. 21. 1.
- 209 Fayer, I/2. 31. 1.
- 210 Both, 48. 1.

- 211 Szlemenics, 73. 1.  
212 Szokolay, 178. 1.  
213 Pauler, 237. 1.  
214 Jkv. 207. 1827. márc. 10.  
215 Jkv. 443. 1827. aug. 4.  
216 Jkv. 327. 1828. jun. 21.  
217 Jkv. 391. 1828. aug. 1.  
218 Jkv. 386. 1830. jul. 16.  
219 Jkv. 117. 1840. ápr.11.  
220 Jkv. 190. 1840. jun. 13.  
221 Jkv. 10. 1841. jan. 9.  
222 HBmL IV. A. 1011/e.: 27603/1846. számú helytartó-  
tanácsi határozat  
223 Jkv. 268. 1841. szept. 13.  
224 Jkv. 173. 1826. máj. 22.  
225 Jkv. 44. 1847. febr. 27.  
226 Jkv. 252. 1827. ápr. 14.  
227 Jkv. 17. 1828. jan. 12.  
228 Jkv. 93. 1843. ápr. 26.  
229 Jkv. 268. 1841. szept. 13.  
230 Jkv. 36. 1827. jan. 17.  
231 Szücs, /1871./ III.köt. 861. 1.  
232 Uo. 862. 1.  
233 Jkv. 7. 1839. jan. 5.  
234 Jkv. 45. 1840. febr. 10.



Budai Piroska

A GYERMEKÖLÉS SZANKCIONÁLÁSÁNAK KÉRDÉSEI KRIMI-  
NOLÓGIAI MEKKÖZELÍTÉSBN

Bevezetés

A dolgozat témája az újszülöttek sérelmére elkövetett emberölés<sup>1</sup>, amit sem a még jelenleg hatályos, sem az 1979-ben hatályba lépő törvénykönyvünk, az 1978. évi IV. tv. privilegizált tényállásként nem szabályoz. E cselekményfajta előfordulási aránya mind az összbüntözéshez, mind az élet elleni büncselekményekhez viszonyítva csekély.<sup>2</sup> Mégis mi teszi akkor időszerűvé és indokolttá e témakör közelebbi vizsgálatát és megismerését? A jogalkotó álláspontjának helyességét valójában a gyakorlat nem igazolta, ami több probléma forrásává vált.

Hatályos büntetőtörvénykönyvünk a gyermekölést a 253. §-ban emberölés címszó alatt bírálja el. Ezt a megoldást a miniszteri indokolás úgy magyarázza, hogy: "Az anya- és gyermekvédelem hathatós kiépítésével népi demokráciánk az anyagi gondokat lényegében kiküszöbölte. A jövő fejlődése, a szocialista erkölcsi felfogás érvényesülése mindinkább kiküszöböli a leányanyák erkölcsi megvetését. A kifejtettekből nyilvánvaló, hogy az enyhébb büntetés alá vonás elvi alapja egyre inkább kizárólag a szüléssel együttjáró esetleges korlátozott beszámítási képesség marad, ennek értékelését azonban helyesebb az Általános Rész idevonatkozó rendelkezéseire alapozni."<sup>3</sup>

A gyakorlat azonban a mai napig nem erősítette meg ezt a megállapítást, sőt szinte az ellenkezőjét bizonyította. Biróságaink a realitáshoz igazodva az enyhébb elbírálás álláspontjára helyezkedtek, minek következtében az utóbbi évek

során a gyermekölés szankciójaként kiszabott büntetések mértéke átlag két évi szabadságvesztés volt, ami, mint tudjuk, jóval alatta marad a szándékos emberölés alapesete büntetési tételének, pontosabban alsó határának.

Tehát a bírói gyakorlat egységesen és csaknem minden esetben enyhít. Mindez a jogalkotástól eltérő joggyakorlatot eredményez, s további ellentétet hordoz magában. A gyermekölés szabályozottságának hiánya következtében az enyhítés - annak mértéke, indokai - körében távolról sem egységes már a bírói gyakorlat. E kérdéskör pedig rendezést kíván. Tehát valóban megoldást jelent-e büntetőtörvénykönyvünk álláspontja az infanticidiummal kapcsolatban? Nem vonható-e kétségbe a miniszteri indokolás idevonatkozó álláspontja? Vagy ha törvénykönyvünkben és a miniszteri indokolásban is a reális helyzet szabályozása, illetve leírása található meg, akkor mi az ellentmondás oka? Talán bíránk megfelelő jogismeretének, illetve jogalkalmazásának a hiánya? E sok megválaszolandó kérdés indokolttá teszi a gyermekölés tényállásának, valós kriminológiai hátterének mélyrehatóbb vizsgálatát és a reális megoldás keresését. Ehhez szükségesnek ítélttem egy rövid történeti áttekintést. Hiszen az élet elleni bűncselekmények körében nincs még egy olyan cselekmény típus, melyet annyira eltérően értékelték volna a társadalmi fejlődés egyes szakaszaiban, mint a gyermekölést. Mind a cselekmény társadalmi megítélése, mind az igazságszolgáltatás értékelése az egyes történelmi korszakokban az egyik végtetből a másikba esett. E rapszódikus fejlődés ismertetését szükségesnek tartom annak érzékeltetéséhez, hogy a civilizáció fejlődése mennyiben hatott az elkövetési motivációk változására, a cselekmény gyakoriságára, a megítélés módjára. Ezen keresztül kívántam eljutni jelenlegi büntetőtörvénykönyvünk álláspontjának ismertetéséig. Eme álláspont realitását a gyakorlat tükrében vizsgáltam. Tíz évre visszamenőleg, 1967-től 1977. évig terjedő időszak gyermeköléses bírósági ügyeit vizsgáltam három olyan

alföldi megyében, amelyek területi és demográfiai jellemzői nagyjában-egészében megegyeznek, illetve hasonlóak. E három megye: Bács-Kiskun, Békés, Csongrád megye. E gyakorlati felmérés során vizsgáltam, hogy mely tényezők azok, amelyek ma nálunk a gyermekölés elkövetésére készítetik az anyákat, milyen formában, milyen eszközökkel segíti az egyéni élet szintjén válságba jutott embereket - a nemkívánt gyermek miatt - az állam, a társadalom. Kutatási anyagom mindössze 48 ügyet ölel fel, ami önmagában nem nagy szám. Ha viszont a gyermekölések évi előfordulási számához viszonyítjuk, e "kis" szám reálisabb megvilágításba kerül. A munkát nehezítette, hogy az összes emberölési ügyet át kellett vizsgálni a gyermeköléses aktákhoz való hozzájutás végett, mivel a törvény szabályozásához hiven a bíróságok irattárában ezek is emberölés címszó alatt szerepelnek. Új kódexünk, az 1978. évi IV. tv. szintén a szándékos emberölés büntettként bírálja el az újszülöttek sérelmére elkövetett emberölési cselekményt. E megoldást azonban igen heves viták előzték meg a kodifikációs előmunkálatok során. A vita kapcsán kialakult nézetek dolgozatomban befejező részében kerül bemutatásra, kifejtve egyéni véleményemet elméleti ismereteim és gyakorlati felméréseim alapján. A dolgozat súlypontját a gyermekölés problémájának elsősorban kriminológiai szempontok alapján történő vizsgálata képezi, de szükségképpen anyagi jogi kérdéseket is érintek annyiban, amennyiben a kriminológiai felmérésem feldolgozásához, értékeléséhez szükségesnek ítélttem.

## I. Gyermekölés a büntetőjogtörténet és a jog- összehasonlítás szemszögéből

### 1. Történeti áttekintés

A társadalmi fejlődés alacsonyabb fokán álló primitív népeknél az infanticidium a múltban - s a jelenben is - az életviszonyoktól meghatározott, sőt a létérdek által kialakított szokásrend folytán szentesített gyakorlat volt. Szemléletes példa erre a kezdeti ausztrál társadalom, ahol minden család önállóan jogosult arról dönteni, hogy újszülöttjét életben kívánja-e hagyni vagy sem. E gyakorlatnak leginkább az elsőszülött gyermekek estek áldozatul, mert éretleneknek tartották őket. Igen gyakran a megölt újszülöttet meg is ették, hogy az anya visszanyerje erejét.<sup>4</sup>

Az ókori társadalmakban az újszülött sorsa felőli döntés joga a családfőé, az apáé. A spártai államban elfogadott és következetesen alkalmazott elv volt az életképtelennek ítélt csecsemő elpusztítása, az életképesség megítélése azonban nem az apa joga volt.<sup>5</sup>

Ez a szokás a nomád népeknél is jelentkezett. Így a germánok a gyengének tartott csecsemőt szándékosan mostoha körülmények közé helyezték, mondván, ha elpusztul, úgy sem válhatott volna a közösség használható tagjává.

Jelentős változást hozott a kereszténység térhódítása. Csaknem valamennyi európai állam ekkor a közönséges emberölés minősített esetének, rokongyilkosságnak tekintette az újszülött megölését és elrettentésül az emberölésnél szokásos szankcióknál kegyetlenebb büntetéseket alkalmaztak.<sup>6</sup>

Igy pl. szokásos volt a Német-Római Birodalomban, hogy a gyermekét megölő anyát elevenen eltemették /zsákba varrva egy kutya, egy macska, egy kakas és vipera társaságában/<sup>7</sup>, vagy karóba huzták, ha viszont nyomatékos enyhítő

körülmény forgott fenn, akkor a büntetést vizbefulladásra "enyhitették". Azonban, hogy tette elég elrettentő legyen mások számára is, előtte izzó vasfogókkal szaggatták testét.

A XVII. században Angliában a cselekmény olyannyira elszaporodott, hogy a parlament törvényt hozott megfégésére, halálbüntetés kiszabásának lehetőségével. A törvény szigora ellen az esküdtek és a bíróság összefogtak és számos vélelem felállításával enyhítették a büntetést. A törvény névlegesen hatályban maradt III. György uralkodásáig és csak 1803-ban helyezték hatályon kívül.

Mária Terézia törvénykönyve, az 1768-as Constitutio Criminalis Theresiana 87. cikkében szintén még halállal fenyegeti a gyermekölést az egész birodalom területén, függetlenül az elkövetők családi állapotától.<sup>8</sup>

A gyermekölés fogalma alatt ebben a korszakban értették egyrészt a törvényesen született gyermek megölését a szülők által, másrészt a törvénytelenül született gyermek anya általi megölését a szülés alatt, vagy közvetlenül a szülés után. A XVIII.sz. végén XIX.sz. elején egyre inkább jelentkezett az enyhébb elbírálás igénye. A filozófiai és büntetőjogi irodalomban mind jobban erősödtek azok a hangok, amelyek sikraszálltak a gyermekölés miatt alkalmazott represszió kérdésében. Beccaria, Kant, Feuerbach, Pestalozzi és mások az elkövető sajátos pszichikai és biológiai helyzetére, az ölési szándék erkölcsileg menthető motívumaira alapozva követelték e tényállás elkülönítését a szándékos emberölés egyéb büntetési alakzataitól, igényelték büntetésének enyhítését. Felismerték, hogy nem lehet egyforma szigorral elbírálni a házasságban és azon kívül szülő nő cselekményét. A gyermekölés fogalmán ekkor már kizárólagosan azt az esetet értették, amikor az anya a házasságon kívül született gyermekét öli meg.<sup>9</sup>

Eme irányzat hatására kialakult a gyermekölésnek, mint az emberölés büntette különleges esetének a változata és a XVIII. század végén, a XIX. század elején elfogadott új európai törvénykönyvek /pl. 1813. bajor, 1803. osztrák btk./ már nem fenyegették halálbüntetéssel e bűncselekmények elkövetőit. Ebben az időszakban Európában kétféle vonalvezetés érvényesült:

- 1.1 A burzsoá államok többsége sui generis büntettként, mint az emberölés egyik változataként privilegizálta a gyermekölést.
- 1.2 A burzsoá államok szűk köre továbbra is a gyermekölésnek szándékos emberölésen belüli elbírálását alkalmazta /pl. Anglia, Franciaország/. Így az 1810. évi Code Penal 302. cikkében még mindig a halállal rendeli - tekintet nélkül az elkövető személyére - büntetni.<sup>10</sup>

Ad 1.1 Az általánosan elterjedt, az infanticidiumot privilegizált esetként kezelő irányzat egységes volt a kedvezőbb elbírálás alapjául szolgáló indokok megítélésében, valamint abban is, hogy az emberölésnél enyhébb szankcióval fenyegették az emberölés elkövetőit. A kedvezőbb elbírálás alapjául szolgáló indokok a következők:

a/ A szüléssel együttjáró rendkívüli fizikai, pszichikai állapot, amely károsan befolyásolja a szülő nőt akaratának megfelelő magatartás tanusításában;

b/ Az a körülmény, hogy a büntett elkövetését a női becsület és tisztaság megmentése, s megóvása motiválja;

c/ A házasságon kívüli szülésből eredő számos hátrány, így gazdasági okok, a nevelés, a gondozás anyagi terhei stb. Az enyhébb elbírálásban részesülők személye tekintetében nem egységes ez a felfogás. Két álláspont érvényesült ezen irányzaton belül:

A/ Az egyik elképzelés szerint csak az anya lehet el-

követője a bűncselekménynek, a privilégium tehát csak a szülő anyát illeti meg. További eltérés érvényesült a tekintetben, hogy

- a privilegizálás csak arra a jóhírnevű nőre terjed ki, akinek az újszülött gyermeke házasságon kívül /egyes törvénykönyvek a terhesség és a szülés titkoltságát is megkövetelték/,
- a másik irány szerint az enyhébb megítélés a szülő anyát megilleti tekintet nélkül arra, hogy az újszülött házasságon kívüli-e, vagy abból származott.

B/ A másik álláspontot vallók a privilégiumot a szülő anya mellett kiterjesztették minden olyan személyre, aki a szülő nővel szembeni segítségnyújtás céljából vett részt a gyermek megölésében, továbbá az újszülött apjára és a szülő anya férfi testvéreire, valamint bizonyos feltételek mellett az áldozat nagyszüleire.<sup>11</sup>

Ad 1.2 A szigorubb álláspontot képviselő angol és francia jog lényegében fenntartotta a korábbi merev rendelkezéseket, bár a század folyamán ez odáig enyhült, hogy a gyermekölés fenyegetettsége egy szintre került a közönséges emberöléssel és enyhítő körülmények fennforgása esetén előbb életfogytiglani, majd később határozott tartamú, de igen hosszú szabadságvesztéssel rendelték büntetni e cselekmény elkövetőit.

## 2. A gyermekölés szabályozása hazánkban a hatályos Btk-ig

Hazánkban a középkor kezdetétől a gyermekölést általában un. súlyosbított halállal büntették, hűtlenség büntetének minősítve.<sup>12</sup> A XVI-XVIII. században, de még a XIX. század elején is halállal szankcionálták a gyermekét megölő

anya tettét és a gyermekölést az emberölés minősített formájának tekintették. Előrelépést jelentett az 1769. november 13-án kelt 4321.sz. jogszabály, amely mintegy e bűncselekményforma megelőzésére törekedett azzal, hogy elrendelte: "viselő s hajadonok a községi előljáróság felügyelete alá helyeztessenek, s amennyiben más helyről jöttek, vizsgálat alá vettessenek".<sup>13</sup> II. József törvénykönyvének 92. §-a már bizonyos enyhülést hozott és e cselekményt közönséges gyilkosságnak minősítette, büntetésül "hosszú és kemény fogságot" szabott, hozzákapcsolva bizonyos fenytetések is. A fogság időtartama 30 évtől 100 évig terjedhetett. Az 1795. évi büntetőkódex-tervezet értelmében a csecsemőgyilkosság a minősített emberölés egyik esetét képezi.<sup>14</sup>

Az 1843. évi Btk. javaslat differenciált módon meghatározott szabadságvesztéssel rendelte büntetni a gyermekölést: Előre megfontolt szándék esetén a büntetés 10 évig terjedhető rabság, ha pedig a szándék az anyában a szülés-kor, vagy közvetlenül a szülés után keletkezett, öt évi rabság. E szabály családi állapotra tekintet nélkül vonatkozott volna az anyákra. A javaslat azonban csak javaslat maradt, de nem eredményezte büntetőkódex megalkotását. Ennek megfelelően Kassay Adolf 1862-ben kiadott törvénygyűjteménye az évszázados hagyománynak megfelelően az un. súlyos gyilkosság egyik nemének tekintette az infanticidiumot.<sup>15</sup>

A generális prevencióra törekvés érdekében újabb lépés történt: "viselő s hajadonok seprűzéssel vagy más nemű becstelenítő büntetésseli fenytése szorosán tilalmazott."<sup>16</sup> A polgári liberalizmus hatása nálunk is jelentkezett, melynek eredményeként megszületett az 1878. évi V. tc.<sup>17</sup>, melynek 284. §-a a következőket mondotta ki: "Azon anya, aki a házasságon kívül született gyermekét a szülés alatt, vagy közvetlenül a szülés után megöli, 5 évig terjedhető börtönnel büntetendő."<sup>18</sup>



A privilegizálás szükségességét a Csemegi-kódexhez fűzött miniszteri indokolás a következő okokkal magyarázta:

- a házasságon kívül teherbe esett lányon eluralkodik a szegyenérzet és ez a szülésig folyton fokozódik, megfosztja a nyugodt gondolkodástól. A szegyen miatti kétségbeesés az erkölcsi felfogás megnyilvánulása, enyhítő hatását megtagadni igazságtalan lenne;

- a szülés okozta testi-lelki állapot, melyet a leány-<sup>19</sup>anyánál előzőleg fennálló lelki válság tovább fokoz.

Az 1979. évi V. tc. alacsony büntetési tétele valamennyi európai törvénykönyv és javaslat között a legenyhébb volt. Ezt Fayer László azzal indokolta, hogy a magyar Btk. a nőt a osábitás ellen valamennyi európai kódex közül legkevésbé védelmezi és ennek folytán a nő cselekményét is a legkisebb büntetéssel szanckionálja.<sup>20</sup>

Angyal Pál szinte ugyanazokkal a tényezőkkel indokolta az enyhébb elbírálást, mint a kor többi büntetőjogásza:

- erkölcsi, társadalmi tényezők /szegyenérzet, megvetéstől való félelem/,

- gazdasági, anyagi megterhelés, melyet a gyermek önálló elnevelése és gondozása ró az anyára,

- a szüléssel együttjáró fizikai-pszichikai állapot,

Még egy indokot hozott fel Angyal Pál: "A nő a szülés alatti vagy éppen csak megszült gyermeket mintegy még testének tekinti, mellyel szabadon rendelkezhetik."<sup>21</sup>

A tényállás passzív alanya a házasságon kívül született élő gyermek. Tehát az élveszületés feltétele, azonban a gyermek életképessége már nem szükséges.<sup>22</sup>

Elkövetési magatartás az újszülött gyermek szándékos megölése, amely egyaránt megvalósítható tevésssel vagy mulasztással is. Az elkövetési magatartás kifejtésének a szülés alatt vagy közvetlenül a szülés után kellett megtörténnie. Annak vizsgálatára, hogy a cselekmény az adott időhatárok közé esett-e szakértőt vontak be, aki esetenként dön -

tötte el, hogy valóban a szülés alatt, vagy közvetlenül utána követte-e el az anya cselekményét.

A bűncselekmény alanya a megölt, házasságon kívül született gyermek anyja, aki tettesi és részesi minőségben is alanynak minősülhetett. A Curia 5.sz. teljes ülési döntvénye szerint<sup>23</sup> férjes nő, ha az általa megölt gyermek nem férjétől való is /házasságtörésből származott/, nem részesülhetett enyhébb elbírálásban, cselekménye közönséges szándékos emberölésnek minősült. Finkey ennek ellenére a férjes nőre is alkalmazhatónak vélte ezt a tényállást, ha nem férjétől származott a gyermek.<sup>23</sup>

Irk Albert is igazságtalan megítélésnek tartotta a Curia álláspontját, döntő szempont szerinte az, hogy az adott esetben megvoltak-e azok az indokok, amelyek a gyermekölés enyhébb elbírálásának alapját képezik.<sup>25</sup>

A tettesek és részesek /az anyán kívül/ a közönséges szándékos emberölés tényállásának megvalósításáért feleltek. A Curia a beszámíthatóság vizsgálata érdekében orvosszakértői véleményt kötött ki.

A gyermekölés cselekménye csak szándékosan volt elkövethető, a gondatlan elkövetés a közönséges gondatlan emberöléshez tartozott. A szándék foka közömbös, előre megfontolt és rögtönös szándékkal egyaránt megvalósítható. Anyal Pál szerint a szándékban rejlő tudatnak át kell fogni a gyermek törvénytelen voltát. Ikerszülés esetében anyagi halmazat is előfordulhatott.<sup>26</sup>

Az 1952-ben kiadott Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása /BHÖ/ a Csemegi-kódex gyermekölésre vonatkozó rendelkezését vette át a büntetési tételen belüli kisebb módosítással.<sup>27</sup>

A Curia 5.sz. büntető teljes ülési döntvénye azonban a reális körülményeknek megfelelően megváltozott: "A gyermekölésről szóló rendelkezés arra az anyára is kiterjed,

aki a cselekményt házassági kötelékben követte el, azonban nyilvánvalóan lehetetlen, hogy a gyermek férjétől származik." <sup>28</sup>

Lényegében tehát az 1878. évi V. tc. 284. §-ának rendelkezése volt hatályos az 1961. évi V. tv. hatályba lépéséig.

### 3. A gyermekölés jelenlegi szabályozása

#### 3.1 Tőkés országokban

A tőkés országok többsége a gyermekölést sui generis büntettnek minősíti és az emberölésnél enyhébben rendeli büntetni. Azonban már jelentős eltérések jelentkeznek az enyhébb elbírálás indokai és a büntetési tételek között. Már a franciák 1954. évi törvénykönyve is a sui generis bűncselekmény felfogás talaján áll, de igen magas szabadságvesztés kiszabását teszi lehetővé. Egyes büntetőtörvénykönyvek csak a házasságon kívül született gyermek megölése esetére és csak a szülőanya részére biztosítja a privilegizálást, így pl. az NSZK Btk. <sup>29</sup>, továbbá Belgium és Finnország törvénykönyve. Csak a házasságon kívüli szüléseknél, de a közeli hozzátartozókra is kiterjesztve az enyhébb elbírálást, szabályozzák a gyermekölést egyes dél-európai és latin-amerikai törvénykönyvek. Ebbe a körbe tartozik Olaszország, Spanyolország, Argentína, Columbia stb. btk-i.

Más jogrendszerek a szülő nő sajátos biopszichikai állapotára alapozva nem tesznek különbséget a gyermek házasságon kívül vagy azon belül született volta között. Így rendezi e kérdést a svéd <sup>30</sup> továbbá a svájci, a dán, az osztrák btk. <sup>31</sup> A másik irányzat továbbra is a szándékos emberölés büntette körében tárgyalja az infanticidiumot és az emberölésre meghatározott tételek szerint rendeli bűn-

tetni. E körbe tartozik az angol jog, valamint a japánok törvénykönyve is.<sup>32</sup>

### 3.2 Szocialista országokban

A legtöbb szocialista állam - így Bulgária, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország, Románia és NDK<sup>33</sup> - privilegizált tényállásként kezeli a gyermekölést.

Csupán két ország képviseli a szigorúbb álláspontot. Magyarország és az OSZFSZK büntetőtörvénykönyveiben<sup>34</sup> az infanticidium nincs külön szabályozva, a szándékos emberölés tényállásán belül kerül elbírálásra.<sup>35</sup>

De egységes valamennyi európai szocialista ország jogalkotása abban, hogy a gyermek jogállása és családi helyzete között nem tesznek különbséget; a házasságon belül és a házasságon kívüli gyermek megölését egyaránt egységesen rendeli büntetni és az enyhébb elbírálás csak a szülőanyára vonatkozik. A privilegizálást mellőző magyar, valamint az OSZFSZK bírói gyakorlat él az enyhítési lehetőségekkel, és a kiszabott büntetések általában nem haladják meg azokat a büntetési tételeket, amelyeket a sui generis büntett alapján álló országok bírái kiszabnak. A gyermekölésért kiszabható büntetési tételek rendszerezésébe nem bocsátkozom, miután az egyes országok viszonylatában párhuzamot kellene vonni az emberölésre kiszabott szankciókkal, beépítve az adott országok szankciórendszerébe, figyelembe véve az enyhítési lehetőségeket is. S mindez nem képezheti, ill. meghaladja dolgozatom célját. Annyit azonban meg kívánok jegyezni, hogy a szocialista országok közül a legenyhébb szankcióval fenyegetettek közé tartozik a bolgár btk., amely három évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegeti a gyermekölést elkövető anyát; és egyértelműen a legsúlyosabb szankciót a magyar Btk. tartalmazza, amely 5 évtől 15 évig terjedő szankció-keretet határoz meg.<sup>36</sup>

## II. Az infanticidium kriminológiai vizsgálata

Az újszülött sérelmére elkövetett emberölést hatályos büntető törvénykönyvünk az emberölésre vonatkozó rendelkezések szerint rendeli büntetni. Azonban, mint a kodifikációs főbizottság előterjesztése is rámutat, "az újszülött sérelmére elkövetett emberölés /gyermekölés/ önálló jellegzetes kriminológiai oselekménytípus, melyet egyrészt a motiváció, másrészt az elkövető sajátos, a terhességgel és a szüléssel együttjáró helyzete jellemez."<sup>37</sup>

Tehát célszerű a gyermekölés kriminológiai szempontú megközelítése, amit e oselekmény alanyi és tárgyi oldalán mutatkozó jellegzetességek tesznek indokolttá. Ezek a sajátosságok egyrészt az elkövetési helyzetből /szülés alatt vagy közvetlenül a szülés utáni elkövetés/, másrészt az elkövető sajátos pszichofizikai állapotából, továbbá a társadalmi tudati tényezőknél az elkövetőre gyakorolt hatásából adódnak; s egyben indokolják, hogy a gyermekölést az élet elleni bűnoselekmények körén belül egy aránylag egynemű csoportnak tekintjük. A felszabadulás előtti, valamint az azt követő időszak gyermeköléses ügyei - számszerűleg - a következőképpen alakultak:

### A feltárt gyermekölések évi átlaga

1881 - 1942	64
1921 - 1942	54
1951 - 1955	58
1958 - 1962	29,4
1962 - 1971	38
1972	49
1973	38
1974	24
1975	22
1976	32
1977	39

A rendelkezésre álló adatok arra engednek következtetni, hogy az újszülöttek sérelmére elkövetett emberölések számában csökkenés jelentkezik, azonban ez a mennyiségi változás nem számottevő és nincs arányban a társadalmi-gazdasági fejlődéssel. A kriminálstatisztikai adatokra nem alapozhatunk teljes biztonsággal, hiszen a latens elkövetés sokkal nagyobb számú, mint a szándékos emberölésnél, amit az elkövetési helyzet sajátosságai, az áldozat adottságai segítenek elő.

Valójában a gyermeköléssel kapcsolatban még ma is igen sok a megválaszolandó kérdés, mégis az tapasztalható, hogy mind a hazai, mind a nemzetközi büntetőjogi irodalom e problémakörrel igen ritkán és szinte csak érintőlegesen foglalkozik. Hazai viszonylatban négy jelentősebb felmérés történt az infanticidium vizsgálatára. Az elsőt Fadgyas András végezte, vizsgálata pedig az 1951-55 és 1958-62 közötti időszakot /tiz év/ ölelte át.<sup>40</sup> Ezt követte az OKKRI két felmérése.<sup>41</sup>

Az egyikre 1964-ben került sor és 1961-től 1963-ig tartó időszak /három év/ befejezett gyermeköléses ügyeit fogta át. A második 1973-ban fejeződött be. Ez már szélesebb időegységet von megfigyelés alá. Így 1950-1972 között jogerősen befejezett vidéki ügyek közül 37 véletlen mintavétellel választott ügy és 1968-1972 között a főváros területén jogerősen befejezett 13 ügy, összesen 50. A negyedik és időrendileg az utolsó vizsgálat Raskó Gabriella nevéhez fűződik.<sup>42</sup> 1950-1973 között bíróságaink által jogerős érdemi döntéssel befejezett ügyek közül véletlen mintaválasztással 60 esetet emelt ki és vont elemzés alá.

E kutatási anyagok adatait viszonyítási alapul kívánom felhasználni dolgozatomban. Természetesen ez nem jelent teljeskörű párhuzamvonást, hiszen a négy felmérés adatai és jelenlegi anyagom között jelentős időbeli, ill. módszerbeli eltérések vannak, amelyek általános következtetések levonását teljes biztonsággal nem teszik lehetővé. Ezért csak

a legfontosabb hasonlóságokra, ill. különbségekre térek ki. Mint a bevezetőben erre már utaltam, felmérésem három alföldi megye /Bács-Kiskun, Csongrád, Békés/ jogerősen befejezett gyermeköléses ügyeinek teljeskörű tanulmányozását, vizsgálatát foglalja magában 10 évre visszamenőleg, azaz 1967-77-ig terjedő időszakot. A vizsgálat összesen 48 ügyet fogott át /Bács-Kiskun megyében 18, Csongrád megyében 12 és Békés megyében 18/. Országoskörű felmérést szűkre szabott lehetőségeim, a munkaidő- és költségigényessége miatt nem készíthettem, így olyan megyékben elkövetett infanticidiumokat igyekeztem elemezni, melyeknek területi és demográfiai tényezői többnyire hasonlóságot mutatnak. A gyermekölés az elkövető és az elkövetési motívációk alapján két alapvető kategóriába sorolható: 1/ a leányanya által újszülöttre sérelmére elkövetett emberölés, valamint 2/ ugyanezen cselekménynek házaságban élő nő általi elkövetése. E két kategória eltérő sajátosságai elsősorban az elkövetők személyiségének kriminológiai vizsgálatával, továbbá a gyermekölés alanyi oldalának elemzésével mutathatók ki.

#### Az elkövetők

A három megyében a tíz év alatt 48 jogerősen elbírált, újszülött sérelmére elkövetett emberölés volt. Egyetlen esetben került sor emberölés társtetteségben történő megállapítására /amikor is a leányanya és a dédnagymama közösen ölik meg az újszülöttet/, vagyis amikor a szülőanyán kívül más is részben vagy egészben törvényi tényállási elemet valósít meg. Valamennyi többi esetben a szülőanya volt egyedül az elkövető.

Először az elkövetők életkori megoszlását indokolt megvizsgálni.

Életkor	Bács		Csongrád		Békés		Összesen	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
18 éven aluli	4	21,0	1	8,4	4	22,2	9	18,4
19-29 év	8	42,1	10	83,3	10	55,6	28	57,1
30-39 év	5	26,3	1	8,3	3	16,7	9	18,4
40-49 év	1	5,3	-	-	1	5,5	2	4,1
50 év felett	1	5,3	-	-	-	-	1	2,0
Összesen:	19	100,0	12	100,0	18	100,0	49	100,0
Átlag életkor	27 év		23,6 év		24,3 év		25,2 év	

Azt hihetnénk - s a köztudatban is ez él -, hogy e bűncselekményfajta elkövetői főként a felelőtlen fiatal lányok sorából kerülnek ki. Hogy ez mennyire nincs így, bizonyítja, hogy a 18 éven aluli nők aránya mindössze 18,4 %, s ez alacsonyabb, mint a 30 éven felüli elkövetők száma /24,5 %/. Természetesen a felelőtlenség nem meghatározott korhoz kötött, hanem inkább életvitelhez, azonban ez mégis inkább e korosztály jellemző sajátysága. Tehát, mint a tényekből is kiderül, nem kizárólag tapasztalatlan fiatal lányok az elkövetői e cselekménytípusnak. Ezt példázza az is, hogy az elkövetők 43,8 %-ának már volt gyermeke, sőt ebből 16,7 %-nak kettőnél több gyermeke volt. Ez az arány jelentős /20 % körüli/ eltérést mutat az országos felmérések adataihoz képest, így pl. Raskó Gabriella kutatási anyagában a gyermekkel rendelkező elkövetők az összes elkövetőknek 66,7 %-át teszik ki.<sup>43</sup> Attól függetlenül, hogy ez az eltérés fennáll, a 43,8 %-ot reálisnak tekinthetjük, mivel a három megyében a gyermekes anyák száma megközelítőleg egyforma.



Gyermekei száma	Bács		Csongrád		Békés		Összesen	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Nem volt gyermeke	11	61,1	6	50,0	10	55,6	27	56,2
1-2 gyermeke volt	4	22,2	3	25,0	6	33,3	13	27,1
Kettőnél több	3	16,7	3	25,0	2	11,1	8	16,7
Összesen:	18	100,0	12	100,0	18	100,0	48	100,0

Tehát megállapíthatjuk, hogy az elkövetőknek csaknem fele olyan asszony, aki számára a szülés körülményei nem ismeretlenek, s az anyai érzések sem új és idegen. Bár itt meg kell jegyezni, hogy nem jelentéktelen számban található az elkövetők között olyan 1-2 gyermekes, többnyire leányanya, aki gyermekét nem maga gondozza, hanem vagy állami gondozásban, vagy nagyszülőknél vannak elhelyezve. Nem mellőzhető az elkövetők származásának a vizsgálata sem, hiszen az a tény, hogy az elkövető milyen környezetben nevelkedett, bizonyos fokú magyarázatot is nyújthat cselekményére.

Vitathatatlan, hogy elsősorban földműves szülők gyermekei közül kerülnek ki a gyermekölést elkövető tettesnők, /56,2 %/, hasonlóan a szándékos emberölési esetekhez és megegyezően az idézett felmérések eredményeivel. A munkás származású elkövetők kisebb arányban vannak képviselve /39,5 %/ és csak egészen elenyésző arány kerül ki értelmiségi családból /4,3 %/.

Származás	Bács		Csongrád		Békés		Összesen	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Mezőgazd.munkás	12	66,7	5	41,7	10	55,6	27	56,2
Munkás	5	27,8	7	58,3	7	38,9	19	39,5
Alk.értelm.	1	5,5	-	-	1	5,5	2	4,3
Összesen:	18	100,0	12	100,0	18	100,0	48	100,0

A származás tényéből messzemenő következtetéseket nem vonhatunk le, ellentétben hasonló jellegű egyes kutatási nézetekkel. Földműves szülők esetében - megítélésem szerint - nem a nevelési képesség hiányán, vagy meglétén van a hangsúly. Inkább életformájukból, a külvilágtól való jelentősebb elzártságukból következik a gyermekek tájékozatlansága, tapasztalatlansága, konfliktus helyzetben megfelelő megoldást nem találó magatartása. Hiszen a szülők sem tudják miként kellene életre nevelni gyermeküket, s a biológiai létfenntartáson és esetleges tilalmak kijelölésén kívül gyermeküknek mire van szüksége. Ezt bizonyítja az a tény, hogy a tettesnők nagy részének sajátosága a primitív gondolkodás, a szűkebb környezetben túlra nem látás. Nem egy esetben találkoztam az orvosszakértői vélemények között olyan adattal, amely ezt a megállapítást támasztja alá. Pl. V.Z. 18 éves háztartásbeli az iskolát gyenge eredménnyel elvégezte, s elmeállapotában sincs kóros eltérés. Az orvosszakértő többoldalú vizsgálatnak vetette alá, s megállapította, hogy egyedüli terület, ahol viszonylag tájékozott, az a háztartás. Esetleg szűkebb környezetéből többé-kevésbé még elfogadható ismeretekkel rendelkezett, azonban arra a kérdésre, hogy "Mely országokkal határos hazánk?" már hosszabb gondolkodás után csak annyit tudott felelni: "Északon Jugoszláviával és Romániával." /Bé. 25/1974./ Nézzünk még egy példát: K.I. 30 éves segédmunkás /elmeállapota szintén normális/ kétgyermekes leányanya, gyermekei azonban születésüktől fogva állami gondozásban vannak. Az orvosszakértő kérdéseire, hogy mivel táplálja az anya a csecsemőjét, nem tudott választ adni. /Bé. 529/1967./ Természetesen e két példa nem mondható általánosnak, inkább az átlagostól negative eltérő két esetről van szó, azonban az elkövetők jelentős hányadának primitív gondolkodásmódja, ha csekélyebb formában is, de ténylegesen jelentkezik. Tehát tipikusnak tekinthető az ismeretszerzési igény hiánya, amely szülő és gyermeke tekintetében egyaránt

fennforog. Ez a tény annál is inkább szomorú, hiszen ma már nemcsak szűkebb és tágabb környezetünkről, de a világmindenségről is széleskörű információforrások állnak rendelkezésünkre, s ugyanez vonatkozik a szexuális élettel, a születéssel, a gyermekneveléssel kapcsolatos kérdésekre is. A gyermeknevelés tekintetében megjegyzem, hogy a szülők nem egy esetben nevelés alatt az élelmezési, lakás, ruházkodási szükségletek kielégítését, esetleg szakmai képzést értik, s a család egyéb kötelezettségei között esetleg még az szerepel, hogy a környéken rendezett táncmulatságokra a mama elkíséri leányát, s ezzel erkölcsi fejlődését is biztosítottnak látják. Talán nem is annyira a származáshoz, hanem az ezzel összefüggésben említett nevelési problémákhoz kapcsolódnak az elkövetők iskolai végzettségével kapcsolatos megállapítások.

Az elkövetők iskolai vég- zettsége	Bács		Csongrád		Békés		Összesen	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Analfabéta	-	-	-	-	1	5,5	1	2,1
1-3 ált.isk.	1	5,5	-	-	-	-	1	2,1
4-6 ált.isk.	5	27,8	5	41,7	5	27,8	15	31,3
7-8 ált.isk.	9	50,0	5	41,7	10	55,7	24	50,0
Középiskola, de nem érettségizett	1	5,5	-	-	1	5,5	2	4,2
Érettségizett	2	11,2	2	16,6	-	-	4	8,3
Főisk.végzetts.	-	-	-	-	1	5,5	1	2,0
Összesen:	18	100,0	12	100,0	18	100,0	48	100,0

Az elkövetők átlagos iskolai végzettsége 7-8 általános. Ez a korábbi felmérésekhez képest fejlődést jelent. Feltéve, ha fejlődést jelenthet az, hogy e cselekményt egyre magasabb iskolai végzettségű egyének követik el, ami megkérdőjelezi egyben oktatási rendszerünk hatékonyságát. A vizsgált három megyében az elkövetők 50 %-a végezte el az általános iskola

7-8 osztályát, s szép számban képviseltetik magukat a 4-6 osztályt végzettek is. A korábbi vizsgálatok szerint a 7-8 osztályt végzettek aránya 40 %-ot sem éri el. Így pl. Raskó Gabriella vizsgálatában ez az arány 39,8 %.<sup>44</sup> Emelkedés mutatkozik az érettségizettek arányában is /8,3 %/. Mindezek alapján megállapítható, hogy az emberölés elkövetőihez képest, a gyermekölést elkövetők iskolai végzettsége magasabb. Ennek magyarázata az, hogy a gyermekölés büntetett megvalósító nők átlag életkora alacsonyabb, mint a szándékos emberölést elkövetők. Ennek a korosztálynak a műveltségi szintjében már a társadalmi változások fokozottabban érzéttetik hatásukat. Az elkövetők műveltségi szintje viszont az országos átlagnál alacsonyabb. Ezt a megállapítást nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hiszen részint ez indokolja az esetek zömében jelentkező primitív gondolkodást, az egészségügyi és egyéb társadalmi kérdésekben való tájékozatlanságot. A műveltségi szint és nevelési problémák pedig szoros kapcsolatban állnak egymással. Megjegyzendő, hogy ma már az elkövetők is jobban tájékozottak egészségügyi kérdések terén, mint pl. 10 évvel ezelőtt. Többségük tisztában van a terhesség tényével, a terhességmegszakítás lehetőségével, bár szüléssel kapcsolatos ismereteik hiányosak vagy tévesek. Ami jelentős, hogy a megfelelő megoldás keresése helyett többnyire az un. struccpolitikát választják /nem foglalkozom vele, majd csak lesz valahogy/, s a műveltség foka jobbára itt meghatározó. Az iskolai végzettség viszonylag alacsony szintjéből következik, hogy az elkövetők kis hányada rendelkezik csak megfelelő szakképzettséggel, amit a foglalkozásbeli megoszlás nagyszerűen szemléltet:

Foglalkozás	Bács		Csongrád		Békés		Összesen	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Háztartásbeli	5	27,8	3	25,0	3	16,7	11	22,9
Mg.munkás v. tsz tag	1	5,6	-	-	4	22,2	5	10,4
Sm.vagy egyéb fizikai	8	44,4	5	41,6	5	27,8	18	37,5
Szaktmunkás	-	-	2	16,7	3	16,7	5	10,4
Értelm.,alkalm.	4	22,2	-	-	1	5,6	5	10,4
Tanuló	-	-	-	-	1	5,5	1	2,1
Munkakerülő	-	-	2	16,7	1	5,5	3	6,3
Összesen:	18	100,0	12	100,0	18	100,0	48	100,0

Jelentős arányt képviselnek a háztartásbeliek /22,9 %/ és a földművesek /10,4 %/, aminek kriminológiai szempontból fontos szerepe lehet és van a gyermekölésnél. Ezek az emberek szinte elzárva élnek a külvilágtól, s amúgy is fogyatékos tudásuk további gyarapítását még társadalmi kapcsolataik sem segítik elő, mivel igen szűkkörű, szinte csak a családra korlátozódik. Ezzel szemben valamely munkahelyen dolgozó esetében a munkatársak tapasztalat-átadása, segíteni akarása gyakran még megakadályozója is lehet bünoselekmény elkövetésének. Az OKKRI 1964-ben végzett felméréséhez képest oszloknak mutatkozik a háztartásbeliek és a földművesek arányában /háztartásbeli 31,6 %, földműves 32,7 %/.<sup>45</sup> Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az értelmiségi réteg is szép számban képviselteti magát /10 %/. Itt a kellő műveltség hiányát semmiképpen nem hozhatjuk fel indokként. Motiváló tényező ebben az esetben a társadalmunkban még jelenleg is élő előítéletek, melyek korántsem korlátozódnak az elmaradott rétegekre, továbbá nem kizárólag falusi környezetben hatnak, hanem városban is, bár nem kétséges, hogy nem olyan intenzitással. Mielőtt azonban a motivumokkal részletesen foglalkoznánk, ismerkedjünk meg az elkövetők családi állapotával.

Családi állapot	Bács		Csongrád		Békés		Összesen	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Hajadon	12	66,7	9	75,0	12	66,7	33	68,8
Férj.házasságban élő	4	22,2	3	25,0	4	22,2	11	22,9
Egyéb elv. kül.él.	2	11,1	-	-	2	11,1	4	8,3
Összesen:	18	100,0	12	100,0	18	100,0	48	100,0

Az elkövetők többsége /68,8 %/ hajadon, ami jelentős közreható tényező a cselekmény elkövetésekor. Nem mellékes, hogy a leányanyák 45,4 %-a élt könnyelműen nemi életet. Azaz partnereket nem válogatva, viszonyt gyakran változtatva, következményekre való tekintet nélkül folytatott szexuális kapcsolatot, mindezt alátámasztja, hogy 27,2 %-nak már volt 1-2 gyermeke, s általában nevelésükről, gondozásukról nem saját maguk, hanem az állam vagy a nagyszülők gondoskodnak. Igaz, hogy a leányanyákat még ma is jelentős társadalmi megvetés veszi körül, viszont felelősségüket növeli a könnyelmű nemi élet, mely az esetek csaknem felében tette alanyává a leányanyát ennek a bűncselekménynek. Szép számban voltak e cselekmény elkövetői között férjezett nők is /22,9 %/, akiknél nem a leányanyáknál tapasztalható társadalmi megítélés motivál, s a könnyelmű nemi élet sem róható általában terhükre életformájukból adódóan. A családi állapothoz szorosan kapcsolódik a sértett újszülöttek származásbeli megoszlása:

Sértettek származása	Bács		Csongrád		Békés		Összesen	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Házasságon bel.	4	22,2	3	25,0	4	22,2	11	22,9
Házás.bel.,de nem a férj az apa	-	-	-	-	1	5,5	1	2,1
Házasságon kívül	14	77,8	9	75,0	13	72,3	36	75,0
Összesen:	18	100,0	12	100,0	18	100,0	48	100,0

A vizsgálat adatai szerint a túlsúlyt a házasságon kívül született újszülöttek sérelmére elkövetett emberölés képezi /75 %/, bár korántsem olyan mértékben, mint az a köz tudatban él, hiszen a megölt - házasságon belül született - gyermekek aránya 22,9 %. Raskó Gabriella vizsgálatához képest jelentős eltérések figyelhetők meg. Így magasabb a házasságon kívül született gyermekek aránya /Raskónál ez 58,3 %/, s mindössze egy esetben /21,1 %/ fordult elő, hogy a gyermek házasságban született, de nem a férj az apa, míg ez az idézett felmérésben 6 főt /10 %-ot/ tesz ki.<sup>46</sup>

Kutatásaimban az újszülöttek sérelmére elkövetett emberölés elkövetőjeként csak nők szerepeltek. Egy esetben követtek el a cselekményt társtetteségben és két esetben állapította meg a bíróság segítségnyújtás elmulasztását /mikor is a hozzátartozó a szülés tényéről, s a gyermeknek szánt sorsról tudva, a gyermek életbentartásáért semmit sem tett. Az egyik esetben a gyermek apja, a másik esetben az elkövető apja és anyja. Az elkövetők 91,7 %-a büntetlen előéletű, s mindössze 8,3 %-uk volt már korábban büntetve egyöntetűen vagyonelleni büncselekmény /lopás/ elkövetéséért. /Lásd függelék I./

### 3. A gyermekölés motivumai, az elkövetők pszichikai állapota

A gyermekölés motivumai sorában kiemelkedő szerephez jut a családi állapot és a gyermek származása. Mint láttuk, az elkövetők többsége hajadon, akik fokozott mértékben vannak kitéve a társadalmi megvetésnek. Ellentétben a miniszteri indokolásban kifejtett helyzettel, igenis számottevő mértékben él és hat a leányanyák társadalmi megbélyegzése. Az indítékok zömét képezi a szűkebb és a tágabb környezet elitől, a családi, baráti, munkahelyi környezet megbecsülé-

sének elvesztésétől való félelem. Az esetek 59,2 %-ában szerepelt indítékként a szégyenérzet és a félelem, amelyhez esetenként más motívumok is társultak. Ezeket a leányanyákat valóságos rémület fogta el arra gondolva, hogyan reagál környezete a gyermek megszületésére. E félelem erősségét bizonyítja, hogy nem egy esetben már házasságkötés is kilátásban volt, az elkövető mégsem látott a házasság megkötése előtt született gyermeke sorsául más megoldást, mint a megölés útján való titokban tartást. Pl. B.O. terhességéről vőlegénye tudomást szerzett, s azonnal intézkedett a gyors házasságkötésről. A szülőket a sietség okáról nem értesítették, így anyagi megfontolásból fél évet csúszott az időpont. A leány egy héttel a házasságkötés előtt szülte meg gyermekét, s mivel el akarta kerülni a házasságon kívüli szülés szégyenét, a gyermekét megölte. /BKMM 116/1977.B./

A "törvénytelen" gyermeket szülő anya megbélyegzése nemcsak a falusi környezet sajátossága, tekintélyes mértékben hat a városban is, a különbség csupán annyi, hogy falun mindenki értesül az eseményről, míg a városban csak a közvetlen környezet. Nem ilyen intenzitással, de elevenen él a megvetéstől való félelem, szégyen, a már nem hajadon, de a szüléskor házasságban nem élő nőknél, hiszen a közvélemény lesújtó véleményét ők sem kerülhetik el. Egy esetben egy elvált kétgyermekes anya - akit munkahelyén tiszteltek és becsültek - került ily módon konfliktus helyzetbe. Orvosi figyelmetlenség miatt terhességét már csak akkor állapították meg, amikor előrehaladott állapota miatt beavatkozásra nem volt lehetőség. Gyermekei és a falu előtt szégyellve helyzetét, szüléskor a gyermeke megölése mellett döntött. /BKMM 319/1977./

Szinte hihetetlen, mi mindent visel el a szülő nő állapota eltitkolása érdekében. Sokan, főleg leányanyák, igen nehéz első szülést egyedül küzdöttek végig anélkül, hogy a közelükben lévő hozzátartozók segítségét kérték volna, csak hogy a szülés ténye ki ne derüljön. Ebben a rendkívüli álla-



potban testi-lelki erejükből még a szülés nyomainak és a csecsemő holttestének eltüntetésére is futotta. Mindez igazolja, milyen erővel tud még ma is hatni a társadalmi tudati elmaradottság és az ebből származó megvetés, amit a miniszteri indokolás mindinkább kiküszöböltnek tekint. A házasságon kívüli szülés elítélésétől való félelemhez gyakran kapcsolódik - általában leányanyák vonatkozásában - egy másik motívum: a gyermek apjának magatartása. A teherbe ejtő férfi a terhes nőt nem veszi felelősül, hanem elhagyja, illetőleg a házasság kérdésében a szülés bekövetkezéséig nem nyilatkozik. Az így okozott osalódottság félelemmel és szégyenérzettel párosul, miáltal az anya a születendő gyermekének megőlésétől sem riad vissza. Meglepő, hogy az elítélő véleményektől való félelem nemcsak a házasságon kívüli szülések jellemzője. Számos esetben a szűkös körülmények között élő többgyermekes családayák nem az anyagi nehézségek, hanem az ismerősök, a család megalázó, gúnyos sajnálkozása miatti gaggodalom indította tettének elkövetésére, amit még adott esetben megerősített a megromlott osaládi élet. A rendezetlen osaládi élet nem elsősorban italozó, munkakerülő férjet takar, elég, ha egyszerűen az újabb gyermek születése ütközik ellenállásba. Egy esetben a férj, amikor felesége újabb terhességéről tudomást szerzett kijelentette - mivel már három gyermekük volt -, hogy a negyediket nem lesz hajlandó magának elismerni, holott e tekintetben kétségei nem voltak. /CsM. 973/1970.B/ Egy másik esetben a férj a születendő első gyermekükre nézve úgy nyilatkozott, hogy amennyiben az fiú lesz "falhoz vágja", hogy a katonai szolgálatot elkerülje a gyermek. A nő, holott a gyermek fogadására felkészült, mikor megszülte gyermekét és annak fiú voltáról meggyőződött, megölte őt. /CsM. 478/1974.B/ A családon belüli feszült légkört általában csak tovább fokozza a nemkívánt gyermek születése. A rendezetlen osaládi élet gyakorta párosul primitív életmóddal, a környezet elmaradott, nemtörődöm magatartásával, nyers anyagiasságával és önzésével. Az anyagi nehézségek, lakás-

problémák, mint elsődleges motivumok ma már nem jellemzőek, inkább más indítékkal társulva fejtik ki hatásukat. /Mindössze 6,3 %-ban szerepelt anyagi probléma az indítékok között, de nem egyedül ható tényezőként./ Összegezve, a gyermekülés indítékainak alakulása a következő:

Motivumok	Bács		Csongrád		Békés		Összesen	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Szegényérzet, félelem a ház. kiv.szüléstől	11	57,9	7	58,3	11	61,1	29	59,2
Romlott családi élet, a család ellenzi a gyermek születését	1	5,3	3	25,0	4	22,2	8	16,3
Fél, mivel nem a férj az apa	-	-	-	-	1	5,5	1	2,0
Idős kora miatti szegény	1	5,3	-	-	-	-	1	2,0
Segíteni akarás másnak	1	5,3	-	-	-	-	1	2,0
Csalódottság az apa magatartása miatt	3	15,7	1	8,3	2	11,2	6	12,2
Anyagi nehézség	2	10,5	1	8,4	-	-	3	6,3
<b>Összesen:</b>	<b>19</b>	<b>100,0</b>	<b>12</b>	<b>100,0</b>	<b>18</b>	<b>100,0</b>	<b>49</b>	<b>100,0</b>

A motivumok ismerete mellett nem mellőzhető annak a pszichés állapotnak a tanulmányozása, melyben az elkövető cselekményét végrehajtotta. Megállapított tény, hogy még a legszabályosabban lezajló szülés esetén is mutatkozik a szülő nő pszichikai mechanizmusában bizonyos mérvű rendellenesség. A testi-lelki kimerültség a tudatos kontrollfunkciók oszlokkolásához vezet, amit fokoz az érzelmi és idegrendszeri labilitás. Az esetek többségében azonban ez nem jelenti a beszámítási képesség hiányát, vagy korlátozottságát, ennek megállapításához szükséges tudatbeszűkülést is csak az ese-

tek kis hányadában észleltek az orvosszakértők.<sup>47</sup> Ma már tipikus, hogy bíróságaink elmeorvosszakértő véleményét kéri ki arra vonatkozóan, hogyan hatott ki a szülés az elkövető beszámítási képességére, s mennyiben befolyásolta cselekménye társadalomra veszélyességének felismerésében, s e felismerésnek megfelelő magatartás tanusításában. A szülés által kiváltott pszichikai állapot orvosszakértői megítélése sem egységes, ezért szinte lehetetlen a három megye tapasztalatait összegezni. Ugyanis, míg Békés megyében az esetek zömében hivatkozott az elmeszakértő a szülés okozta testi-lelki állapotnak a cselekmény társadalomra veszélyességének felismerésére és e felismerésnek megfelelő magatartás tanusítására gyakorolt - kis, közepes, nagyfokú - korlátozó hatására, addig Bács-Kiskun megyében az a jellemző, hogy az orvosszakértők ezt az állapotot nem tekintették releváns tényezőnek, és az esetek többségében arra hivatkoztak, hogy nem találtak olyan elváltozást, ami a beszámítási képességet befolyásolta volna. Nem tartom valószínűnek, hogy csak Békés és Csongrád megye szülőanyáira jellemző a szülés okozta különleges testi-lelki állapot és ennek hatása a beszámíthatóság mértékére. Ezzel szemben Bács-Kiskun megyében a nők többségénél a szülés semmiféle pszichés elváltozást nem okozott. Tehát nem az objektív körülményekben, hanem a három megye orvosszakértőinek szemléletében fedezhető fel eltérés.

	Bács		Csongrád		Békés	
	szám	%	szám	%	szám	%
Pszichésen normálisnak tekinthető, beszám.kép.-t végig megtartotta	10	55,6	2	16,7	1	5,5
Beszámíthatóságot teljesen kizáró tudatzavarban volt	-	-	-	-	-	-
A szülés okozta testi-lelki áll. korlátozta beszámíthatóságát	2	11,1	5	41,7	12	66,7
Debilis, aki cselekményekor beszámítható, v. csak kis mértékben korlátozott	4	22,3	4	33,3	3	16,7

Imbecillis, közepes fokban korlátozott	1	5,5	1	8,3	--	-
Nem állapítható meg	1	5,5	-	-	2	11,1
Összesen:	18	100,0	12	100,0	18	100,0

Egy esetben sem fordult elő, hogy az elkövető beszámítási képessége tejesen hiányzott volna gyermeke megölésekor. Mindenképpen megállapíthatjuk, hogy az elkövetők többsége a szülés okozta különleges testi-lelki állapotban követte el cselekményét, ami, ha különböző fokban is, de korlátozta őket a cselekmény társadalomra veszélyességének felismerésében, és e felismerésnek megfelelő magatartás tanúsításában. Eme állapotnak a beszámítási képességre gyakorolt hatását - helyesen - az ítélkezési gyakorlat rendszerint az enyhítés alapjául szolgáló tényezők között értékeli.

#### 4. A cselekmény főbb jellemzői

Az elkövetési hely viszonylatában a megelőző kutatási eredményekhez hasonlóan a falusi-tanyasi elkövetési hely van túlsúlyban, bár nem olyan dominálón, mint arra gondolni lehetne /54,2 %/. Különösen érdekes képet kapunk, ha az egyes megyéket külön vizsgáljuk.

Elköv. hely	Bács		Csongrád		Békés		Összesen	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
város	4	22,2	7	58,2	11	61,1	22	45,8
falu-tanya	14	77,8	5	41,8	7	38,9	26	54,2
Összesen:	18	100,0	12	100,0	18	100,0	48	100,0

A falusi-tanyasi elkövetés túlsúlya csupán Bács-Kiskun megyében érvényesül, amit elsősorban az indokol, hogy itt van

az ország legkiterjedtebb tanyaterülete. Érdekes képet mutatnak a Csongrád és Békés megyében tapasztaltak, ezeken a megyékben ugyanis többségében város szerepelt az elkövetés helyeként. Azonban itt figyelembe kell venni, hogy ezeknek az elkövetőknek nagyrésze falusi-tanyasi környezetből érkezett a városba dolgozni, vagy iskolába, s a városban általában csak ideiglenes lakóhelyük volt, míg az állandó lakóhelyük falun, régi környezetükben volt, aminek erkölcsi és gondolkodásbeli hatása továbbra is érvényesült. A szűkebb értelemben vett elkövetés helyét is érdemes megvizsgálni, hiszen sokszor meghatározója volt az elkövetési módoknak.

	Bács		Csongrád		Békés		Összesen	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Külterület	4	22,2	1	8,3	3	16,7	8	16,7
Szoba	2	11,1	5	41,7	4	22,2	11	22,9
Konyha	4	22,2	1	8,3	1	5,6	6	12,5
Fürdőszoba, WC	1	5,6	1	8,3	2	11,1	4	8,3
Árnyékszék	6	33,3	2	16,7	7	38,8	15	31,3
Melléképület /61,istálló,stb/	1	5,6	2	16,7	1	5,6	4	8,3
Összesen:	18	100,0	12	100,0	18	100,0	48	100,0

A leggyakoribb elkövetési hely /s általában a szülés helye is/ az un. udvari árnyékszék /31,3 %/, amit az indokol, hogy többnyire az elkövetés módja is idekapcsolódik. /Pl. a WC-be dobás vagy szülés, ami fulladásos halált okoz./ Ez leginkább a falusi külvárosi cselekményeknél jellemző, s ugyancsak ide sorolhatjuk a melléképületekben és külterületeken elkövetett cselekményeket, ugyanis a környezetnek ezek azok a területei, ahol a szülés ténye leginkább rejtve marad a hozzátartozók előtt is. Ezzel szemben a városban leggyakoribb elkövetési hely a szoba és fürdőszoba /angol WC/. Az elkövetési helynek meghatározó szerepe nemcsak az elkövetési

mód viszonylatában érvényesül, hanem befolyásolja a megölt csecsemő testének elrejtési helyét is. Így pl. az árnyékszékbe dobással többnyire megvalósul az újszülött elrejtése is. A csecsemő sérelmére elkövetett emberölés olyan bűncselekményfajta, ahol igen gyakori a latens elkövetés, a cselekményeknek csak egy része kerül napvilágra.<sup>48</sup>

E megállapítást támasztja alá, hogy az elkövetők 85,4 %-ánál forgott fenn titkolt terhesség, amikor is a közvetlen környezete sem tudott a terhességről, esetleg gyanította azt. /Függelék II./

Nem tartom elég hatékonynak társadalmunknak e cselekményforma megelőzésére kifejtett tevékenységét. Eredményes lehetne a környezet által "rebesgetett" terhesség tényleges feltárása, s a terhes anya terhesnyilvántartásba vétele és felvilágosítása arról, hogy a nemkívánt gyermektől nemcsak ölés útján lehet szabadulni. Ezt az eljárást csupán néhány esetben tapasztaltam. Pedig talán jónéhány elkövetőt visszattartana tettétől annak tudata, hogy cselekménye nem maradhat titokban, hiszen terhessége is nyilvánosságra került. Nyilvánosság alatt természetesen nem az egész falut, községet ..., hanem az érintett egészségügyi szerveket értem.

Az elkövetés idejére nézve egyöntetű megállapítást tehetünk. Valamennyi nő a szülés alatt, vagy közvetlenül a szülés után ölte meg újszülöttjét. /Ez az idő - intervallum - meghatározás szerepelt a korábbi privilegizálás feltételei között is./ A közvetlenül szülés után megjelölés nem percek, hanem esetenként fél- vagy egy órát jelentett attól függően, hogy a szülő nő mikor tért magához, mikor nyerte vissza testi erejét. Néhány esetben az időkitolódást az okozta, hogy a gyermek felsírásakor döntött úgy az anya, hogy ha ölés árán is, de elhallgattatja gyermekét a szülés titokban tartása végett. Az elkövetési mód kriminológiai jelentősége abban áll, hogy meghatározzák egyrészt az elkövetést lehetővé tevő objektív körülményeket, másrészt az elkövető szemé-

lyiségét, műveltségi fokát, lelkivilágát. Leggyakoribb elkövetési mód a fullasztás /50 %/ a korábbi vizsgálatokkal ez megegyezik, de a fojtás is jelentős arányt képvisel /31,3 %/.Az elkövetési módok megoszlása a következőképpen alakult:

Elkövetési mód	Bács		Csongrád		Békés		Összesen	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Fullasztás	10	55,6	2	16,7	12	66,7	24	50,0
Megfojtás	4	22,2	7	58,3	44	22,2	15	31,3
Gondozás elmul. kihülni hagyás	1	5,5	1	8,4	-	-	2	4,2
Brutális elköv.	2	11,2	1	8,3	-	-	3	6,2
Kitétel	1	5,5	1	8,3	1	5,6	3	6,2
Ism.nem bizonyított	-	-	-	-	1	5,5	1	2,1
<b>Összesen:</b>	<b>18</b>	<b>100,0</b>	<b>12</b>	<b>100,0</b>	<b>18</b>	<b>100,0</b>	<b>48</b>	<b>100,0</b>

Mint hogy az esetek zömében titkolt terhességről volt szó, így a szülés titokban tartására való törekvés is jellemezte a szülő anyákat, ezért általában olyan elkövetési módot alkalmaztak, amely megakadályozta az élveszületett, vagy éppen születő gyermeket az életjel adásban. Ez ugyanis leleplezné a bűncselekmény elkövetőjét. Ez a magyarázata annak, hogy az egyéb szándékos emberölési ügyeknél oly ritka fojtás és fullasztás a gyermekölés jellegzetes módja.

A gyermekölés szándékos alakzata megvalósulhat tevőleges és mulasztásos magatartással. A fullasztás leggyakoribb formái a következők voltak:

- puha anyaggal a légzőnyílás elfedése /vatta, ruha/
- árnyékszékbe szülés, ill. dobás
- folyadékba szülés, ill. dobás /vödörben lévő víz, trágyalé/
- légzőnyílások homokkal történő elfedése
- egyéb fullasztás /takaró alá szülés, nylon terítőbe csavarás/.

A fojtás szintén fulladásos halált okoz. A fojtásnak a fullasztástól való elválasztását mégis az indokolja, hogy ennél az elkövetési módnál az anya közvetlenebb kapcsolatba kerül gyermekével, s a közvetlen testi kapcsolat nemcsak nagyobb erő kifejtést, de nagyobb elszántságot is követel az anyától, mint fullasztás esetén, ahol gyakran egy-egy mozdulat elég a gyermek halálának bekövetkezéséhez. A fojtást kézzel vagy valamilyen segédeszköz /rongy, zokni, szalag, kendő/ segítségével követték el.<sup>49</sup> Brutális elkövetési mód mindössze három esetben fordult elő, alacsony műveltségű, primitív gondolkodású nők hajtották végre. E három eset:

- kézzel a garatba nyult, míg a gyermek megfulladt,
- piszkavassal a garatba nyult, míg a gyermek megfulladt,
- lapáttal ütötte a gyermek fejét.

Gondozás elmulasztása következtében állt be a halál az esetek 4,2 %-ában /szalmával betakarás és kihültni hagyás, magára hagyás, fullasztás nyákbelélegzés miatt/. A kitétel kis arányt képez /6,2 %/, s ez vagy mellékhelyiségbe /padlás/, vagy külterületre /boglya/ történő kihelyezéssel valósult meg. Az elkövetők minden esetben igyekeztek az újszülött áldozat testét eltüntetni. Végül megjegyzendő, hogy az infanticidium nemcsak szándékosan valósult meg. Három esetben fordult elő, hogy a bíróság gondatlan bűnösséget állapított meg. Ennek tipikus esete, hogy a körülmények folytán annak érdekében, hogy a szülés titokban maradjon, az anya a gyermeknek megfázástól való megvédésére, elkerülésére semmit sem tett. Bár tudta, hogy milyen következményekkel járhat, mégis bizott abban, hogy a következmények nem állnak be. Pl. V.Z. éjjel a szülési górcső észlelésekor kiment az istállóba, ahol mindenki elől rejtve megszülte gyermekét. Közben nevelőapja munkába készült, így a lány a házba bemenni nem mert. Mivel öltözéke is hiányos volt, így a gyermeket betakarni nem tudta /március volt/. Gondolatában, tudatában felmerült, hogy a gyermek megfázik, de bizott abban, hogy nevelőapja hamarosan távozik és bemehet a lakásba. A gyermek kihülés következtében halt meg.



Jelen esetben tudatos gondatlanság volt megállapítható.

/CsM. 471/1968.B/

Egy másik esetben K.J. hajnalban szült a disznóól padlásán, közben apja kijött az udvarra, s a lány ijedtében a síró gyermeket úgy hallgattatta el, hogy törülközőt szorított szá-  
jára, minek következtében megfulladt. /BÉM. 255/61.B/ Mivel  
azonban szándéka a gyermek megölésére nem terjedt ki, csupán  
a szülést akarta ilymódon titokban tartani, a bíróság gondat-  
lan emberölésért marasztalta el.<sup>50</sup>

Érdekes képet mutat az ölési szándék időbeli alakulása. Az ügyek összes adatai szerint az esetek többségében /62,5 %/ az ölés szándéka a szüléskor keletkezett. Azonban, hogy az anya foglalkozott már előbb is a gyermektől való megszabadulás gondolatával bizonyítja, hogy az esetek túlnyomó részében az elkövetők a születendő gyermek fogadására semmit sem tettek. Tehát a szándék már korábban jelentkezett. Az esetek 27,1 %-ában előre kiterveltséggel állunk szemben /a bíróság, mint látni fogjuk, ezt a tényállási elemet külön nem értéke-  
li/, s csak 4,2 %-ban fordult elő, hogy a szülés után döntött  
úgy az anya, hogy ölés útján szabadul meg gyermekétől.

Szándék keletkezése	Bács		Csongrád		Békés		Összesen	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Szülés alatt	9	50,0	9	75,0	12	66,7	30	62,5
Szülés előtt	8	44,4	2	16,7	3	16,7	13	27,1
Szülés után	1	5,6	-	-	1	5,5	2	4,2
Gondatlan	-	-	1	8,3	2	11,1	3	6,2
Összesen:	18	100,0	12	100,0	18	100,0	48	100,0

## 5. Gyermekölés az ítélkezési gyakorlat tükrében

Az előző részben a szándékosság kérdésével kapcsolatban jeleztem, hogy az esetek 27,1 %-ában a bíróság megállapította, hogy a szülő nőben a gyermek megölésének elhatározása, szándéka már jóval a szülés előtt megfogalmazódott és az elkövetést érintő mozzanatokat már felmérte, a cselekményét előkészítette. Mégsem minősítette egy esetben sem a bíróság az ügyet előre kitervelt módon elkövetett emberölésnek az utolsó 10 évben az érintett három megyében, szemben a Btk. meghozatalát követő néhány év bírói gyakorlatával. Mégis indokoltnak tartom, hogy bíróságaink a gyermeköléses ügyekben az előre kiterveltség minősített esetének megállapítását mellőzzék. Ugyanis a Legfelsőbb Bíróság 4.sz. irányelve szerint: "Előre kitervelt módon követi el az emberölést, aki a végrehajtás módját, helyét és idejét előre átgondolja, az akadályozó, illetőleg elősegítő körülményeket magában felméri, az elgondolás szerint lényeges előkészületi, elkövetési, esetleg az elkövetés utáni mozzanatokat számbaveszi és igyekszik ennek megfelelően cselekedni." A szülő nőben ténylegesen már hetekkel, hónapokkal előbb megfogalmazódik az ölés szándéka, azonban annak mikéntjével nem foglalkozik. Egyt tud csak: meg kell szabadulnia a gyermektől, hogy annak létéről a külvilág tudomást ne szerezzon. Előkészületi cselekménynek a terhesség titkolása semmiképpen nem tekinthető, hiszen az elsősorban nem az ölés titokban tarthatóságát szolgálja, inkább a szegény elhárítását célozza /esetleg az elhatározást erősíti/. Sok esetben a szülő nő közvetlen közelében tartózkodnak hozzátartozói, mégsem kéri segítségüket. A segélykérés elmulasztása, a rejtett helyre húzódás tulajdonképpen csak folytatódása a már a terhesség alatt kialakult titkolódzásnak, a lelepleződéstől és annak konzekvenciáitól való félelemnek. S egyébként is: miért éppen a szülés lenne az az állapot, mely önmaga leleplezésére indítja a szülő nőt.

Több emberen elkövetett emberölés megállapítására mindössze egy esetben került sor /mikor is a gyermekét megölő anya ellen megindult az eljárás és az anya hamarosan bevallotta, hogy egy évvel ezelőtt titokban született gyermektől ugyanigy szabadult meg./ /BÉM. 501/1972.B/

Az ügyek 85,4 %-ánál a minősítés szándékos emberölés büntette volt /Raskónál hasonlóan 83,3 %/. Emberölés büntetének kísérletét 8,3 %-ban és gondatlan emberölést 4,2 %-ban állapított meg a bíróság. Mindkettő kisebb mérvű növekedést mutat Raskó vizsgálatához képest./Függő

A jelenlegi Btk. hatályba lépése után bíróságaink e cselekményt a 253. § alapesetének - sőt szórványosan minősített esetének - minősítették, aminek büntetési tétele 5 évtől 15 évig terjedő szabadságvesztés. Ennek következtében a büntetés kiszabási gyakorlat is az általános szabályok szerint alakult. Egyszerűen mutatják ezt az OKKRI 1964-ben végzett kutatásainak adatai:

1964-es OKKRI vizsgálati adatai	%
Felfüggesztett szabadságvesztés	-
6 hó alatti letölt. szab.vesztés	2,9
6-12 hónap közötti - " -	11,4
1-2 év közötti - " -	45,7
2-3 év közötti - " -	18,6
3-5 év közötti - " -	11,8
5-8 év közötti - " -	4,3
10 éven felüli - " -	4,3
Felmentés	-
	<u>100,0</u>

Néhány év után az ítélkezési gyakorlat lényegében visszatért a korábbi szabályozás mellett érvényesült büntetés-kiszabási keretekhez. Az utóbbi 10 év ítélkezési gyakorlatára

a három megyében jellemző, hogy az átlagbüntetés 2 évi szabadságvesztés, s mindössze egy esetben érte el az emberölés alapesete büntetési tételének alsó határát a kiszabott büntetés, míg az 1964. évi adatok szerint a 10 éven felüli szabadságvesztés kiszabása több esetben is előfordult.

A három megye adatai szerint minden esetben a büntetés enyhítésére, mégpedig jelentős enyhítésére került sor. Minden esetben, s ennek nem mond ellent az sem, hogy egy ízben a bíróság 5 évi szabadságvesztést szabott ki, ugyanis ezzel a több emberen elkövetett emberölés esetét megvalósító anyá tettet szankcionálta. Ez a büntetéskiszabás szintén enyhítést mutat, hiszen e minősített emberölés büntetési tétele 10 évtől 15 évig terjedő, vagy életfogytig tartó szabadságvesztés, vagy halál.

	Bács		Csongrád		Békés		Összesen	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
5 évi szabv.	-	-	-	-	1	5,5	1	2,0
3-5 év -"-	-	-	3	25,0	-	-	3	6,1
2-3 év -"-	1	5,3	3	25,0	-	-	4	8,2
2 év -"-	14	73,7	2	16,7	6	33,4	22	44,9
1-2 év -"-	2	10,5	1	8,3	3	16,7	6	12,2
1 év -"-	1	5,3	2	16,7	4	22,2	7	14,3
1 év alatt	-	-	1	8,3	3	16,7	4	8,2
Felfüggesztés	4	21,0	3	25,0	11	61,0	18	36,7
Felmentés	1	5,2	-	-	1	5,5	2	4,1
Közügyektől el- tiltás	8	42,1	8	66,7	5	27,8	21	42,9
Pénz.m.b.	-	-	-	-	1	5,6	1	2,0

Bár a három megyében megközelítőleg hasonlóan alakult a büntetéskiszabás, mégis kisebb-nagyobb eltérések megfigyelhetők. Az országos büntetéskiszabási gyakorlathoz legközelebb Bács-Kiskun megye állt, szigorúbb megítélés érvényesült Csongrád megyében, s a legenyhébb büntetések kisza-

bására Békés megyében került sor. Békés megyében még külön kiemelendő, hogy a büntetések 61,0 %át felfüggesztette a bíróság, ami az országos átlagot jóval meghaladja. /Raskó vizsgálatában a felfüggesztések 35 %-os arányban fordultak elő./<sup>51</sup>

Nem elegendő a jogi szabályozás és az ítélkezési gyakorlat eltéréseire rámutatni, vizsgálni kell, hogy a bírók milyen enyhítő és súlyosító körülményekre hivatkoztak ítéletükben. E körülmények összegzését számszerű adatokkal kívánom bemutatni, százalékos arány kimutatása ugyanis nem mutatna hü helyzetképet, hiszen számtalan esetben előfordult, hogy a bíró a büntetést enyhítette, anélkül, hogy ezt külön indokolta volna.

Enyhítő körülmények	Bács	Csongrád	Békés	Össz.
Ház.kívüli teherbeesés	1	-	1	2
Szül.alatti elkövetés	1	3	-	4
Szül.okozta testi-lelki állapot	3	6	14	23
Rendezetlen családi élet	3	4	3	10
Gyermekét gondosan neveli /kísérlet esetében/	1	-	-	1
Anyagi nehézségek	-	1	1	2
Gyermek apjának magatartása	-	2	-	2
Féltelen, ijedtség	-	-	4	4
Primitív gondolkodás	-	2	-	2
Büntetlen előélet	5	5	9	19
Gyengeelméjűség	2	2	2	6
Fiatal kor	4	3	2	9
Töredelmes megbánás	6	9	7	22
Bűnösségre is kiterjedő beiszm.	5	9	7	21
Családi állapot /több gyermek anyja/	4	3	5	13
Gyenge egészségi állapot	1	2	1	4
Munkához való jó viszony	-	1	1	2

Súlyosbító körülmények	Bács	Csongrád	Békés	Össz.
A férfi vállalta az apaságot	1	-	-	1
Bcs-t próbárabocsátás alatt követte el	1	-	-	1
Saját gyerm.sérelmére követte el	8	1	2	11
Sokáig hallotta a gyerm.sírását, mégsem segített rajta	1	-	-	1
Élet elleni bcs-k gyakorisága, kiemelkedő tárgyi súly	-	3	-	3
Egyenes szándékkal követte el	-	-	2	2
Büntetett előélet	1	1	-	2

Mind az enyhítő, mind a súlyosító körülmények szempontjából különbséget tehetünk olyan indokok között, amelyek közvetlenül a gyermeköléshez, mint külön kriminológiai kategóriához kapcsolódnak és olyanok között, amelyek bármely büncselekményfajtnál az enyhítés, vagy a súlyosítás alapjául szolgálhatnak.

Leggyakoribb enyhítő körülmény a szülés okozta különleges testi-lelki állapot, ami megfelel a Btk. miniszteri indokolásában foglalt álláspontnak, amely szerint ez a döntő már. Szinte csak minimális számban /3 megyében négy esetben/ fordult elő az esetek zöménél alapvetően motiváló szégyenérzetre és félelemre való hivatkozás, holott, mint a vizsgálat adatai bizonyították, az esetek döntő többségében ez indította az anyákat cselekményük elkövetésére, amit a szülés okozta különleges testi-lelki állapot mintegy felfokozott, segített a gátlások kioldásában.

A tényállás ismertetése során a bírák világosan rámutattak e motívum meghatározó jellegére, de ezek szerint enyhítő körülményként mégsem tartották indokoltnak értékelni. Inkább olyan körülményekre hivatkoztak, mint pl. beismérés, büntetlen előélet, amely e cselekménynek nem lényegi sajátossága. Ilyen erővel valamennyi büncselekmény esetében

a büntetési tétel alá szállható le olyan indokokkal, hogy az elkövető korábban nem volt büntetve, bűnösségét beismer-te és cselekményét töredelmesen megbánta.

Indokolt és szükséges a gyermekölés enyhébb megítélé-se - mint ahogy a bírói gyakorlatban is ez érvényesül -, mégpedig a sajátos motivumok miatt, melyekre a bírák ugyan esetenként utalnak /házasságon kívüli teherbeesés, szülés alatti elkövetés, gyermek apjának magatartása/, azon-ban ez a hivatkozás érthetetlenül kis számban és csekély arányban történt. Tehát az ítélkezési gyakorlat és a gyer-mekölés jogi szabályozása között nagyon is jelentős eltéré-sek mutathatók ki, aminek megfelelő megoldása és rendezése - törvényi szinten is - kívánatos.

### III. A gyermekölés kodifikációs problémái

Kodifikációs előmunkálatok során jelentős és igen vi-tatott kérdésnek számított, hogyan alakuljon a gyermekölés jogi helyzete a jövőben. Két alapvetően ellentétes tenden-cia csapott össze. Az uralkodó vélemény szerint a jelenlegi helyzet fenntartása indokolt. Elismerik ugyan a gyermekölés önálló kriminológiai jellegét, azonban véleményük szerint az emberölésnek más önálló kriminológiai alakzata is van, pl. a megromlott családi helyzet folytán történt elkövetés, ez azonban nem teszi indokolttá az ilyen irányú privilegi-zálást. Továbbá indokolásul hozzák fel, hogy a gyermekölés enyhébb elbírálása ama felfogást tükrözné, hogy az emberi élet értéke csekélyebb, ha a bűncselekmény sértettje csecse-mő, aminek a társadalom morális helyzetére kedvezőtlen ki-hatása lenne. A privilegizált eset beiktatása tehát a hatá-lyos joggal szemben visszalépés lenne, s csökkentené az em-beri élet büntetőjogi védelmét. Nézetünk szerint a büntetés

kiszabásánál a jövőben is értékelni lehet az elkövetőnek a terhességgel és a szüléssel együttjáró helyzetét, valamint szociális körülményeit.

A másik álláspont szerint az újszülött sérelmére elkövetett emberölést privilegizált tényállásként indokolt felvenni az új Btk-ba. E javaslat érvelése az, hogy az ítélkezési gyakorlat valóban helyesen értékeli a gyermekölést, mint önálló kriminológiai alakzatot. Ennek megfelelően alakult ki a büntetőkiszabási gyakorlat, így ennek a helyzetnek a jogalkotási következtetéseit vonnák le a privilegizált eset beiktatásával. Nem ismerik el, hogy az ismételt enyhébb minősítés visszalépést jelentene, mert szerintük a Btk. megalkotásakor nem vették reálisan figyelembe a tényleges társadalmi helyzetet. Véleményük szerint a terhesség megszakításának széleskörű engedélyezése ugyancsak erősíti a társadalomnak azt a felfogását, amely az emberi élet értéke között az újszülött sérelmére tesz különbséget. A privilegizált eset bevezetése sem vezet feltétlenül az emberi élet büntetőjogi védelmének csökkenéséhez, hiszen az új törvényi tényállás kodifikálásával is lehet olyan hatékonyan védeni az életet, mint a jelenlegi szabályozás mellett. Az önálló büncselekmény beiktatása esetén elnevezése szülés alatti, vagy közvetlenül a szülés utáni gyermekölés lehetne, melynek büntetési tételeként két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztést javasoltak. A privilegizálás nem csupán a házasságon kívüli szülésekre vonatkozna. Felmerült minősített eset beiktatása, amely több újszülött megölését - ide nem értve az ikerszülést - súlyosabb büntetéssel fenyegetné.<sup>52</sup>

A kodifikációs vita eredményeként a gyermekölés továbbra is szándékos emberölés alapeseteként bírálendő el. Sőt az új Btk-hoz fűzött miniszteri indokolás már ki sem tér az infanticidiumra. Részemről az utóbbi álláspontot fogadom el. A felmérés adatai bizonyították, hogy hatályos Btk. miniszteri indokolásában felvázolt helyzet nemcsak a mai napig nem valósult meg, de egyelőre még közeli kilátás-



ban sincs megvalósulása. A gyermeköléses ügyek azt mutatják, hogy a szocialista erkölcsi felfogás még nem fejlődött odáig, hogy ennek az elkövetőre való hatását figyelmen kívül hagyassuk, sőt a társadalmi tudat elmaradottságából táplálkozó megvetéstől és szégyentől való félelem a legjelentősebb motívum az infanticidiumnál. Valóban jelentős a szülés okozta testi-lelki állapot beszámítási képességet korlátozó, befolyásoló hatása, azonban nem ez az elsődleges és egyedül ható tényezője a gyermekölésnek, mint arra a miniszteri indokolás hivatkozik.<sup>53</sup>

A többségi vélemény utal arra, hogy a gyermekölés önálló kriminológiai alakzat volta nem teszi indokolttá a privilegizálást. Vajon mi teszi önálló kriminológiai alakzattá a gyermekölést? Az elkövető sajátos erkölcsi-társadalmi-szociális helyzete, mely egyben a motivációs oldalt adja, ami többnyire az enyhébb büntetéskiszabás felé indítja a bírót. Kétlem, hogy azok a tényezők, amelyek minden esetben indokolttá tették a büntetés enyhítését, egy önálló privilegizált tényállás kialakítását nem alapozzák meg. A privilegizálás indoka nem lehet az, hogy az emberi élet csekélyebb értékű, ha a bűncselekmény sértettje csecsemő, hisz az emberi élet épp oly jelentős és értékes kezdeti és végső fokán. Az enyhébb értékelés indoka az elkövető sajátos helyzetéből következik. S ez az elkövetői sajátos helyzet mind a testi-lelki, szüléssel kapcsolatos állapotra, mind a szociális társadalmi tényezők szerepére vonatkozik. Megítélésem szerint a privilegizált tényállás Btk-ba való bevezetésével visszalépés nem következne be. Mi a biztosítóka annak, hogy csak hazánk és az OSzFSzK Btk-ja járt el helyesen a privilegizálás megszüntetésekor? Még csak a bírói gyakorlat sem támasztotta alá e lépés előrevivő, haladó jellegét, hiszen az ítélkezési gyakorlat néhány év alatt visszatért a privilegizáló elbírálás szankciórendszeréhez. Az emberi élet hatékony védelme pedig nem csupán és nem elsősorban a jogi szabályozásban áll.

Ha súlyosabb szankcióval fenyegetünk egy cselekményt, még nem biztosítja a cselekményforma megszűnését, az ellene irányuló küzdelem hatékonyságát. Igazolja ezt, hogy a gyermekölés gyakorisága viszonylag állandó, s az enyhébb elbírálás megszüntetése nem hozta magával e bűncselekményfajta megszűnését, ill. jelentős csökkenését, csupán büntetőjogi megítélését módosította. A többségi álláspont hivatkozása az enyhítési lehetőségekre még nem oldja meg a helyzetet. Lehetőség van az enyhítésre, mely lehetőséggel - az érintett három megyében - minden esetben éltek is a bírák /ha "túl" szigorú volt az elsőfokú bíróság által kiszabott büntetés, a Legfelsőbb Bíróság enyhítette azt/. Ha az enyhítés minden esetben indokolt, miért nem lehet egy olyan tényállást alkotni, amelybe éppen beleillik az adott eset, megfelelő büntetési tétel megállapításával. Strucopolitikának tartom, hogy a "haladást" képviselve, egy olyan jelenség felett hunyunk szemet, ami szinte követeli a törvényi szintű szabályozottságot. Mikor minden adott, minden nehézség nélkül alkotható egy új tényállás, mely a gyermekölés problémáját végre rendezné, az egységes joggyakorlatot is mindinkább biztosítaná, ne szégyelljük felismerni egy elhamarkodott lépést és ne ítéljük visszalépésnek azt, amit a reális körülmények követelnek.

Nem érdektelen figyelmet fordítani arra a kérdésre, hogy mi az a különleges ok, amely az erős felindulásban elkövetett emberölés mellett nem teszi indokolttá a gyermekölés privilegizálását. Számbeli előfordulásuk közötti eltérés nem teszi indokolttá<sup>54</sup>, hiszen mindkét bűncselekményfajta előfordulási aránya az összбүнözésen belül csekély. Legkézenfekvőbb magyarázata a beszűkült tudatállapot tekintetében mutatkozó különbség. Az erős felindulásban elkövetett emberölés esetén a kiváltó ok tudatszűkítő hatása egyértelmű. Ezzel szemben normális lefolyású szülés ilyen mértékű tudatbeszűkülést nem vált ki /eszmeletvesztéshez hason-

ló állapot csupán rendellenes szülésnél alakul ki/. Az újszülött sérelmére elkövetett emberölés esetén ezért az orvosszakértő feladata cselekményenként felmérni és megítélni azt, hogy milyen mértékben volt korlátozott a szüléskori beszámíthatóság. A kivételes testi-lelki állapot beszámítási képességet korlátozó hatására tehát - éppen ennek esetenkénti eltérése miatt - a privilegizálást alapozni nem lehet, s e tekintetben helyesen oldja meg a törvényhozó a helyzetet, mikor is az Általános Rész idevonatkozó rendelkezéseinek megfelelő alkalmazását rendeli. Azonban, mint bebizonyosodott, ma még elsődleges motiváló tényező a megvetéstől, kiközösítéstől való félelem, szégyenből eredő lelkiállapot. Éppen ezért - véleményem szerint - helytelen a gyermekölés privilegizálásának kérdését csupán a beszámíthatóság oldaláról megközelíteni. Sokkal inkább figyelembe veendők az elkövető szociális indítékai, amelyek viszont indokolják a szándékos emberölés köréből történő kiemelést.

Ez már csak annyiban is jelentős lépés lenne, hogy a 253. § homogénebbé tételét segitené elő. TI. szükségesnek látszik e szakaszból valamennyi olyan bűncselekményi tényállást kiemelni, s önállóan kezelni, amelyeknél az elkövető cselekménye pszichikai vagy szociális szempontból egyértelműen méltányolható /pl. gyermekölés, kivánságra ölés/. Hiszen nem vonhatunk egyenlőségjelet pl. egy hideg meggondolásból elkövetett és egy könyörületből végrehajtott emberölés között. Ez ellentmondana mind az igazságszolgáltatás céljának, mind a jogpolitikai irányelveknek. A generális prevenció szempontjainak hangsúlyozott figyelembe vétele a gyermekölés privilegizálásának kérdésénél elhanyagolható. A privilegizált eset beiktatása nem jelentené azt, hogy a gyermekölések száma automatikusan növekednék a büntetési tétel csökkentésével. Ezt igazolja egyrészt a gyermekölések előfordulási számának évtizedeken keresztül viszonylagos állandósága, másrészt az orvosszakértők véleménye szerint normális személyiségű embereknél az anyaság érzése mindennél erősebb, s egy

anya élete feláldozása árán is képes menteni gyermekét, s ez a tipikus. Mindig előfordulnak olyan, normálistól eltérő, illetve kóros személyiségű emberek, akiknél a környezet, a család vagy neveltetés hatására válsághelyzet esetén az anyaság érzése könnyen háttérbe kerül. Itt tehát nem az általános megelőzést kell elsősorban a törvényhozónak szem előtt tartania, hanem humánusabb gondolkodással különbséget tenni emberölés és emberölés között, szociális és pszichikai méltányolhatóság alapján.

Egyesek véleménye szerint a privilegizálás bevezetése a büntetési tétel további csökkentéséhez vezet, mivel a bírák itt is élni fognak az enyhítés lehetőségével. Új tényállás alkotása ezt kizárná, hiszen azt olyan motívumok alapján hoznák létre, amelyek eddig az enyhítés alapjául szolgáltak. Így az esetek minőségileg eltéréseinek értékelésére mindössze a büntetési tétel keretei között kerülhetne sor.<sup>55</sup> Ez - mint a privilegizálás hívei javasolták - két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés lehetne.

Új Btk-nk, az 1978. évi IV. törvény az enyhítő szakasz alkalmazását megszigorítja oly módon, hogy csak "kivételesen" kerülhet sor enyhítésre, ami további ellentéteket hordoz magában.<sup>56</sup> Vagy továbbra is "kivételes" esetnek tekinti a gyakorlat azokat a körülményeket, amelyek alapján eddig enyhítésre került sor, s akkor az enyhítő szakasznál bekövetkezett szigorítás csak írott szabály marad, vagy szigorúbb büntetések kell kiszabni a gyermeköléses ügyekre, pontosabban ezek elkövetőire, ami további ellentmondást hordoz magában, hiszen ellenkezik az ítélkezési gyakorlat álláspontjával.

Jegyzetek

1 A későbbiek során a dolgozatban a gyermekölés kifejezés mellett - vele szinonim értelmében - használon az újszülöttek sérlemére elkövetett emberölés, az infanticídium, öccsemögylilkosság megnevezéseket is.

2 Az egyéges rendőrségi, ügyességi statisztika adatai szerint az újszülöttek sérlemére elkövetett emberölés az összes szándékos emberölésnek kb. 20 %-át teszi ki. Ez nagyjából megegyezik a gyermekölés 15-20 évvel ezelőtti gyakoriságával, olvashatjuk a Magyar Jog 1978. évi 5. számában. /Az élet, a testi épség és az egészség ellend büntetőjogi szempontok kódifikációs elgondolások I. rész 415. old. Összeállította: Moldován György/. Ez a 20 %-os arány azonban a Legfőbb Ügyességtől beszerzett Legtöbb adatok szerint már nem felel meg a valóságnak. Csak a Legfőbb Ügyesség Titkársága Központi Információs Csoportjának tájékoztató adatai szerint /Jg. 8/9. 1978. Legf. Ü. sz. / az emberölések számaránya Magyarországon a következőképpen alakul: /l. sz. tábla/

Befejezett emberölés- Ebből új- szülött sé- kés kisé- r- és kisérl. együtt ma	Befejezett sek száma / erős szülött sé- kés kisérl. és kisérl. együtt	relmére el- követett
1967	194	-
1968	213	-
1969	237	-
1970	188	-
1971	216	-

503	309	-
523	310	-
391	354	-
556	368	-
517	301	-

1972	224	49	349	573
1973	205	38	316	521
1974	208	24	225	433
1975	206	22	306	512
1976	237	32	331	568
1977 +	199	28	323	522

+ = A Csongrád megyei adatok nem teljesek /csonkák/

- = adat nem áll rendelkezésre

- 3 Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve. Miniszteri indokolás. /Bp. 1962./ 420-421. 1.
- 4 L. Sumner William Graham: Népszokások, szokások, erkölcsök, viselkedésmódok szociológiai jelentősége. /Bp. 1978./ 458. 1.
- 5 "Az újszülött csecsemővel apja nem rendelkezett, hanem karjába vette és elvitte a Leszkhé nevű helyre, ahol a törzsek vénei összegyűltek és megvizsgálták a kisdedet. Ha egészséges alkatú és erőteljes csecsemő volt, utasították az apát, hogy nevelje fel, egyben pedig kijelöltek neki egyet a kilencezer spártai parcellából. De ha idétlen, vagy nyomorék volt, bedobták a Taügetosz Apothetai nevű szakadékba - azzal a meggyőződéssel, hogy nem előnyös sem a gyermeknek, sem az államnak, ha egy születésétől kezdve gyenge és életképtelen ember életben marad." /Plutarkhosz: Párhuzamos életrajzok I. /1978./ 107. 1.
- 6 Pl. V.Károly német-római császár 1532-ben kiadott Constitutio Criminalis Carolina 131. cikkében súlyosbított halállal rendeli büntetni a gyermekölést.
- 7 Sumner, W.G.: i.m. 459. 1.
- 8 Raskó Gabriella: A női bűnözés /A továbbiakban Raskó I./ /Bp. 1978./ 95-97. 1.
- 9 Vö. Horváth Tibor: Az élet, testi épség, egészség büntetőjogi védelme. /Bp. 1965./ 35-39. 1.

- 10 Az 1810. évi Code Penal 300. cikke szerint: "Csecsemőgyilkosságnak minősítetik az újszülött gyermek meggyilkolása. Lásd: A francia Btk. /1810. évi Code Penal/ Német Antal /Sopron, 1867./ 197. 1.  
E törvényi rendelkezés indokai között szerepel: "De lehetetlen, hogy a csecsemőgyilkosság ne legyen előretervezett, lehetetlen, hogy hirtelen harag, vagy gyűlölet eredménye legyen, mert távol attul, hogy ily érzelmeket keltsen, csak szánalomra indíthat egy csecsemő; oly állapotban van, hogy magát nem védheti, sem segílyt nem kérhet, s már ezért is a törvény különös felügyelete alá van helyezve. Könyörintézetek vannak felállítva, hogy felvegyék az olyanokat, kikre nincs ki gondot viseljen. A csecsemőgyilkosság tehát minden tekintetben kegyetlen durvaság cselekménye." /A francia Btk. 84. 1./
- 11 Lásd Fadgyas András: A gyermekölések kriminológiai vizsgálata. Kriminálisztikai tanulmányok 4. /továbbiakban Fadgyas I./ /Bp. 1966./ 36-42. 1.
- 12 Ezt szemlélteti Kálmán király I. törvénykönyvének 58. fejezete, valamint I.Mátyás 1462. évi I. dekrétumának II., majd II.Ulászló 1495. évi II. dekrétumának 4. cikke is. Az évszázados gyakorlatnak megfelelően gyilkosságnak minősítette a gyermekölést Werbőczy Hármaskönyve is a II. rész 43. cikkében. Vö.: Raskó I. 101. 1.
- 13 L.Magyar Jogi Lexikon III. kötet /szerk.: Márkus Dezső/ /Bp. 1900./ 819. 1. Gyermekölés címszó alatt.
- 14 Raskó I. 102. 1.
- 15 Raskó I. 103-104. 1.
- 16 Pauler Tivadar: Büntetőjogtan II. kötet /Pest, 1864./ 148. 1.
- 17 Közvetlen hatást az 1871. évi német Btk. gyakorolt rá.
- 18 1878. V. tv.cikk: Btk. IV. kiadás Szerk.: Angyal-Isaák /továbbiakban Csemegi-kódex/ /Bp. 1941./ 300. 1.

- 19 Tőw Tóbiás: A Magyar Büntető Törvénykönyv. A Büntettek-ről és vétségekről; II. /Bp. 1880./ 495-497. 1.
- 20 Magyar Jogi Lexikon i.m. 818-826. 1.
- 21 L.: Angyal Pál: Az ember élete elleni bűncselekmények és a párviadal. Magyar Büntetőjog Kézikönyve sorozat 3. köt. /Bp. 1928./ 49. 1.
- 22 Erre a kitételre már Pauler Tivadar is utalt idézett művében, i.m. 144-150. 1.
- 23 Csemegi-kódex i.m. 301. 1.
- 24 Vö. Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve. Különös Rész /Bp. 1914./ 586-588. 1.
- 25 Irk Albert: A magyar anyagi büntetőjog II. könyv /Pécs, 1928./ 510-512. 1.
- 26 Angyal Pál: i.m. 49-56. 1.
- 27 A Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítás /Bp. 1952./ 179. 1.
- 28 Büntetőjogi tankönyv II. /Különös Rész/ Kiadja: BM. Tanulmányi és Módszertani Osztálya 1959. 409-410. 1.
- 29 Strafgesetzbuch /StGB/ und OWIG Baden-Baden 1975. 217. § 159. 1. Preisedanz, Holger: Strafgesetzbuch Lehrkommentar, 29. Auflage Berlin 1975. 597-598. 1.
- 30 The Penal Code of Sweden, London 1972. 17. 1.
- 31 A polgári és a szocialista kriminológusok egy része megalkotta a gyermekölés külön tipológiáját és osztályozását is. A gyermekölés különböző szempontú felosztására elsősorban a mai polgári kriminológusok fordítanak különös figyelmet. A gyermekölés fogalma azonban koncepciójukban nemcsak az újszülött ölést foglalja magában, hanem a nagyobb, többéves gyermekek megölését is. A gyermekölés fogalmán belül csak egy osztályt képez általában az újszülött ölés. Bakóczy Antal: Az élet elleni bűnözés tipizálási és osztályozási kérdései. Kriminológiai és Kriminálisztikai tanulmányok 15. /Bp. 1978./ 48-49. 1.
- 32 Raskó I., 104-106. 1.



- 33 Bár az NDK a gyermekölést "Emberölés enyhítő körülmények mellett" címszó alatt szabályozza, azonban a törvény szövegéből kitűnik, hogy a privilegizáltak csoportjához tartozik: 113. § /1/ A szándékos emberölés tíz évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, ha
1. ...
  2. a nő gyermekét szülés közben vagy közvetlenül a szülés után öli meg.
- /L.: Európai szocialista országok büntető törvénykönyvei Bp. 1973. II. kötet Az MTA Állam- és Jogtudományi Intézete Jogösszehasonlító Osztályának Kiadványa 125. 1./
- 34 A Szovjet Szövetségi Köztársaságok közül is csak az Orosz, Belorusz, Gruz, Kazah és az Örmény Köztársaság képviseli a szigorúbb álláspontot, a többi köztársaság törvénykönyve privilegizálja a gyermekölést. L.: Raskó I., 106. 1.
- 35 Európai Szocialista Országok Büntető Törvénykönyvei. I. 111.; 263.; 353. II. köt. 40.; 125.; 222.; 337. 1.
- 36 Európai Szocialista Országok Büntető Törvénykönyvei. I. 111.
- 37 L.: Törvényelőkészítő Főosztály /40.020/1977/95.IM.IV/3./ Az élet, a testi épség és az egészség elleni bűncselekmények. Az új Btk előkészítését irányító kodifikációs főbizottság előterjesztése. 14. 1. /Továbbiakban: Kodifikációs Főbizottság előterjesztése/
- 38 Bakóczy Antal: A gyermekölés kodifikációs problémái. Jogtudományi Közlöny 1975. 8.sz. /Továbbiakban: Bakóczy II./ 478. 1. L.: Legfőbb Ügyészség Titkársága Központi Információs Csoportjától: Emberölések alakulása Magyarországon. I.sz. tábla. L.: 2.sz. alatti jegyzetet.
- 39 Legfőbb Ügyészség Titkársága ... 1. sz. tábla i.m. 1. még 2.sz. alatti jegyzetet.
- 40 L.: Fadgyas I. 42-67. 1.

- 41 Vö: Raskó Gabriella: A gyermekölésről. /Továbbiakban: Raskó II./ Magyar Jog és Külföldi Jogi Szemle 1974. 7.sz. 417-421. 1.
- 42 Raskó I. 440-443. 1.
- 43 Raskó I. 444. 1.
- 44 Raskó I. 445. 1.
- 45 Raskó II. 418. 1.
- 46 Raskó I. 451. 1.
- 47 Földes Vilmos írta Szakértői bizonyítás gyermekölés esetén című kandidátusi értekezésében, hogy: "A rohamos szüléssel a szakértői gyakorlatban elég sokszor találkozunk és az esetek többségében el kell fogadni az anyának azt a vallomását - különösen az először szülő nő esetében -, hogy a szülési fájdalmak jelentkezését félreismerte, azt székelési vagy vizelési ingernek tartotta, nem készült elő a gyermek születésére, a megszületett magzat földre, szennyvizes vederbe, WC-be esett, és eközben szenvedett el esetleg súlyos sérüléseket, illetve halt meg egyéb ok folytán." /Kézirat 3. 1./
- 48 Vasziljev, A.N. szerint a gyermekölés felderítése - ha csak a szülő nő a szülés után közvetlenül le nem lepleződik - különösen nagyvárosokban igen nehéz. Nehezíti a felderítést, hogy a gyermekölést elkövető nő rendszerint titkolt terhessége után szül, tehát terhes-nyilvántartásban sem szerepel. /Vasziljev: Gyilkosságok nyomozása. Kriminálisztikai sorozat. Kiadó: a BM Tanulmányi és Módszertani Osztálya 1960. 206-210. 1./
- 49 A felmérés adatainak valódiságát támasztja alá a BM Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség "Szakértők igénybevétele a nyomozás során" c. kiadványa 1965. 226. 1. E szerint az újszülött szándékos elpusztításakor a halálok legtöbbször fulladás, az orr- szájnyílás befogása, nyak megragadása, zsinogelés, vízbe-homokba fojtás, árnyékszékbe, WC-be dobás, elásás.

50 Fadgyas András meghatározta azokat a speciális szempontokat, amelyeket figyelembe kell venni az újszülött sérelmére elkövetett emberölések elbírálása és bizonyítása során. Ezek a következők:

- a/ az élveszületés tényét külön bizonyítani kell,
- b/ a beszámítási képességet mindig vizsgálni kell,
- c/ szándékos vagy gondatlan cselekmény következménye a halál,
- d/ az anya magatartása vagy születési rendellenesség volt a halál oka,
- e/ a születési önszegélyt el kell határolni az újszülött megölésére irányuló szándékos cselekménytől.

/Fadgyas András: Az újszülöttek sérelmére elkövetett emberölések bizonyítása során felmerülő szakkérdések néhány problémája. Magyar Jog, 1965. 8.sz. 342-346. 1./

51 Raskó I. 462. 1.

52 Kodifikációs főbizottság előterjesztése i.m. 12-16. 1.

53 Helyes iránymutatást tartalmaz Btk-nk kommentárja a gyermekölés elbírálására, enyhítési lehetőségére.

"Ha az elkövető a gyermekölést a szüléssel együttjáró kivételes testi-lelki állapotban követte el, amely tudatzavart okozott és képtelenné tette cselekménye társadalomra veszélyes következményeinek a felmérésére, vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék, a cselekmény nem büntethető. /Btk. 21. § /1/ bek./ Ha viszont tudatzavara csupán korlátozta a cselekmény társadalomra veszélyes következményeinek felismerésében, vagy abban, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék, cselekménye szándékos emberölésnek minősül, de büntetését korlátlanul enyhíteni lehet. /Btk. 21. § /2/ bek./"

/Vö. A büntető törvénykönyv kommentárja. II. kötet 1187-1188. 1./

E megoldás csupán ott szenved hiányosságot, hogy jelenleg nem a szülés okozta különleges testi-lelki állapot az elsődlegesen motiváló tényező, így reális enyhítésre nem szolgálhat önmagában alapul.

- 54 Bakóczy Antal cikkében utalt arra, hogy a gyermekölés privilegizálásának ellenzői többek között bizonyos célszerűségi okot is felhozhatnak. Eszerint, miután hazánkban viszonylag elenyésző számban fordulnak elő gyermekölési esetek, szükségtelen e büncselekménynek külön törvényi tényállást konstruálni. Mint arra Bakóczy helyesen rámutat, ilyen megfontolás mellett a Btk-ból egy sor törvényi tényállás kihagyható lenne - így az erős felindulásban elkövetett emberölés is. /Lásd: Bakóczy II. 474-482. 1./
- 55 Erre már Edvi Illés Károly is rámutatott: "A büntetés kiszabásánál figyelembe veendő, hogy ama körülmények, melyeket a gyermekölés enyhébb megbüntetésénél a törvényhozás már különben is tekintetbe vett, mint enyhítő körülmények nem értékesíthetők." /Lásd: A Btk. magyarázata II. kötet. Bp. 1894. 417. 1./
- 56 1978. évi IV. tv. 87. § /1/ bekezdés.

Függelék

I.

Az elkövetők előlélete	Bács		Csongrád		Békés		Összesen	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
büntetlen	16	88,9	11	91,7	17	94,4	44	91,7
büntetett	2	11,1	1	8,3	1	5,6	4	8,3
Összesen:	18	100,0	12	100,0	18	100,0	48	100,0

II.

Előzmény terhesség	Bács		Csongrád		Békés		Összesen	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
titkolt	16	88,9	10	83,3	15	83,3	41	85,4
nem titkolt	2	11,1	2	16,7	3	16,7	7	14,6
Összesen:	18	100,0	12	100,0	18	100,0	48	100,0

III.

Minősítés	Bács		Csongrád		Békés		Összesen	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Emberölés büntette	16	88,9	10	83,3	15	83,3	41	85,4
Emberölés kísérlete	2	11,1	1	8,3	1	5,6	4	8,3
Gondatlan emberölés	-	-	1	8,4	1	5,6	2	4,2
Több emberen elköv.emberölés	-	-	-	-	1	5,5	1	2,1
Összesen:	18	100,0	12	100,0	18	100,0	48	100,0



Sisák Péter

A RENDHAGYÓ ORVOSI TEVÉKENYSÉGGEL ÖSSZEFÜGGŐ  
NÉHÁNY IDŐSZERŰ JOGI KÉRDÉS

I. Az orvosi tevékenység polgári jogi minősítése,  
összefüggése a személyiségi jogokkal

Mindenfajta orvosi tevékenységnek számos jogi vonatkozása van, valamennyinek jellemző vonása viszont az, hogy az ember nemcsak jogositott alanya, hanem - a legtöbb esetben - általában tárgya. Gyógyító - megelőző tevékenységével az orvos célja az ember felépítésének, életfolyamatának, mint az élet, testi épség, egészség biológiai alapjának - és így a személyiség összetevő elemének - fennmaradását és teljes kibontakozását biztosítani.<sup>1</sup> Jogunk az emberi szervezet épségét, működésének zavartalanságát bármiféle beavatkozással szemben objektív és abszolút védelemben részesíti. Ez a védelem bárkit, bármikor megillet, róla lemondani nem lehet és forgalom tárgyát sem képezheti.<sup>2</sup> Az élethez, az egészséghez és a testi épséghez való jogot még az érintett személy akarataival sem lehet érvényesen kizárni vagy korlátozni. Ezért az emberi szervezet működését sértő minden cselekedet a személyhez fűződő jog sérelmét is jelentette. Az élet, egészség, testi épség védelmének és az orvosi tevékenység jogi jellegének összevetése előtt fel kell tárni a személyiség fogalmát, a személyhez fűződő jogok tartalmát, terjedelmét és rendeltetését.

A személyiség fogalma: társadalmi és egyben természeti lény<sup>3</sup>, rendkívül sokrétű, összetett, mégis egységes jelenség. Egyrészt elválaszthatatlanul összekapcsolódik az emberek közösségével, mivel a közösség, a társadalom léte

elengedhetetlen előfeltétele a személyiség létrejöttének és fennmaradásának. Másrészt viszont a közösségtől való elkülönülés adja a személyiség egyéni, megkülönböztető jellegét, ha beolvadna, feloldódnak a közösségben, nem beszélhetnénk többé személyiségről. A személyiség biológiai alapja a biológiai egyed kialakulása: ez is elválaszthatatlan része a természetnek, azzal szorosan összefügg, állandó kölcsönösség, hatás és ellenhatás mutatkozik a természet egésze és egyedei között. Azonban a biológiai egyednek is fontos sajátossága az elkülönülés, az a jellemző, hogy nem olvad be környezetébe, nem megy át folyamatosan az élettelen természetbe, hanem körülhatárolt individuális lény.<sup>4</sup> Ezt a körülhatároltságot, elkülönülést jelenti társadalmi és jogi szinten a személyiség. Mint Törő Károly rámutat, a személyiség társadalmilag akkor jelentkezik, ha ez az elkülönülés és egymásrataltság az emberi egyedekben tudatossá válik, jogilag pedig akkor, amikor mindez jogszabályokban is megjelenik.<sup>5</sup> A személyiség ideológiai fogalom is egyben. Ideológiai, mert az emberek tudatában létezik és minden ember önálló tudattal rendelkezik, amely öntudat teszi a közösség tagjait elkülönülő egyedekké. Társadalmi fogalom is, mert az egyéniség csak a társadalomban nyilatkozhat meg.

Az orvosi tevékenység tartalma az ember gyógyítása, a betegségek megelőzése, az élet fenntartása és meghosszabbítása, hogy ezáltal biztosítsa a személyiség fennmaradását, önmegvalósítását és kiteljesedését, ezáltal - és hogy az embert a gyógyító tevékenység céljaként fogja fel - személyiségvédelmi célkitűzéseket valósít meg. Azon orvosi tevékenységek, amelyek a fentiekben túlnyulnak, két nagy csoportra oszthatók:

- amikor az orvosi beavatkozás a beavatkozással egészségben érintett személy saját érdekét szolgálónak kifejezett kívánságára történik;



- amikor a beavatkozással érintett személyt csupán az ő személyes javát nem szolgáló kisebb-nagyobb károsodás éri meghatározott vagy meg nem határozott harmadik személy/ek/ fizikai létéhez fűződő érdek szolgálatában.

Az első esetcsoportba legtipikusabban a kozmetikai műtétek, valamint az önkéntes kasztráció és a homoszexuális hajlam még kísérleti stádiumban lévő műtéti megszüntetését soroljuk. Ebben a csoportban helyezkedik el a terhesség művi megszakítása, valamint - a legújabb időkben külföldi és hazai jogirodalomban is több oldalról vitatott - a mesterséges megtermékenyítés. Utóbbi két esetben "érdekelt" egy harmadik személy is, nevezetesen az, akinek életrehívásáról ill. léte megakadályozásáról van szó.<sup>6</sup> Az a lényeges erkölcsi-jogi probléma, hogy az egyént mennyire illeti meg rendelkezési jog élete, egészsége és testi ép-sége felett a fentebb irt csoportosítás második eseténél vetődik fel élesen, lévén az első csoportot alkotó tevékenységek jellege olyan, hogy ott mintegy saját test használatáról történik rendelkezés.

A személyiségi jogokkal történő rendelkezési lehetőség csak ezen jogok érvényesítése tekintetében szabad, rendelkezési lehetőség csak szűk körben illeti meg: ha a beleegyezés nem sért vagy nem veszélyeztet társadalmi érdeket, egyebekben a személyiségi jog korlátozása semmis /Ptk. 75. § /3/ bek./ A saját test feletti rendelkezés határa, hogy az nem mehet el az életről való lemondás mértékéig. A Ptk. a személyhez fűződő jogok között szabályozza az élethez való jogot, de csupán a jogvédelem érvényesítését utalja a személy rendelkezése alá. A jog korlátozását csak társadalmi érdek sérelme vagy veszélyeztetése hiányában engedi meg, a róla való lemondást kifejezetten kizárja. Az életről való lemondás a személyiség teljes megsemmisülését eredményezi, ilyen joggyakorlás nyilvánvalóan nem

felel meg társadalmi rendeltetésének: azaz társadalmi érdeket sért, hiszen a társadalom alapja a társadalom tagjainak a léte.<sup>7</sup> Ezért a jogrendszer az öngyilkosságtól minden elismerést megtagad, polgári jogi szempontból jogellenes cselekménynek minősül, és a jog csak azért nem minősíti bűncselekménynek, mert az öngyilkossal szemben a büntetés céljai nem valósulhatnak meg. Ugyanígy jogellenes cselekedet a halálbasegítés /euthanázia/ is, a szocialista jog az élet feletti rendelkezést olyan értelemben sem ismeri el, hogy a kivánságra ölést privilegizálja. A mesterségesen előidézett halálhoz való jog azokkal a gyógyíthatatlan betegségben szenvedőkkel kapcsolatosan vetődik fel, akik élete már értelmetlennek és céltalannak látszó szenvedésnek tűnik. Elvi aggály egyrészt, hogy az egyént rendelkező jog nem illeti meg saját élete felett, illetve, hogy társadalmi szempontból csak akkor lehet lemondani valamely ember létéről, ha elismerjük azt is, hogy egyesek a társadalom számára értéktelenek, ha a személyiség elismerésének a feltételeként különbséget teszünk ember és ember között. Gyakorlatilag aggályos, mert utólagos visszaélések gyanúja esetén már az elhalt akaratának tartalmát megállapítani nehéz.

A személy rendelkezési joga az öncsonkításra és az egészség megkárosítására sem terjed ki, bár ezen cselekmény büntetőjogilag csak más /honvédelmi érdek/ sérelem esetén releváns. Régi elv azonban az is, hogy a test egyes részeit az érdekelte beleegyezésével fel lehet áldozni a test egészének megmentése érdekében. Feltétlenül jogosult azonban a személy - testi épsége, egészsége védelmének megóvásához szükséges intézkedésekre, itt az életnek és a testi épségnek mesterséges szembeállításáról van szó. Az élet, testi épség nem különíthető el teljes merevséggel, a testi épség feláldozása az élet vagy egészség védelmében

nem választást jelent különböző értékek között, hanem azt az értéket - életet, illetve a zavartalan életműködést - szolgálja, ugyanazon értéknek - az életnek - a veszélyeztetésével. Nem lehet tehát a végletekig vinni, hogy a testi épség megkárosításába való beleegyzés érvénytelen. Nem vitás, hogy indokolt orvosi beavatkozásra ez nem áll fenn.<sup>8</sup>

Abban a körben, ahol az orvos közvetlen károsító tevékenységet fejt ki a vele kapcsolatban álló személynél három alcsoportot különböztet meg a jogtudomány:

- új gyógyszer kipróbálása egészséges emberen a jelentkező hatások és mellékhatások megállapítása végett;

- az emberi test bizonyos részeinek eltávolítása azzal a tudattal, hogy azokat a sértett szervezet utóbb könnyen pótolja, azzal a céllal, hogy más ember testébe ültessék /pl. véradás/;

- amikor a test bizonyos részét a regenerálódás bármilyen kilátása nélkül távolítja el az orvos és ülteti át más ember testébe.

Ezeknél az eljárásoknál van ugyan gyógyító cél, de a gyógyítás valójában kísérleti jellegű illetve túlságosan is újszerű. A szerv- és szövetátültetés rendhagyó orvosi műveletként való tárgyalása annyiban nem vitathatatlan, hogy ami ma újszerű műtét, az holnapra rutinműtétté válhat, másrészt a rutin eljárásokban is megjelennek új módszerek.<sup>9</sup> Mások az elhatárolás lényegét a kísérleti jellegben látják, ami nem egyszerűen csak újszerűség, "döntő jellegzetessége a fokozott kockázat és az, hogy a közvetlen gyógyító cél mellett előtérbe kerül a tudomány fejlődésének az érdeke."<sup>10</sup>

E kérdések szabályozása során nagy szerepe van az autonóm orvosetikai normáknak, különösen a tudomány igaz-

ságait kifejező, nagy tudományos tekintéllyel rendelkező testületek megnyilatkozásainak formájában. Előnyük a jogi szabályozással szemben, hogy hatályuk az országhatárokon is túlterjed. Ezek közé tartozik a Klinikai kutatással foglalkozó orvosok számára ajánlásokat tartalmazó 1964-ben elfogadott un. Helsinki Deklaráció. A Deklaráció alapelveket fektet le: Kutatást csak tudományos képesítéssel rendelkező személyek folytathatnak, a kutatásnak alkalmazkodnia kell az orvosi kutatást igazoló erkölcsi és tudományos elvekhez. Klinikai kutatást igazoltan csak akkor lehet folytatni, ha a cél fontossága arányban áll a kísérlet alá vont személyt érő kockázattal. Különös óvatosságot kell tanúsítani az orvosnak, ha olyan klinikai kutatást végez, amelynek során az alany személyiségét az alkalmazott gyógyszerek vagy a kísérlet folyamata megváltoztathatja. Hasonló elveket fektet le a szivsebészet speciális területén az 1968-ban elfogadott CIOMS deklaráció is, amelynek főbb ajánlásait a téma összefonódása folytán a szivátültetésekről szóló részben ismertetem.<sup>11</sup> Hangsúlyozni kell azonban, hogy a vázolt irányelvek csupán irányítói lehetnek a világ valamennyi orvosának, az orvosok nincsenek felmentve a saját hazájuk normáiból folyó büntetőjogi, polgári jogi és erkölcsi felelősség alól. Éppen ezért elsősorban jogszabályi feladat, hogy a rendhagyó orvosi tevékenység számára a gyógyító cél érdekében szabad utat biztosítson, egyidejűleg gondoskodjon a túlzott kockázattal járó beavatkozások megtiltásáról is, figyelembe véve azt is, hogy a rendhagyó orvosi jogviszony körében nagyobb szerepet kell kapjon a jog, mint a rendes orvosi jogviszony területén. Messzemenőleg el kell azonban ismerni a jognak a szakmai szabályokat, amelyek kidolgozása, tartalommal való megtöltése az orvostudomány feladata.<sup>12</sup> Emberi szövetek és szervek átültetésének a problémájával jelenleg az egész világon foglalkoznak orvosok és jogászok egyaránt. Az államok többségében igen hamar megjelent a törvényi szintű jogi

szabályozás is /Dánia 1967. évi 246. tc.; USA Uniform Anatomical Gift Act 1968.; Venezuela 1972. évi IV. tv./ míg pl. Csehszlovákiában a terület gyors változásának könnyebb követhetősége érdekében egészségügyminiszteri rendeletek szabályozzák a transzplantációt /20/1966.Zb.; 42/1966.Zb.; 47/1966.Zb. rendeletek/.

Az átültetések között több szempont alapján csoportosíthatunk, ezek közül a szempontok közül a jog számára az élők közötti ill. a halál utáni osztályozás a legfontosabb. Az előbbi számos - főleg orvosi - előnnyel jár, mégis jelenleg a holttestből történő un. cadaver - transzplantátumok átültetése dominál. Ennek ellenére - mert az élők között történt átültetésnek több jogi problématikája van - az előbbi szabályozással foglalkozom előbb.

## II. Szerv és szövet átültetése élő ember testéből

A művelet alkalmazása gyógyászati szempontból számos előnnyel jár: a legmegfelelőbb donor kiválasztására hosszú idő áll rendelkezésére az orvosnak, a transzplantátum funkcióképessége nem károsodik a kivétel alatt. /A szervátültetésekre azért van szükség, mert nincs remény arra, hogy egyes betegségek a közeljövőben gyógyíthatók lesznek. /<sup>13</sup> Már hosszabb idő óta alkalmazott eljárás a test olyan részeinek eltávolítása és más ember gyógykezelése érdekében történő felhasználása, amelyeket a szervezet újratermel /vér, bőr/. A szervek - amelyeknek pótlását a szervezet nem tudja megoldani - kivétele és átültetése nehezebben eldönthető kérdés. A szerv átültetésének kettős sajátossága, hogy amíg a recipiensnél gyógykezelési mód, addig a donornál a test csonkítása. Minthogy átültetés esetén a jog mindkettőjüktől beleegyezést vár el, nem érdektelen

ezt közelebbről megvizsgálni. Általános elv, hogy a donor beleegyezése szigorubb feltételeket kíván, mint a recipiensé.<sup>14</sup> Az élő donor helyett a beleegyezést a közeli hozzátartozó sem adhatja meg. Kiskorú vagy cselekvőképtelen ill. korlátozottan cselekvőképes személy ilyen nyilatkozata érvénytelen, általában csak recipiensi oldalon lehetnek alanyai a jogviszonynak. A beleegyezőnek olyan szellemi és fizikai állapotban kell lennie, hogy döntési akaratának teljes birtokában legyen /ne csak a cselekvőképesség jogi látszata forogjon fenn/. Ez okból lehet aggályos pl. az elítéltek, vagy letartóztatottak által adott beleegyezés érvényessége.

1963-ban a Sing-Sing börtönben négy önként jelentkező rabon a csontok porcosodását tanulmányozták. A kísérlet előtt az elítéltek tudomásul vették, hogy "kicsiny, örökké megmaradó forradás" marad mellkasukon és lemondtak a kórházzal szemben támasztható bármilyen követelésről. A visszamaradó sérülések jóval nagyobb száma miatt indított kártérítési perben az első fokú bíróság zsürije úgy találta, hogy a kórház mind a kísérlet végzésekor, mind a konszenzus megszerzésekor gondatlanul járt el, az eljáró bíró ezt elutasította. A fellebbviteli bíróság álláspontja szerint a rabok konszenzusa csak a kísérlet megkezdése előtt adott nyilatkozatuk szerinti sérülések elszenvedésére terjedt ki és az ezt meghaladó sérülésekért kártérítésre tarthatnak igényt. Az USA legtöbb állama kifejezetten megtiltotta orvosi kísérleteknek elítélteken történő elvégzését, mások pedig rendkívül szigorú feltételekhez kötötték azt.<sup>15</sup>

Gyógykezelés céljára csak páros szerv egyikét lehet kivenni élő személy testéből. Három - az átültetésben részt nem vevő és így nem érdekelt orvosnak együttesen kell megállapítani, hogy a donornál a szerv kivételének feltételei fennállanak, a szerv átültetése a betegnél indokolt és az

átültetés feltételei fennállanak. A donor és a recipiens fiziológiai alkalmasságának kimondása azért fontos, mert egyrészt ha a donor fiziológiailag alkalmas, ez kihat az átültetés sikerességére is, másrészt a recipiens alkalmatlansága is eghiusithatja az átültetés gyógyászati sikerét. A szerv átültetésére csak jogszabályban kijelölt gyógyintézetben kerülhet sor, az átültetésről szóló kollektív döntés is követelmény. /1972. évi II. tv. 50-51. §§, 18/1972./XI.4./ EüM.sz. rendelet 1-2. §§/ A műtétet végző orvosnak teljes alaposággal kell tájékoztatni a beteget a műtétről, kockázatáról és a jövőben beállható esetleges veszélyekről, valamint arról, hogy az adományozás csak ingyenesen történhet. Felmerült annak a követelménye is, hogy a beteg tájékoztatását ne az átültetésben részt vevő - és így érdekelt -, hanem az átültetés végrehajtásában részt nem vevő orvos végezze, mintegy a szubjektív hozzáállás kiküszöbölése miatt. Ugy vélem, ez az ellenvetés szükségtelen, az átültetésben résztvevő /műtétet végző/ orvos nem annyira elfogult, hogy annak kárát látná a recipiens, különös tekintettel az orvos és a beteg közötti bizalmi kapcsolatra, ez még inkább indokolja, hogy a tájékoztatást ő végezze. A donornak közjegyzői okiratba kell foglalnia a kapott tájékoztatás után önként és minden befolyástól mentesen tett nyilatkozatát, amelyet a szerv kivételéig minden anyagi és más hátrányos következmény nélkül bármikor visszavonhat. Az orvos azonban hozzájárulás esetében sem folytathatja a műtétet, ha tevékenysége közben veszélyes helyzet áll elő.

A gyakorlatban élt olyan nézet is, hogy a donor viszszalépése esetén a Ptk. 6. § alapján az okozott költségek megtérítésére kötelezhető. A donor kötelezettségét és felelősségét együttesen kell elbírálni, mivel hogy nyilatkozata nem kötelezettségvállalás; semmiféle kár vagy költség megtérítését nem vonhatja maga után nyilatkozatának vissza-

vonása.<sup>16</sup> Ezt egyébként már maga a törvény rendelkezései is kizárják.

Kiskorú vagy cselekvőképtelen, illetőleg korlátozottan cselekvőképes személy testéből szervet más személy testébe való átültetés céljából kivenni nem szabad. A személyiség egyéniségi oldala kívánja meg, hogy ilyen műveletekbe való beleegyezést a legszemélyesebb jognyilatkozatok körébe soroljuk, amelyet a nem teljesen cselekvőképes személy helyett nem tehet meg a törvényes képviselő sem, ezért az ilyen személyeket e műveletek passzív alanyai közül ki kell zárni.

Lényegében hasonló rendelkezések vonatkoznak a szövetkivételre is, nevezetesen a szövetkivételnek fennálljanak az orvostudomány állása szerinti feltételei, a beteg legeredményesebben a szövetátültetés útján gyógyítható, a donor a műveletbe a szabad akaratából egyezzen bele, a műtet végző orvos teljes alapossággal tájékoztassa. Szövet adományozása is csak ingyenesen történhet. Az adományozó hozzájárulásának visszavonásáról és a nem teljesen cselekvőképeseknek a donori pozícióból történő kizárásáról szóló rendelkezéseket ezekre a műveletekre is alkalmazni kell.

A szerv- és szövetkivételbe való beleegyezést tájékoztatásnak kell megelőznie. Ennek ki kell terjednie a műtétre, annak kockázatára, valamint a jövőben beállható esetleges veszélyekre is /fully informed/. Ismeretes olyan elképzelés, amely a ritkán előforduló - az orvos által sem "várható" - következményekre már nem terjed ki a tájékoztatási kötelezettség<sup>17</sup>, mások szerint ebben az esetben a beteg kockázatvállalása fikтив.<sup>18</sup> Az bizonyos azonban, hogy szinte lehetetlen a határvonalat a tipikus és a valószínűtlen következmények között megvonni. Abban a különböző álláspontok képviselői is egyetértenek, hogy nem szabad a várható kedvező álláspontot előtérbe állítani a tájékozta-



tás során.

Jogunk külön szabályozza a beültetés feltételeit, a recipiens oldaláról is kiemelve a teljes informáltságot és a recipiens fiziológiai alkalmasságát. Ez utóbbi kategóriának tartalommal való megtöltése az orvostudomány feladata: nevezetesen bizonyos esetekben a recipiens hiába szorul rá a szerv beültetésére, ha ezt bizonyos betegsége vagy fogyatékosága orvosilag kontraindikálja, pl. más szerv irreverzibilis fogyatékosága vagy rosszindulatú, főleg áttételes daganat. A donor fiziológiai alkalmatlansága sem csupán működőképes transzplantátum "szolgáltatását" jelenti, hanem elsősorban azt, hogy a szerv kivétele okán /és után/ ne romolják egészségi állapota. Lényeges rendelkezés az, hogy a tájékoztatás és a recipiens írásbeli beleegyezése abban az esetben elmaradhat, ha a szerv /szövet/ átültetése közvetlen életveszély elhárításához szükséges.

A jogirodalomban ma is vita tárgya az, hogy az adományozott szervért jár-e ellenszolgáltatás. Az egyik álláspont képviselői szerint<sup>19</sup> az ember teste és szervei vagyoni forgalomba nem kerülhetnek, a szervátadás csak ingyenesen történhet, az ellenértékhez való kötés a beleegyezés valódi szabadságát is kétségessé teszi. Ezt az álláspontot teszi magáévá az egészségügyi törvény, amikor lezögezi a szervátengedés ingyenességét. Biztosítja azonban az e törvény alapján végzett szerv vagy szövet kivételével kapcsolatos keresőképtelenség idejére az igazolt keresetvesztés és illetőleg jövedelemkiesés megtérítését. Ha a donor a kivétel folytán egészségében vagy testi épségében károsodott, megrokkant vagy meghalt, őt illetőleg az általa eltartott hozzátartozókat az állam kártalanítja. /1972. évi II. tv. 53. § /1/ és /2// Az ellenszolgáltatást ellenzők is elismerik azonban azt a különbséget, amely a súlyosabb következményekkel járó ún. regenerálódásra nem

képes szövetek vagy szervek adományozása és a könnyen pótolható szövetek kivétele között van. Azt is elismerik, hogy a súlyosabban és enyhébben minősülő szervkivételek alapulvételével lehetne az ellenszolgáltatás megengedése és megtiltása kérdésében állást foglalni. Mégis éppen a súlyosabban "minősülő" esetekben zárják ki az ellenszolgáltatást a beleegyezés szabadságának biztosítása címén.

Nem vitásan nem engedhető meg, hogy szocialista társadalmunkban a szervek adásvétel útján forgalmazódjanak. Másfelől azonban kiemelését igényel az is, hogy a donor a szervkivétel folytán szervezetének egy részét veszíti el, ami esetleg későbbi életére /óvatosabb életmód stb./ is kihatással van. És mint ahogy jogszemléletünk nem tiltakozik a múló hatású véradás esetére bizonyos - akár természetbeni - térítés nyújtása ellen, ugyanúgy nem lehet súlyosabb kifogást emelni az ellen, ha a szerv átengedése esetére is bizonyos, a szervezete újbóli megerősítését szolgáló térítésben részesítenénk az adományozót.<sup>20</sup> Különösen nem sértené a szocialista jog alapelveit bizonyos speciális, időszakonkénti orvosi felülvizsgálatok, szanatóriumi elhelyezés, kedvezményes gyógyüdülés stb. formájában történő "ellenérték" nyújtása, vagy pl. a munkáltatás területén bizonyos munkavégzés megtiltása, kedvezőbb munkabeosztás elrendelése.

Súlyos problémát okoz a resuscitációs és a haemodialysis készülékek kis száma. Bizonyos, hogy az ilyenekre szoruló paciensek igen kis része jut ezekhez hozzá. /Nálunk évi kb. 300 azon vesebetegek száma, akiket tartós művesekezelésben vagy vesetranszplantációban kellene részesíteni. Minthogy a betegeknek hetente kétszer művesekezelésben kellene részesülni, ez évente 30.000 művesekezelésre tehető. Technikai lehetőségek hiányában ezt nem lehet megoldani./Végeredményben a tartós művesekezeléssel élet-

ben tartott vesebeteg egészségileg nem tekinthető rehabilitáltnak, szemben a sikeresen transzplantált beteggel. Ezért az orvos és a beteg szempontjából is helyeselhető a transzplantáció - ha azzal a beteg is egyetért.<sup>21</sup> Ezekben az esetekben döntő szempont, hogy az részesüljön az említett eszközök segítségével, akinél leginkább várható eredmény. /Pl. ikertestvér donorra váró vesebeteg/. Ugyanis a mesterséges légzést és vérkeringést biztosító készülék e is azt kell helyezni, akinek több lehetősége van a spontán életműködése visszatérésére. Nem lehet azt részesíteni ilyen kezelésben, akit vérosoportja, vagy egyéb adatai alkalmasabbá tesznek arra, hogy egy várományos recipiensnek a donorává válják. Lényeges különbség van abban is, ha már a készülékben lévő beteg kiemelése és mással helyettesítése kérdése merül fel. Az ilyen probléma megoldására a célszerű szelekció alkalmazása bizonyos életkoron felül vagy bizonyos diagnózisok esetén az ilyen gépbe helyezés mellőzése. Természetesen nem merül fel a probléma, ha a személy állapota annyira kilátástalan, hogy új jelentkező hiányában is megengedett lenne a gép lekapcsolása. A szelekciós probléma nem merül fel, ha a donor egyetlen recipiensnek felel meg, vagy a recipienst kifejezett rendelkezéssel a donor maga jelölte ki. Ilyen esetben a recipienst nem lehet mással helyettesíteni. A technikai fejlődéssel az említett gépek számának és teljesítőképességének fokozása útján a szelekció kérdése enyhülni fog. A kisebbrendű, nem sürgős jellegű, emberi testből származó un. szervbankban eltartható elemek beültetésénél is remélhető a kórházak több országra kiterjedő együttműködésének eredményeként is az etikai probléma enyhülése. Ebben a körben az emberi holttest egyes részeinek therápiail célra felhasználásának minél messzebbre menő megengedése a fejlődés útja.

Alig lehet hasonló fejleményeket várni a magasabbrendű szervátültetések körében. Szinte elképzelhetetlen vi-

szont, hogy valaha is az igénynek megfelelő számú cadaver donor álljon rendelkezésre. A felsőfokú szervátültetés szelekciós problémáját éppen az tompítja, amely magában a kérdéskör legsúlyosabb megoldatlan kérdése: nevezetesen az immunreakció és annak megelőzésére a donor és a recipiens histocompatibilitásának kutatása. Az eddigi gyakorlati tapasztalatok alapján el kell fogadnunk azt az álláspontot, hogy minél szélesebb körű a donor és a recipiens között a várható antigének egyezése, annál több reményt lehet fűzni az immunreakció leküzdéséhez és a túlélés elvi véglegesítéséhez, úgy el kell fogadnunk, hogy a versenyben álló recipiensek közül azé legyen az elsőbbség, akinek jobbak a túlélési kilátásai, a histocompatibilitás foka lesz a szelekció első faktora. Bizonyos személyi adottságok figyelmen kívül hagyása viszont aggályos: helyes volna pl. az a hollandiai döntés, amely az egyik veséjét eladományozó későbbi vesemegbetegedése után őt jelölték ki az első számú várományossá.

Ami az említett szempontok rangsorát illeti, kétségtelenül első helyre kell tenni a recipiens szempontjából az átültetés indikáltságát, nevezetesen a recipiens a recipiens szükséghelyzetének fokát és a beültetés kilátásosságát. Az indikáció kisebb fokát vagy hiányát nem ellensúlyozhatja a histocompatibilitás bármely magas foka sem. A transzplantáció kontraindikált eseteinek felsorolását-tisztán orvosi szakkérdés lévén - mellőzöm. Magyarországon a vesetranszplantáció esetén több mint tíz ilyen szempontot vesz figyelembe az orvos.<sup>22</sup>

Az emberi testnek közel húsz elemét lehet transzplantálni. A szerv- és szövetátültetésnek azok a típusai, amelyek már rendszeresen alkalmazott therápiái műtétnek minősülnek /bőr, csont, in, szaruhártyaátültetés, vértranszfúzió/ a rendes orvosi tevékenységre vonatkozó jogi szabályozás alap-

ján bírálандók el. Ezek ma már az orvos gyógyító-megelőző működésének tekinthetők. Határesetet jelent a veseátültetés, amely jelenleg kezd "bevonulni" ebbe a körbe, bár gyakorlati alkalmazásában elsősorban a donorok hiánya miatt elmaradás észlelhető. A túlélés aránya vérrokonok között 60-80 %-ra tehető, cadaver recipiensek esetén a négy éves túlélés aránya jobban alakul, mint az operált carcinómások öt éves túlélése<sup>23</sup>, viszont utóbbiak abbahagyását senki sem vetheti fel. Az ACS/NIA Organ Transplant Registry szerint 1976. januárjáig a világon 23.919 veseátültetést végeztek el, ebből kb. 10.800 él.<sup>24</sup> Magyarországon jelenleg öt művese-állomás működik, 1978. év végéig ezek kb. 20.000 vértisztítást végeztek el. Az országban áprilistól október végéig 17 veseátültetést végeztek el, ebből egyet Miskolcon, a többit Budapesten. Megszervezték kötelező donorjelző szolgáltatást - annak szigorú előrebocsátásával, hogy a potenciális donor súlyosan beteg egyén, akinél minden beavatkozásnak a gyógyítást kell szolgálnia - felhasználva a külföldön már eredményesen működő veseátültetési egyesülések szervezeti és módszertani tapasztalatait.<sup>25</sup>

Egyéb szervek /máj, tüdő, lép, hasnyálmirigy/ átültetése jelenleg csak a kísérlet stádiumában van<sup>26</sup> és ezek még inkább a kísérletezéssel és kutatással vegyített tudományos próbálkozásnak hatnak, mintsem komoly gyógyító eredménnyel járó műtétnek, arra is tekintettel, hogy hatásuk aligha jelent többet az amúgy is elkerülhetetlen halál bizonyos időre történő elodázásánál, hogy nem az élvezhető, vállalható, de legalább tűrhető, tudatos életet, csak "puszta" életet tudnak nyújtani.<sup>27</sup> Ebbe a körbe tartozik a szívatültetés is, amely felé a tudományos és laikus körök figyelmét az 1960-as évek végén túlzóan hangos sajtó keltette fel, és emelte ki az említett esetsorozatba sorolható beavatkozások közül, rajta elemezve és bemutatva a lehetősége végső hatá-

rára jutott ember és az orvos különleges kapcsolatát. Ezt csak elősegítette a dobogó szívhöz, mint az élet jelképéhez fűződő misztikus nézet elterjedtsége is. /A valóságban bármely életfontosságú szerv átültetése ugyanazokat az erkölcsi - jogi kérdéseket veti fel, de minél kockázatosabb a beavatkozás, annál élesebben vetődnek fel ezek a kérdések, ahol élő szerv adományozásáról van szó, ott leginkább jogi, ahol halott testéből történő átültetésről van szó, ott az erkölcsi nehézségek esnek nagyobb súllyal a latba./ Lévéen a szív nem páros szerv, kiemelése etikailag és jogilag rendkívül bonyolult. Adott esetben a szándékos emberölés miatti büntetőeljárás vádlotti védekezése az volt, hogy az áldozat halálát a szív átültetését végző orvos, és nem ő okozta. A védelem azonban nem tudott olyan szakértőt szerezni, aki ne az agyhalált tartotta volna a valószínűs halálnak - bár megjegyzendő, hogy az ügy bírása csak a harmadik negatív encephalogramiai lelet időpontját tartotta a halál időpontjának, holott az agyműködés nyilván már az első negatív lelet alkalmával hiányzott.<sup>28</sup>

A szívatültetésekkel részletesen foglalkozik az 1968-as CIOMS deklaráció, amely szerint "A szívatültetés jelenleg olyan kivételes természetű kiegészítő műtét, amelynek eredményei még ninosenek tisztázva". Ilyen műtétet csak cardiológiával, immunológiával és neurológiával aktívan foglalkozó szakorvosokkal és velük szorosan együttműködő szívsebészekkel rendelkező intézetekben lehet végezni. Alkalmazni csak rohamosan és végzetesen fejlődő olyan szívbeteggekkel szemben lehet, akiknél a javulás sem orvosi kezeléssel, sem más sebészeti beavatkozással nem érhető el. Ajánlott a műtét előtti szövetszóportvizsgálatok elvégzése, hangsúlyozták a magasabb rendű emlős állatokon végzett, átültetett szervek kilökődésének vizsgálatára vonatkozó kísérletek fontosságát is.

Az igazi probléma, amely ebben a kérdésben - és az ilyen műtétek időszerűségének a megítélése kérdésében is - a nézeteket ingadozásban tartja, az immunreakció kérdésköre; csak akkor várható az új szív befogadása, ha előbbre lehet lépni a szöveti összeférhetetlenség okainak és mechanizmusának tisztázásában, és sikerül olyan eljárásokat kidolgozni, amelyek megbízhatóan elnyomják az immunreakcióért felelős védekezési rendszert. Az immunreakció leküzdésének az az ára, hogy a recipiens védtelenné válik mindenfajta vírusos fertőzéssel szemben, a már kiállt betegségek fellobbanása fenyegeti végzetes mértékben. Ezért amikor a recipiensnek a beültetéssel pótolni kívánt szerve olyan állapotban van, hogy életét más terápiás eszköz nem mentheti meg, az átültetés csak akkor indokolt, ha a szervezete teljesen egészséges. /A kilökődési reakciók súlyosságát a beültetni kívánt szerv /szövet/ jellege határozza meg, az önálló anyagcserével nem rendelkező, csupán támaszként szolgáló szövetektől a saját maga által a recipiens szervezetét is támadó osontvelőig./

1977-ig összesen 308 szívatültetést végeztek a világon, ebből 63 személy él. 1969 óta azonban a szívatültetések száma évente csökken. Próbálkoznak a saját szív mellett kiegészítő második szív átültetésével és ún. mesterséges szívekkel is. Előbbivel szemben ellenvehető, hogy ezt maguk az alkalmazói is ideiglenes megoldásnak tartják, utóbbival pedig, hogy nem megoldott probléma a szervezet által saját szükségleteinek megfelelően nem szabályozható mesterséges szerkezet működése.

Megítélése tekintetében lényeges szempont a túlélés tartóssága és a normális életre való visszatérés lehetősége. A veseátültetések eredményeinek etekintetbeli kedvező eredménye nemcsak ezen műtétek elismerését, de törvényi intézkedésekkel történt elősegítését is eredményez-

ték.<sup>29</sup>/A francia Emanuel Vitria 1968. november 28 óta él idegen szívvvel mellkasában és a gyakori orvosi műszeres vizsgálatoktól, valamint az immungátlást biztosító gyógyszerek bizonyos kellemetlen hatásától eltekintve normális társadalmi életet él. Az egyedülálló esethez azonban megalapozott messzemenő következtetéseket fűzni aligha lehet./ Ezek a kezdeti kedvezőtlen eredmények a szivátültetés jogi megítélésére is kedvezőtlenül hatottak. A rövid időn belüli igen nagy halálozási arányszám a beültetést a halálbasegítésnek olyan formájához közelíti, amely annak a csekély százaléknak érdekében vívta ki jogosultsága elismerését, amelyeknél korlátozott időtartamra gyógyító eredmény mutatkozott.<sup>30</sup> Ebből a talán túlzottan pesszimista véleményből következően - de a szivátültetési műtét kísérleti jellegét is szem előtt tartva - kell azt rögzítenünk, hogy az ilyen beavatkozás az arra lehetőséggel rendelkező orvos számára olyan rendkívüli eszköz, amelynek alkalmazása csak megengedett lehet, de az életmentési kötelezettség keretében e művelet kötelező elvégzését nem írhatjuk elő.

Általános elv, hogy életveszély elhárítása végett az életveszélybe került személy akarata ellenére is helye van beavatkozásnak /Ptk. 485. § /2/ bekezdés/. Ez nem általános polgári jogi kötelezettség, hanem olyan erény, amelynek a törvény kedvez.<sup>31</sup> A kötelezett még büntetőjogi szankcióval is biztosított a Btk. 127. § szerinti segítségnyújtás elmulasztása képében. Másfelől az 1972. évi II. tv. 43. § /3/ bekezdése gyógymód megválasztási szabadságot ír elő az orvos részére, köteleességévé avatja viszont a beteg megfelelő tájékoztatását és az orvosi előírások biztosítását /45. §; 15/1972. /VIII.15./EüM.sz. rendelet 83. §/. Nem terjed ki azonban ez a gyógymód megválasztási szabadság - és így kifeje-



zett hozzájáruló nyilatkozat szükséges - olyan műtét, vizsgálati eljárás vagy egyéb életveszélyes eljárás esete, amelyet kizárólag kórházban lehet elvégezni. Az ilyen hozzájárulást maga a beteg akaratnyilvánításra képtelen állapotában, ill. oseelekvőképtelen, vagy korlátozottan oseelekvőképes helyett a törvényes képviselő jogosult megadni /1972. évi II. tv. 47-48. §§; 15/1972. /VIII.15./EUM.sz. rendelet 87. §/. Nincs szükség hozzájárulásra, ha ennek beszerzése lehetetlen, illetve veszélyezteteti a szükséges beavatkozást, mert a tervezett beavatkozásra más módon el nem hárítható életveszély miatt van szükség, vagy ha a műtét közben merül fel további műtéti beavatkozás szükségessége /47-48. §§/. Általános - az életmentési kötelezettség keretében álló - eszközként már csak azért sem írhatjuk elő az orvos számára, mert az egészségügyi törvény más helyen a recipienének a kapott teljes tájékoztatás után önkéntes akaratelhatározásból adott hozzájárulását kívánja meg /52. §/. Tehát adott esetben az átlagosnál is nagyobb gondossággal kell eljárni a beleegyezés megszerzésénél.

Nem érintettük a mai technikai színvonalon még igen költségesnek minősülő szervátültetések költségproblémáit. /Egy 1969-es szivátültetés költsége 28.800 dollárba került, a veseátültetés költsége ennek felére tehető./ Alig lenne elviselhető, hogy ilyen jellegű műtétekben csak azok részesülhetnek, akik a költségek fedezésére képesek. Az USA-ban a magánbiztosítás által nem fedezett költségeket a közösségek szokták magukra vállalni. Hazánkban minden állampolgárt ingyenesen megillető - és adott esetben a szervátültetést is magában foglaló - gyógykezelés ingyenessége miatt hasonló probléma nem adódhat, a rendelkezésre álló anyagi eszközök elégtelen volta esetlegesen az ilyen műtétek alapos szelektálását és így az indokolatlan kísérletezési elem kiszűrését eredményezheti.

A szerv- és szövetátültetésekkel kapcsolatosan nem érdektelen néhány gondolat erejéig kitérni a felelősség egyes kérdéseire. Ezek közül a szervkivételtől visszalépő donor költség- ill. kártérítés alóli "mentesítését" már érintettük. Másik ilyen esetkör a szervkivételt végző orvos /orvoscsoport, egészségügyi intézmény/ felelősségének a kérdése. A rendes orvosi tevékenységért való polgári jogi felelősség az általános vétkességi felelősség egyik esete. Elemei a jogellenesség, a felróhatóság és az okozati összefüggés a kifejtett magatartás és a kár között, míg a beteg együttműködési kötelezettségének megsértése a kártérítési kötelezettség korlátozására vagy kizárására vezethet.<sup>32</sup> A fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatására vonatkozó szabályozás alkalmazását már az kizárja, hogy nem maga az orvosi tevékenység rejti magában a veszélyt, hanem a beteg szervezetének, életműködésének eleve ki nem számítható adottságai. Az un. orvosi műhiba azonban rendszerint szerződésesszegési felelősséget valósít meg: magángyógykezelés igénybevétele esetén quasi megbizási jogviszony keletkezik, az egészségügyi intézet a társadalombiztosítás alapján kezelt beteget szintén jogviszony alapján látja el. Ez utóbbi esetben az elmélet és a gyakorlat szerint a gyógykezelésre jogosult beteg és az erre kötelezett állami egészségügyi szolgálat illetékes szerve között szerződés szerű /törvényen alapuló megbizás szerű/ jogviszony jön létre. Végül a sürgős szükség esetén az egészségügyi törvény által kötelezővé tett mintegy megbizás nélküli ügyvitel, illetőleg helyénvaló beavatkozás esetén a megbizás szabályai irányadók. A felelősség alapjául az egészségügyi törvény 43-46 §§-ban és a 15/1972./VIII.15./EüM.sz. rendelet 78-86. §§-ban foglalt magatartási szabályok megszegése szolgál. A felelősség alanya magánggyakorlat folytatása körében maga az orvos, ha a magánorvos alkalmazottja okoz kárt, a szerződésesszegé-

si felelősség körében a kifejtett magatartás jellege szerint kell elhatárolást tenni,<sup>33</sup> felelősséget az orvos polgári jogi viszonytal specifikusan együttjáró kötelezettségsértése alapozza meg. Ez esetben az orvosnak mintegy teljesítési segédje az alkalmazott. Az alkalmazott szerződésen kívüli károkozása esetében munkaviszonyával összefüggésben okozott kárért a munkáltató felel. Állami egészségügyi szolgálat keretében jogviszony a beteg és a társadalombiztosítási szerv között jön létre, az orvossal közvetlen szerződéses kapcsolat nincs. A szerződésességért való felelősség, kötelezettje a beteggel szemben a szerződő fél. /A gyógykezelésre kötelezett egészségügyi intézmény./ Felelősségét bármelyik alkalmazottjának tevékenysége megalapozza. /Az orvosi felelősség és az egészségügyi intézet, mint kollektiva felelősségének vizsgálata természetesen meghaladja e dolgozat kereteit./ Maga az orvosi felelősség nem eshet a veszélyes üzemekről szóló felelősség szabályai alá. A gyógyítás oélját szolgáló és ennek érdekében alkalmazott, önmagukban is veszélyesnek minősülő /pl. sugárzó berendezés/ felszerelések alkalmazása nem minősül fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatásának<sup>34</sup>, a testi épség megkárosításában rejlő szerződésességi többlet a veszélyes üzemi felelősségi alakzatában kerül értékelésre.<sup>35</sup> Ha a kár a gyógyító-megelőző orvosi tevékenységgel nincs kapcsolatban, de az említett felszerelésekből ered, alkalmazandó a fokozott felelősség.

A rendhagyó orvosi beavatkozásra is a rendes orvosi felelősség szabályait kell alkalmazni, nem alkalmazhatók a fokozott felelősség szabályai. A kivétellel kapcsolatban a donornál bekövetkezett károsodásért a kártalanítást az állam vállalta magára /1972. évi II. tv. 16/1972./IV.29./Mt.sz. rendelet 29. §/.

### III. A holttest, mint a rendhagyó orvosi tevékenység tárgya

A halál bekövetkeztével megszűnik az emberi személyiség, az ember elveszti személyiségének alapját és legfőbb ismérvét: öntudatát. "Az elhalt embernek semmiféle, így kegyeleti jogai sem lehetnek."<sup>36</sup> A kegyeleti jogok a hozzátartozók vagy a társadalom jogai. A holttest azonban nem válhat vagyoni forgalom tárgyává, mint a halott emlékének hordozója szerepel. Polgári törvénykönyvünk a halott emlékét és jóhírnevét védi, az ilyen kegyeleti jog megsértését jelentő magatartás miatt a keresetindításra jogosultak körét is meghatározza. /Ptk. 85. § /3/ bek./ A büntetőjogi védelem szerint halottnak vagy emlékének meggyalázása a becsületsértésre vagy a rágalmazásra vonatkozó rendelkezések szerint bírálendő el. A holttest vagyoni rendelkezés tárgya nem lehet, sem adásvételben, sem más kötetmi jogügyletben nem lehet sem ingyenes, sem visszterhes elidegenítés tárgya. Ezt természetesen alkalmazni kell a holttest részeire is, mindaddig, amíg az emberi eredete felismerhető.<sup>37</sup> Orvostudományi egyetemi tanítás céljára adható át olyan személy holtteste, aki az átadáshoz életében hozzájárult, vagy eltemetésről /elhamvasztásról/ nem gondoskodott, olyan hozzátartozója, akinek eltemetéséről gondoskodnia kellett nem jelentkezett, vagy jelentkezett, de az átadáshoz hozzájárult /1972. évi II. tv. 66. § /1/ bek./, ez csak ingyenesen történhet. Közvetlen gyógykezelés érdekében átültetés céljára a holttestből szervet, illetve szövetet lehet kivenni, ezt azonban csak kijelölt egészségügyi intézmény végezheti. A kivétel nem végezhető el, ha az ellen az elhunyt életében tiltakozott és ezt a kezelőorvosával közölte. A szervkivétel nem akadályozhat-

ja a halál okának illetve körülményeinek megállapítását. Szövetet ill. szervet lehet kiemelni kórbonotani vizsgálat keretében a halálok megállapítása végett /1972. évi II. tv. 65. §/.

Kérdés azonban, hogy a halál mikor következik be és hogyan lehet bekövetkezését megállapítani. A halál az életfolyamatok irreverzibilis megszűnése, akár a test egészére /mors/, akár egyes részeire vonatkoztatjuk /necrosis/. Rendkívül nehéz annak megállapítása, hogy az életfolyamatok megszűnése mikor minősül irreverzibilisnek, ezt az ember szervezetének adott helyen, időben és körülmények közötti reagálása és az orvostudomány legmagasabb fejlettségi fokának megfelelő orvosi beavatkozás hatékonysága határozza meg. A halál időpontja azóta vált kérdésessé, amióta a tudomány lehetővé tette, hogy bizonyos életfunkciókat megszűnésük után visszaállítson, illetőleg az agyműködés megszűnése után is fenntartsa. Valójában "a halál nem egyszerre bekövetkező esemény, hanem... folyamat."<sup>38</sup> A jogász számára azonban olyan pillanat szükséges, amelyhez hozzákapcsolhatja a halál jogkövetkezményeit /öröklés stb./. Korábban ez az ún. klinikai halál volt - amelyet ma már a büntetőjogászok is elfogadhatatlan kiindulásnak tartanak<sup>39</sup> -, ma már azonban a szívműködés és a légzés újbóli megindítása, vagy ezek géppel való végeztetése miatt nem alkalmazható. A gyakorlatban uralkodóvá vált az a nézet, hogy az agyműködés irreverzibilis megszűnése esik egybe a halál időpontjával. Nem bizonyos azonban, hogy az agyműködés hiánya feltétlenül irreverzibilis, mesterségesen fenntartott légzés és vérkeringés mellett bizonyos ideig tartó kóma után még visszatérhetnek az agyműködés jelei. A megszűnés felismerése a következő kritériumok alapján történik:

- minden reagálási életjelenség teljes elvesztése,

- a refl. reflexek és az izomtónus teljes megszűnése,
- a spontán légzés hiánya,
- az artériás vérnyomás megsemmisülése, amint azt nem tartják fenn mesterségesen,
- az abszolút egyenes vonalú /stimulálás ellenére is/ EEG-lelet.

Az említett kritériumok - a biológiai reagálás ellenkezősége miatt - nem irányadók fiatal gyermekek, hypotermiás állapotban lévő, vagy heveny mérgezésben szenvedő személyekre nézve. /Megjegyzendő, hogy pl. az 1968-ban elfogadott ilyen felsorolás mintegy tíz fajta reflexet sorol fel, amelyek hiányáról meg kell győződni./ Felveti azt a kérdést e sok kritérium felállítására, hogy "nyolc vonatkozású negatív adat után a következő pozitív reagálás megléte az életbenlétre utal-e, és ha igen, mennyi ideig tarthat még az ilyen élet, amikor a gyógyítás kilátása tulajdonképpen a semmivel egyenlő."<sup>40</sup> Tekintettel arra, hogy az orvostudomány ma még nem ismeri azt a pillanatot, amikor az agyi tevékenység irreverzibilitása bekövetkezett, a kérdésben még ma is eltérők az álláspontok.<sup>41</sup>

A magyar jogi szabályozásnak sikerült megtalálni egy olyan szabályozást, amely maradéktalanul szolgálja az orvostudomány fejlődésének igényeit anélkül, hogy a hozzátartozók kegyeleti jogait leoszkentené. A nyugati államok irodalma ebben a kérdésben /az elhalt és hozzátartozók beleszólási joga és terjedelme/ még vitát folytat.

1969-ben Zürichben az első szivátültetés donorának hozzátartozóitól nem kértek hozzájárulást. Az ujságról indiszkréció folytán nyilvánosságra került eset miatt a szülők keresetet nyújtottak be Zürich kanton és a sebeszsoport ellen személyiségi joguk megsértése miatt. Az ügyet végső fokon eldöntő Legfelsőbb Biróság megállapítása szerint az elhalt szüleinek jogát sértette az or-

vosok eljárása. Álláspontja szerint az elhalt testével való rendelkezés joga nem reprezentál olyan magas értéket, hogy azzal szembenálló érdekek ne lennének mérlegelhetők. Nem mérte azonban össze a szülők jogi érdekét a recipiens érdekével, ill. azzal, hogy az orvosok új gyógymódot próbáltak ki. Rögzítette azonban azt, hogy a szervátültetést a paciens megmentése eszközeként csak végső esetben szabad alkalmazni és csak akkor, ha a fennálló kockázat mellett ésszerű kilátás van a sikerre.<sup>42</sup>  
/A Szövetségi Biróság azóta hozott ítéletében viszont már azt rögzítette, hogy a hozzátartozóknak joguk van az átültetés megakadályozására./

Bonnban 1969. július 18-án a sebészeti klinikán az agyhalál angiografiás megállapítása után a légzést és vérkeringést géppel fenntartva több óra elteltével az elhunyt máját egy közvetlen életveszélyben lévő rákos beteg testébe ültették át a hozzátartozóinak megkérdezése nélkül. A donor felesége és anyja az orvosok ellen holttest jogosulatlan elvitelének bűncselekménye miatt tett feljelentést és erkölcsi kártérítési igényt is érvényesítettek személyiségi joguk megsértése miatt. Az ügyész a nyomozást büntethetőséget kizáró végszükség címén szüntette meg, a bíróság a polgári keresetet elutasította. Indoklása szerint azonban a szervkivételhez legalább az egyik legközelebbi hozzátartozó hozzájárulására szükség van, ha megkérdezésükre nincs alkalom és mód, csak akkor lehet azt vélelmezni. Az objektive megállapított kötelezettség-szegés ellenére is csak abban az esetben lenne helytálló a felelősségrevonás, ha az orvos valamely világos és egyértelmű szabályt nem, vagy nem helyesen alkalmazott volna. Elvárható lett volna tőle a jogirodalomban való tájékozódás vagy szakértőkkel történt konzultáció, de éppen a hozzátartozó beleegyezésétől eltekintő vagy azt szükséghely-

zetben mellőzőnek vélő irodalmi álláspontok is ismertek. Egyébként is az orvosprofesszor a recipiens életének megmentésére, de legalábbis meghosszabbítására törekedett és cselekedetével nagyjelentőségű orvosi tudományos területen új ismereteket és az első gyakorlati tapasztalatokat szerezte. Adott esetben az erkölcsi kártérítés, mint szankció, a személyek olyan köre ellen irányulna, amelyről fel lehet tenni, hogy nem kell ilyen eszközt igénybevenni a jogellenességtől való visszatartásra, nem zárkóznának el a kialakuló egyértelmű bírói gyakorlat vagy tudományos állásfoglalás követésétől. Az irodalomban egyébként "Gütgemann esetként" közismert ítélet éppen ezért úgy értelmezhető, hogy az orvosok elé figyelmeztető táblákat állítson.<sup>43</sup>

A belga semmitőszék már 1899-ben kimondotta, hogy az ember, mint életében saját személyiségének ura, szabadon rendelkezik a holttestéről arra az időre, amikor már nem fog élni. Egy 1969-ben előterjesztett javaslat minden 21. életévét betöltött személy számára biztosítani kívánja azt a jogot, hogy a személyazonossági igazolványára rávezesse azt a kívánságát, hogy a testét halálos baleset esetére egészségügyi célra rendeli.

Az Angliában 1968-ban előterjesztett törvényjavaslat szerint, jogszerű a halott ember testéből a vese kiemelése életmentési céllal történő beültetésre, kivéve ha az elhunyt életében ezzel ellentétben intézkedett.<sup>44</sup> A rendelkezés elmebetegekre, gyengeelméjűekre, szabad akaratnyilvánításra képtelen állapotban levő személyekre, illetve 15 évnél fiatalabbakra és 65 évnél idősebbekre nem vonatkozik. A halál beálltát azonban legalább két - a szerv átültetésében fészt nem vevő - orvosnak kell igazolnia és egyikük legalább öt éves gyakorlattal kell, hogy rendelkezzen.



A dán Folketing által 1967-ben elfogadott 247. to. szerint a nagykorú donor /Dániában 21 év/, illetve a kis-korú esetében a törvényes képviselő előzetes írásbeli beleegyezése elengedhetetlen a szervkivételhez. Bizonyos esetekben megengedett a boncolás szervátültetéssel történt összekapcsolása, a halál bekövetkezése és a boncolás megkezdése között legrövidebb időtartamot 6 órában szabja meg. Az átültetést nem végezheti az az orvos, aki az elhunytat halála előtt gyógykezelte.

Az USA egységes törvénye az anatómiai ajándékozásról - amelyet 1968 óta az államok mindegyike saját törvényei közé iktatott - értelmében minden 18 éves, vagy ennél idősebb, szellemi képességei birtokában lévő személy átadhatja testrészét meghatározott célra. Ha az elhunyt életében ilyen nyilatkozatot nem tett, de ellenkező értelmű akarata sem állapítható meg, a törvényben rangsorba állított hozzátartozók tehetnek nyilatkozatot. /A rangsorban hátrább álló hozzátartozó csak az előtte álló kategória üres volta, vagy annak a rendelkezésről való lemondása után tehet nyilatkozatot./ A nyilatkozatot vagy végrendeletbe foglalva, vagy az adományozó és két tanu együttes jelenlétében aláírt nyilatkozat formájában lehet megtenni, míg a hozzátartozóktól a donor halála után beszerzett nyilatkozat telekommunikációs eszközön is megtehető, de azt rögzíteni kell.<sup>45</sup>

Csehszlovákiában az átültetést a 20/1966.Zb, 42/1966.Zb és a 47/1966.sz. EüM. rendeletek szabályozzák. Ezek szerint a halottak testéből szöveteket és szerveket lehet kivenni gyógyászati és tudományos kutatási célokra. Kötelező az átültetésben résztvevő recipiensnek a műtétbe való beleegyezése, ezt a befogadó feltételezhető egyetértése esetén, vagy olyan állapot esetén, ha a recipiens beleegyezését nem lehet kikérni, mellőzni lehet. Az orvos dönt viszont az átültetésről, ha az akaratnyilvánításra

képtelen személy képviselője megtagadja a hozzájárulást. A halott szöveteit és szerveit nem szabad gyógyászati vagy tudományos kutatási célokra eltávolítani, amennyiben a halott életében írásban kifejezte akaratát, miszerint ezzel nem ért egyet. A halottak testéből szöveteket, szerveket eltávolítani általában legkorábban a halál megállapítása után 2 órával lehet. A várakozási idő eltelte előtt a szerv eltávolítását csak abban az esetben lehet elvégezni, ha a szerv az előirt határidő után való kivétel esetén nem lenne felhasználható. A szervkiemelést csak magasabb felkészültségű intézetekben, csak a boncolást végző orvos egyetértésével lehet elvégezni. A halált orvosbizottságnak kell megállapítani.

A Venezuelában 1972. júliusában elfogadott transzplantációs törvény "olyan általános emberi kérdések körébe vág, amelyek megoldásánál a különböző társadalmi rendben élő államok joga közötti konvergencia érdeemes."<sup>46</sup> Szervek kiemelésére és felhasználására csak kijelölt intézeteknek van joguk, kötelesek azonban az ehhez szükséges felszerelésről és személyzetről gondoskodni. Átültetés csak a szokásos gyógyító eszközök hatástalan alkalmazása után alkalmazható. Az adományozás ingyenes, szabadságvesztéssel bünteti a törvény a szervekkel történő nyereszkedést. Donor csak a recipiens hozzátartozója lehet - kivéve az Akadémia és az Orvosszövetség engedélyével kijelölt más donorokat -, ezzel is az adományozás ingyenességének betartását biztosítva. Az adott beleegyezés visszavonható. A holttestből való szervkivételhez a donor írásbeli beleegyezése, ennek hiányában a legközelebbi hozzátartozó beleegyezése szükséges. A halál beálltának megállapítását háromtagú olyan orvosbizottság végzi, amelynek tagjai az átültetésben nem vesznek részt.

A magyar törvényi szabályozást már a fejezet elején körvonalaztam, az ismertetett jogszabályok közül maradéktalanul biztosítja az orvostudomány fejlődését, míg ennek ellenére - vagy inkább ezzel összhangban - védi a kegyeleti érdekeket is. Szabályozásunk szerint nincs megszbott határidő /várakozási idő/ a halál beállta és a holttest megnyitása között. Olyan szervet, amelyet átültetésre alkalmas állapotban csak a halál beállta után igen rövid időn belül lehet kivenni, csak abban az esetben szabad kiemelni, ha a halál beálltát háromtagú orvosi bizottság megállapította és igazolta. /Ennek a nagyjelentőségű rendelkezésnek orvosi indoka az, hogy már a haldoklás folyamán megkezdődik egyes szervek károsodása. Az átültetés gyógyászati kilátásai viszont abban az esetben lesznek minél sikeresebbek, amennyiben viszonylag kevésbé károsodott szervet ültetnek át, ez adja indokát a holttest mielőbbi megbontása igényének és ez utóbbi vonja viszont maga után a halál beállta bizonyosságának tudományos kritériumok alapján történő megállapítása követelményét./ A halált megállapító orvoscsoport egyik tagjának electroencephalographiában gyakorlott idegszakorvosnak, a másik tagjának anesthesiológusnak, vagy az intenzív osztályon működő szakorvosnak kell lennie. Nem lehet a team tagja olyan orvos, aki akár a kivétel, akár az átültetés műtétében részt vesz. A halál megállapításának együttes feltételei:

- mély eszméletlenség,
- mindennemű reflex teljes hiánya,
- a pupillák teljes kétoldalú fénymerevsége,
- a spontán légzés teljes hiányának megállapítása 10 percen át többször megismételt méréssel /a tíz perc a gépi lélegeztetés kezdetétől számít/,
  - külön technikai feltételek között végzett idősza-

kos stimulálás esetére is sorozatosan észlelt abszolút lineáris EEG lelet.

Gyakorlati szakemberek felróják a szabályozásnak, hogy a felsorolt kritériumok együttes jelenlétét kívánja meg, holott irreverzibilis agykárosodás esetén is észleltek lassú agyi elektromos aktivitást; az előírt technikai feltételek /8 csatornás EEG, EKG és EMG/ olykor a legjobban felszerelt egészségügyi intézményektől is nehezen követelhető meg, valamint, hogy a bizottság tagjai sorából indokolatlanul zárják ki az ideggyógyász szakorvosok ellenében a hasonló felkészültségi idegsebészeket<sup>47</sup> /18/1972./XI.4./EüM.sz. rendelet 5-6 §§/. A felsorolt feltételek együttes hiányában elvégezhető a szervkivétel rendkívüli halál esetében, ha szívműködés és vérkeringés nincs, az újraélesztés eredménytelen, vagy ha a halált baleset következtében elszenvedett és az élettel össze nem egyeztethető idegrendszeri vagy más szerv károsodása okozta. A halált szintén a már említett bizottság állapítja meg. Tekintettel arra, hogy a vérkeringés és a szívműködés hiányának és az újraélesztés eredménytelenségének a megállapítása az orvosi gyakorlat mindennapos ténykedése, a bizottsághoz kötés szükségtelennek látszik.

Többek által felvetett probléma az újraélesztés, a resuscitatio kérdése. Az agyműködés végleges megszűnése utáni resuscitációt gépi úton fenntartani egyesek szerint nem lehet<sup>48</sup>, ez a személyiség sérelme, amely az embernek a természetes halálhoz való jogát akadályozza<sup>49</sup>, egészségügyi törvényünk valójában ezt lehetővé teszi.<sup>50</sup> A kétségtelenül rendkívüli szélsőségekre lehetőséget adó területen jogi rendezésre lenne szükség, bár a gépi működtetés a gyakorlatban csak korlátozott ideig tarthat és az átültetés sikerének szempontja inkább a kiemelés rövid időn belüliisége mellett szól.

A szervátültetések valódi nagy problémája elsősorban nem orvosi és nem jogi jellegű. Az immunrendszer kutatásának eredményei, eddig nem is sejtett felfedezések az orvosi problémákat fokozatosan enyhítik. A jogi szabályozás kidolgozottnak és kielégítőnek mondható, vita egy-két terület kiélezett problémája körül van. Valójában azonban a szervezethez hiánya az, amely e műveletek elterjesztését jelentősen befolyásolja. Ebben a körben a transzplantációs csoportok létrehozása a jövő útja. Ilyen már több nyugati országban létrejött: így az Eurotransplant, Skandiatransplant, Austrotransplant. Nemrégiben a szocialista országok prágai központtal az Intertransplantot hozták létre, 1978-ban az Országos Haematológia és Vértranszfúziós Intézet kidolgozta a veseátültetés szervezeti és módszertani irányelveit. Az orvosok fáradozása mellett szemléleti változásokra is szükség van. Éppen ezért tehát a szervek átültetésének lehetősége nem teheti feleslegessé az ilyen helyzetbe jutott betegeknek való másfajta segítség tudományos eszközeinek és módszereinek a kutatását.

A szűk szakterület jogi rendezésének célja, hogy kijelölje az orvos tevékenységének a határait, megóvja az ember különös és a társadalom egyetemes érdekeit - de maradéktalanul szolgálja a fejlődés érdekeit.

### Jegyzetek

- 1 Dr. Törő Károly: Dr. Nizsalovszky Endre akadémikus könyve a szerv- és szövettáttetések jogáról. Magyar Jog, 1973. évi 12. szám 753. 1.
- 2 Dr. Törő Károly: Az orvosi polgári jogi viszony. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1965. 9-10. 1.
- 3 Malcev: A személyiség problémája a szovjet jogtudományban. Magyar Jog 1968. évi 10.sz. 624. 1.
- 4 Dr. Törő Károly: A személyiségvédelem helye és szerepe a polgári jog rendszerében. Magyar Jog 1970. évi 2.sz. 81-82. 1.
- 5 Dr. Törő Károly: A személyiségvédelem... 81-82. 1.
- 6 A felosztás Nizsalovszkytól származik és ma már széles körben elfogadottá vált. Nizsalovszky Endre: A szerv- és szövettáttetések joga. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1970. 23, 46. 1.
- 7 Dr. Törő Károly: Az orvosi polgári jogi viszony. 152.1.
- 8 Eörsi Gyula: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1966. 244. 1.
- 9 Dr. Csiky Ottó - Nizsalovszky Endre: A szerv és szövettáttetések joga. Jogtudományi Közlöny 1972. 1-2.sz. 56. 1.
- 10 Dr. Törő Károly: Dr. Nizsalovszky Endre akadémikus könyve... 753. 1.
- 11 A deklarációk szövegét közli Nizsalovszky i.m. 348-356. 1.
- 12 Dr. Törő Károly: Dr. Nizsalovszky Endre akadémikus könyve... 753-754. 1.
- 13 Gömöri Pál: A szervátültetés orvosi, lélektani és jogi problémái. Magyar Tudomány 1969. 4.sz. 213. 1.
- 14 Dr. Csiky Ottó: i.m. 57. 1.

- 15 Felelősség emberen végrehajtott orvosi kísérletekért. Ford: Dr. Csillag György. Jogi Tudósító 1978. 15-16. sz. 28-29. 1.
- 16 Dr. Törő Károly: Dr. Nizsalovszky Endre akadémikus könyve... 755. 1.
- 17 Nizsalovszky: i.m. 142-143. 1.
- 18 Dr. Törő Károly: Dr. Nizsalovszky Endre akadémikus könyve... 753. 1.
- 19 Nizsalovszky: i.m. 149-152. 1.; Dr. Törő: Dr. Nizsalovszky Endre akadémikus könyve... 755. 1.; Dr. Max Kochlhaas: A szervátültetés újabb problémái. Magyar Jog 1973. 1.sz. 56. 1.
- 20 Nizsalovszky: i.m. 326. 1.; Horváth Tibor: A büntetőjogi személyiségvédelem elméleti alapkérdései. Állam- és Jogtudomány 1967. 3.sz. 384. 1.
- 21 Gömöri Pál: A szervátültetés orvosi-lélektani-jogi problémái. Magyar Tudomány 1969. 4.sz.
- 22 A magyarországi veseátültetés szervezeti szabályzata és módszertani irányelvei. Az Országos Haematológiai Intézet Kiadványa, Bp. 1978.
- 23 Budavári Róbert-Ottó Szabolcs: A szervátültetés kockázatai. Orvosi Hetilap, 1970. 4.sz. 183-186. 1.
- 24 Közli Littman Imre /szerk/ Sebészeti mütéttan. Medicina Könyvkiadó, Bp. 1977.
- 25 Lásd 22.sz. jegyzet.
- 26 Besznyák István: A szervátültetés jelenlegi állása. Orvosi Hetilap 1970. 6.sz. 303-306. 1.
- 27 Petrányi Gyula: Az orvos mint bíró és ítéletvégrehajtó. Orvosképzés 1970. V. 165. 1.
- 28 A halál ismerése a büntetőjogban. Jogi Tudósító 1974. 15/16.sz. 54. 1. Közli: Dr. Nizsalovszky Endre
- 29 Nizsalovszky E.: A szerv és szövetátültetések joga. 314, 184-187. 1.

- 30 Nizsalovszky E.: A szerv és szövetátültetések joga. 305. 1.
- 31 Eörsi Gyula: A jogi felelősség alapproblémái. A polgári jogi felelősség. Bp. 1961. 307-309. 1.
- 32 Dr. Törő Károly: Az orvosi polgári jogi viszony. 259-264, 271-277, 278-282, 288-291. 1.
- 33 Eörsi Gyula: Elhatárolási problémák az anyagi felelősség körében, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1962. 206, 201-211. 1.
- 34 Eörsi Gyula: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve. 287. 1.
- 35 Eörsi Gyula: Elhatárolási problémák... 83-84. 1.
- 36 Benedek Károly-Világhy Miklós: A Polgári Törvénykönyv a gyakorlatban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1965. 61. 1.
- 37 Dr. Törő Károly: Dr. Nizsalovszky Endre akadémikus könyve... 756. 1.; Dr. Törő Károly: kKegyeleti jog. Jogtudományi Közlöny 1972. 4.sz. 170. 1.
- 38 /Engels: Anti-Dühring/ Id.: Nizsalovszky: A szerv és szövetátültetések joga. 282. 1.
- 39 Horváth Tibor-Viski László: A biológia és az orvostudomány hatása a büntetőjogra. Állam és Jogtudomány 1969. XII.évf. 634. 1.
- 40 Nizsalovszky: A szerv és szövetátültetések joga. 280. 1.
- 41 Tomiszlav Drzsics: A Transzplantáció gyorsabb a törvénynél. Jogi Tudósító 1974. 19-20.sz. 31. 1.
- 42 A személyiségi jog megsértése és a svájci Szövetségi Biróság állásfoglalása. Jogi Tudósító 1976. 3-4.sz. 38. 1.
- 43 Egy májátültetés tanúságai. Ismerteti Dr. Nizsalovszky Endre. Jogi Tudósító 1971. 9-10.sz. 42-44. 1.
- 44 Nizsalovszky: A szerv és szövetátültetések joga. 263.1.



- 45 Részletesen ismerteti Nizsalovszky: A szerv és szövetátültetések joga o. műve 257-260. l.
- 46 Ismerteti Nizsalovszky: A szervátültetésről szóló törvény Venezuelában. Magyar Jog 1976. évi 7.sz.
- 47 Dr. Szarvas István-Dr.Szabó Árpád-Dr.Serényi Pál: Halálmegállapítás a szervkivétel és átültetés gyakorlatában. Orvosi Hetilap 1977. 5.sz. 1272-273. l.
- 48 Dr. Törő K.: Dr.Nizsalovszky Endre akadémikus könyve... 757. l.
- 49 Nizsalovszky: A szerv és szövetátültetések joga. 249, 289. l.
- 50 Dr. Törő K.: Dr.Nizsalovszky Endre akadémikus könyve... 757. l.



Sulyok Tamás

AZ IGAZSÁG ÁLTALÁNOS ÉS NÉHÁNY SPECIFIKUS  
KÉRDÉSE A POLGÁRI PERBEN

Bevezetés

Polgári eljárási törvényünk a szocialista igazságosság megvalósításának feladatát tüzi ki a polgári eljárás elé. E feladat betöltésének azonban elengedhetetlen feltétele "az ügy szempontjából lényeges tények és társadalmi-gazdasági összefüggések kiderítése, más szavakkal az objektív igazság megállapítása."<sup>1</sup>

A burzsoá eljárási kódexek általában nem rögzítik az objektív igazság kiderítésének kötelezettségét, hanem megelégszenek az ún. formális, alaki igazság megállapításával. Ez a felfogás párosul a burzsoá bíróság bizonyításbeli passzivitásával, azzal a követelménnyel, hogy a bíróság a pert "ügy döntse el, ahogy a felek eléje terjesztették".<sup>2</sup> A burzsoá tárgyalási elv szerint a bizonyítás anyagát kizárólag a felek szolgáltatják, mivel felfogásuk szerint a polgári perben a felek magánérdekeiről van szó.<sup>3</sup> "A tárgyalási elv, amely szerint a tényállási anyag szolgáltatása és megállapítása a felek kötelessége, azon a megfontoláson nyugszik, hogy mindegyik fél a saját érdekeit kövesse, s a számára kedvező tényeket állítsa és bizonyítsa, és hogy mindkét fél előadásából, a fő- és mellékbizonyítás együtthatásából az igazság mielőbb következzen."<sup>4</sup> Az ilyen igazság azonban nem feltétlen az objektív - azaz a per résztvevőinek akaratától és tudatától függetlenül létező - valóságot tükrözi, hiszen a bíróság hivatalból nem rendelhet el bizonyítást, s így olyan tényeket is ítélete alapjává kényszerű tenni, amelyeknek valóságáról nincs meggyőződve.

Egyes nézetek formailag elismerik ugyan a bíróság bizonyításkezdeményezési jogát, tartalmilag azonban a magánérdek érvényesülésének rendelik alá: "Habár a bíróságnak megvan az a joga, hogy a szükséges bizonyítást hivatalból kezdeményezze, azonban ennek körében csupán a felek előterjesztéseire és közreműködésére szorítkozhat, akiknek kötelességük, hogy a tényanyagot a bíróság elé terjesszék és a bizonyítás eszközeit megjelöljék."<sup>5</sup> Megállapítható tehát, hogy a burzsoá perbeli igazságelméletek elsősorban a rendelkezési elv és a tárgyalási elv burzsoá felfogásából fakadnak, melyeket a magánérdekeken alapuló abszolút rendelkezési jog és a bíróság bizonyításbeli passzivitása jellemez.

A szocialista eljárási törvények ezzel szemben az objektív igazság, a tárgyi valóságnak megfelelő tényállás, feltárását tűzik ki célul./A Pp. eredeti szövege "anyagi igazságot", a hatályos szöveg "igazságot" említ./Ezzel függ össze a bíróság aktív szerepe a tényállás felderítésében, a hivatalbóli bizonyítás elrendelés széleskörű lehetősége, valamint az ügyészi részvétel biztosítása a polgári perben.

Az igazság fogalmáról, egyes elvi és gyakorlati kérdéseiről a hatvanas évek elején komoly irodalmi vita zajlott le a Magyar Jog hasábjain, amely nagymértékben hozzájárult az igazság új, szocialista értelmezéséhez és fogalmának tisztázásához. A vitát főként az motiválta, hogy a Visinszkij-féle jogelméleti alapokon nyugvó igazságkonceptió erre az időre tarthatatlanná vált, s ennek helyét - először a büntetőeljárás jog tudományában - felváltotta az objektív, abszolút igazság megállapításának lehetőségét és szükségességét igenlő állásfoglalás, ami a polgári eljárásjog tudományában is a kérdés precizizálásának szükségletét indukálta. A vita fő kérdései az alábbiak voltak:

- Mi a bíróság feladata a szocialista polgári perben; a valóság vagy a valószínűség megállapítása?

- Mit ír elő e tekintetben a Pp.?

- Vannak-e, s milyen biztosítéka a valóság megállapításának a szocialista polgári perben?<sup>6</sup>

A vitában kikristályosodott - s általunk is helyesnek vélt - egyik álláspont szerint /Révai, Csiki/ a polgári perben sem hozható döntés valószínűség alapján, hanem a megállapított tényállásnak a jogi relevancia keretében az abszolút igazság mértékével kell rendelkeznie.

Az első részben az előbbi megállapításból kiindulva vizsgáljuk meg az igazság-fogalmat, a filozófiai és a jogtudomány néhány újabb kutatási eredményét is figyelembe véve. A második részben választásunk azért esett éppen az apasági és származásmegállapítási perekre, mert ezekben - éppen a bizonyítás tárgyára tekintettel - problematikusnak tűnhet az objektív, abszolút igazság megállapításának lehetősége, s ezért az apasági perek ilyen szempontból való vizsgálata szerfelett érdekfeszítő.

### I. Az igazság általános kérdései a polgári perben

Polgári eljárási törvényünk több helyen is használja az igazság terminust, de nem mindig azonos értelemben. A Pp. 1. §-ában és 3. §-ában az igazság szó az igazságosságot /törvényességet/, az 5. §-ban a filozófiai-ismeretelméleti értelemben vett igazságot jelenti. A szónak e két eltérő értelmét más nyelvekben különböző szavak jelölik: pl. iustitia, justice, Gerechtigkeitt, valamint veritas, verite, Wahrheit stb.

## 1. Az igazság filozófiai-ismeretelméleti fogalma

Az emberi megismerés, az állatéval ellentétben, sohasem automatikusan adekvát, hanem eltérhet tárgyától. Ugyanakkor az ember képes felismerni, hogy téved, s tévedésének korrigálása számára mint igazságprobléma jelentkezik. Ha ezen felül figyelembe vesszük, hogy az ember nemcsak érzel, de gondolkodik is, és a gondolkodás világa nemcsak a konkrétan létező jelenségekre, összefüggésekre terjed ki, nem lehet kérdéses előttünk az igazság-probléma létjogosultsága.

A marxizmus klasszikusai az arisztotelészi ún. "realista" igazságdefiníció materialista változatát képviselték. Arisztotelész szerint az igazság a tudat megegyezése tárgyával<sup>7</sup>, a tudat tárgya azonban egyaránt értelmezhető szubjektívként és objektívként, ezért a marxizmus igazság-konceptiójának hangsúlyoznia kell a tudat tárgyának objektivitását. Lenin így fogalmazta meg e problémát: "Van-e objektív igazság, vagyis lehet-e az emberi képzeteknek olyan tartalmuk, amely nem függ a szubjektumtól, nem függ az embertől, sem az emberiségtől?"<sup>8</sup> Ebből, valamint Lenin más kijelentéseiből - pl. "A természettudománynak az az állítása, hogy a Föld az ember előtt létezett, objektív igazság" - arra következtethetünk, hogy ő igazságon azt a képzetet, azt a tudattartalmat /s nem magát az objektív valóságot!/ értette, amely megegyezik az objektív valósággal, de az utóbbi az előbbitől teljesen független.

Az újabb marxista meghatározások is hasonló eredményre jutnak: "Az igazság az objektív valóság hű visszatükröződése az ember tudatában, amely olyannak mutatja azt, amilyen önmagában, függetlenül az embertől és tudatától." - írja Szpirkin tankönyvében. Földes Tamás rövidebb meghatározása szerint az igazság "az objektív valóság hű visszatükröződése az ember tudatában".<sup>9</sup>

Az objektív valóságról fennálló tudomásunkat kijelentések formájában fogalmazzuk meg, s ezeket újra valóságalapjukhoz mérjük, verifikáljuk. Egy kijelentés igazsága mindig attól függ, hogy mennyire tükrözi adekvátan azt a valóságdarabot, amelyre vonatkozik. Kijelentés tételének a legáltalánosabban két feltétele van: egy meghatározott objektum, és egy - ezt adekvátan visszatükrözni képes - szubjektum egyidejű fennállása. Az objektív igazságnak is van tehát egy elengedhetetlen szubjektív mozzanata az, hogy "csak annyiban válhat igazsággá, hogy valaki kijelentés formájában tételezi"<sup>10</sup>, egyébként csak az objektum létezne, ami önmagában nem igaz és nem hamis. Az igazság mindig valamely tudattartalom jellemzője, amely az objektumot adekvátan tükrözi vissza, s ugyanakkor független a kijelentést tevő tudattól. S az igazságot éppen ebben a függetlenségében lehet objektívnek nevezni, ami nem mond el- lent annak, hogy az igazság legáltalánosabban mindenképpen egy - objektum és szubjektum közötti - relációt fejez ki, hiszen kijelentéseinket nem véletlenül, hanem azért tartjuk igaznak, mert a valósággal adekvátak.

Felmerülhet azonban a kérdés, hogy mi az a valóság, amelyre vonatkozó kijelentéseinket igaznak tarthatjuk? Lehet-e az objektív - azaz a tudattól függetlenül létező - valóságon túlmenő szférát is az igazság alapjának tekinteni? Egyszerűbben: lehet-e az un. fenomenológiai valóság /"az érzékelt és gondolt valóság"<sup>11</sup>/ az igazság tárgya? Igenlő válasz esetén úgy tűnhet, mintha az igazság objektivitását próbálnánk meg kétségbe vonni. Pedig nem erről van szó! Az igazság objektivitása és az, hogy az igaz kijelentés az objektív valóságról szól-e, nem szükségszerűen együttjáró jelenségek. Az igazság objektivitása nem függ az igazság tárgyától, valóságalapjától, csupán azt a követelményt fejezi ki, hogy a kijelentés igazsága attól a valóságszférától függjön, amelyre vonatkozik, ami azonban független legyen a kijelentő tudattól. S hogy e kérdés-

felvetés nem skolasztikus, azt az alábbiak is igazolják.

A perbeli bizonyítás eredményeként igaz kijelentéseket kell nyernünk valamely tény fennállásáról vagy fent nem állásáról, s általános jelenség, hogy ezen kijelentések alapja a fenomenológiai valóság körébe tartozik. Jellegzetes példája ennek a tanuvallomás bizonyítási eszközként való felhasználása, hiszen ez esetben a bíróság ténymegállapításai ugyan látszólag a valóságosan létező tényekről szólnak, az észlelés közvetettsége miatt azonban a bíróság által megállapított tényállás igazságértékét - legalábbis részben - a tanuvallomás igazságértéke fogja meghatározni, tehát az, hogy a tanu tudata mennyire adekvátan tükrözte az objektív valóságot. Azt is mondhatnánk, hogy a bíróság ténymegállapításának közvetlen tárgya a tanu tudata, s csak közvetett tárgya az objektív valóság. Hasonló megállapításra jutott Hámori Vilmos is: "A tanuvallomás bizonyító eszközként való felhasználása azon alapul, hogy a bíróság feltételezi, hogy az adott tényeket az adott időben és módon helyesen észlelték"<sup>12</sup>, s ez a feltételezés olyannyira a tanuvallomás sajátosságából fakad, hogy nincs is mód arra, hogy a tanu a saját vallomásának igaz voltát bizonyítsa. Ezért is nevezte Markó Jenő a tanubizonyítást "tekintélyi bizonyításnak".<sup>13</sup>

Általában igaz tehát, hogy az érzékelt és gondolt - nem tárgyi - valóságra vonatkozó tudomásunk is lehet objektív igazság, csak itt a torzítás magasabb szintű lehetőségével kell számolni. Mégsem kizárható ki ez a jelenség sem a filozófiai, sem a jogi megismerés és bizonyítás rendszeréből, sőt a perbeli bizonyításban maga a jogszabály konstituál ilyen helyzetet, amikor a tanubizonyítást a perben lehetővé teszi. Ahhoz azonban, hogy ez ne menjen az igazság kiderítésének rovására, újabb jogi eszközök bevezetésére van szükség. Itt nem elsősorban a hamis tanuvallomás büntetőjogi szankciójára gondolunk, hiszen ilyen



természetü elítélés alig történik, inkább a bizonyítékok értékelésének szabadságára. "A per adatai általában nem alkalmasak arra, hogy a bíróság egyszerű következtetések útján jusson el a valóság feltárásához."<sup>14</sup> Ezért a tényekről szóló kijelentéseket a bíróság nemcsak egymás mellé illeszti, nemcsak következtetéseket von le belőlük a logika szabályai szerint - mert ezek még nem tennék lehetővé a torzítások kiküszöbölését -, hanem széleskörű értékelő tevékenységet is folytat, a bizonyítékokat egymáshoz méri, viszonyítja: a maguk összességében értékeli és meggyőződése szerint bírálja el. A bíróság maga dönti el, hogy mely bizonyítékot tekint hiteltérdemlőnek, s hogy az igazságnak megfelelő meggyőződést mikor tekinti kialakultnak.

A polgári perben tehát a bíróság feladata, hogy a tényállást tudomáskijelentések illetve közvetlenül észlelt tények értékelésével, következtetések levonásával, az objektív valósággal egyezően állapítsa meg. Az ilyen igazság már csak a törvényben meghatározott feltételek mellett tehető vitássá /res iudicata pro veritate habetur/. Ez különbözteti meg a bíróság által megállapított igazságot más tudományos és történeti igazságoktól, s ugyanakkor fokozott követelményt állít a "bírói igazság" elé: azt, hogy szinte abszolút meggyőző erővel rendelkezzenek, s kitűnjék belőle, hogy az adott esetben nem volt más tényállás megállapítható.

## 2. Az igazságosság; a normák igazságértéke

Az igazságosság eredetileg feltehetően csupán erkölcsi követelmény volt, de a jog kifejlődésével ezekre a magatartási szabályokra is kiterjedt. Tartalmát igen nehéz pontosan meghatározni, kezdetleges formájában azonban a római jogban fellelhető alterum non laedere, suum quique

tribuere követelményeket foglalhatta magába. A jogi és az erkölcsi igazságosság egymáshoz való viszonyának problémája igen sok érdekes elméleti összefüggést rejt magában, melyekre azonban most nincs mód bővebben kitérni. Az viszont tény, hogy az igazság - mint erkölcsi követelmény - és a törvényesség egymáshoz való közelítése a szocializmusban egyre erősödik, s bizonyítja ezt a Pp. szóhasználat is, amely szerint az 1. §-ban és a 3. §-ban használt igazság szó a törvényességgel szinonim értelemben szerepel.

Az igazságosság - mint erkölcsi vagy jogi jelenség - történelmi kategória.<sup>15</sup> "Az igazságosságot a mi viszonyaink között ... a munkásosztály és államának érdekei határozzák meg."<sup>16</sup> Ez a meghatározás azonban nem közvetlenül, hanem a törvényesség útján valósul meg.

"Az igazságnak ez a második értelme, osakúgy, mint a törvényesség erkölcsi-jogi fogalma, s mint ilyen normatív is."<sup>17</sup>/Kiemelés tőlem - S.T./ Ebből önként adódik az elhatárolás fő kérdése: alkalmazható-e az igazság filozófiai meghatározásában foglalt követelmény, jelesül a valósággal egyezőség a normák vonatkozásában is, azaz bírnak-e a normák igazságértékkel?

A norma alapvetően Sollen-jelenség, amely az emberi magatartást - a valóságos kauzális összefüggések láncolatából kiemelve - célként tételezi; azaz nem ismereteket szolgáltat már megtörtént tényekről, hanem diszpozíciókat ad jövőbeni cselekedetekre vonatkozóan. A normák különböznek a jövőre vonatkozó kijelentésektől is, mivel nem közölnek állításokat a jövőről, egy jövőbeni esemény bekövetkezte nem igazolja, de nem is cáfolja a normát, valóságtartalma ilyen módon nem ellenőrizhető. Ha a normák igazságértékét valóságtartalmuk alapján akarnánk meghatározni, arra az eredményre jutnánk, hogy minden norma csak részben igaz, hiszen mindig vannak, akik megszegik. Kolbjakov szerint a normák igazságértékét az alapozza meg,

hogy "hüen tükrözük vissza korunk társadalmi viszonyait..."<sup>18</sup> Mig azonban a kijelentések közvetlenül, a normák "csak közvetve köllés formájában tükrözük vissza azt".<sup>19</sup> A normák társadalmi funkciója azonban nem is az objektív valóság közvetlen visszatükröződése - éppen ebben különböznek a természeti törvényektől -, hanem az emberi magatartás preskriptív regulációja. Közvetve, a társadalmi gyakorlaton keresztül, sajátos formában mégis tükrözük a normák a valóságot, és visszahatnak reá: orientáló funkciót töltenek be, s közvetett kognitív tartalommal rendelkeznek.

Ugyanakkor a normák szerkezetéből következik az is, hogy a bennük meghatározott következményeket valamely tény fennállásához vagy fenn nem állásához fűzik. Az igazságosság érvényesülésének elsődleges feltétele tehát "a tényállás, az ismeretelméleti, logikai igazság tisztázása, hogy azután ennek alapján eldönthető legyen, mit követel az igazságosság, a törvényesség".<sup>20</sup> A tényállás teljes felderítése azért is nélkülözhetetlen, mert a jogszabályban meghatározott következmények ellenkező esetben olyan tényálláshoz is fűződnenek, amelyeknek fennállása nem bizonyos. Nem érthetünk egyet Hartai véleményével, miszerint "A polgári per bírósága tudomásul véve, hogy erőfeszítései /ti. a tényállás felderítése irányában - S.T./ eredményre nem vezetnek, a perrendtartás igazságfogalmának másik eleméhez, a helyesen kiválasztott jogszabályhoz és a szocialista erkölosök szerinti elbirálás mércéjéhez fordulhat és alakithatja döntését". Az ilyen eljárás, amellet, hogy jogbizonytalanságot eredményez, a polgári per céljaival sem egyeztethető össze, hiszen a "polgári per általános célja a törvényesség érvényre juttatása, eseti célja pedig az adott jogvita eldöntésével jogvédelem nyújtása, az általános és különös célnak csak az az eljárás felel meg, amelyben megvalósul a szocialista igazságosság, ez pedig csak úgy lehetséges, ha a jogvitát a bíróság az objektív igazság alapján dönti el."<sup>21</sup> Általánosságban leszögezhető

tehát, hogy az igazságosság megvalósulása a polgári perben csakis a valóságnak megfelelő tényállás megállapítása, a filozófiai-ismeretelméleti igazság tisztázása révén lehetséges, hiszen bármilyen jogkövetkezmény csak való tényekhez fűzhető. Ez pedig elvezet minket egy újabb problémához, jelesül ahhoz, hogy milyen mértékben követelhető meg a bíróságtól a valóság feltárása.

### 3. Az abszolút igazság problémája a polgári perben

A már említett igazság-vitának sarkalatos kérdése volt, hogy "a bírói ítélet alapja csak abszolút bizonyossággal megállapított tényállás lehet-e, vagy meg kell-e elégednünk a bizonyosság alacsonyabb fokával is?"<sup>22</sup> Hartai László szerint "eljárási jogszabályaink a polgári jogi perekben a tényállás abszolút igazság szerinti felállítását nem követelik meg."<sup>23</sup> Érvként hozta fel, hogy szerinte a Pp. 1. § és a 3. § között tartalmi ellentmondás van, míg ugyanis az előbbi megkövetelné az abszolút igazság kiderítését, addig az utóbbi csak azt a kötelezettséget róná a bíróságra, hogy "törekedjék" erre. Az abszolút igazság megállapításának alapelvét törné még meg szerinte a 206. § /3/ bekezdése, valamint a vélelmekre és a szakértői vélemények értékelésére vonatkozó törvényi rendelkezés is.

Azt, hogy az abszolút igazságnak megfelelő tényállás megállapítása a polgári perben szükségtelen, a burzsoá gondolkodók vetették fel először. Ez a felfogás egyenesen adódott a közérdek és a magánérdek merev szembeállításából, s általában a burzsoá polgári per magánautonomista felfogásából, a rendelkezési elv abszolutisztikus értelmezéséből. Voltaire írja: "Ha arról van szó, hogy magyarázatok valamely végrendelet kétértelmű intézkedését vagy értelmezzétek

a kereskedelmi vagy az öröklési törvénynek nem világos rendelkezését, s feltétlenül szükséges, hogy határozatot hozzatok, a határozatok hozatalában a valószínűségnek le-  
hető legnagyobb foka szolgál vezető irányelveként. Hiszen itt mindig csak anyagi eszközökről, pénzről van szó." A büntető eljárásban már szerinte is teljesen más a helyzet. Ezekben az esetekben a valószínűségnek még a legmagasabb foka sem elegendő."<sup>24</sup> /Kiemelés tőlem - S.T./

Hogy a probléma megoldásához közelebb kerüljünk, ejtünk néhány szót arról, hogy milyen értelemben használatos az abszolút igazság a filozófiában valamint a jogtudományban. A marxista filozófia itt általában Lenin igen szűkszavú megállapításából indul ki: "A materializmus szempontjából a történelmi feltételektől függenek azok a határok, ameddig ismereteink az abszolút igazságot megközelítik, de feltétlen ennek az igazságnak a létezése, feltétlen az, hogy közeledünk hozzá." Lenin abból indul ki, hogy a társadalom története fejlődő folyamat, amelyen belül az egyes fokokon más és más - de egyre fokozódó - mértékben közelíthető meg az abszolút igazság, azaz a valóság teljes és tökéletes elsajátítása. Az abszolút igazság tehát maga a valóság totalitását hűen visszatükröző tudattartalom, míg a relatív igazság a valóságra vonatkozó olyan hű visszatükröződés, amely a kor tudományos és társadalmi fejlettségével adekvát, s ennek megfelelően különböző formában és mértékben fogyatékos.

Abban a kérdésben azonban, hogy az emberiség számára elérhető-e tiszta formában az abszolút igazság, a marxista filozófia álláspontja nem egységes. Földes véleménye szerint "az objektív valóság szakadatlanul változik, végtelenül összetett és kimeríthetetlen. Ezért abszolút igazságon a teljes és végleges igazságot kell érteni, ez azonban tiszta formájában elérhetetlen az emberiség számára."<sup>25</sup> Elképzelése alapján minden abszolút igazság tartalmaz relatív elemet, de fordítva: a relatív igazságban is vannak

abszolút mozzanatok, sőt ezek mennyisége a megismerés történelmi folyamatában egyre nő. Ugy érezzük, hogy a valóság sokrétűségének megőrzését és hű visszatükrözését ez a koncepció oldotta meg legjobban, minden szinten egységbe olvasztva az abszolút és a relatív igazságot.

Itt kell megemlíteni azt az újabb helyes koncepciót /N. Hartman, Kopnyin, Földes/, amely az igazság és a bizonyítás fogalmát megfelelően elkülöníti és összefüggéseit megállapítja. Ezzel összefüggésben rámutatnak, hogy az igazság nem függ attól, hogy általánosan elfogadják-e, egy elmélet akkor is lehet igaz, ha csupán egyetlen ember vallja magáénak. "Nyilvánvaló, hogy ha valamely hipotézis a bizonyítás során igazolódik, akkor már előbb is igaz volt, a valóságot már a bizonyítás előtt is hűen tükrözte, a bizonyítás eredményességét többek között a hipotézisben benne rejlő igazságtartalom tette lehetővé."<sup>26</sup> A dialektikus materializmusnak nem felel meg az a szemlélet, hogy az igazság - tárgyi kritériumok híján - az emberek általános egyetértésétől, tapasztalatától függjön. Ezt az elvet már korábban, az igazság két értelmének elhatárolásánál is alkalmaztuk, megállapítva, hogy sem filozófiai, sem jogi szempontból nem megalapozott való tények helyett normákat /emberi megállapodás termékeit/ az objektív igazság valóságalapjának tekinteni.

Az igazság és a bizonyítás elhatárolásának jogi vetületét fogalmazza meg Hámori, amikor megállapítja, hogy "meg kell különböztetni az igazságot tartalmazó megismerésünk terjedelmét az abban való bizonyosságtól."<sup>27</sup> A perben a bizonyítás nem olyan széleskörű művelet, mint a tudományokban, főként a filozófiában, hanem jogilag szabályozott, behatárolt folyamat annyira, hogy bizonyos esetekben a jogszabály kizárja illetve csak meghatározott feltételek mellett engedi meg a valóság feltárását.

/pl. vélelmek, vagy a Btk. 182. § /2/ bekezdésében szabályozott valóság bizonyítása / Eppen a bizonyítás norma-  
 tive behatárolt volta miatt, a perbeli igazságfoganat  
 eszüköbben kell megvonnai a filozófainál. A jogszabályi  
 behatároltság okozza azt is, hogy a földes által a "bi-  
 zonyítás általános relativizmusának" nevezett jelenség  
 nem érvényesül a processuális bizonyításban. Ez a bizo-  
 nyításnak egy olyan általános embelet korlátját jelenti,  
 amely végső fokozaton a szubjektum ellenértékből  
 ered, s mivel a bizonyítás embelet művellet, ezért mindig  
 megmarad a kétely bizonyos lehetséges, bár "ez a kétely  
 nem egyedül a nem legfőbb jellemzője a bizonyosságra fo-  
 lyamatnak." 28 A processuális bizonyítás azonban olyan  
 feltételek között folyik, ahol a kétkedésnek ez az álta-  
 lános elvi lehetséges szintje teljesen indifferens. A két-  
 köznapi élet eseményei körében - hiszen ezek a perbeli  
 bizonyítás szokásos tárgyai - abszolút bizonyítottnak  
 kell tekinteni olyan tényeket is, amelyek a filozófiát  
 megismerés szempontjából nem feltétlen azok. Ebben a re-  
 lációban a jogszabályok által behatárolt körben, szabá-  
 lyosan lefolytatott bizonyítás abszolút bizonyítotttságot  
 eredményez, s az abszolút igazság megállapítását csak az  
 adott helyzetben esetleg elháríthatatlan, de nem általa-  
 ban leküzdhető okok akadályozhatják: így az, hogy  
 "eszüköbben fogatávkosságra miatt nem tudunk tényeket meg-  
 ismerni, igaz ismereteket egyelőre nem tudjuk bizonyít-  
 tani, bizonyítottnak vélt tudományunkról utólag derül ki,  
 hogy nem igaz." 29

Az abszolút igazság filozófiát és jogi értelmezése  
 közzött van egy másik igen lényeges külföldi is, nevezé-  
 tesen az, hogy elterjedt a valóságértelmezés,  
 amely a két fogalomban az igazság alapjait szövege-  
 li az abszolút igazság a filozófiában a valóság tota-  
 litásának teljes és végtelensége adekvát eljárást jelenten-

ti, ami egy adott történelmi helyzetben meghatározott relatív mozzanatokot tartalmaz. Az "alap" tehát itt az egész valóság, vagy a valóság egy darabjának totalitása.

Az abszolút igazság processzuális felfogása ellenben azt a követelményt fejezi ki, hogy a tényállás a jogilag releváns, azaz a "valóságnak a jogszabályok szempontjából szükséges lényegét" teljesen és tökéletesen tükrözze; a relevancián túli tények tekintetében azonban ilyen követelmény nincs. A bíróság ugyanis nem általánosságban rendel el bizonyítást, hanem egy többé-kevésbé körülhatárolt valóság-szféra vonatkozásában: a per eldöntéséhez szükséges tények megállapítása végett /Vö. Pp. 163.§ /. Az ilyen módon megállapított "abszolút" igazság is tartalmaz relatív elemeket, csupán egy meghatározott viszonylatban, a jogszabályok által behatárolt tényállás keretében bírhat valóban abszolút mértékkel.

De mi a bizonyíték arra, hogy a bíróság által a bizonyítás körén kívül esőnek ítélt tény valóban relevancián túli-e? Erre csak az nyújthat garanciát, ha a bíróság abszolút bizonyítottságú tényállást produkál, a felek által indítványozott és a hivatalból elrendelt bizonyítási cselekmények során felmerült valamennyi bizonyítékot összességükben - a per egyéb adataival egybevetve - a jogszabályoknak megfelelő módon értékeli.

Az abszolút igazság processzuális fogalmának fő mozzanatai az alábbiak:

a/ a törvényességgel kapcsolatos fogalmi elemek:

- az abszolút bizonyítottság, az eljárási jogszabályok maradéktalan betartásával;
- mely az anyagi jogszabályok szempontjából az adott ügyben releváns összes tényre kiterjed;



b/ az igazsággal kapcsolatos fogalmi elemek:

- az így megállapított tényállás a jogszabályok szempontjából releváns valóságszférát adekvátan tükrözze.

Ha valóban komplex igazságfogalmat akarunk alkalmazni a polgári perben, a valóságos tényállás teljes és tökéletes felderítéséhez mindig elengedhetetlenül kapcsolódik a törvényesség /igazságosság/ követelménye úgy, hogy egyrészt az abszolút igazság feltárása csakis az eljárás törvényessége mellett lehetséges, másrészt pedig az anyagi jogszabályok határozzák meg azt a tényállási kört, amelyben a valóságot meg kell állapítani ahhoz, hogy a vonatkozó jogkövetkezmények alkalmazhatók legyenek.

Lényegében hasonlóan határozta meg Hámori is az abszolút igazság perbeli fogalmát: "A bíróság minden lényeges kérdésben a felmerült bizonyítási lehetőségek teljes kimerítésével tényállást tud meghatározni, és ez megfelel a valóságnak."<sup>30</sup> A meghatározásból azonban nem tűnik ki egyértelműen, hogy mi az a "minden lényeges kérdés", amelyet a perben bizonyítani kell, s nem teljesen világos az sem, hogy mit kell a "felmerült bizonyítási lehetőségek" alatt érteni. Az utóbbival kapcsolatban felvetődhet a kérdés, hogy szükséges-e a felmerült valamennyi bizonyítási lehetőség kimerítése ahhoz, hogy abszolút igaz tényállás legyen megállapítható. Hámori fogalmazása úgy is értelmezhető, hogy a bíróságnak minden felmerülő bizonyítási indítványnak helyt kellene adnia ahhoz, hogy valamennyi bizonyítási lehetőséget kimerítse.

A "felmerült bizonyítási lehetőségek" és a Pp. 206. § /1/ bekezdésben említett "felmerült bizonyítékok" szerintünk nem szinonim fogalmak. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a jogilag releváns tényállás egészére, de csak a bíróság által szükségesnek ítélt körben lefolytatott bizonyítás

alapján kell a tényállást megállapítani. Felmerült bizonyítási lehetőségek alatt azonban az elutasított vagy mellőzött bizonyítási indítványokat is érteni lehet, amelyek az abszolút igazság megállapításának feltételei csak akkor lehetnek, ha az elutasítás jogszabályt sértett, vagy egyébként az igazság kiderítését nem szolgálta.

Általánosságban leszögezhető, hogy a filozófiai és a polgári eljárásjog más szinten értelmezi az abszolút igazság fogalmát, bár lényeges összefüggés is kimutatható közöttük. Abból, hogy a marxista filozófia egyes igazságkonceptiói az igazság relativ mozzanatait nem tartják kiküszöbölhetőnek, nem következik, hogy a polgári perben ne lehetne az abszolút igazságnak megfelelő tényállást megállapítani. A bizonyítás ún. "általános relativizmusa" csak az objektum és a szubjektum legelvontabb viszonyában érvényesül, s az igazság relativ elemei éppen a megismerési folyamat konkrétsága, behatároltsága miatt a perben gyakorlatilag elhanyagolhatókká válhatnak. Elérhető tehát olyan abszolút igazság, hogy a bizonyítás során a jogilag releváns tényállás tekintetében az igazság minden relativ elemét kiküszöbölve olyan bírói meggyőződés alakul ki, amely teljesen adekvátan tükrözi a valóság azon részét, amelyre vonatkozik.

Ennek ellenére előadódhat olyan helyzet, hogy megfelelő bizonyítási lehetőségek, eszközök hiánya, "hosszú idő eltelte stb. miatt ún. bizonyítási szükséghelyzet /Beweisnotstand/ áll elő, s in concreto nem állapítható meg abszolút igaz tényállás. Ilyen esetben, ha csak egy tényelem tekintetében is csupán valószínűség áll fenn, a tényálláshoz nem fűződhetnek a meghatározott jogi következmények, mivel a "valószínűsége alapított döntés ingatag, s alkalmatlan lesz arra, hogy a szocialista igazságszolgáltatás feladatait betöltse."<sup>31</sup>

A jogszabály nem kényszeríti a bíróságot arra, hogy döntését valószínűség alapján hozza meg, hanem a bizonyítá-

si teher intézményének alkalmazását teszi lehetővé, melynek folytán a bizonyítatlanságból származó hátrányt a nem bizonyított fél viseli.

Az abszolút igazság mellett szólni kell a relatív igazság perbeli jelentőségéről is. Hamorri fogalom meghatározását, mely szerint relatív igazságról akkor beszélünk, ha "egyes lényeges tények tekintetében bizonyítottak hiányában nem volt megállapítható tényállás egyik részében sem..."<sup>32</sup>

nem tartjuk elfogadhatónak, mivel véleményünk szerint ő a relatív igazságot a bizonyítást szűkésghelyzet fogalmával azonosítja. Sokkal megfélelőbbnek tűnik Csiki alábbi meghatározása: "Relatív igazságot állapít meg a bíró, amikor valamely tudományág tudományos kutatásának relatív igazságát teszi tényelenné."<sup>33</sup> Ebben az esetben a fellezöttat igazság-fogalom segítségével hívsárvól van szó, hiszen a bírói kifejezés itt olyan tényekre vonatkozik, amelyek nem a jogi tényállás, hanem a tudományos megismerés körébe tartoznak, s így ezekre a perbeli abszolút igazságfogalom nem alkalmazható.

Az igazság-vita egyik fő kérdésének - ti., hogy megköveteli-e a p. az abszolút igazságnak megfelelő tényállás felállítását - megválaszolásával még adósak vagyunk. Hartal ezzel kapcsolatosan azt állítja, hogy a p. 1. §-a szerint el kell érni az abszolút igazságot, a p. 3. §-a szerint pedig csak "törökendni" kell erre, s ez a két - szerinte ellentmondó - rendelkezés, valamint a 206. § /3/ bekezdés és egyéb törvényi rendelkezések is megértik az abszolút igazság kiderítésének alapelveit a polgári perben. Ezzel szemben az alábbi ellentérek hozhatók fel.

Az esetek döntő többségében sikerül az abszolút igazság alapján tisztázni a tényállást. A "törökendni" szó használatát szerintünk azért is indokolt, mert fellelembe veszi, hogy a már említett esetekben nem feltétlen lehetséges az abszolút igazság feltárása.

Az, hogy a törvény valamely alapelv alól kivételeket állapít meg, nem jelenti ezen alapelv megtörését. Nem lehet pl. a közvetlenség elvének megtöréseként értelmezni azt a rendelkezést, hogy a bizonyítást bizonyos esetekben //176. § /1/, 188. §/2/ stb./ elnök, kiküldött bíró vagy megkeresett bíróság is fogyanatosíthatja. Ugyanígy nem értelmezhető a nyilvánosság elvének megtöréseként az ezt államtitok, szolgálati titok vagy erkölcsi ok miatt korlátozó rendelkezés.

A szocialista törvényesség megköveteli, hogy a jogszabályban meghatározott következményeket csak olyan tények fennállásához lehessen fűzni, amelyek valóságához kétség nem férhet.

A 206. § /3/ bekezdés esetében olyan gyakorlati nehézségekről számol a törvény, amelyek egyes esetekben nem teszi lehetővé a kártérítés összegszerűségének megállapítását. A kár jogalapja tekintetében azonban itt is szükséges a bizonyosság, mint ezt a PK. 49.sz. állásfoglalása is megállapítja: "Az általános kártérítésnél a bizonyítási nehézségek csak annyiban jelentősek, amennyiben azok a kár mértéke tekintetében jelentkeznek". Ebben az esetben a károsultnak éppen az nyújt megfelelő jogvédelmet, hogy a bíróság nem hárítja rá a bizonyítási teher következményeit azon a címen, hogy nem sikerült az összegszerűséget bizonyítani.

A vélelmek esetében szintén életdiktálta célszerűségi okból tekint el a törvény a vélelmezett tény bizonyításától, széles körben helyt ad azonban a vélelmek megdöntésének.

Nem szükséges természetesen az abszolút igazság szerinti tényállás felállítása, ha a törvény kifejezetten lehetőséget ad a valószínűség alapján való döntésre /pl. 170. § /2/ bek./. Az ilyen lehetőségek azonban rendszerint meghatározott eljárási jogok és kötelezettségek tárgyában való bírói döntésre vonatkoznak, s így nem értelmezhetők az abszolút igazság kiderítése alapelvének megtöréseként.

Nem fogadhatjuk el tehát Hartai koncepcióját, s azt kell állítanunk, hogy az abszolút igazság kiderítésének követelménye a polgári perben alapelvi erővel érvényesül, kivétel ez alól csak a törvény által engedélyezett körben, s akkor lehetséges, ha az abszolút igazságnak megfelelő tényállás megállapítása az adott esetben lehetetlen, illetve valamely legális okból célszerűtlen /pl. vélelmek, valószínűsítés/.

## II. Az igazság megállapításának különös helyzete az apasági és származásmegállapítási perekben

Elfogadva, hogy az abszolút igazságnak megfelelő tényállás általában kideríthető a polgári perekben, arra is utalunk, hogy a gyakorlatban ez nem minden esetben lehetséges, különböző okok miatt, így pl. azért, mert a bizonyítékok már nem állnak vagy eredetileg sem állottak volna rendelkezésre, vagy a tény bekövetkezte és a bizonyítás között hosszú idő telt el stb. Az előbbieknél kisebb súlyú, a bizonyítást általában nem lehetetlenítő, de azt jelentősen megnehezítő körülmény a bizonyítandó tény /oselekmény, esemény/ sajátos jellege, mely különös jelentőséggel bír az apasági és származásmegállapítási perek esetében, ahol olyan tényeket, eseményeket kell bizonyítani, amelyek a felek legbensőbb magánügyei, erkölcsileg "zárt" területei. A közösülés, a nemi viszony, mint bizonyítandó tények jelentősen behatárolják a bizonyítás lehetséges és szükséges eszközeit, ugyanakkor az általános szabályoktól eltérő bizonyítási módszerek alkalmazását is lehetővé illetve szükségessé teszik. Molnár szerint a Pp. "valamint fokozott bizonyossági követelményt"<sup>34</sup> állít fel a személyállapokra vonatkozó pereknél. Véleményünk szerint azonban ez esetben nem arról van szó, hogy itt fokozott bizonyosságot, magasabb fokú igazság-

megállapítást tűzne ki a törvény, hanem arról, hogy éppen ezen perek speciális helyzete miatt itt nem lehet csupán az általános szabályok szerint eljárni. Ha elfogadjuk, hogy éppen az általunk tárgyalt perekben nehezebb a "hagyományos" eszközök segítségével a valóságnak megfelelő tényállást megállapítani, akkor belátható, hogy pontosan ez a körülmény alapozza meg a bizonyítás eltérő sajátosságait. Ezekben a perekben a bizonyítandó tényekre irányuló megismerés útjai objektíve behatároltabbak, mint másutt.

### 1. A tanubizonyítás speciális szabályai

a/ A hozzátartozó és az orvos vallomástételi kötelezettsége. A nemi viszony, de különösen a csupán alkalmi vagy egyszeri nemi érintkezés megtörténtének rekonstruálását nemcsak erkölcsi szégyenkezésből fakadó okok nehezítik, hanem az is, hogy az emberek legbensőbb életének eseményeiről keveseknek, többnyire csak a barátoknak, közeli hozzátartozóknak van tudomásuk. A tanuvallomás megtagadásának általános szabályai alapján /Pp. 170. § /1/ bek. a/ pont/ azonban a hozzátartozó megtagadhatja a vallomástételt. Azzal, hogy a törvény az általunk tárgyalt perek vonatkozásában ezt a szabályt félreteszi, nem azt sugallja, hogy ezekben a perekben valami magasabb fokú bizonyosság elérésére volna szükség, hanem az életdiktálta követelményeknek megfelelően tágítja a bizonyítási eszközök körét. Ez abból is következik, hogy a hozzátartozó vallomásmegtagadási joga sem azon alapszik, hogy a törvény ilyen esetben eltekintene a valóság teljes feltárásától, az abszolút igazság szerinti tényállás felállítástól, hanem az elvárhatóság hiánya alapozza meg azt. A hozzátartozó kihallgatásának lehetővé tételéből azonban nem következik, hogy vallomásának hitelt érdemlőségével kapcsolatban adott esetben ne merülnének fel bizonyos kétségek. Feltétlenül figyelembe kell venni, hogy

a hozzátartozóknak tudomásuk lehet ugyan a nemi kapcsolat-ról, mégis éppen a rokonságból fakadó személyes érdekelt-ség miatt tényállásaik jelentős kritikával szemlélhetők. Helyes iránymutatást adott ezzel kapcsolatban a Legfelsőbb Biróság Pf.III.20.883/1958.sz. ítéletében: "A közeli hozzátartozók vallomása egymagában a rokonsági kapcsolat miatt nem hagyható figyelmen kívül, hisz a családi élet belső történéseiről legtöbbször a legközelebbi hozzátartozóknak van közvetlen tudomás alapján észlelésük. A rokon tanuk vallomását azonban nem lehet figyelembe venni akkor, ha nélkülö-zik a szükséges tárgyilagosságot és elfogultak az egyik fél tekintetében..."<sup>35</sup>

Ugyanosak a bizonyítandó tényre tekintettel bőviti a bizonyítási eszközök körét a 286. § /2/ bekezdésének másod-ik fordulata, amely az orvosi titoktartást oldja fel oly módon, hogy vallomás tételére kötelezi az orvost akkor is, ha a titoktartás alól nem mentették fel. Ezt a rendelkezést szintén az általunk tárgyalt perek speciális mivolta teszi szükségessé, s ismételten nincs szó magasabb fokú bizonyos-sági követelményről. Az, hogy az általános szabályok szerint az orvos a tanuvallomást a 170. § /1/ bekezdés o/ pontjában foglalt oknál fogva megtagadhatja, azzal magyarázható, hogy ilyen esetben a törvény a valóság feltárását, az igazság megállapítását egyéb útra tereli, azaz feltételezi, hogy az orvosi titoktartás sérelme nélkül is az abszolút igaz-ságnak megfelelő tényállás állítható fel. Az apasági és szár-mazásmegállapítás iránti perek vonatkozásában azonban ezen álláspont töretlen fenntartása az igazság kiderítését ve-szélyeztetné, hiszen e perekben döntő súllyal bírnak az "orvosi jellegű" bizonyítékok - még ha a szakértői bizonyí-tást nem vesszük is figyelembe -, így az orvosi tanuvallom-ás mellett a szülési és kórtörténetek, kezelési adatok, zárójelentések stb.

b/ A felek előadása. A felek azonos tartalmú ténybeli nyilatkozatait - így a beismerést, mindkét fél egyező, vagy az egyik félnek az ellenfél által kétségsbe nem vont előadását - a 286. § /1/ bekezdés szerint nem lehet bizonyítékként értékelni, mégis értékes adatokat jelentenek. Nem osztható az az álláspont /Molnár J./, mely szerint a fenti rendelkezés ezeket a nyilatkozatokat a mérlegelés köréből is kizárná. Egy kérdés ugyanis az, hogy valamely tény bizonyítékként értékelhető-e, s egy másik az, hogy a 206. § /1/ bekezdés szerinti mérlegelés körébe vonható-e. A mérlegelés szó ebben az értelemben éppen a felek előadásainak és a bizonyítékoknak az egybevetését jelenti, s a 286. § /1/ bekezdés nem ebből a körből zárja ki a felek egyező ténybeli nyilatkozatait, hanem azt akadályozza meg, hogy a bíróság ezeket bizonyítás elrendelése nélkül valónak fogadja el /163. § /2/ bek./.

A 286. § /1/ bekezdést Molnárral szemben nem ítéljük "túlzottan óvatosnak", s nem hisszük, hogy ellentétes lenne a szabad bizonyítási rendszerrel, hanem garanciális szempontból - tekintettel a gyermek családi jogállásának tisztázásához fűződő komoly társadalmi érdekre - szükségesnek tartjuk. Ez sem jelent azonban fokozott bizonyossági követelményt, hanem csupán az ahhoz fűződő társadalmi érdekeknek ad megfelelő eljárásjogi formát, hogy a gyermek családi jogállása a tényleges állapotnak megfelelően, s ne más-képpen nyerjen tisztázást - tehát a természetes apa apaságát állapítsa meg a bíróság. Az ezt bizonyító tények pedig még a Csjt. 38. § /2/ bekezdés a/, b/ pontjai esetében sem állapíthatók meg teljes bizonyossággal, csupán a felek egyező ténybeli nyilatkozatai alapján, de főleg nem a "c" pont esetében, ahol az ilyen nyilatkozatok bizonyítékként való értékelése egyenesen lehetetlenné tehetné az abszolút igazság feltárását.



A 286. § /1/ bekezdés elvi alapja tehát nem az, hogy e perekben "különös súlyt helyez a törvény a való tényállás megállapítására"<sup>36</sup>, vagy "fokozott bizonyosságot" /Molnár/ követel meg, hiszen ha elfogadjuk, hogy a Pp. alapelveként fogalmazza meg az abszolút igazság megállapítását, ennél magasabb fokú igazságról egyáltalán beszélni is felesleges, hiszen az fogalmilag kizárt.

A felek egyező ténybeli előadásai alapján felmerült adatokra nézve szükséges a bizonyítás lefolytatása, a Csjt. 38. § /2/ bekezdés a/ és b/ pontjai esetében az életközösségre, huzamosabb nemű viszonyra vonatkozó egyező ténybeli nyilatkozatok esetén sem mellőzhető tanuk meghallgatása, s ha szükségeses antropológiai és vércsoportvizsgálat elrendelése, a "c" pont alá eső ilyen előadás esetén ellenben a tanubizonyítás mellett feltétlen el kell rendelni az érdekeltek vércsoport- és antropológiai vizsgálatát is. Ennekül aligha állítható fel az abszolút igazságnak megfelelő tényállás.

c/ Az anya tanuvallomása. A beavatkozás törvény adta lehetőségével az anyák ritkán élnek. A Legfőbb Ügyészségnek a családjogi ítélkezésről készített 1979-es összefoglaló jelentése szerint azonban a bíróságok gyakorlata sem tekinthető egységesnek az anya beavatkozási jogának biztosításával kapcsolatos szabályok érvényesítése tekintetében. "Előfordul, hogy az anya részére a keresetlevelet nem kézbesítik, hanem tanuként idézik, s ebben a beavatkozási jogára való figyelmeztetés elmarad, ezt azonban a bíróság a tárgyaláson pótolja. Esetenként arra is akad példa, hogy beavatkozási jogára sem a tárgyaláson, sem az idézésben nem figyelmeztetik... Előfordult az is, hogy a bíróság a gyermek által apaság megállapítása iránt indított perben az anyát II.r. felperesként "perbe vonta". "Általános jelenség azonban, hogy az anya nem kíván beavatkozni, hanem tanukénti meghallgatását kéri. Ilyen esetben - a törvényes kivételektől /299. § /2/ bek./ eltekintve - a bíróság köte-

les a kérelmet teljesíteni. Simor A. állapítja meg, hogy az anya tanukénti meghallgatásának még akkor sincs akadálya, "ha az anya a per folyamán olyan időben avatkozik be, amikor már korábban tanuvallomást tett".<sup>37</sup> Ezt a következtetést valóban alátámasztja a szabad bizonyítási rendszer, valamint a 206. § /1/ bekezdés második fordulata, amely szerint a bíróság a bizonyítékokat a maguk összességében értékeli s meggyőződése szerint bírálja el. Nem akadálya természetesen az anya tanukénti meghallgatásának az sem, ha az anya mint peres fél a gyermektartási perben már tett vallomást. Ezzel kapcsolatos útmutatást tartalmaz a P.törv. 22.372/1957.sz. határozata, amely arra figyelmeztet, hogy ha az anyának a különböző perekben tett nyilatkozatai illetve vallomásai lényeges eltérést mutatnak, ezeket az anya elé tárva az eltéréseket tisztázni kell. Enélkül azonban nem tehető félre a vallomás azzal az indokkal, hogy eltér a korábbiaktól.

Az anya tanuvallomásának értékelése hiteltérdemlőségének megállapítása mindig vitatott kérdés volt. Már a Kuria hangsúlyozza P.1969/1949.sz. ítéletében, hogy az anya vallomása - még ha magában áll is - lehet olyan megnyugtató, hogy a bíróságot teljes mértékben meggyőzi, a vallomás értékelésénél azonban fokozott figyelemmel kell eljárni.

Az a törvényi szabályozás, hogy az anya tanuként kihallgatandó, kétségtelenül a gyermek érdekeit látszik szolgálni. Olyan tényekről, mint a közösülés, nemi viszony, az anya bír a legközvetlenebb tudomással, így az igazság kiderítésében fontos, sokszor alapvető szerep juthat az anyai tanuvallomásnak. Amennyire hasznos lehet azonban az igazság szempontjából ez a vallomás, legalább annyira el is térítheti a bíróságot a valósággal adekvát meggyőződés kialakulásától. Nagyfokú óvatosság és körültekintés indokolt tehát a "Janus-arcu" anyai tanuvallomás vonatkozásában.

Az anya szerepe az általunk tárgyalt perekben is sokrétű, tartalmilag gazdagabb, mint általában a tanu. Az anya érdekeltsége a per kimenetelében vitathatatlan, amelyet az a törvényi rendelkezés is kifejez, amely vélelmezi az anya érdekeltségét azzal, hogy a beavatkozásra anélkül ad lehetőséget, hogy az anya jogi érdekét az 55. § szerint megjelölne a bíróság előtt. Ezt a törvényi vélelem által is értékelt érdekeltséget nem lehet figyelmen kívül hagyni az anya tanuvallomásának értékelésekor.

Az igazság megállapítását az segíti leginkább elő, ha az anyai tanuvallomást nem elszigetelten, hanem a többi bizonyítékkal összhangban értékeli a bíróság. A Legfelsőbb Bíróság PK 264.sz. állásfoglalása megfelelő iránymutatást ad az anya tanuvallomásának értékelésével kapcsolatban. Egyfelől megengedi, hogy adott esetben a bíróság az anya egyedülálló vallomása alapján is megállapíthassa a tényállást, másfelől nagy körültekintésre int. "Az anya tanuvallomása, mint bizonyíték, ugyancsak szabad mérlegelés alá esik. A szabad mérlegelés elvére tekintettel nem lehet kizárni, hogy a bíróság az adott helyzetben és az adott körülmények között olyan bizonyítékként fogadja el, amelyre tényállást megnyugtatóan alapíthat. Erre azonban csak a per összes adatainak gondos mérlegelése mellett kerülhet sor." /PK. 264.sz./ A valóságnak megfelelő tényállás megállapítására juthatunk, ha az anya tanuvallomását, amennyiben azt a perben felmerült több más adat illetve bizonyíték is - így más tanuvallomások, szakértői vélemény, alperes nyilatkozatai stb. - alátámasztja, legalább a nemi érintkezés megtörténte valónak fogadjuk el. Nem szolgálja azonban az igazság megállapítását és súlyos visszaélésekre adhat alapot, ha a per egyéb bizonyítékai, adatai által alá nem támasztott, esetleg ezeknek ellentmondó anyai tanuvallomást megnyugtató bizonyítékként értékeljük.

A Legfőbb Ügyészség említett összefoglaló jelentése

szerint bíróságaink "az anya vallomását egyéb bizonyítékokkal egybevetve megfelelően értékelik."<sup>38</sup> Eseti törvényesértékek azonban tapasztalhatók, ilyen volt pl. az, amikor a járásbíróság az alperes apaságát a Csjt. 38. § /2/ bekezdés c/ pontjára utalással az anya egyedülálló vallomása alapján állapította meg. Az alperes - aki a gyámhatóság előtt tagadta, hogy a kk.felperes tőle származna, és azt állította, hogy az anyának más férfival is volt kapcsolata - a tárgyaláson nem jelent meg. A bíróság az elővezetést nem rendelte el, a vércsoport- és antropológiai vizsgálat lefolytatását mellőzte, ezért az ítélet megalapozatlan.<sup>39</sup>

## 2. A szakértői bizonyítás speciális szabályai

a/ A szakértői bizonyítás szerepe a tényállás megállapításában. Az orvosszakértői bizonyítás az apasági perekben - ha nem is tekint nagy múltra vissza - ma már szerte a világon általánosan elfogadott.

"A vércsoportvizsgálat a származási és tartási perekben az elérhető legeredményesebb és leghathatósabb bizonyítási módszer, mert közvetlenül a származásra szolgáltat természettudományos értékű, szubjektivitástól mentes adatot... A tanuvallomások a származásra közvetlen bizonyítékot nem szolgáltatnak" - állapítja meg a 306/1978.IM.sz. közlemény. Az apasági és származásmegállapítás iránti perekben a szakértői bizonyítás lefolytatása általánosnak mondható. Az alkalmazott vizsgálatok a következők: a vércsoportvizsgálat, az antropológiai vizsgálat, a szerostatisztikai vizsgálat, a nemzőképességi vizsgálat, valamint a szülészeti kórkép adataira támaszkodó vizsgálatok. Az abszolút igazságnak megfelelő tényállás felállítására szempontjából a szakértői bizonyításba vetett bizalom valóban indokolt. A természettudományos egzaktság azonban

nem jelenti azt, hogy a szakértői véleményekkel kapcsolatban semmi aggály ne merülhetne fel. A téves szakértői vélemény lehetőségével - ha igen ritkán fordul is elő - mindig számolni kell. Szakértői tévedést különösen az alábbi tényezők okozhatnak.

A személycsere, azaz a vizsgálaton, az eljárási szabályok kijátszásával nem az idézett személy jelenik meg. Ennek érdekes esotét írja le Hartai L.: "A vércsoportvizsgálaton az "alperes" csak akkor jelent meg, amikor az anyán és a gyermekeken már elvégezték a vizsgálatot, és az "alperestől" történő vérvételen nem voltak jelen. A véréadó azonban nem az alperes volt, hanem a reá nagyon hasonlító unokatestvére, aki a valódi alperes személyi igazolványával jelent meg a vérvételen. Az eredmény "nem kizárt" eredményt hozott és akkor ... jelentkezett az alperes, és tőle vett vérmintákból született "kizáró" eredmény."<sup>40</sup> Bármennyire szabályozott legyen is a vérvételi eljárás, a későbbiekben sem zárható ki az ilyen tévedési lehetőség.

Emberi eredetű therápiás szervek alkalmazása /pl. vérátömlesztés/ után, ha a vércsoportvizsgálatot 3 hónapon belül végzik el, az téves eredményt mutathat. Ha a szakértő ennek ellenére megtartotta a vizsgálatot, ezt a szakvéleményben fel kell tüntetni, hogy a bíróság a megismétlés kérdésében határozhasson.

A gyermek életkora mind a vércsoportvizsgálatoknál, mind az antropológiai vizsgálatoknál forrása lehet tévedéseknek. Csecsemőknél vércsoportvizsgálat csak a 8 hónapos kor betöltése után rendelhető el, azonban az A-variánsoknál és egyes vérsavójellegeknél /Hp, Gm, Gc/ kapott kizáró eredmény esetében egy éves kor után megismételhető. Az antropológiai vizsgálatok szakértői gyakorlatában hosszú ideig nem alakult ki egységes álláspont arra nézve, "hogymilyen életkorra adható meg az a határ, amely a szakértőnek biztosíték a jellegek pontos összehasonlítására."<sup>41</sup>

Ezt az életkort Somogyi 1-2 évben, Hammer 3 évben jelölte meg. Nyugat-Európában általános gyakorlat, hogy csak a gyermek három éves kora után végeznek ilyen vizsgálatokat.<sup>42</sup> Hazánkban az OIOI 3.sz. módszertani levele a közelmúltban e kérdésben egységes gyakorlatot irt elő.

Téves szakvéleményt eredményezhet az is, amit Zoltán Imre a "szakértő igénytelenségének" nevez. "Ez az igénytelenség szüli, hogy a szakértő nem alkalmazza az orvostudomány mindazon eljárásait, amelyeket a jogszabály lehetővé tesz számára, nem agzakt vizsgálaton alapuló megállapításokra támaszkodik, hanem szubjektív értékitőletet mond, nem szorzi be a hatóság által olykor nem is érzékelhető, de az ügy orvosi relevanciája szempontjából döntő korábbi orvosi dokumentumokat stb."<sup>43</sup> Ehhez hasonló eset az is, amikor a szakértő "általánosít", vagyis az orvostudomány általános tételeit, s nem a konkrét esemény etiológiáját vizsgálja a vélemény adásánál.

A szakvélemény téves értékelésére vezethet az is, amikor a szakértő jogkérdéseket akar megoldani, a bíróság által támasztott esetleg túlzott "követelődzésre" engedékenyen válaszol, s mintegy átvenni kívánva a bíróság feladatát, olyan fejtegetésekbe bocsátkozik, amelyek a természet-tudományos ismereteit meghaladják.

A téves szakértői vélemények kiküszöbölése érdekében az igazság megállapítása szempontjából nem közömbös, hogy milyen a bíróság és a szakértői intézmény közötti együttműködés. Előfordult, hogy a bíróság által elrendelt antropológiai vizsgálatot azért nem végezte el az orvosszakértői intézet, mert "kizárt" eredményü vércsoportvizsgálati eredmény született. Az ügyben emelt törvényességi óvást elbíráló határozat /P.törv. II.20.229/1978./3.sz./ felhívta az intézményt szakvélemény adására, azzal az indokolással, hogy előfordulhat olyan eset, hogy a kizáró vércsoportvizsgálati eredmény ellenére, a per egyéb adatai alapján

az alperestől származik a gyermek, s a "biróságnak a bizonyítékok mérlegelésére vonatkozó jogának bármiféle csorbitása az igazság kiderítését akadályozná."

A törvény, más jogszabályok rendelkezései, a Legfelsőbb Biróság gyakorlata - az abszolút igazság kiderítése alapelvének megfelelően - igyekeznek kiküszöbölni a szakvélemények említett hibalehetőségeit.

A 9/1965.IM.sz. rendelet a vérvétel szigorú alakiságairól rendelkezik, így a személyazonosítás elnehozított szabályozása /38. § /3/, /4/ bekezdések/, a vérvételre nem idézett érdekeltek jelenléti jogának biztosítása /39.§/, megfelelő garancia a személycsere általábani megakadályozására.

Az orvosszakértői vizsgálatokon való személyes megjelenést a Pp. 300. §-a van hivatva előmozdítani. E szakasz érdekessége, hogy olyan kényszerintézkedést rendel alkalmazni a vércsoportvizsgálaton és más orvosszakértői vizsgálatokon meg nem jelenő "bármelyik érdekelttel" szemben, amelyekkel a Pp. egyébként a bíróság előtti meg nem jelenést szankcionálja a tanuk és a szakértők vonatkozásában. Alkalmazása akkor is lehetséges, ha az idézett személy megjelenik ugyan a vizsgálaton, de annak nem hajlandó magát alávetni. Azonban a Pp. nem határozza meg előg szabatosan, hogy kiket ért "bármelyik érdekelt" alatt. A Szegedi Megyei Biróság Pf.I.21.408/1970.sz. eseti döntése /BH. 1971. 11.sz. 6555.sz. jogeset/ az alábbi módon ígyk-szik a fenti kifejezés tartalmát meghatározni: "e személyek lehetnek a felek, a tanuk, a beavatkozók vagy a kk. törvényes képviselője /anya/." A legproblematisabbnak a tanu vérvétel türésére való kötelezése tűnik, s ezzel kapcsolatban helyesen állapítja meg Kun Tibor, hogy "a tanui státuszban a vérvételt elrendelő végzéssel változás következik be. Korábban ugyanis a per mikénti eldöntéséből reá nézve jogok és kötelezettségek nem származhattak, azonban a vizsgálat lrendelését követően - ennek

eredményétől függően - anyagi jogilag is érdekeltté válik."<sup>44</sup>  
A 300. § alapján elrendelhető kényszerintézkedések a pénz-  
bíróság és az okozott költségek megtérítése. Hatályos jogunk  
az elővezetést ez esetben nem engedi alkalmazni, ellentét-  
ben a korábbi szabályozással /30.000/1947.IM.sz.rend./.  
Érdekes megoldást alkalmaz a svájci jog, amikor az anya tá-  
volmaradása esetén a kereset elutasításának és a per meg-  
szüntetésének ad helyt.<sup>45</sup>

Más szakértői tévedési lehetőségek kiküszöbölése jog-  
szabályi úton kevésbé lehetséges. E téren fő feladat az or-  
vosszakértői gyakorlat egységesítése, amelyet jól szolgál  
az a rendelkezés, hogy az országban mindössze három intéz-  
ményt - a Budapesti, a Pécsi és a Szegedi Igazságügyi Orvos-  
tani Intézetet - bízta meg ezen vizsgálatok lefolytatásával.  
Az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 3.sz. módszertani  
levele az orvosszakértői gyakorlat tartalmi egységesítésére  
törekszik.

Mindezek ellenére gyakran előfordul, hogy az adott  
esetben a szakvélemény nem alkalmas a bíróság meggyőzésére,  
s az abszolút igazságnak megfelelő tényállás felállítása  
érdekében a bíróság a Pp. további kiegészítő rendelkezéseit  
is alkalmazza.

A 177. § /4/ bekezdésében a Pp. bármely okból lehe-  
tővé teszi más szakértő kirendelését, ha ez a bíróság sze-  
rint szükséges. Ilyen ok lehet az is, hogy a szakvélemény  
valamely tévedés okából nem meggyőző.

A 182. § /3/ bekezdés szerint, ha a szakvélemény ho-  
mályos, hiányos, önmagával, más szakértő leletével vagy a  
bizonyított tényekkel ellentétben állónak látszik vagy he-  
lyességéhez egyébként nyomatékos kétség fér, a szakértőtől  
felvilágosítást kell kérni, s ha ezt nem tudja megadni, a  
bíróság más szakértőt hív fel véleményadásra. Ezzel össz-  
hangban állapítja meg a 306/1978.sz. IM. Közlemény, hogy  
ha a bíróság a szakvélemény helyességét vitathatónak tart-



ja, elrendelheti a vérosoportvizsgálat új vérvétellel való megismétlését. Ha ez az un. másodszakértői igénybevétel sem vezetne eredményre, a bíróság megkeresi az ETT. Igazságügyi Bizottságát, amely a szakvélemények összevetése után az egyes szakkérdésekben állást foglal, testületi szerv lévén azonban véleményét csak írásban terjesztheti elő, a kizárt a tárgyalásra való "megidézése". Az esetleg fennmaradó kétségek elosztatása érdekében mégsem lenne célszerűtlen, ha valamilyen formában mód volna az ETT IB. referáló orvosszakértőjének megidezésére.

b/ A szakértői vélemények fajai, a vérosoportvizsgálat. Az emberi vértulajdonságok különbözősége, a vérosoportok létezése egy hosszan tartó kutatási folyamat során, a XIX. század közepétől Landois, Landsteiner, Shattock kísérletei alapján Bernstein vérosoportöröklési törvényeiben nyert bizonyosságot.

Bíróságaink azonban sokáig nem alkalmazták ezt a má már általánosan elfogadottnak mondható vizsgálatot. Az 1940-es évekig a Kuria is azt az álláspontot foglalta el, hogy nem fogadható el megnyugtató bizonyítékként a vérosoportvizsgálat. Egy 1941-ben kelt kuriai határozat /P.III. 4671/1941./ már bizonyítékként hajlandó elismerni a vérosoportvizsgálat kizáró eredményét: "érintkezett bár nemileg a fogantatás időszakában a férfi az anyával akárhányszor, ha az anya, a férfi és a gyermek mindegyikének vérosoportja más, a gyermek ebből a nemi érintkezésből nem származhatott." Mindez azonban nem jelenti azt, hogy ez a vizsgálat már ebben az időben általánosan elfogadottá vált volna hazánkban. Karay Pál írja 1948-ban: "A Kuria családjogi tanácsa elé az elmúlt 15 év alatt - tudomásom szerint - csak egy ügy került, amelyben a bíróság vérosoportmeghatározást foganatosított s eredményét mérlegelés tárgyává tette."<sup>46</sup>

A széleskörű alkalmazás a felszabadulás után fokozatosan indult meg. Az 50-es évek elejéig csak az ABO-vércsoportjelleg vizsgálatát lehetett elrendelni, az idők folyamán azonban egyre több vércsoportjelleg és tulajdonság megállapítását vonták a vizsgálatok körébe. 1956-ban már az ABO mellett az MN vércsoportrendszerek vizsgálata is általánosan elterjedt, a a 60-as évekre további jellegek váltak elfogadottak, így pl. az Rh-rendszer, a Kell-, a Duffy- és a Hp-rendszer stb.<sup>47</sup> Az OIOI 3.sz. módszertani levele már 13 vércsoportrendszer vizsgálatát írja elő. Ez a felsorolás szinte valamennyi Európában alkalmazott módszerre kiterjed, egyeseket azonban - mint pl. a PGD, ESD jellegek - nem említi, holott ezeket némely nyugati államban, pl. az NSZK-ban, sikerrel alkalmazzák.<sup>48</sup>

A vércsoportvizsgálatok alkalmazása az apasági perekben döntő fordulatként értékelhető az igazság megállapítása szempontjából. Az ez úton nyert objektív, természettudományos értékű bizonyíték vezérfonalként szolgálhat a bíróság számára meggyőződésének kialakításában. A vércsoportvizsgálat elrendelését csak feltétlen indokolt esetben szabad mellőzni, egyes esetekben pedig - így a Csjt. 38. § /2/ bekezdés c/ pontjára alapított keresetnél - semmilyen okból nem tehető félre. Ennek a követelménynek bírói gyakorlatunk általában meg is felel, a Legfőbb Ügyészség említett összefoglaló jelentése is csak eseti törvénytértéseket említ, amikor a bíróságok egyszeri nemi érintkezés alapján - vércsoport- és antropológiai vizsgálat elrendelése nélkül - hoztak ítéletet.

Az apasági és származásmegállapítása iránti perekben az elrendelt vércsoportvizsgálat eredményeként kétféle eredmény állapítható meg: apaság kizárt illetve nem kizárt. A szakértői vélemények felhasználásában azonban a fejlődés iránya affelé mutat, hogy a szakvélemények az apaságra pozitív eredményt is produkáljanak, mint a szerostatisztikai és az antropológiai vizsgálatok.

A szerosztatisztikai szakvéleményben a szakértő "vércsoportvizsgálatok útján nyert, objektív öröklésbiológiai megállapításokat közül a bírósággal... Mivel az értékelést öröklésbiológiai törvények szabják meg, azért ez a szubjektivitástól mentes." /OIOI 3.sz. módszertani levele/ A tulajdonképpeni szakvélemény itt egy százalékos érték, amely az apaság valószínűségét hivatott illusztrálni. A valószínűség azonban nem növekszik egyenes arányban a százalékos értékkel, s csak igen magas érték /95 % felett/ esetén állítható, hogy a vizsgált személy apasága valószínű.

A szerosztatisztikai szakvélemény fő értékei tehát az igazság megállapításának szempontjából a természettudományos objektivitás és az ezen alapuló pozitív információ lehetőség az apaság vonatkozásában.

Az antropológiai szakvélemény. Az emberi külső egyes tulajdonságainak öröklődése tapasztalati tény, amely nem kívánt olyan tudományos igazolást, mint a vércsoporttulajdonságok létezése. Az emberi átöröklés törvényszerűségeivel foglalkozó tudomány is mégis nagyon fiatal, alig 70 éve, hogy Farabee megállapította az első örökléstani szabályt az emberre vonatkozólag.<sup>49</sup> Az antropológiai örökléstani vizsgálatok hamarosan a bírósági eljárásban is felhasználást nyertek, először 1926-ban Ausztriában vezették be rendszeresen az apasági perekben. A Legfelsőbb Bíróság egy 1948-ban kelt határozata megállapítja, hogy "érdekes adat lehet a perben az alperes és a gyermek közötti esetleges testi hasonlóság. Fogatosítani kell tehát a gyermek és az alperes antropológiai vizsgálatát." /P.III.3398/1948./ 1949 óta hazánkban is rendszeressé vált ez a vizsgálati módszer.

A valóság feltárásában betöltött szerepe hasonló a szerosztatisztikai szakvéleményhez, természettudományos módszerek alkalmazása révén itt is pozitív eredményt kaphatunk az apaságra nézve.

Amint a 306/1978.IM.sz. közlemény is megállapítja, az apasági és a származásmegállapítás iránti perekben "a bizonyítási eszközöknek egymástól eltérő sajátosságai vannak."

A szakértői véleményt természettudományos pontossága, a tévedés kisebb lehetősége jellemzi, a tanuvallomások viszont olyan tényekre deríthetnek fényt, amelyek kiegészítik, erősítik, vagy lerontják a szakvélemény meggyőző erejét. Az igazság megállapítása szempontjából tehát itt is döntő szerephez jut a bizonyítékok szabad értékelése. A hitelt érdemlőség vizsgálata ugyan döntő súllyal a tanuvallomások tekintetében vetődik fel, a szakértői tévedés említett eseteire figyelemmel ez utóbbi körben sem zárható ki teljesen.

J e g y z e t e k

- 1 Névai-Szilberek: Polgári eljárásjog /Bp. 1977./ 61. 1.
- 2 Névai-Szilberek: i.m. Uo. /Nikisch: Zivilprozessrecht/
- 3 Névai-Szilberek: i.m. 92. 1. /Plósz Sándor/
- 4 Christoph von Greyerz: Der Beweis negativer Tatsachen /Bern 1963./ 50-51. 1.
- 5 Christoph von Greyerz: i.m. 60. 1.
- 6 Vö. Révai Tibor: Az igazság megállapítása a polgári perben. Magyar Jog. 1963. 179 1.
- 7 Vö. Arisztotelész: Organon./Bp. 1961./
- 8 Lenin: Materializmus és empiriokriticoizmus. Lenin Összes Művei 18.
- 9 Földes Tamás: Igazság az igazságról /Bp. 1976./ 45. 1.
- 10 Földes Tamás: i.m. 67. 1.
- 11 Földes Tamás: i.m. 53. 1.
- 12 Hámori Vilmos: Az igazság és megállapítása a polgári perben. Magyar Jog. 1961. 510. 1.
- 13 Hámori Vilmos: i.m. uo.
- 14 Hámori Vilmos: i.m. 511. 1.
- 15 Vö. Névai László: A törvényesség, az igazságosság és a nevelő feladat a polgári eljárásban. Jogtudományi Közlöny. 1958. 387. 1.
- 16 Hartai László: Az abszolút igazság és a Pp. Magyar Jog. 1962. 420. 1.
- 17 Hámori Vilmos: i.m. 509. 1.
- 18 Földes Tamás: i.m. 136. 1.
- 19 Földes Tamás: i.m. 134. 1.
- 20 Hámori Vilmos: i.m. 507. 1.
- 21 Szilberek Jenő: Az ügyész a polgári eljárásban /Bp. 1961./ 7. 1.
- 22 Hámori Vilmos: A tényállás megállapítása a polgári perben. Magyar Jog. 1963. 122. 1.
- 23 Hartai László: i.m. 421. 1.
- 24 Voltaire: Oevres completes 1785. t. II. 4. 420. 1.

- 25 Földes Tamás: A marxista filozófia bizonyításelméletének alapjai. /Bp. 1967./ 219. 1.
- 26 Földes Tamás: i.m. /25. alatt/ 218. 1.
- 27 Hámori Vilmos: i.m. /12. alatt/ 509. 1.
- 28 Földes Tamás: i.m. /25. alatt/ 228. 1.
- 29 Hámori Vilmos: i.m. /12. alatt/ 509. 1.
- 30 Hámori Vilmos: i.m. /12. alatt/ 511. 1.
- 31 Molnár János: Az igazság megállapítása a Pp-ben. Magyar Jog. 1963. 180. 1.
- 32 Hámori Vilmos: i.m. /12. alatt/ 510. 1.
- 33 Csiki Ottó: Az abszolút igazság és a polgári per tényállásának megállapítása. Magyar Jog. 1962. 513-518. 1.
- 34 Molnár János: i.m. 181. 1.
- 35 Csiki Ottó-Simor Attila: Az apasági és a származás megállapítása iránti egyéb perek. /Bp. 1961./ 146. 1.
- 36 Fehér Miklós-Farkas József: Az apasági és a származás megállapítása iránti egyéb perek /Bp. 1961. 1961./ 14. 1.
- 37 Csiki Ottó-Simor Attila: i.m. 147. 1.
- 38 A Legfőbb Ügyészség Ig.542/1979.számú összefoglaló jelentése a családjogi perekben folytatott ítélkezési gyakorlat elemzéséről. 16. 1.
- 39 Vö. Legfőbb Ügyészség... /Függelék 16.sz. jogeset/
- 40 Haraszti László: A származásmegállapítás iránti perekben alkalmazott szakértői vizsgálatok értékeléséről. Magyar Jog. 1979. 529. 1.
- 41 Susa-Szabó: A gyermek életkorának jelentősége a származásmegállapítási és antropológiai vizsgálatoknál. Magyar Jog. 1978. 1022. 1.
- 42 Vö. Susa-Szabó: i.m.
- 43 Zoltán Imre: Hiányosságok az igazságügyi orvosszakértői gyakorlatban. Magyar Jog. 1979. 247. 1.
- 44 Kun Tibor: Vércsoportvizsgálat a tanúval szemben? Magyar Jog. 1978. 239. 1.
- 45 Vö. Christoph von Greyerz: i.m. 80. 1.

- 46 Karay Pál: A vércsoportmeghatározás családjogi jelentősége. Jogtudományi Közlöny. 1948. 55. 1.
- 47 Rex-Kiss Béla: Az ABO alocsoport és az Rh-vércsoportvizsgálatok atyasági ügyekben. Jogtudományi Közlöny. 1958. 328. 1.
- 48 Rex-Kiss Béla: Új irányelvek a bírói szakértői véleményezésben az NSZK-ban. Jogtudományi Közlöny. 1978. 158. 1.
- 49 Fehér Miklós-Farkas József: i.m. 56. 1.





Szánierl Ágnes

A MULASZTÁS FOGALMA ÉS OKOZATOSSÁGÁNAK  
PROBLÉMÁJA

I. A mulasztás fogalma

1. A mulasztás nem abszolút semmi, hanem valaminek a hiánya. Ez következik abból az általánosan elfogadott meghatározásból is, hogy a mulasztás kötelességgel ellentétes nemtevés. A mulasztás annak a hiánya, aminek a kifejtésére a kötelesség vonatkozik.

Helytelen lenne azonban a mulasztást, mint kötelességgel ellentétes nemtevést akként felfogni, hogy a mulasztásnak ontológiai alapja nincs, hogy a mulasztás kizárólag a normák világában létezik, hogy a mulasztás nem valóságos, hanem csupán normatív cselekmény.<sup>1</sup> A mulasztásnak ugyanis van ontológiai ismérve is: a cselekvési lehetőség. Ilyen lehetőség hiányában mulasztásról nem beszélhetünk.

Már a római jogban ismert volt az a tétel, hogy lehetetlenre senkit sem lehet kötelezni. Azoknál a szerzőknél azonban, akik lényegileg ezt a tételt ismétlik meg csupán, a cselekvési lehetőség a kötelesség fogalmi körébe kerül, a normatív kötelesség egyik összetevőjévé válik, ami elhomályosítja ontológiai jellegét. Ennél helyesebb megoldás az, ha a mulasztás ismérvei közül szétválasztjuk az ontológiai és a normatívot. Az ontológiai ismérv a cselekvési lehetőség, a normatív a cselekvésre vonatkozó kötelesség.

A mulasztás sajátosságainak a vizsgálatánál ki kell terjeszkedni az aktív elkövetési magatartáshoz, a tevékenységhez való viszonyára is.

Radbruch az első neves képviselője annak a burzsoá irányzatnak, amely szerint a tevékenység és a mulasztás egymásnak a teljes ellentéte, s közös fogalmuk nincs.<sup>2</sup> Egyebek között ezt használta fel Welzel a finális cselekménytan megindolására, mondván, hogy objektíve nincs közös vonás a tevékenység és a mulasztás között és a közös fogalom alá vonás lehetőségét a finalitás teremti meg.<sup>3</sup> Valójában azonban van objektíve is közös az elkövetési magatartás két formája között. Bár ontológiai szempontból a tevékenység tényleges, míg a mulasztás ún. potenciális cselekmény /amely utóbbi a cselekvési lehetőségen alapul/, az ontológiai jelleg egyiküktől sem tagadható meg, mivel mindkettő képes jogi tárgyat sérteni vagy veszélyeztetni, s ebben az értelemben társadalomra veszélyes következmények létrejöttében közrehatni. Ez is annak helyessége mellett szól, hogy a szocialista büntetőjogtudomány a tevékenységet és a mulasztást egyazon közös ismérvnek, az elkövetési magatartásnak a két formájaként tárgyalja.

Összegezve az eddig mondottakat, a mulasztás, mint az elkövetési magatartás egyik formája, valamely lehetséges cselekvés kötelességellenes nemtevéését jelenti.

2. A mulasztás két ismérve, a cselekvési lehetőség, valamint a cselekvésre vonatkozó kötelesség közül az utóbbival a hazai szakirodalom is mindenkor kellőképpen foglalkozott. Így ezuttal csak a cselekvési lehetőség ismertetésére terjeszkedem ki.

a/ A cselekvési lehetőségre nézve a külföldi burzsoá jogirodalomban különféle felfogások alakultak ki. A szerzők egyik csoportja az elmulasztott tevékenység külső lehetőségét követeli meg, náluk tehát a cselekvési lehetőség objektív kategóriát jelent. Mások a mulasztásnál jelentőséget tulajdonítanak a mulasztó ún. cselekvési szabadságának is, vagyis a cselekvési lehetőség a

oselekvési képességet foglalja magában. A burzsoá szerzők harmadik csoportja a oselekvési lehetőséget a "potenciális szándékosságból", lényegileg azonban a bűncselekmény alanyi oldaláról vezeti le, s ez szerintük akkor forog fenn, ha az elkövető előre látta vagy láthatta volna, hogy milyen következményre vezet a mulasztása, amennyiben a következményt meg is akadályozhatta volna. Végül egyesek nem is tesznek említést a oselekvési lehetőségről, mások pedig kifejezetten tagadják, hogy a oselekvési lehetőség a mulasztásnak kritériuma lenne.<sup>4</sup> /Az utóbbi álláspont természetesen úgy értendő, hogy a oselekvési lehetőség hiánya nem a mulasztás létrejöttét, hanem a létrejött mulasztás miatti felelősséget zárja ki./

b/ Mind a régebbi, mind a mai hazai szerzők legfeljebb érintik a oselekvési lehetőséget, behatóbban azonban nem foglalkoznak vele. Ezért nálunk egyenesen hézagpótló jelentőségű Kudrjavoev monográfiája, amely a oselekvési lehetőség kritériumát is részletesen elemzi. Kiindulásként kifejezetten tagadja, hogy a mulasztás osupán normatív kategória lenne. Ha ugyanis az adott személynek az adott esetben nem volt lehetősége, hogy a megkívánt tevékenységet elvégezze, nem jöhet létre mulasztás. Ezzel összhangban meggyőzően mutatja ki, hogy a mulasztásos bűncselekmény értékelésénél nemcsak az objektív oselekvési lehetőséget kell vizsgálni, hanem a szubjektív oselekvési képességet, így a személy fizikai, pszichikai tulajdonságait, képzettségét stb. is. A fejtegetések sajátossága még, hogy a szubjektív oselekvési lehetőséget a gondatlansággal /a gondosságra való képességgel/ való összefonódottságában tárgyalja a szerző.<sup>5</sup>

c/ Teljes mértékben egyetértek azzal, hogy a oselekvési lehetőség nem értelmezhető kizárólag objektív ismér-

ként, hanem szükséges az is, hogy az adott személy az adott helyzetben is rendelkezze vele. Véleményem szerint azonban az utóbbi, vagyis a szubjektív cselekvési képesség, mint a bűncselekmény tárgyi oldalához tartozó elkövetési magatartás egyik részkérdése, elkülöníthető a bűnösségtől, így a gondatlanságtól is.

Ami a gondatlanságot illeti, nem ritkán előfordul, hogy aki az adott helyzetben a gondosságra való képesség hiányában képtelen a következményeket előre látni, képes lenne cselekedni és a következmények előrelátásának a birtokában cselekedni is /megvan a cselekvési képessége/. De az is lehet, hogy valaki rendelkezik a gondosságra való képességgel, de cselekedni képtelen, mivel pl. le van kötözve /más kérdés, hogy ilyenkor az elkövetési magatartás hiányában a bűnösség kérdése fel sem vehető/. Ezért csupán a cselekvési képtelenség és a gondosságra való képtelenség esetleges egybeeséséről beszélhetünk bizonyos esetekben /pl. hirtelen rosszullét gépjárművezetés közben, a vezető emiatt nem tud fékezni, ami baleset forrásává válik/, s az ilyen egybeesésre találó Kudrjavcev érvelése, hogy a felmentő ítéletet már magának a mulasztásnak, nem pedig a gondatlanságnak a hiányára indokolt alapozni.

d/ A cselekvési lehetőségtől meg kell különböztetni az eredményelhárítási lehetőséget, még ha az utóbbi magában foglalja is az előbbit. Az eredményelhárítási lehetőségnek is megvan a dogmatikai szerepe /pl. az okozati összefüggés problematikájánál/, de a cselekvési lehetőség létezhetik eredményelhárítási lehetőség nélkül is. Így pl. a segítségnyújtás elmulasztása viszonylatában csak a halálos eredményt értékelő minősített alakzat feltétele az eredményelhárítási lehetőség, ám ha ez hiányzik, az alapeset megállapításához elegendő a puszta segítségnyújtási lehetőség is.

3. A mulasztás fogalmával is kapcsolatos az ún. kötelességösszeütközés esete. A probléma az, hogy a kötelességösszeütközés a mulasztás létrejöttét, vagy pedig a létrejött mulasztás társadalomra veszélyességét /jogellenességét/ zárhatja-e ki.

Kötelességösszeütközésről akkor beszélhetünk, ha valakit egyidejűleg több olyan kötelesség terhel, amelyek közül csak egy teljesíthető, mert az egyik teljesítése kizárja a többi teljesítésének a lehetőségét. Kötelességösszeütközés esetén véleményem szerint akkor nem lehet szó felelősségről, ha

a/ a kötelességösszeütközés létrejötte nem róható a kötelezett terhére<sup>6</sup>;

b/ az illető a fontosabb kötelességet, azonos fontosságú kötelességek esetén pedig azok valamelyikét teljesíti.<sup>7</sup>

A kötelességösszeütközésre a szocialista kódexek közül csupán az NDK büntető törvénykönyve terjeszkedik ki,<sup>8</sup> s a forrásmunkáim közül is csak kevés tárgyalja azt. Ezek úgy foglalnak állást, hogy a kötelességösszeütközés jogellenességet kizáró ok.<sup>9</sup>

A mulasztás fogalmára vonatkozó álláspontomból következik, hogy szerintem a kötelességösszeütközés büntetlen eseteiben nem arról van szó, hogy a létrejött mulasztás büntethetősége kizárt, hanem már maga a mulasztás sem jön létre, mivel a további kötelességek teljesítésére a cselekvési lehetőség hiányzik. Amennyiben tehát valaki az őt egyidejűleg terhelő kötelességek közül a fontosabbat, vagy az azonos fontosságúak bármelyikét teljesíti, az ezáltal teljesíthetetlené váló további kötelességek tekintetében mulasztásról nem beszélhetünk.

Álláspontom helyességének ellenőrzésére indokolt megvizsgálni azokat az eseteket is, amikor az elkövető a kötelességösszeütközés ellenére is büntetendő.

a/ Amennyiben az elkövető egyik kötelességét sem teljesíti, megvolt a lehetőség arra, hogy a fontosabb kötelességének, vagy az azonos fontosságúak közül azok egyikének eleget tegyen.

b/ Amennyiben az elkövető a kevésbé fontos kötelességet teljesíti, megvolt a lehetőség arra, hogy ehelyett a fontosabb kötelessége szerint oselekedjen.

c/ Végül ha a kötelességösszeütközést a szándékos vagy gondatlan magatartásával maga az elkövető idézte elő, az egyébként meglévő oselekvési lehetőséget éppen ez a felrható magatartás kúszöböli ki. Ilyenkor "az egyébként meglévő oselekvési lehetőség" a mulasztás ontológiai alapja.<sup>10</sup>

## II. A mulasztás okozatosságának problémája

Tekintettel arra a sok elméleti vitára, amely a mulasztás okozatosságával kapcsolatban zajlott, dolgozatomban e kérdéssel részletesebben szeretnék foglalkozni.

A probléma jelentőségét bizonyítja, hogy mind a burzsoá, mind a szocialista büntetőjogtudomány művelői változatos álláspontokat dolgoztak ki a kérdés megválaszolására, éles viták alakultak ki.

A kérdés az, hogy a törvényi tényállásban meghatározott eredmény és egy meghatározott személy mulasztása között állhat-e fenn okozati összefüggés. Okává válhat-e a mulasztás, ez a passzív magatartás a pönalizált eredménynek? Okozatos-é a mulasztás?

A/ A burzsoá jogirodalomban kialakult  
irányzatok

A mulasztás okozatosságával foglalkozó elméleteket két nagy csoportra lehet osztani. Az elsőbe azok az elméletek tartoznak, amelyek a mulasztás okozatosságát igazolni igyekeztek, a másodikba pedig azok, amelyek tagadják a mulasztás kauzalitását.

1. A mulasztás okozatosságát állító elméletek

a/ A szakírók egy csoportja a mulasztás okozatosságát abból az aktív magatartásból vezeti le, amelyet az elmulasztott, de a törvény által megkövetelt cselekvés helyett a mulasztó tanúsított. Ez az elmélet a "mást-tevés" elmélete, amelynek megalapítója Luden.

Luden elméletét a tiltó és a parancsoló norma relativitására alapítja. Szerinte minden tiltó norma közvetve egyúttal parancsolja is az összes többi cselekvéseket, és a parancsoló norma is egyúttal tiltja az egy megparancsolton kívül az összes cselekvéseket. Mivel pedig az ember létének minden pillanatában aktív tevékenységet fejt ki, szükségszerűen cselekszik valamit abban a pillanatban is, amikor a törvény által megkövetelt aktív magatartást nem teljesíti, azaz mulaszt. Minden mulasztó magatartásának van tehát egy pozitív oldala is, amely a mulasztás helyett és alatt végzett cselekvésben áll. A mulasztásnak ez a pozitív oldala jogellenes /mert a törvény az egy megjelölt és megparancsolt magatartáson kívül minden más cselekvést tilt/ és ebből a pozitív jogellenes magatartásból most már akadály nélkül levezethető az okozatosság mozzanata is: a

mulasztás helyett és alatt végzett tevékenység az oka a beállott jogsértő eredménynek. A mulasztás és a tevékenység büntetésének közös jogalapja ebben az értelemben az a körülmény, hogy a tettes mindegyik esetben valami mást oselekszik, mint amit a törvény kíván.<sup>11</sup>

Nem fogadhatjuk el Luden s követői elméletét, mert nem oldja meg a mulasztás okozatosságának kérdését. Vegyünk egy példát: Egy tanár nem megy be a kötelezően előírt órájára, hanem helyette moziban ül, s ezért fegyelmit kap. Nem azért kapja a fegyelmit, mert moziban volt, hanem azért, mert nem tartotta meg az óráját. Luden tulajdonképpen nem a mulasztás okozatosságát vizsgálta, hanem azt, hogy magának a mulasztásnak mi volt az oka. Nem ad arra a kérdésre választ, hogy tényleg okozatos-e a mulasztás, okozati kapcsolatban van-e a mulasztás és az eredmény.

b/ Luden tehát nem tudta a problémát megoldani, s ezért kortársai új elméletet igyekeztek kidolgozni, olyan tényezőt kerestek, mely az eredménnyel valóságos okviszonyban áll. Így keletkezett az a teória, amely a mulasztás okozatosságát egy a mulasztás beállta előtt véghezvitt tevékenységre, pozitív mozzanatra vezeti vissza. Ez volt az előzetes oselekvés elmélete, amelynek megalapítója Krug.

Az elmélet alapja az a meggondolás, hogy a mulasztás önmagában véve "abszolút semmi", egyszerű hatásnélküli magatartás, amely mint ilyen, semmiféle ontológiai változást, büntetőjogilag releváns eredményt nem idézhet elő. Hogy ez a negatív magatartás nem állhat magában véve okozati összefüggésben az eredménnyel, az már a *conditio sine qua non* formulából kitűnik: a mulasztás elhagyható az eredmény megváltozása nélkül. Ezért tehát a mulasztás csak akkor lép kauzális összefüggésbe az eredménnyel, ha az a mulasztónak egy előző tevékenységével, amely az eredménynek tényezője volt, viszonyban áll.<sup>12</sup>



Az elmélet alapján ha egy váltóór nem állítja át a váltót, mulasztása azért okozatos, mert előzetes tevékenysége által az eredményhez valamilyen módon hozzájárult.

Krug a mulasztás okozatosságának kérdését épp úgy megválaszolatlanul hagyja, mint Luden. Igaz, hogy az előzetes cselekvés az eredménnyel okviszonyban lehet, azonban ebben az okviszonyban a mulasztás nem vesz részt, hiszen ez Krug felfogásában abszolút semmi, ontológiai szempontból.

Kritikusai még a következőket állapították meg: Az előzetes cselekvés csak okozatos, de nem bűnös az eredmény beállása szempontjából. Ehhez az okozatos pozitív magatartáshoz a mulasztás negatív mozzanata szállítja a büntethetőséghez szükséges jogellenességet és bűnösséget, amely abban nyilvánul meg, hogy a veszélyessé vált okfolyamatot megindítója nem állítja meg, holott ez részint módjában áll, részint pedig kötelessége. A büntethetőséghez szükséges okozatosságot tehát az előzetes cselekvés, a bűnösséget és jogellenességet pedig az utólagos mulasztás szolgáltatja. E felfogás azonban megsérti a büntetődogmatika alapvető elvét, mely szerint a büntetendő cselekmény nem válhat utólag jogellenessé és bűnössé.<sup>13</sup>

c/ Külön monográfiában igyekszik bebizonyítani a mulasztás okozatosságát Carl Aldosser. Aldosser elmélete részben a negatív feltételek okozatosságára épül. Míg ugyanis a külvilág állapotváltozásai pozitív tényezők működésére, erő kifejtésére vezethető vissza, addig bizonyos állapotok fennmaradásának az oka negatív erők, negatív tényezők működése. Ezek a negatív tényezők Aldosser meghatározásában olyan erők, amelyek bizonyos állapotok fennmaradását azáltal eredményezik, hogy attól minden olyan behatást távoltartanak, amelyek az állapot megváltoztatására törekednek. Valamely állapot negatív tényezőinek

jellege abban áll, hogy azok semlegesítik az állapot megváltoztatására irányuló erőket, azok ellenhatásaként jelentkeznek, tehát okozzák az állapot fennmaradását. Ilyen okozatos negatív tényezőnek tekintendő bizonyos feltételek fennforgása esetén a passzív emberi magatartás, a mulasztás.

Aldosser nem általánosságban állítja a mulasztás okozatosságát, s a következő három esetet vizsgálja:

Az első esetben abból indul ki, hogy az emberek feltételezik, hogy az általuk megszokott állapotok mindaddig változatlanul fennállnak, míg azok megváltozását arra hivatott személyek nem jelzik. Ha mulasztás történik, s az egyén szerencsétlenül jár, ennek az az oka, hogy az egyén nem tud a körülmények megváltozásáról, félrevezette a jeladás hiánya, a jelt adni köteles személy passzív magatartása.

Az okozás mozzanatát Aldosser abban látja, hogy a veszélyes körülményekre vonatkozó téves képzet felmerülését, amely végül is az érdekelt helytelen viselkedéshez, és így a szerencsétlenséghez vezet, az elvárt jeladás hiánya, ez a negatív körülmény okozza, a jeladás hiánya viszont a jelzésre kötelezett passzív magatartásának a következménye. A mulasztásnak ezt a megjelenési formáját Aldosser Geyer nyomán konkludens mulasztásnak nevezi, s mivel ez az elmélet a mulasztás okozatosságát annak a pszichikumra gyakorolt tényleges hatásában látja, Geyer és Finger elméletét, valamint Aldosser teóriájának ezt a részét pszichikai kauzalitási teóriának nevezik az irodalomban.

A második esetben a mulasztást Aldosser nézete szerint az jellemzi, hogy a mulasztó véletlenül kerül egy veszélyes okfolyamat közelébe, amelynek veszélyességét maga is felismeri, és a szerencsétlenség beállítását aktív

magatartással meg tudná akadályozni. A mulasztásnak ettől a módjától Aldosser megtagadja az okozatosságot, mert véleménye szerint a mulasztó az okfolyamat megindításában semmiféle szerepet nem játszott, abba felismerésekor sem avatkozott bele, akarata csupán passzív magatartásban objektivizálódott.

A harmadik esetben a mulasztót nem a véletlen, hanem saját szabad akarata hozza érintkezésbe az eredmény előidézésére irányuló okfolyamat megindulásához szükséges feltételekkel, és az illető eredmény beállítását nem akadályozza meg, hanem a feltételek összeműködését passzív magatartással kíséri. Ebben az esetben Aldosser a mulasztás okozatosságát állapítja meg. Ezt az állítását azzal magyarázza, hogy ha valaki valamely általa előidézett okfolyamatot működni hagy, ez a működés akaratának megfelelően történik, azaz az illető akarata az okfolyamat működésében, és az ennek következtében beálló eredményben objektivizálódik, ha a tényezők működését tudatosan elmulasztja megszüntetni.<sup>14</sup>

Angyal Aldosser teóriáját az ún. specifikus elméletek egyikeként tárgyalja, ahova azokat sorolja, amelyek nem tagadják ugyan a mulasztás okozatosságát, de ezt a tevényt kauzalitásától eltérő, különleges jellegűnek tartják. Kritikájában Angyal kifejti, hogy Aldosser álláspontja csak arra a szűk körre találó, amelyben az eredményt pszichikailag befolyásolható élőlény tevékenysége idézi elő, mikoris e lény erőmozgósítása csakugyan éppúgy folyamatba tehető mulasztással, mint tevéssel, de nem ad magyarázatot a teória ott, ahol pszichikailag befolyásolható lény hiányzik.<sup>15</sup>

d/ Ugyancsak széleskörűen tanulmányozta a mulasztás okozatosságát Landsberg is. Álláspontja szerint a

mulasztás mindannyiszor okozatosnak tekintendő, valahányszor egy ember abban a helyzetben van, hogy egy eseményre hatást fejtsen ki. A mulasztás okozatossága az eredményre nézve abban áll, hogy adott esetben lehetséges volt olyan tevékenység, amely az eredményt elhárithatta volna.

Losonczy István Landsberg felfogását is elveti, mert véleménye szerint az a körülmény, hogy az ember passzív magatartás helyett cselekedhetett volna, hatást fejthetett volna ki, csak valamilyen teleológikus törvényszerűségi szempontból értékelhető és fogható fel, de nem ontológiai szempontból.<sup>16</sup> Én azonban úgy vélem, hogy a Landsberg által hangsúlyozott cselekvési lehetőség ontológiai jellegű, ezért Losonczy ellenérve nem meggyőző a számomra.

e/ Egyik legtöbb követője az un. interferencia elméletnek van. Az elmélet hívei abból a feltevésből indulnak ki, hogy az a tényező, amely megsemmisít egy bizonyos eredményt minden valószínűség szerint megakadályozni tudó másik tényezőt, ontológiai szempontból az így beállt eredmény okának tekintendő. Így pl. ha A-t, aki egy fuldoklónak oda akarja adni a mentőövet, B ebben megakadályozza és addig lefogva tartja, amíg a fuldokló megfullad, B a halál okának tekintendő. Éspedig azért, mondják e felfogás hívei, mert ha B tevékenységét elhagyjuk, úgy a halál valószínűleg nem következik be. Erre a mintára igyekeznek megoldani a mulasztás kauzalitásának problémáját a következőképpen: Egy veszélyes folyamat megpillantásakor minden ember lelkében fölébred a törekvés a folyamat megakadályozására. Ha most valaki ezt a lelkében fölébredt és az eredmény meggátlására irányuló akaratfolyamatot egy másik ellentétes irányú akaratfolyamattal elnyomja, úgy az ennek következtében beálló mulasztás egy aktív lelki erő kifejtésnek az eredménye.<sup>17</sup>

Elméletük nem helytálló, hisz a mulasztás okozatosságát nem pótolja a mulasztásra vezető aktivitás. Sőt a gondatlan mulasztásra az sem érvényes, hogy az eredmény meggátlására irányuló akaratfolyamatot nyomná el egy ellentétes irányú másik akaratfolyamat.

f/ Több korabeli hazai szerző az eddigiektől eltérő módon törekedett a mulasztás okozatosságának az igazolására. Angyal abból indult ki, hogy a pusztá passzivitás nem okozatos, a mulasztás, mint lényegileg kötelességellenes nemtevés viszont az. Az utóbbit arra alapította, hogy "a mulasztás az eredménynek feltétele. De ha feltétele, úgy - a feltételegyenértékűség elvéből folyólag - oka is annak."<sup>18</sup>

Angyal felfogásához hasonlóan foglalt állást Vámbéry is. Szerinte "mechanikusan tekintve a mulasztás ugyan nem kauzális, de a gyakorlati életben a cselekvés hiánya is oly feltételnek tekinthető, amely nélkül az eredmény nem következett volna be", majd úgy folytatja, hogy a "mulasztásnak és az eredménynek ez az okozati kapcsolata csak akkor forog fenn, ha a cselekvési kötelesség joggal elvárható lett volna és az elmulasztott cselekvés az eredményt elhárította volna."<sup>19</sup>

A két szerző nézetének közös vonása, hogy a mulasztás okozatosságát a kötelességellenességtől teszik függővé és ennek megléte esetén az okozatosságot arra alapozzák, hogy az eredménybekövetkezésnek a mulasztás is szükséges feltétele.

Mindezekkel szemben helyesen mutatott rá Heller arra, hogy módszertani hiba a nemtevés kauzalitását a kötelességellenességtől, mint normatív elemtől függővé tenni. Ezzel az okozati összefüggés lehetőségét valamilyen nemtevésre kiszélesítette, de fennforgását szintén a feltételegyenértékűség elméletével igazolta a következő-

képpen: "Ha oknak mindazt az előzményt kell tekinteni, amelynek elmaradása esetében az eredmény nem következett volna be, akkor a negatív előzményt /feltételt/ éppen úgy oknak tekinthetjük, mint a pozitívot."<sup>20</sup>

Véleményem szerint az eddig tárgyalt irányzatok közül két szerző, Landsberg és Heller felfogása tartalmaz hasznosítható elemet. Az előbbi lényegileg a cselekvési lehetőség jelentőségére hívta fel a figyelmet, Heller nézetében pedig az a figyelemreméltó, hogy amennyiben a nemtevés - a kötelességellenességtől függetlenül - az eredménybekövetkezés szükséges feltétele, oka is annak.

## 2. A mulasztás okozatosságát tagadó elméletek

A burzsoá elméletek másik nagy csoportja azt vallja, hogy nincs okozati kapcsolat a mulasztás és az eredmény között.

a/ E teóriák egy részének közös alapja az a meg gondolás, hogy bár mechanikai szemszögből a mulasztás nem kauzális, a passzív emberi magatartás teleológikus megítélése alapján kauzális összefüggésbe hozható az eredménnyel. A mulasztás és a pőnalizált eredmény közti teleológikus színezetű okviszony fennállását a jogkauzalitási és quasi kauzalitási elméletek igyekeztek kimutatni.

A jogkauzalitási elmélet alapjait Sigwart rakta le. Azt hangsúlyozta, hogy a mulasztás okozatosságának a mechanikai szemszögü hiánya nem dönti el a kérdést, mivel az emberi tevékenység, az aktív magatartás kauzális vizsgálata sem fogható fel maradéktalanul, tisztán mechanikai szemszögből. Az emberi magatartás ugyanis célok szerint alakul,

amelyeket a magatartás alanya megvalósítani óhajt. Ha az ember csak pozitív erő kifejtéssel képes célját elérni, úgy cselekszik és aktíve vesz részt a létrend folyamataiban. Ha azonban úgy látja, hogy célja éppen akkor valósul meg, bár idegen erők által, ha az óhajtott eredmény előidézésére törő okfolyamatot nem befolyásolja, abba nem avatkozik bele, úgy az illető okfolyamattal szemben passzíve viselkedik, mulasztó magatartást tanúsít. Az utóbbi esetben az ember éppen passzív magatartásával, mulasztásával éri el a kívánt eredményt, és így cselekvése "éppen a nyugodt magatartásban s ezzel szándékosan olyan tényezőkomplexum előidézésében áll, amelyből a szándékolt eredménynek elő kell állnia. Ezért tehát joggal mondható az embernek akaratótól meghatározott magatartása kifelé kauzálisnak". /Sigwart azt a példát hozza fel, hogy a gőzös kormányosát, aki az elébe kerülő vitorlás előtt a kitérést szándékosan elmulasztja, annak elgázolásáért vonják felelősségre, habár mechanikai látószögéből ő mit sem tett, "az elgázolás a gőzerő következménye, a hajók találkozását pedig messzire elágazó okok határozzák meg".<sup>21</sup>

A quasi kauzalitási elmélet legismertebb képviselője, Mezger a hiányzó mechanikai okozatosság pótlását a következőkben látja: "A kérdést a mulasztás kauzalitásának megállapítására ugyanolyan módon és ugyanolyan formában tesszük fel, mint a cselekvéssel kapcsolatban, csak éppen nem a mulasztásra, mint olyanra, hanem a helyébe gondolt és jogilag elvárt cselekményre, és annak eredményére vonatkozóan. A döntő kérdés így hangzik: Megakadályozta volna-e a jogilag elvárt cselekmény az eseményt? Ha erre igenlő választ kell adnunk, úgy a mulasztás okozta az eredményt."<sup>22</sup> Tehát az elmélet egy feltételezett pozitív magatartáson alapul, amelyet ha adott esetben az elkövető tanúsított volna, úgy az eredmény nem következett volna be.

A két elmélet nem egyértelmű, ugyanis kiindulópontjukban tagadják a mulasztás okozatosságát, majd egy "helyettesítő" okozatossággal dolgoznak. Bár a quasi kauzalitási elmélet is így jár el, mégis figyelemreméltó, hogy összefüggést mutatott ki a mulasztás és az eredmény között, hisz a kérdést az elmélet alapján úgy is feltehetjük, bekövetkezett volna-e az eredmény a mulasztás nélkül úgy, ahogyan bekövetkezett. Ha igen, akkor nincs összefüggés, ha nem következett volna be, akkor van összefüggés a mulasztás és az eredmény között.

b/ A burzsoá szerzők jelentős része teljes következetességgel tagadja a mulasztás okozatosságát és azt vallja, hogy a mulasztó nem az eredmény okozásáért, hanem annak meg nem akadályozásáért felel. Ezek közé tartozott a felszabadulás előtt megjelent monográfiájával Losonczy István is.

Losonczy álláspontja szerint az okozatosság szempontjából a mulasztási és tiszta mulasztási bünoselekmények között semmi különbség nincs: ontológiai szempontból mindegyik egyformán semminek tekintendő. A különbség közöttük csupán az, hogy míg a tiszta mulasztás bizonyos meghatározott magatartás nem teljesítésével, annak eredményére való tekintet nélkül befejezést nyer, a mulasztási /ti. a vegyes mulasztásos/ bünoselekmény csak bizonyos eredmény beálltával válik büntetőjogilag relevánssá. Azonban az is előfordulhat, hogy a tiszta mulasztási bünoselekményekhez is járul eredmény, s akkor ismét fel kell vetni az okozatosság kérdését. Példáját idézve: "Ha a pályáőr elmulasztja jelenteni az érdekelt állomásnak a vasúti hid leszakadását, tiszta mulasztást követ el, mert a vasúti szabályrendszerben számára előírt teendőket elmulasztja, s ezzel a tiszta mulasztás befejezést is nyer. Ha most ennek követ-



keztében a legközelebbi vonat a szakadékba zuhan, úgy a mulasztónak egy újabb, s ezuttal már eredménytényálladék lesz beszámítandó."

A továbbiakban Losonczy arra a következtetésre jut, hogy ha a cselekmény két tényálladékot sért, akkor az eredménytényálladék megvalósításának büntethetőségéhez csak a jogellenességi és bűnösségi mozzanatok meritheti a bíróság a magatartás tiszta mulasztási jellegéből, mert a mechanikai okozatosság a tiszta mulasztási magatartásból semmiképpen sem vezethető le. Ugyancsak nem vezethető le az eredménytényálladék büntethetőségéhez szükséges okozati összefüggés a jogellenességéből sem, mert a jogellenesség megállapításával nem a hiányzó okozati összefüggést, ezt az ontológiai kapcsolatot, hanem a normatív ítéleti összefüggést építjük ki a magatartás és az eredmény között. A mulasztás és az eredmény között tehát hiányzik az okozati összefüggés, ez az egyébként közös alapja az eredménytényálladékok büntethetőségének, és mégsem kétséges, hogy a mulasztó a létrendi okozatosság hiánya ellenére is felelősségre vonható és vonandó az eredmény beállása miatt.<sup>23</sup>

Losonczy érvelése nem meggyőző a számomra. Egyrészt a mulasztás nem "semmi", másrészt az, hogy az immateriális büncselekményből nem következhetik az eredmény bekövetkezése folytán ráépülő materiális büncselekmény okozatossága a tevékenységgel történt elkövetésre is érvényes, így nem megfelelő érv a mulasztás okozatosságával szemben.

#### B/ Szocialista irányzatok

A mulasztás okozatosságának kérdésében a szocialista jogtudományban sem egyeznek meg a vélemények. Gazdag mind a külföldi, mind a hazai irodalom. S nemcsak a bünte-

tőjog területén találkozunk a mulasztás okozatosságát vizsgáló elméletekkel, hanem figyelemre méltóak azok a polgári jogi tanulmányok is, amelyek szintén kérdéseinkre keresnek választ. A tudósok természetesen többnyire nem oszupán a mulasztás okozatosságával foglalkoznak, hanem általánosságban az okozati összefüggéssel, ám e hatalmas témán belül nagy jelentőséget tulajdonítanak a mulasztás okozatossága problémájának is.

A szovjet jogirodalomban a mulasztás okozatosságát csak kevés szerző tagadja. Közülük a legismertebb Sargorodszkij. Szerinte azt a személyt, aki köteles lett volna a társadalomra veszélyes következményeket elhárítani, nem azért vonjuk felelősségre, mert az eredményt e személy idézte elő, hanem azért, mert az eredmény bekövetkeztét nem akadályozta meg, mikor köteles lett volna megakadályozni.<sup>24</sup> Sargorodszkij álláspontját a legtöbb szovjet jogtudós bírálja. Közülük Matvejev a kritikát a következő példával támasztja alá: Ha úgy lenne, ahogy Sargorodszkij állítja, akkor azt az üzemet, amely az áruszállítási szerződést nem teljesítette, nem azért vonnák felelősségre, mert a mulasztása által kár keletkezett, hiszen a kárnak az volt az oka, hogy a vásárlók nem keresték fel az üres áruházat, hanem azért felelne, mert létrejött a kár, s ennek jóvátételét a Ptk. előírja. Ilyen konzekvenciákkal járna az a teória, hogy a mulasztásnál az oksági kapcsolat hiányzik, és nem arról a kérdéstről kell döntenet, hogy a mulasztás mikor oka a beálló eredménynek, hanem csak arról, hogy az ember mikor felel a mulasztásért.<sup>25</sup>

Tagadhatatlan, hogy a másik, jóval nagyobb tábor több képviselőjét felelősségtani megfontolások is vezették, midőn megkísérelték kimutatni a mulasztás okozatosságát. E felelősségtani megfontolás az, hogy az eredményért

való felelősség objektív alapja csakis az okozati összefüggés lehet. E mozgatórugó jellemző a polgári jogász Joffe megállapítására: "Ha a nemtevés nem okozna, úgy a szerződési kötelezettségek megsértésének túlnyomó többsége szempontjából az okozati kapcsolat semmilyen jelentőséggel nem bírna."<sup>26</sup>

A mulasztás okozatosságának teoretikus megalapozására tett kísérletek közül az egyik legjelentősebb Piontkovszkij munkássága, aki abból indult ki, hogy az emberi társadalomban munkamegosztás van, s ezért nemcsak az emberek aktív tevékenysége, hanem mulasztása is hathat a külvilági változásokra. Ebből levezetett véleménye szerint a mulasztás útján elkövetett materiális bűncselekményeket az okozati összefüggés szempontjából éppen úgy kell vizsgálni, mint a tevékenységgel elkövetett materiális bűncselekményeket. Társadalmunkban - írja - fennáll annak reális lehetősége, hogy a társadalomra veszélyes cselekmények egész sora jöjjön létre mulasztás által. A mulasztás egy "meghatározott magatartásként" jelentkezik, amely abban jut kifejezésre, hogy egy személy "különleges kötelezettségeit" nem teljesíti. Ha a konkrét körülményekből az következik, hogy a bűnös eredmény beállása a mulasztás által következik be, akkor a mulasztás és az eredmény között szükségszerű okozati kapcsolat van. És ez csakis akkor jöhet létre, ha a személynek speciális kötelezettségei révén aktív tevékenységet kellett volna kifejtenie, de ezt nem tette meg.<sup>27</sup>

Ugyancsak alapvető munka Ceretelinék az okozati összefüggésről írt monográfiája. Szerinte a mulasztás azonkívül, hogy az ember akarati elhatározásainak kifejezője lehet, ugyanolyan hatást gyakorolhat az objektív külső világra, mint egy pozitív tevékenység, s ezáltal a pozitív tevékenységhez hasonló feltételeket teremthet az

eredmény bekövetkezéséhez. Cereteli egyébként a mulasztási okozatosságnak kérdését a jogellenes és a bűnös mulasztás keretében vizsgálja, s úgy véli, hogy a mulasztás okozatosságának és jogellenességének kérdései gyakorlatilag nem külön vitatandók meg. Ezt az állítását két példával illusztrálja:

a/ a tüzoltó, akinek társadalmi funkciója a tűz oltása, ha bűnösen mulaszt, felel a tűz által okozott káros következményekért, különösen az égő házban lévő ember haláláért;

b/ az a személy, aki nem nyújt segítséget a benn elpusztulónak, nem felel mulasztásának következményeiért, ha őt a segítségnyújtásra nézve nem terhelte speciális kötelezettség, mégha az ő segítése elhárította volna is a káros következményeket. Végül is Cereteli a mulasztás büntetőjogi értékelhetőségéhez három feltétel meglétét kívánja meg:

- az elmulasztott cselekvés a felelősségre vont személytől törvényesen elvárható volt;
- az elvárt cselekvésre megvolt a lehetősége;
- az elvárt és lehetséges cselekvés teljesítése a beállott következmény elhárítására alkalmas lett volna.<sup>28</sup>

Az ismertetett két műből is kitűnik, hogy a mulasztás okozatosságának a hívei közül sokan lényegileg a kötelességellenességtől, a jogellenességtől teszik függővé a mulasztás kauzalitását. Erre azért is ezütséges rámutatni, mert ez egyik lényeges pontja annak a vitának, amely valamikor igen éles hangnemben folyt a Szovjetunióban. A mulasztás okozatosságának a tagadóit annakidején mechanikus materializmussal vádolták, amire Sargorodszkij akként reagált, hogy a problémára csak két válasz adható: a mu-

lasztás vagy okozatos, vagy nem. Ha az utóbbit mechanikus materialista burzsoá nézetként bélyegzik meg, ez azaz lenne viszonzozható, hogy a mulasztás okozatosságát a jogellenességtől függően bizonyító szovjet jogászok felfogása viszont a kantianus nézetekhez közeledik. Azok a szerzők ugyanis - írta -, akik elismerik a mulasztás okozatosságát, ezt nem mint a külső világ jelenségét fogják fel, hanem mint jogi kategóriát, amely kötelezettségen alapul.<sup>29</sup>

A később már nem ilyen éles hangnemben folyó vitában Matvejev úgy foglalt állást, hogy a jogban az okozatosság problémájának sikeres eldöntése csak a tevékenység és a mulasztás egysége alapján lehetséges, ha a tevékenységet és a mulasztást úgy tekintjük, mint az emberi magatartás két oldalát - aktív és passzív oldalt, amelyek mindegyike kiegészíti egymást és a valóság objektív alkotó erővel rendelkező tényezője. Ugyanakkor nem tartozik minden mulasztás jogi szabályozás alá, így nem minden mulasztás jogellenes. A következő példával bizonyít:

a/ Az alpinista nem nyújtja a kezét idejében a másik alpinistának, az lecsúszik, súlyos sérülést szenved. Az előbbi alpinista mulasztása nem jogellenes, mert ő maga is végszükségben volt.

b/ Azonban, ha olyan személy nem nyújtja a kezét, aki a segítségnyújtásra speciálisan kötelezett volt, cselekménye jogellenes, s ezért felelősségre vonható. Matvejev szerint az első esetben is a mulasztás volt az oka a bekövetkezett eredménynek, mégha nincs is jogellenesség, vagyis ő is a mulasztás okozatossága mellett foglal állást. Azonban nem vette át a teória más képviselőinek a hibáját, mert a mulasztás okozatosságát nem tette a jogellenességtől, a kötelességellenességtől függővé.<sup>30</sup>

Sajátos álláspontot dolgozott ki a mulasztás kauzalitásának a problémájára nézve Hannanov, aki a nemtevésnek csupán az önálló oksági jellegét tagadja, és Sargorodszkijtől eltérően a nemtevésben a cselekmény megvalósításának előfeltételét látja. Így az anya, ha gyermekének ölési szándékkal nem ad enni, szerinte nemcsak tétlenkedik, hanem kiválasztja a rendelkezésre álló eszközök közül az egyiket; az élő szervezetnek azt a tulajdonságát, hogy élelem nélkül pusztulásra van ítélve. Ezen az alapon oksági kapcsolatot lát az anya magatartása és a gyermek halála között.<sup>31</sup>

Véleményem szerint az érvelés meggyőzőbb lenne, ha a szerző a mulasztás okozatosságának a szándékosságtól független bizonyítására is kiterjeszkedett volna.

Hannanov a továbbiakban arról szól, amikor a nemtevés "kapcsolódó cselekményekkel" társul. Így pl. ha a gyár nem szállítja le az árut, kapcsolódó cselekmény az erre vonatkozó igazgatósági döntés. Ezek egyaránt meglévő jogi jelentősége azonban - mint írja - nem bizonyítja a kapcsolódó cselekmények és a nemtevés azonosságát. A nemtevés, szemben az említett cselekményekkel, nem vált ki közvetlen önálló következményeket. Ezért a nemtevésnek jóval kevesebb aktivitási vonása van: az aktív szerepet nem a szó szerinti értelemben vett nemtevés tölti be, hanem a nemtevéshez kapcsolódó cselekmények.<sup>82</sup>

Az utóbbi gondolatmenet a büntetőjogban - kapcsolódó cselekmény hiányában - számos esetben nem alkalmazható. Így pl. a segítségnyújtás halált okozó elmulasztása esetén nem valaminő kapcsolódó cselekménynek, hanem magának a mulasztásnak az okozatosságát kell bizonyítani. S ha nemcsak a halálos eredményre terjedt ki csupán a gondatlanság, hanem az életveszélyes állapotot sem ismerte fel az elkövető, még az sem mondható, hogy kiválasztotta az emberi szervezet-

nek azt a tulajdonságát, hogy életveszélyes állapotban segítségnyújtás nélkül pusztulásra van ítélve.

Mielőtt rátérnénk a jelenlegi magyar felfogásokra, még két külföldi szocialista állásfoglalást vázolok. Az NDK büntetőjogi tankönyve abból indul ki, hogy a mulasztásos eredménybűnoselekményeknél előálló különleges probléma a mulasztás szociális relevanciája és társadalmi hatékonysága szerinti alapvető kérdéskörből következik. A mulasztás társadalmi lényege alapján nem egy puszta passzív tétlenség, hanem egy objektive szükségszerű tevékenység el nem végzése az arra kötelezett személy által. A mulasztás tehát a társadalmilag szükségszerű tevés elmulasztása, másképpen a társadalmilag szükséges aktivitás "deficitje", amely éppen úgy negatív kihatásokat hoz létre, mint a társadalomra káros aktív cselekmény. "A mulasztás kauzális hatékonysága tehát abban áll, hogy az azért felelős személyek olyan tevékenységet mulasztanak el, amelyek meghatározott természeti vagy társadalmi folyamatok veszélymentes kimeneteléhez objektive szükségszerűek, és hogy ezek a folyamatok ezáltal olyan kimenetelt ültenek, amely a társadalomra vagy az egyesekre nézve káros vagy veszélyállapothoz vezet."

A szóban forgó felfogás alapján a mulasztás nem abban az értelemben kauzális, hogy egyedül saját magától hoz létre károsító, vagy veszélyeztető folyamatokat, illetve hatásokat, hanem a mulasztás okozatossága abban áll, hogy a mulasztó által uralható természeti vagy társadalmi folyamatok a mulasztás következtében olyan kimenetelt vehetnek, hogy azok károsító eredményre vezetnek. Ezeknek a folyamatoknak természetesen megvannak a saját természeti okaik, éppen ezért a mulasztás, mint olyan, ezeket a természeti folyamatokat nem hozhatja létre és ennyiben nem okozatos. Azonban objektív feltételeket teremt azok károsító vagy veszélyeztető kimenetele számára.

A következőkben az NDK tankönyve a büntetőjogi eredmény mulasztás általi okozásának feltételeit a következőkben foglalja össze:

a/ a kötelesség olyan cselekmény kifejtésére, ami az adott esetben a káros eredmény elhárításához szükséges, /"eredményelhárítási kötelesség"/;

b/ objektív lehetőség a következmények beálltának kötelességszerű magatartással való elhárítására;

c/ ennek a kötelességnek az objektív megsértése a parancsolt cselekmény elmulasztása által;

d/ ennek a mulasztásnak a következtében a káros következmény beállta.

Világos, hogy a tankönyv a Matvejev által bírált irányzatot képviseli, s ez jut kifejezésre itt is, és a következő konklúziójában is: "A mulasztás tehát akkor okozatos, ha a felelős személy az őt terhelő eredményelhárítási kötelességet megsértette és a káros következmények nem állottak volna be, ha a cselekvésre vonatkozó kötelességének szabályszerűen eleget tett volna.<sup>33</sup> Mint láttuk, az okozatosság vizsgálatánál ez a felfogás is nagy jelentőséget tulajdonít a jogellenességnek. Eszerint, ha két személy passzivitása folytán ugyanaz az eredmény következik be, de az egyik személy az eredmény elhárítására köteles volt, a másik nem, akkor az első esetben a mulasztás okozatos, mert kötelességet sértett, a második esetben nem okozatos, mert nem sértett kötelességet. E nézet hasonlít a már ismertetett szovjet felfogásokhoz, nevezetesen azokhoz, amelyek a jogellenességtől és kötelességellenességtől teszik függővé a mulasztás okozatosságát. Éppen ezt a nézetet bírálta véleményem szerint helyesen Matvejev, lényegileg azt hangsúlyozva, hogy a mulasztás



okozatossága csak akkor bizonyított, ha a nemtevés okozatossága kötelességellenesség hiányában is bizonyított.

A szocialista jogirodalomban újszerű felfogást fejtett ki a mulasztás okozatosságára nézve a lengyel Kubicki, aki először is elítéli /helyesen/ azokat a szerzőket, akik a kauzalitáson belül a normatív elemeknek tulajdonítanak elsődleges szerepet, s nem tudják elválasztani a mulasztás okozatosságának és magának a felelősségre vonásnak a kérdését. Kubicki szerint az okozatosság meghatározott, objektív törvényszerűséget jelent, amely teljesen független az ezt felismerő szubjektumtól. Az okozati kapcsolatot megállapítása objektív, tárgyi összefüggést jelent, amit nem befolyásolhatnak normatív vagy jogi kritériumok. A szerző az okság ún. kondicionális koncepcióját fogadja el. Ez a felfogás az okot a feltétellel azonosítja, mely értelmében egy adott emberi magatartásmód és egy eredmény között akkor van oki kapcsolat, ha az a magatartás ennek az eredménynek egyik nélkülözhetetlen előfeltétele. Ez pedig akkor állapítható meg, ha a konkrét személy tevékenének vagy mulasztásának híján az adott eredmény nem következett volna be. Az ilyen értelemben felfogott kauzalitást a "conditio sine qua non" módszerével lehet megállapítani. Éppen azért, mert minden szükséges előfeltétellel egyenértékű, egy meghatározott személy részéről valaminek az elmulasztása /negatív előfeltétel/ kauzális szempontból az aktív /pozitív/ előfeltételekkel azonos értékkel bír.<sup>34</sup>

Az elmúlt másfél évtizedben megjelent hazai büntetőjogi művek általában tagadják a mulasztás okozatosságát.

Igy Kádár Miklós és Kálmán György szerint a mulasztás okozatosságának az elismerése hibás, mert elkerülhetetlenül a jogellenességtől teszi függővé az okságot,

hisz különben a nemtevés kauzalitása a végtelenségig kiszélesedne. Nem értenek egyet azzal az érveléssel, hogy nemcsak a jogellenes, hanem a jogi szempontból közömbös passzivitás is anyagi jelenség, hogy az egyszerű tétlenségnek is van anyagi szubsztanciája. Nem tartják sikeresnek az annak kimutatására irányuló törekvést sem, hogy a mulasztásnak aktív szerepe van a társadalom életében, és hogy képes nemcsak a jogellenesség fennállása esetében, hanem ettől a normatív tényezőtől függetlenül is következményeket létrehozni. A szerzők végső konklúziója az, hogy egyrészt a tevékenységnek, másrészt a mulasztásnak az eredménnyel való összefüggése merőben eltérő jellegű egymástól. Mulasztás esetén azt kell vizsgálni, vajon fejthetett volna-e ki valaki olyan tevékenységet, amely eredménye képpen a büntetőjogilag releváns eredmény nem jött volna létre. Ha igen, akkor a felelősség szubjektív tényezőit éppen úgy kell vizsgálni, mint a tevéssel elkövetett bűnoselekményeknél.<sup>35</sup>

Az ok filozófiai fogalmából következik - írja Földvári József -, hogy a mulasztás, a nemtevés nem lehet oka egy külvilági változásnak. Az eredmény oka csak olyan jelenség lehet, ami a létrendben megjelenik és ott hatást fejt ki. Lehet, hogy ennek az eredményt előidéző körülménynek nincs büntetőjogi jelentősége, ez azonban a körülmények okjellegén semmit sem változtat. A filozófiai megközelítés után Földvári a következőképpen próbálja feltárni a mulasztás és egy más ok hatására bekövetkező eredmény közötti kapcsolatot: "A létrendben meghatározott ok hatására, meghatározott feltételek fennforgása mellett végbe megy egy folyamat, amelynek végén beáll a törvényi tényállásban körülírt eredmény. Lehet, hogy a hatást kiváltó ok egy természeti esemény volt, lehet, hogy más személy testmozgása. Ezen a folyamaton azonban kívüláll annak a

személynek a magatartása, akinek mulasztása, nemtevése és az eredmény közötti kapcsolatot vizsgáljuk. A mulasztó nem avatkozik bele ebbe a tőle függetlenül megindult okfolyamatba; ez az okfolyamat az ő beavatkozása nélkül lefolyik. A mulasztás tehát nem tekinthető az eredmény okának; a mulasztás és az eredmény között nincs okozati összefüggés. Földvári József véleménye szerint a büntetőjogi felelősség alapja az okfolyamatba való beavatkozás szükségessége. A mulasztó tehát nem okozta az eredményt, de okozhatta volna annak elmaradását. Azért vonják büntetőjogi felelősségre, mert nem okozta az eredmény elmaradását.<sup>36</sup>

Hasonló Békés Imre kiindulópontja is. Szerinte is a mulasztás esetén az eredményt valójában nem az elkövető magatartása hozza létre. Példával illusztrálva, a nem táplált osecsemő voltaképpen a természet rendje szerint hal éhez. Az eredményt tehát az elkövetőtől független, rajta kívül álló természeti folyamatok idézik elő. Ez az eredmény azonban elhárítható lett volna, mert pl. ha a osecsemőt táplálják, nem hal éhen. Az eredmény tehát annak folytán áll be, hogy nem akadályozzák meg. Vegyes mulasztásos büncselekmény esetén - írja - azt az objektive hatóképes, szubjektive pedig akaratlagos magatartást hiányolja a büntetőjog, amely objektive az eredmény elhárítására alkalmas lett volna. De a szerző az újabb munkáiban úgy érvel, hogy a büntetőjogi okozatosság nem azonos az eddig tárgyalt természettudományos, vagyis mechanikai, kémiai, biológiai stb. okozatossággal. A mulasztás valamely eredménynek a szó természettudományos értelmében nem oka ugyan, de a büntetőjog értékrendszerének a tükrében azzá válik.<sup>37</sup> Ezzel természetesen Békés Imre újabb felfogása az un. jogkauzalitási elméletek közé illeszkedik be.

Tokaji Géza is tagadja a mulasztás okozatosságát. Abból indul ki, hogy a mulasztás és az eredmény közti viszony ontológiailag nem a valóság, hanem a lehetőség kategóriájába tartozik. Az, hogy a mulasztás ebből a szempontból lehetőségi kategória, azt is jelenti, hogy nem lép be a valóságban végbemenő okfolyamatokba, nem ad más irányt az események menetének, vagyis kauzálisan nem hat. A mulasztás esetén lehetőség van arra, hogy az elkövető beleavatkozzék az események menetébe, aktív magatartásával elhárítsa az eredményt. Eszerint nem okozásért, hanem az egyéb feltételektől függően a nemokozásért, az eredmény meg nem akadályozásáért felel az elkövető. Tokaji Géza ugyan tagadja a mulasztás okozatosságát, de figyelemreméltó, hogy bár a mulasztás valóságos okozatosságát nem ismeri el, azt vallja, hogy a mulasztásos anyagi bűncselekményeknél a kauzalitáshoz viszonyuló összefüggés van az elkövetési magatartás és az eredmény között<sup>38</sup>, vagyis a kauzális törvényszerűségek alapján állapítható meg, hogy az elmulasztott magatartás kifejtése elháríthatta volna-e az eredmény bekövetkezését vagy sem.

#### C/ Saját állásfoglalás

Röviden összefoglaltam a jelentősebb koncepciókat a mulasztás okozatosságáról. Ebben a kérdésben igen nehéz egyéni álláspontot kialakítani, hiszen mindegyik fel fogás a szerző gondolatmenete, indoklása alapján elgondolkodtat, sok szerző álláspontját védhetőnek tartom. Most az én véleményemet szeretném leírni a mulasztás okozatosságának kérdéséről.

A szocialista jogirodalomban főleg a magyar szerzők vallják azt, hogy mulasztás esetén a külvilágban bizonyos folyamatok játszódhatnak le, s ezek valamilyen eredményre is vezetnek, de ezek a folyamatok a mulasztástól függetlenül mennek végbe, az illető ebbe a folyamatba nem avatkozik bele, tehát nem lehet okává a beálló eredménynek. A felelősségre vonás azért történik, mert valakit beavatkozási kötelesség terhelt, s ezt a kötelességét nem teljesítette, holott lehetősége lett volna a beavatkozásra. Az elmentéses felfogást valló külföldi szerzők többsége viszont a kötelességből okozatosságot vezet le.

Ezzel kapcsolatban azt szeretném leszögezni, hogy a mulasztás okozatosságának kérdését nem lehet a jogelleneségtől függővé tenni. Tehát ha két személy egyformán passzív marad, de az egyiket valamilyen kötelesség terhelt bizonyos aktív tevékenység kifejtésére, illetve az eredmény elhárítására, a másik személyt pedig nem, akkor helytelen azt állítani, hogy az első magatartása okozatos, mert jogellenes, a másodiké nem okozatos, mert nem jogellenes. Ezt a kérdést már Matvejevnél is tárgyaltam, mert ő volt az, aki e hibára határozottan felhívta a figyelmet.

Véleményem szerint a természetben és a társadalomban számos olyan folyamat lejátszódhat, amely káros eredménnyel járhat, s mégsem tudja ezek mindegyikét a jog szabályozni. Így sokkal kevesebb azoknak a speciális kötelezettségeknek a száma, melyeket ha megszegnek, mulasztást követnek el, mint azoknak a jelenségeknek a száma, amelyeknél nem lehet szó kötelezettségzegésről, és mégis éppúgy káros eredmény áll be, mint ahol ennek a megakadályozására speciális jogi kötelezettség áll fenn. Ezért, továbbá mert az ontológiai kauzalitás nem függhet a jogi normától, a

magam részéről nem a kötelességellenességre helyezném a hangsúlyt, hanem a cselekvési lehetőségre, amely a kauzalitás szempontjából az eredmény megakadályozását is felölelő cselekvési lehetőséget jelent. Tehát ha valakinek lehetősége van arra, hogy egy megindult okfolyamatba beavatkozzék, a káros eredményt megakadályozza, úgy az illető tevékenységének a hiánya az ontológiai cselekvési lehetőség révén összefüggésbe jut az okfolyamattal, s okává válik a bekövetkező eredménynek. Ahhoz ugyanis, hogy valamely eredmény bekövetkezhesék, mindennek úgy kell történnie, ahogyan történt, ennél fogva az eredménynek egyaránt nélkülözhetetlen feltétele mind az eredmény létrejöttének az irányába ható okok aktivitása, mind pedig az eredmény meggátolásának a lehetőségeivel rendelkező erők passzivitása. Az tehát, aki a cselekvési, a beavatkozási lehetősége révén kapcsolatba jut egy okfolyamattal, s ennek ellenére nem gátolja meg a káros eredmény létrejöttét, az eredmény bekövetkezés szükséges feltételét szolgáltatja, s ami szükséges feltétel, az /mint a Kubioki írja/ joggal nevezhető az eredmény okának.

Álláspontommal kapcsolatban nem tartom meggyőzőnek a Kádár-Kálmán művében olvasható azt az ellenvetést, hogy a nemtevés kauzalitásának a jogellenességtől független elismerése a végtelenségig kiszélesítené az okok körét. Közismert ugyanis, hogy a tevékenységi okláncolat is a végtelenségbe vezet vissza /regressus in infinitum/. Más kérdés azonban, hogy valamely okozat okainak a köre ontológiailag mennyire széles, és ismét más, hogy az okozati összefüggés csakis a jelenségek mesterséges elszigetelése elvének az alkalmazásával vizsgálható. A büntetőjogot sem az eredménnyel összefüggő oksági kapcsolatok összessége, hanem csakis a tényállásszerű elkövetési magatartás és az

eredmény közti okozati összefüggés érdeklő. Így az eredmény bekövetkezéséhez szükséges nemtevések, mint okok közül is csak a tényállásszerű mulasztás, mint kötelesség-ellenes nemtevés szigetelendő el. Ismételten hangsúlyozom azonban, hogy a kötelességellenesség nem magának az okozati összefüggésnek, hanem csupán a különféle okok közül elszigetelt passzív elkövetési magatartásnak a kritériuma.

Jegyzetek

- 1 A mulasztás lengyel monografistája, Kubicki könyve előszavában ugyan arról is ír, hogy a mulasztási büncselekmény sajátosságait nem az ontológiai alapok határozzák meg, hanem kizárólag jogpolitikai, axiológiai szempontok, a továbbiakban azonban azt hangsúlyozza, hogy a cselekményt ontológiai síkon kell meghatározni, mert a büntetőjogban csak az tekinthető cselekménynek, ami a büntetőjogon kívül is az. Így műve első részében annak bizonyítására vállalkozik, hogy a mulasztás, mint a cselekmény egyik jelentkezési formája, ontológiai alapokon nyugszik, s ennek eredményeképpen a következő meghatározást nyújtja: a mulasztás egy adott időben és adott helyen lehetséges cselekménynek egy meghatározott tárgy, esemény vagy jelenség vonatkozásában való nemtevés. Ismerteti: Györgyi Kálmán: Leszek Kubicki: A mulasztási büncselekmény alapproblémái. /Ismertetés/ Jogtudományi Közlöny, 1977. évi 4.sz. 231. l.
- 2 Ismerteti Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve. 4. kiadás. Bp. 1914. 241. l.
- 3 Welzel szerint "a tevékenység és a mulasztás úgy viszonylanak egymáshoz, mint az "A" és a "non A" ... A cselekmény és a cselekmény elmulasztása kétféle eredeti alfajtaja a céltudatos akarat által uralt emberi magatartásnak". Welzel, Hans: Das deutsche Strafrecht. 4. Auflage. Berlin, 1954. 151. l.
- 4 Mindezt részletesen tárgyalja Kaufmann, Armin: Die Dogmatik der Unterlassungsdelikte. 1959. 28. s köv. l.
- 5 Vö. Kudrjavoev, V.N.: A büncselekmény tárgyi oldala. Moszkva, 1960. 87-92. l.
- 6 Lényegileg így az NDK Btk 20. § /2/ bek.



- 7 A második kritériumra nézve ugyanígy ír Heller Erik: A magyar bűntetőjog tankönyve. I. félékötet. /Szeged, 1931./ o. művében /175. l./, ő azonban nem szól arról az esetről, ha a kötelezősszerűtől az elkövetőnek a szándékos vagy gondatlan magatartása idézte elő. 8 Az NDK Btk. 20. § /1/ bekezdés, álláspontomtól részben eltérően a következőképpen szabályozza a kötelezősszerűségi szűtközést: "Aki az őt terhelő kötelezősségi teljesíté- se során a tényállás teljesítését megváltásául a után arra határozza meg, hogy kötelezősségi jog elkö- vetni abból a célból, hogy más kötelezősségi teljesítésé- vel a társadalmat vagy más személyeket fenyegető nagyjob- búsítsa, jogosan jár el és nem követ el büntetőjogi cselekményt." 9 Vö. Heller: I. m. 175. l., a az NDK-t illetően Straf- recht, Allgemeiner Teil, Lehrbuch, Staatsverlag der DDR, Berlin, 1976. 395-396. és 417-419. l. 10 A dolgozatomban a szegedi diákkörrel vitáim helyessen mutatnak rá arra, hogy általános érvelem az a tétele, hogy az "egyébként megjelölt kötelezősségi" a mu- lasztas ontológiai alapja minden olyan esetben, amikor a tényleges cselekvési lehetőségét felrögzíti magatartá- sával maga az elkövető küszöböl ki. Így mulasztásért felelősséget tartozik az is, aki szándékosan olyan helyzethez hozza magát, hogy ne legyen képes a tartási kötelezősségek elvégzésére. Ilyen körülmények kö-

- zött általános érvényű tételből fakad az, amit a kötelességösszeütközésről ebből a szempontból irtam.
- 11 Vö. Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve. I. füzet Bp. 1920. 103. l.; Heller E.: i.m. 134. l.; Irk Albert: A magyar anyagi büntetőjog. Pécs. 180-181. l.; Kádár-Kálmán: A büntetőjog általános tanai. Bp. 1966. 313. l.; Losonczy István: A mulasztás. I. A mulasztási bűncselekmény okozatossága. Pécs, 1937. 180-186. l.; Vámbéry Ruzstem: Büntetőjog. Bp. 1913. 218. l.
  - 12 Vö. Angyal: i.m. 103. l.; Finkey: i.m. 255. l.; Heller: i.m. 134. l.; Kádár-Kálmán: i.m. 313. l.; Irk: i.m. 181-182. l.; Losonczy: i.m. 186-187. l.; Vámbéry: i.m. 218. l.
  - 13 Losonczy: i.m. 187-188. l.
  - 14 Vö. Angyal: i.m. 102. l.; Heller: i.m. 134. l.; Losonczy I i.m. 190-193. l.
  - 15 Angyal: i.m. 102-103. l. A mulasztás okozatosságát az Angyal által elismert körre nézve is tagadja Losonczy: i.m. 194-197. l.
  - 16 Vö. Losonczy: i.m. 199-206. l.
  - 17 Lényegileg az interferencia-elméletet teszi magáévá a büntetőjogi szerzők közül Finkey, i.m. 255. l. Kritikailag foglal állást Angyal, i.m. 103-104. l.; Heller: i.m. 134. l.; Irk: i.m. 182-183. l.; Kádár-Kálmán: i.m. 313-314. l.; Losonczy: i.m. 206-210. l.; Vámbéry: i.m. 218. l.
  - 18 Angyal: i.m. 104-105. l.
  - 19 Vámbéry: i.m. 219. l.
  - 20 Heller: i.m. 134-135. l. A negatív feltétel elméletét bírálja Losonczy: i.m. 210-216. l.
  - 21 Kritikailag Losonczy: i.m. 218-219. l.; egyetértőleg Irk: i.m. 182-183. l.
  - 22 Idézi Losonczy: i.m. 220. l.

- 23 Vö. Losonczy: i.m. 229-230. 1.
- 24 Sargorodszkij; M.D.: Az okozati összefüggés egyes kérdései a jogelméletben. Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo, 1956. évi 7.sz. 51. 1.
- 25 Vö. Matvejev, G.K.: A mulasztás okozatosságának elméleti kérdései. Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo 1962. évi 10.sz. 59. 1., ahol a szerző a mulasztás okozatosságát szintén tagadó polgári jogász Antyimonov nézetét is bírálja.
- 26 Joffe, O.Sz.: A felelősség a szovjet polgári jogban. Leningrád, 1955. 218. 1.
- 27 Plontkovszkij: Szovjet büntetőjog. Általános rész. /Szerk.: Menyagin/ Bp. 1951. 239. 1.
- 28 Vö. Matvejev: i.m. 60-62. 1.; Horváth Anna: Cereteli, T.V.: Okozati összefüggés a büntetőjogban. Lernell, Leszek: Az okozati összefüggés problémái a büntetőjogban. /Ismertetés/ Állam- és Jogtudomány, 1964. 344. 1.
- 29 Vö. Sargorodszkij; M.D.: Az okozati összefüggés egyes kérdései a jogelméletben. 49-50. 1.
- 30 Vö. Matvejev; i.m. 64. 1.
- 31 Vö. Hannanov, R.A.: A nemtevés jogi természete és az oksági kapcsolat. Jogtudományi Közlöny, 1978. évi 8.sz. 487. 1.
- 32 Vö. Hannanov: i.m. 488. 1.
- 33 Vö. Strafrecht, 251-253. 1.
- 34 Ismerteti Györgyi Kálmán: Leszek Kubicki: A mulasztási büncselekmény alapproblémái /Ismertetés/ 232. 1.
- 35 Kádár-Kálmán: i.m. 317-319. 1.
- 36 Földvári József: Büntetőjog. Általános rész. Bp. 1974. 89-90. 1.
- 37 Vö. Békés Imre: A magyar büntetőjog kézikönyve. Általános rész. Bp. 1963. 64-65. 1.; Büntetőjog. Általános rész. Budapesti kari jegyzet./Szerk.: Pintér Jenő/ Bp. 1973. 88. és 100-101. 1.

- 38 Tokaji Géza: Fejezetek a büntetőjog általános része köréből. Szeged, 1976. 67. 1.

Sorozatunk sajtóvisszhangja

- 5 -- Nagy Ferenc : Ifjúsági acták. = Szegedi Egyetem, 1980. február 29. /XVIII. évf. 2.sz./ 5. p.
- 6 Kajtár István: Szegedi joghallgatók államtudományi dolgozatai; Acta Iuvenum Sectio Juridica et Politica új sorozat I-II. kötet. = Állam és Igazgatás, 1981. február /XXXI. évf. 2.sz./ 189-190. p.
- 7 Stipta István: A szegedi Acta Iuvenum második kötet. = Jogtudományi Közlöny, 1981. május /XXXVI. új évf. 5.sz./ 435-436. p.







Fk: Dr. Tóth Károly TDK titkár

Készült a JATE Sokszorosító Üzemében, Szeged

Engedélyszám: 409/81. Méret: B/5

Példányszám: 200 Fv: Lengyel Gábor